

כלל נקוט בידינו: "דברים שבלב אינם דברים" (קידושין מט, ב). כלומר, אין להתייחס למחשבתו של אדם, אם היא נוגדת את הדברים שהוציא בפיו. לפיכך, מאחר שאדם זה אמר נוסח של קבלת תענית מלאה, לכאורה, עליו להתענות יום שלם. אלא שלהפתעתו, איש מן הרבנים אליהם פנה לא הורה לו להתענות יום שלם. עם זאת, הוא קיבל שתי תשובות שונות משני רבנים, כפי שיבואר להלן.

בסוגייתנו מבואר, כי אם אדם ביקש להישבע שלא יאכל "פת חיטים", אך הוא טעה ונשבע כי לא יאכל "פת", שבועתו חלה עליו, משום שהמילה "פת" גם מתפרשת כ"פת חיטים". אולם, אדם שביקש להישבע שלא יאכל "פת חיטים" אך טעה ונשבע כי לא יאכל "פת שעורים", רשאי לאכול, הן פת שעורים והן פת חיטים. זאת, מאחר שאין פיו ולבו שווים – על פת חיטים לא נשבע, ועל פת שעורים לא התכוון להישבע.

לכאורה, סוגייתנו סותרת את הכלל הנודע, "דברים שבלב אינם דברים", שהרי אדם זה רשאי לאכול פת שעורים אף על פי שנשבע במו פיו כי לא יעשה כן.

אולם, הראשונים (רמב"ן, רא"ש ור"ן, ועיי' בתוס' ד"ה "גמרי") מבארים, כי יש להבדיל בין אדם שנשבע, ולאחר מכן טען, כי בליבו כיוון שלא תחול שבועתו, לבין אדם שנשבע בטעות. הנשבע מתוך מודעות לדבריו, אלא שבליבו אינו מתכוון שדבריו יחולו, שבועתו חלה עליו, משום שמחשבתו בטלה ביחס לדיבורו. אך כאשר האדם שנשבע טוען, כי כלל לא התכוון להוציא מפיו את שאמר – נאמן הוא על כך, משום ששבועתו כלל אינה נחשבת שבועה אלא כטעות בלבד. וכן נפסק להלכה ("שולחן ערוך" יו"ד סי' ר"י סעי' א').

נשוב כעת למיודענו, המתענה לחצאין, ולתשובות שקיבל מן הרבנים. הגר"ש וואזנר שליט"א (שו"ת "שבט הלוי" חלק ח' סי' ק"ל) פסק לו, כי עליו להתענות חצי יום, שכן, גם תענית של חצי יום קרויה תענית, וממילא, הרי הוא כמי שהתכוון לאסור על עצמו "פת חיטים" ולבסוף אמר "פת" שאינו רשאי לאכול פת חיטים.

ואילו הגר"מ בראנדסדורפר שליט"א ("קנה בשם" ח"א סי' ל"ג) פסק כי אין הוא צריך לצום כלל. זאת, לאחר שהוכיח, כי צום של חצי יום בלבד, כלל אינו קרוי "תענית", וממילא, אין הוא דומה אלא לזה שביקש להישבע, כי ימנע

מאכילת "פת חיטים" אך טעה ונשבע שלא יאכל פת שעורים, שרשאי לאכול
הן "פת חיטים" והן "פת שעורים".

דף כט, ע"א – קניא דרבא

נוכלים בבית הדין

מקרה מפורסם ביותר, של נוכל אשר ניסה להערים בבית הדין על בעל דינו
זכה, ששבועות הנוכלים יכוננו כשם המקרה – "קניא דרבא". מעשה שהיה כך

פנינים

דף כז, ע"א – נשבע לקיים את המצוה

אין עוד "תירוצים"

כאמור בסוגייתנו, אין תוקף לשבועתו
של זה הנשבע לקיים מצווה. מנגד נאמר
(נדרים ח, א): "מנין שנשבעין לקיים את
המצוה? שנאמר, נשבעתי ואקיימה לשמור
משפטי צדקך. והלא מושבע ועומד מהר
סיני הוא! אלא, הא קמ"ל, דשרי ליה
לאיניש לזרוזי נפשיה". כלומר, אדם רשאי
להשבע לקיים מצווה מן התורה, כדי לזרז
את עצמו לקיימה.

הסתייפ"ל זצ"ל הפביר זאת כך:

דרכו של אדם, שכאשר הוא מתעצל
במצוה מסויימת, הוא מוצא לו הוראת היתר
שבמקרה פלוני או במצב אלמוני פטור הוא
מקיומה. אולם, כאשר הוא ישבע לזרז את
עצמו לקיימה, תבוא השבועה ותטפח על
פניו: מה נפשך. אם פטור אתה מן המצווה,
שבועתך חלה ועליך לקיימה... ("קהילות
יעקב", נדרים, סי' י').

דף כט, ע"א – אלהי כסף ואלהי זהב

בחירות לכהונת דין

מספר דיינים התמודדו על משרת הדיין
שהתפנתה בעיר ברודי. אחד מהם חפץ

לש"ם עבור התפקיד, ופרנסי העיר נטו
לבחור בו בהוסיפם, שהכסף לא ישתלשל
לכיסם אלא יוקדש לצורכי שמים, לבניית
בית כנסת, מקוה, וכדומה.

אמר להם רבי שלמה קלוגר זצ"ל רבה
של העיר:

עליכם ועל שבמותכם קורא הפסוק
(שמות כ, יט): "לא תעשון אתי אלהי כסף
ואלהי זהב". אל תעמידו מי שאינו הגון
עבור בצע כסף, אף שהדבר נעשה למעני
כביכול, "אתי", למען ארויח בית כנסת או
מקוה... ("פרדס יוסף").

דף כט, ע"א – שקולה מצוות ציצית כנגד כל
המצוות כולן

חזקה שיקיים הכל

במדרש הוסיפו וביארו חז"ל, כי
המקיים את מצות ציצית, כאילו קיים כל
התורה כולה. וכל כך למה? מבאר בעל
ה"הפלאה" – כיון שלבש ציצית אף על פי
שאינו מחוייב בה, חזקה עליו שיקיים גם
שאר המצוות, ואפילו את אלו שאין כל
אדם יכול לקיימן, לו היה יכול, ודאי היה
מקיים אותן... ("פנים יפות", פרשת שלח).

היה. אדם פנה לבית דינו של רבא ותבע את חבירו לדין על שהוא מסרב להחזיר הלוואה שנטל ממנו. הנתבע הופיע בבית הדין של רבא והצהיר, כי הוא מוכן להשבע שהחזיר את ההלוואה לבעליה. טרם שבועתו הוא ביקש מבעל דינו שיחזיק את מקל הליכתו לרגע קט. לאחר שנשבע הלה, חרה אפו של התובע על עזות מצחו של הנתבע, ובחמת זעם הוא הניף את המקל שזה עתה נמסר לידו על ידי הנשבע, והכהו בו. הקול המתכתי והמצלצל של המטבעות אשר התגלגלו ארצה מן המקל החלול שנשבר גילה כי הלווה תכנן תרמית, על ידי הטמנת מעות ההלוואה במקל ומסירתו לבעל דינו לפני השבועה, כך ששבועתו "החזרתי את מעותיך" תהיה אמת.

כדי למנוע הישנות מקרים מעין אלו, אשר בהם הנשבע אינו חושש להישבע משום שהוא סבור כי אין שקר בשבועתו, אך השבועה אינה משיגה את מטרתה, שהיא – אילוץ הנתבע לחשוף את האמת מחמת ייראתו מן השבועה – תקנו חכמים, שטרם השבועה יאמר בית הדין לנשבע, כי שבועתו היא על דעת בית דין. כלומר, כוונת שבועתו היא כנה ואמיתית, ללא תחבולות (עיי' נדרים כה, א ובר"ן שם, ובתוס' בסוגייתנו בעמוד ב' ד"ה "כי היכי").

נחלקו הפוסקים, מה דינה של שבועת "קניא דרבא" זו. האם הנשבע לא עבר על איסור שבועת שקר, משום שאכן לא הוציא דבר שקר מפיו, או שמא, מאחר שכוונת המילים "החזרתי את הממון" היא, שהחזירו לבעליו באמת, והוא לא עשה כן, הרי הוא נחשב כנשבע לשקר.

במשך הדורות הצטברו תחבולות מוזרות ומעניינות כאחת, שהתבצעו על ידי נוכלים אשר נקטו בתכסיסי עורמה, שאפשרו להם להשבע, לא לשקר ולצאת כשידם על העליונה. להלן, דוגמא אחת, אשר על ידה נבאר את מחלוקת הפוסקים לגבי שבועת "קניא דרבא".

המזכר הערמומי והקונה התמים: בעל ה"חוות יאיר" (שו"ת סי' ס"ט) נדרש לעניין, כאשר קונה תמים התלונן בפניו על מוכר ערמומי, אשר ביקש למכור לו דירה תמורת סכום מופרז. כדי לשכנעו נשבע לו המוכר, כי אם יבקש מאן דהוא היום לשלם לו שלש מאות רובל בעבור דירה זו, לא ימכרנה לו. הקונה התמים השתכנע, ושילם על הדירה שלוש מאות ועשר רובל...

בעל ה"חוות יאיר" קבע, כי זו היא שבועת שקר. שכן, אמנם המוכר התכוון לעמוד בשבועתו, אך מאחר שבעיני הקונה שבועה זו נועדה להוכיח את ערכה הרב של הדירה, בעוד שהדבר כלל אינו נכון, הרי זו שבועת שקר.

לדעתו, תקנת חכמים נועדה למנוע מן הרמאי לרמות את עצמו בחשבו, כי תחבולתו גורמת לכך ששבועתו אינה שבועת שקר, אך למען האמת, שבועת שקר היא שבועתו.

על דעתו זו של ה"חוות יאיר" חולקים גדולי האחרונים (המהר"י בן לב ח"ב סי' פ"ח, רבי בצלאל אשכנזי שו"ת סי' ל"ב, ה"מחנה אפרים" ה' שבועות סי' י) המבארים ומוכיחים, כי אין ניתן להחשיב את שבועת המוכר כשבועת שקר, אך ורק בגלל מחשבת הקונה, אשר סבר כי מטרת השבועה היא להוכיח את ערכה הרב של הדירה. לדעתם, כוונותיו ומחשבותיו של המוכר אינן משועבדות לאחרים. ומאחר שלא היה שקר בשבועתו, משום שבאמת ובתמים הוא התכוון שלא למכור היום את דירתו תמורת שלש מאות רובל, נחשבת שבועתו כשבועת אמת. לדעתם, תקנת חכמים להישבע על דעת בית דין היתה חיונית אף מצד ההלכה, ולא רק כדי שהרמאים לא ירמו את עצמם, שהרי, לולי תקנה זו, אין שבועה מעין זו נחשבת כשבועת שקר. אך לאחר שהוא מקבל על עצמו להשבע ללא תחבולות, אם יעשה כן, נחשבת שבועתו לשבועת שקר [עיי"ש עוד שנחלקו במקרה שאדם נשבע על דעת חבירו שעשה לו טובה, אם באופן זה הערמה נחשבת לשבועת שקר].

דף כט, ע"ב – שבועה

בשהנודע ביהודה נאלץ להרגיע את קימר בזהמיה הזועם

בספר השאלות והתשובות לבעל ה"נודע ביהודה", אנו מוצאים שאלה דחופה שהריץ "האדון קייזר קעניגליכן רעוויזאר טראנזלאטר אויך קונסיסטראלישר צענזער" בפקודת מלך בזהמיה "ווירדיגי קונסיסטאריום טיטל ירום הודו", אל רבי יחזקאל לנדא זצ"ל, רבה של פראג.

תפקידה של השבועה: השבועה נועדה למיצוי האמת המזוקקת. אדם כשר הנשבע בשמו של הקב"ה – לא ישקר. כדי להעצים את ייראתו של הנשבע

ולקטין את הסיכויים של שבועת שקר, תקנו חכמים, כפי שנלמד בשבוע הבא בע"ה, כי עליו להשבע כשבידיו חפץ של מצווה, בדרך כלל ספר תורה. באותה שעה אף מעמידים לפניו נאדות עשויים עור, כדי להעביר לו מסר מרתיע, כי אם ישקר, יהא גורלו כשל נאדות אלו, אשר בעבר הכילו בשר ועצמות, וכשם שעתה הם ריקים מתוכן, כך גם הוא יתרוקן מכל ממונו ויקרא רבה פרשה ו').

אין נשבעים בספר תורה אלא עם פ"ת: זאת למודעי, כי אין נשבעים בספר התורה, אלא עם ספר התורה. ספר התורה אינו חלק מן השבועה, וכהגדרת הראשונים (רמב"ן שבועות מא, א), הוא אף אינו נכלל בדיני השבועה, כי אם בטכסי השבועה.

קיסר בוהמיה נזקק לסוגיה זו, אחר שגונב לאוזניו, כי יהודים שנאלצו להשבע בערכאות הנוכרים, כשספר תורה בידם - כדרישת השופטים, נהגו להביא עמם ספרי תורה פסולים כדי להקטין במעט את בזיון התורה הנאלצת להשתתף בערכאות. הקיסר קצף על כך, משום שיועציו המשפטיים סיברו את אוזניו, כי שבועת יהודי על ספר תורה פסול כלל אינה שבועה. ויחרה אפו של הקיסר על נתיניו השמים את חוקיו ללעג וקלס.

הגאון בעל ה"נודע ביהודה" (שו"ת מהדו"ק יו"ד סי' ע"א) הבהיר לקיסר ירום הודו, כי מן התורה, גם שבועתו של הנשבע ללא ספר תורה שבועה מעולה היא, ואף טרח להביא ארבעה עשר סימוכין מן התנ"ך כדי להפיס את דעתו של הקיסר הזועם.

בין ראיותיו כתב ה"נודע ביהודה", כי בכל מסכת שבועות לא הזכירו חכמי התלמוד את הצורך בהחזקת ספר תורה בשעת השבועה כדי להקנות לה תוקף, כי אם בשעה שהוא נשבע בפני בית דין, כדי להגביר את ייראתו. אולם, בשאר השבועות שאדם נשבע שלא בפני בית דין אין כל צורך בספר תורה, ועם זאת, כל חומר שבועה עליו.

דף ל, ע"א - בצדק תשפוט עמיתך הוי דן את חבירך לכף זכות

האם גם ילדים יש לדון לכף זכות?

בסוגייתנו למדנו כי דברי התורה (ויקרא יט, טו) "בצדק תשפט עמיתך" כוללים, הן ציווי לדיין שישווה בין בעלי הדין, והן ציווי לכל אדם לדון את חבירו לכף זכות. בעלי עין חדה ודאי שמו לב, כי בעוד שבסוגייתנו נאמר "הוי דן את חבירך לכף זכות", הנוסח השגור בפי כל, אשר מקורו בפרקי אבות (פ"א משנה ו') הוא: "והוי דן את כל האדם לכף זכות". פשר שינוי הלשון נובע מכך, שבסוגייתנו נאמרה הלכה, ואילו בפרקי אבות לימדונו חז"ל דרכי מוסר. כלומר, אם רואה אתה אדם כלשהוא עושה דבר מה שאתה יכול להכריעו לצד עבירה ולצד זכות, הכריעו לכף זכות, ואל תחשדהו בעבירה. אולם, את חבירך, שיודע אתה בו שאינו מן הרשעים, מחויב אתה להתאמץ בכל מאודך ולדונו לזכות ("חפץ חיים", פתיחה עשין ג', בבמ"ח).

הזכות ללמד זכות והחובה ללמד חובה: אדם הרואה את חבירו עובר איסור, והוא דנו לכף חובה, הרי הוא מבטל מצוה זו מן התורה, והוא מחויב לעקור את התדמית השלילית שנוצרה בו על חבירו, ולשוב ולדונו לכף זכות. אף על פי שהאיסור כבר נעשה בעת שדנו לחובה, מכל מקום, האיסור יתוקן כאשר מחשבתו על חבירו תשתנה לטובה ("דרכי צדק", פ"ו סע"י ו', עפ"י ח"ח סוף כלל ו' לענין קבלת לשון הרע).

האם גם ילדים יש לדון לכף זכות? בספר "שבילי חיים" כותב הר"ה"ג ר' משה קאופמן שליט"א, בהתייחסו לאיסור לשון הרע על ילדים, כי מעניין

פנינים

ביותר יש ללמד זכות על אחרים. שהנה, את המילה "בצדק" ניתן לקרוא גם באופן הבא: בצד - ק'. כלומר, לצידי האות "קוף" ממוקמות האותיות "צדי" ו"ריש". אמור מעתה, ב"צר" תשפוט עמיתך - גם כאשר נדמה לך כי צרה ודחוקה היא האפשרות לדון את חבירך לכף זכות, עליך לעשות כן.

דף ל, ע"א - בצדק תשפוט עמיתך

הגיון צר לשום מה?

על דברי התורה (ויקרא יט, טו) "בצדק תשפוט עמיתך" דרשו חז"ל - הוי דן את חבירך לכף זכות.

לדעת בעל ה"בן יהוידע" (בסוגייתנו) בפסוק זה רמוז, כי גם במקרים דחוקים

להיווכח, שבספרו "חפץ חיים" (כלל ח' דין ג'), רבינו ישראל מאיר הכהן מראדין זצ"ל טורח למצוא מקרה שבו אסור לדבר לשון הרע על קטן, ולבסוף הוא מאתר סיטואציה מסובכת של ילד יתום מאב ואם המתגורר אצל אחרים שאין לספר לשון הרע עליו, שמא יגרשוהו מארחיו. הא למדת, שבני אדם אינם מאבחנים ילד כ"רע". מעשי ילדות באים והולכים, תכונות משתנות ומתהפכות, ומשום כך לא ראה ה"חפץ חיים" זצ"ל מקום לאיסור לשון הרע על ילדים כי אם במקרה זה [עיי"ש ב"שבילי חיים"], שאין לומר על קטן דברים שהם גנאי ברור לו].

מעתה, המצווה לדון את הזולת לכף זכות אינה מתייחסת לילדים, משום שכאמור, ילדים אינם נמדדים לחיוב או לשלילה. מקבלים אותם כמציאות תוססת, שאינה מצביעה על מהות.

דף ל, ע"ב – דיינין בישיבה ובעלי דינין בעמידה

עמידה מהי?

מעניין להתבונן בפניו של הקורא ולצפות בתגובתו על הדברים הבאים: שני אנשים נסמכים על קיר בניין. האחד נחשב כמי שיושב, ורעהו נחשב כמי שעומד – היתכן? מתברר שכן.

בסוגייתנו מבואר, כי על העדים לעמוד בעת מסירת עדותם בבית הדין, ובשעה שהדיינים מודיעים את פסק הדין, על הדיינים לשבת בעוד שבעלי הדין צריכים לעמוד לפניהם. גמרתנו דורשת הלכות אלו מפסוקי התורה, אך לדעת פוסקים רבים אין הם אלא "אסמכתא", ובזמן הזה, שאין דיינים "סמוכים", לדעת הכל אין הלכות אלו מן התורה (עיי' "תומים" סי' י"ז ס"ק א').

כאשר נעיין בספרי הפוסקים נמצא, לכאורה, סתירה בלתי מובנת בפסקיהם. שהנה, כתב הרמ"א (חו"מ סי' י"ז סעי' א'), כי אמנם העדים צריכים לעמוד, אך מותר להם לעמוד תוך שהם נסמכים על חפץ מסויים. זאת, לכאורה, משום שאף הנסמך על דבר מה נחשב כעומד. ואילו ה"שולחן ערוך" (שם, סי' כ"ח סעי' כ"ו) פסק, כי אמנם על הדיינים לשבת, אך רשאים הם לעמוד תוך שהם נסמכים על חפץ מסויים, ואין הם צריכים לשבת בפועל. על אתר מתקשים הפוסקים, האם סמיכה נחשבת כעמידה או כישיבה? רבים מן

האחרונים עוסקים בסתירה זו, ולהלן שני ביאורים, החולקים זה על זה באופן קיצוני.

לדעת הגר"א (סי' י"ז ס"ק ו'), סמיכה אינה נחשבת לא כעמידה ולא כשיבה! לפיכך, כאשר לפי ההלכה נדרש האדם לשבת או לעמוד, אין הנסמך נחשב כמי שביצע אחת מפעולות אלו. אולם, דיין שלבסוף לא ישב, או עדים שבסופו של דבר לא עמדו בעת מתן עדותם, אין דבריהם בטלים, משום שעמידתם של העדים בבית הדין אינה תנאי בל יעבור לקבלת עדותם, ושיבת הדיינים אינה נדרשת אלא לכתחילה, אך בדיעבד, אף אם הם לא ישבו בדין, אין הדבר מבטל את פסק דינם. לפיכך, לא הקפידו חז"ל עם הדיין או עם העד הרוצה לסמוך עצמו על דבר מה, ורשאים הם לעשות כן אם רצונם בכך.

אולם, לדעת הב"ח (שם), כאשר התורה מחייבת את האדם לעמוד, כגון, בעת עבודת הקרבנות וכדומה, יש לעמוד ללא סמיכה. שונה הדבר בתקנות עמידה או שיבה של חז"ל, שלגביהן סמיכה נחשבת הן כעמידה והן כשיבה! לפיכך, הדיין אשר צריך לשבת בדין רשאי לעמוד תוך שהוא נסמך על חפץ מסויים, וכן העד אשר צריך לעמוד בעת מתן עדותו, רשאי לסמוך עצמו על חפץ מסויים.

נמצאנו למדים, כי הן הדיין אשר עליו לשבת רשאי להסמך, והן העד אשר עליו לעמוד רשאי להסמך. אלא, שנחלקו הפוסקים במקרה שגם הדיין וגם העד יבקשו לסמוך עצמם באותה עת זה מול זה. לדעת הב"ח, הם רשאים לעשות כן, והעד ייחשב כעומד, והדיין ייחשב כיושב.

אולם, הסמ"ע כתב (עיי' "תומים" שם ס"ק ב' שביארו), כי אין הוא דוחה את הרעיון שניתן להתייחס לסמיכה הן כמצב של שיבה והן כמצב של עמידה. אולם, דיני העמידה של העדים ודיני הישיבה של הדיינים נדרשו מפסוק אחד, ויש לראותם כמקשה אחת, משום שמטרה אחת להם – להבדיל בין הדיינים לשאר באי בית הדין, ולהקנות לדיינים מעמד רשמי אשר יקרין את סמכותו על העדים ועל בעלי הדין, כדי שהללו ינהגו באופן הראוי למקום זה. לפיכך, אין לדיין ולעד לסמוך זה מול זה, שכן, באופן זה אין כל הבדל ביניהם, ומעמד הדיינים אינו בולט [עיי"ש שבוזה דחה את ראיית הב"ח].

דף ל, ע"ב – לא איקום מקמה אשת חבר הרי היא כחבר

פינוי מקום לקשישים באוטובוס

לפני כשלושים שנה כאב לבו של יהודי ניו יורקי ירא אלוקים וחביב על הבריות, כאשר פעמים רבות הוא חזה בזקנים וזקנות הנאלצים לעמוד בעת נסיעותיהם בתחבורה הציבורית, מאחר שאיש אינו מציע להם את מקומו. ישב מיודענו וחיבר מנשר אל אחינו בני ישראל, ובו כתב, כי התורה מחייבת לפנות את המושב באוטובוס עבור הקשיש, שנאמר (ויקרא יט, לב) "מפני שיבה תקום והדרת פני זקן". מספר ימים לאחר מכן נתקל תלמיד חכם מסויים במנשר זה, והחל חוכך בדעתו, אם אכן כך הם פני הדברים (ראה "משנה הלכות" ח"ו סי' ק"ס וסי' קס"א). נידון זה מרכיב מספר נידונים הלכתיים, ביניהם, אם חובה לקום ולעמוד מפני הזקן עד אשר הלה הפליג לדרכו, או התיישב על מקומו. שאלה זו מעשית גם בבתי מדרשות, כאשר תלמיד חכם נכנס לבית המדרש, ובעודו עומד הוא נעצר לדבר עם אחד הלומדים. מה דינם של כל הנמצאים בדי' אמותיו? האם עליהם לעמוד כל זמן שאותו תלמיד חכם עומד על רגליו, או שמא, לאחר שקמו לכבודו רשאים הם לשבת?

סוגייתנו מספרת, שרב נחמן, קם לכבוד אשת רב הונא בבואה לדין תורה בפניו, שהרי "אשת חבר" היא. על כך מקשה הגמרא, הלא על הדיין לשבת בשעת פסק הדין.

בעל ה"תורת חיים" (ועיי' בר"ן בסוגיין) הוכיח מגמרתנו, כי חובת העמידה מפני החכם מחייבת את העומד להמתין בעמידה עד אשר החכם יישב על מקומו. שאם לא כן, מדוע תהתה הגמרא כיצד עמד רב נחמן בשעת פסק הדין, הלא ייתכן כי לאחר שעמד בעת שנכנסה לחדר בית הדין, הוא שב והתיישב במקומו. גם מדברי פוסקים רבים נוספים ("שבלי הלקט השלם" סי' מ"ג, "אורים ותומים" סי' י"ז, אורים ס"ק י', ועיי' שו"ת "הר צבי" או"ח ח"א סי' ק"ז ושו"ת "יחווה דעת" ח"ג סי' ע"א), מוכח, כי חובת העמידה אינה מסתיימת ברגע העמידה לכבוד החכם. לכאורה, גם העומד מפני הזקן אינו רשאי לשבת כל עוד הלה עומד בסמיכות מקום אליו.

אלא, שקיימת סברה נפלאה לחלק בין המקרה המובא בסוגייתנו למקרים אחרים. בגמרתנו אנו עוסקים באשת רב הונא, אשר עמדה לפני רב נחמן בבית

הדין עקב היותה בעלת דין. לפיכך, שאלה הגמרא מדוע ישב רב נחמן כאשר "אשת חבר" עומדת בגללו. אולם, כאשר תלמיד חכם או זקן נעמדים ליד אדם באקראי, אין כל זילות בכך שאותו אדם מתיישב לאחר שכבר קם לכבודם (עיי' "כוס ישועות" בסוגייתנו, שו"ת "מנחת שלמה" ח"א סי' ל"ג).

עיקרה של הקימה - הידור: אלא, שאף אם אכן נכריע, כי הקם לכבודו של תלמיד חכם או של זקן רשאי לחזור ולהתיישב גם אם הללו עדיין עומדים בסמוך לו, שונה הדבר כאשר אדם קשיש עומד מחמת חוסר מקום, כפי שכתב הגר"ש וואזנר שליט"א (שו"ת "שבט הלוי" ח"ב סי' קי"ד), שעמידת הקשיש בהעדר מקומות פנויים, הנובעת מחמת שהצעיר מתרווח על מקומו, מהווה זלזול בקשיש, והרי כל עיקרה של מצוות הקימה לפני הקשיש אינה פעולה גופנית בלבד של הרמת הגוף מעל הכסא למראהו, כי אם חובת המצווה "והדרת", היינו, שיש לכבדו בקימה זו (עיי' קידושין לג, א), ומה כבוד יש בקימה ריקנית, אשר מותירה את הזקן על עומדו.

דף לה, ע"א - ויש שמות שאין נמחקין

פיור בית כנסת שעל קירותיו כתובים השמות הקדושים

חומרתו הרבה של איסור מחיקת שם מן השמות הקדושים ידועה היא. העובדה, כי השמות הקדושים נכתבים בסידורים, בחומשים, בספרי תורה

פנינים

כשהגיעו אל רבי יחזקאל לנדא זצ"ל, בעל ה"נודע ביהודה", ביאר להם את כוונת רבם: בעת ששאלתם את רבכם מי ימלא את מקומו, הרהר לעצמו, כי אף שרוב גוססים למיתה, מכל מקום, רבי מאיר סובר שיש לחשוש למיעוט הגוססים שמתאוששים, ואם כן יתכן כי הוא עוד יקום ויוסיף לכהן ברבנות, ולפיכך לא מיהר לענות להם...

אכן, בעל ה"נודע ביהודה" התמנה לרבה של פראג...

דף לג, ע"א - רוב גוססים למיתה

מי יהיה הרב הבא?

בעת שהגאון רבי דוד אופנהיים זצ"ל, רבה של פראג, שכב על מיטתו בסוף ימיו, פנו אליו הפרנסים ושאלוהו מי ימלא את מקומו. ענה להם הגאון: "ודלמא ר' מאיר הוא?". מאוחר יותר נסתלק לבית עולמו.

המשפט הסתום הביא את הפרנסים להחליט, כי הרב שיפענחנו ימלא את מקומו המיותם של רבי דוד אופנהיים זצ"ל.

ולעיתים על פרוכות או אף על קירות בתי הכנסת, זימנה את הפוסקים להתייחס לנושא זה מצדדים שונים, שעיקרם, כיצד ניתן למחוק שמות אלו מבלי לעבור על איסור. אחת השאלות המעניינות, כמו גם המעשיות ביותר היא, האם גם כיסוי שם ה' נחשב למחיקתו?

הדבקה פידור על קירות בית הכנסת: באחד מבתי הכנסת בבני ברק, תולים מידי שבוע את גליון "מאורות הדף היומי" על לוח המודעות, כדי לאפשר לכל הקהל לקרוא בגליון, כך גם בבית הכנסת פא"י בבורו פארק שבניו יורק. ואילו גאב"ד שטרסבורג, הגרא"ד הורביץ שליט"א, מספר (שו"ת "קנין תורה בהלכה" ח"ב סי' נ"ז): "בימי ילדותי בגליציה אזכור בבית הכנסת בעירנו שהיה דבוק בכותל שלצד הפתח כמעט סידור שלם, עמוד אחר עמוד, עבור המתפללים שאין להם סידור. ומסתמא בצד השני היה גם כן נדפס, והיה דבוק לכותל לעולם, ונמצא שלא חששו מה שהשמות הקדושים דבוקים ומכוסים. אך מי יודע אם היה כל זה ברצון חכמים? כי נער הייתי ולא ידעתי לשאול על זה". סיפור זה נכלל בתשובתו למהדיר ספרים ששאלו, אם מותר להדביק דפי ספרים ישנים על לוחות צילום הדפסה, כדי להדפיסם מחדש. על ידי ההדבקה מתכסה צידו השני של הדף בלוח הצילום, באופן בלתי ניתן להפרדה. השמות הקדושים שבצידו הדבוק של הדף אינם נמחקים, אך מתכסים לעד. זהו בדיוק המקרה המתואר בהדבקה דפי הסידור על קירות בית הכנסת. המותר הדבר? [קירות בית הכנסת כבר עמדו לדיון בפני הפוסקים, כאשר נכתבו עליהם שמות והיה צורך לעשן את הקיר, והם אסרו זאת (ראה "נודע ביהודה" או"ח סי' י"ז, הובא ב"פתחי תשובה" יו"ד סי' רע"ו ס"ק ט'). אולם, העישון מהווה מחיקה, ולעומת ההדבקה אינה אלא כיסוי בעלמא].

פנינים

מלא: אם לו לא יגיד, היינו: אם לתובע לא יגיד ונשא עונו, ואם לאחר לא יגיד - פטור.

בדרך זו גם מפרש רבי מאיר שמחה הכהן זצ"ל מדווינסק את דברי רחל לאביה לבן הארמי בעת שחיפש את התרפים (בראשית לא, לה) "כי לוא אוכל לקום מפניך" - היא יכולה היתה גם יכולה לקום, אם לא לו - לא מפניו ("משך חכמה", פרשת ויצא).

דף לה, ע"א - אם לו לא יגיד

לא - לו

בסוגייתנו מבואר, שאין העדים חייבים משום "שבועת העדות", אלא אם כן הושבעו מפי התובע, משום שנאמר (ויקרא ה, א) "אם לוא יגיד ונשא עונו", ודרשו חז"ל את המילה 'לוא' שנכתבה בכתיב

כמאה וחמישים שנה קודם לכן נשלחה שאלה דומה אל רבי עקיבא איגר זצ"ל (שו"ת רעק"א ח"ב סי' ט"ו), אודות כורך ספרים בעיר ליפנא. במלאכתו הוא הדביק דפים על גבי דפים, ועל ידי כך התכסו השמות הקדושים באופן בלתי הפיך.

מתברר, שעוד שנים רבות קודם לכן נשאלו שני גדולי עולם, רבי מאיר איזנשטט זצ"ל, בעל "פנים מאירות" (ח"א סי' מ"ה) ובעל "מעיל צדקה" (סי' כ"ג), אודות סיוד כתלי בית הכנסת שנכתבו עליהם שמות מן השמות הקדושים. ה"פנים מאירות" כתב, כי הדבר מותר, וכהוכחה לדעתו הביא את ציווי התורה לבני ישראל אשר עברו את הירדן, לכתוב את התורה על אבנים ולאחר מכן לסוד אותם בסיד (עיי' סוטה לה, ב). הרי לנו, כי כיסוי אינו נחשב למחיקה. אולם, לדעת בעל "מעיל צדקה", יש לחלק בין המקרים. סיד על אבן ניתן לגירוד בלא שיינזק הכתב שעל האבן. לעומת זאת, סיד על גבי סיד אינו ניתן לקילוף בפני עצמו. כאשר ניתן ליטול את הכיסוי והכתב ישאר על מכונו, אין בכיסוי משם מחיקה. אולם, סיוד כתלי בית הכנסת שוב לא יאפשר גישה לשם ה', שכן כאשר ינסו לגרד את הסיד, גם יתקלף הסיד התחתון על האותיות הקדושות שתחתיו [כפי הנראה, כתב הגרע"א, חזר בו בעל "פנים מאירות" מדעתו].

למעשה, פוסקים רבים (המהרשד"ם יו"ד סי' קפ"ד, רעק"א שם בשם הפמ"א והמע"צ שם ועוד) החמירו וכתבו, כי אין לכסות את שם ה' בכיסוי שאינו ניתן להסרה. (לעומתו, ב"עצי לבונה" יו"ד סי' רע"ו היקל בכך).

הפתרון לכורכי הפפרים: העצה שאפשר להעניק לכורך הספרים בליפנא ולמהדיר הספרים בשטרסבורג היא, להדביק פיסת נייר על השמות הקדושים או על העמוד כולו, כשהדבק מונח בקצוותיה בלבד, ונדבק סביבות האותיות ולא עליהן ממש. על ידי כך, לא ינזקו השמות הקדושים החבויים תחתיה בבטחה, כאשר יוסר הדף המכסה אותם, וכיסוי אשר כזה אינו אסור (רעק"א שם. עיי"ש שכתב "שזה אם אי אפשר על ידי נכרי").

דף לה, ע"ב – כל הטפל לשם... לאחריו אינו נמחק

מחיקת שם השם ונטפלין

בסוגייתנו אנו למדים כי "נטפלין", היינו, אותיות שהצטרפו בכתיבה לשמו של הקב"ה, כגון, "אלוקיד", "אלוקינו", אלוקיכם" ועוד, קדושות המה ואסור למוחקן. לדעת רבים, דין זה הוא מדרבנן (ט"ז יו"ד סי' רע"ו ס"ק ד' ועוד. עיי' שו"ת "נודע ביהודה" קמא יו"ד סי' ע"נ, קס"ט ועוד), אך יש הסוברים, כי איסור זה מן התורה הוא ("אור החיים" דברים, פרשת ראה, ושו"ת "חתם סופר" יו"ד סי' רפ"ג). בעל ה"אור החיים" הקדוש אף מצא רמז לכך בפסוק (דברים יב, ד) "לא תעשון כן

פנינים

הוא מהלך אחר ה', בסיועו ובעזרתו, וכאילו מדיליה אין לו כלום – "אינו נמחק"..." ("עבודת ישראל").

דף לה, ע"ב – גדולה הכנסת אורחין

האתרוג האורח

סיפר הגר"ח ברים זצ"ל:

פעם אחת, בהיותי צעיר לימים, התעכבתי בבני ברק עד שעה מאוחרת בלילה, והחמצתי את האוטובוס האחרון לירושלים. בלית ברירה נשארתי ללון אצל ה"חזון איש" זצ"ל.

מפליא היה לראות את הנהגתו של החזו"א במצות הכנסת האורחים שזכה לה. הוא טרח רבות בשימושי, ואף כלי לנטילת ידים הכין ליד מיטתו, בעוד הסטייפלר זצ"ל וזוגתו ע"ה גוררים מזרון וכלי מיטה עבורי.

הדבר גרם לי אי נעימות.

כשהערתני לחזו"א על כך, אמר לי:

מאימתי האתרוג מביע את דעתו כיצד לנוטלו? ... ("קונטרס שמונת ימי חנוכה").

דף לה, ע"ב – אנת מלכא מלך מלכיא

מלך מלכי המלכים

בליל שבת, בעת שירת "שלום עליכם", אנו מכנים את הקב"ה בשם "מלך מלכי המלכים". מיהם מלכי המלכים הללו, שעליהם מולך הקב"ה?

אין פשוט מזה, אומר ה"חתם סופר" זצ"ל (במדבר ד, ט). הלא ישראל עם סגולה מכונים "מלכים" בתורה, ככתוב (שמות יט, ו) "ואתם תהיו לי ממלכת כהנים". מעתה, הקב"ה הוא, איפוא, המולך על מלכי אומות העולם, המולכים על המלכים, הלא המה בני ישראל.

דף לה, ע"ב – כל הטפל לשם... לאחריו אינו נמחק

הבדל קטן אך גדול

דרש המגיד מקוז'ניץ:

"כל הטפל לשם, לפניו" – אם הוא כהולך לפני הקב"ה, וכאילו אינו זקוק לעזרתו בעבודת ה' – "נמחק", תורתו ומעשיו בטלים. אולם, "לאחריו", היינו, אם

לה' אלקיכם", אשר ממנו למדו חז"ל את איסור מחיקת שם ה'. לדבריו, התיבה "לה'" רומזת לכל שמות הקב"ה המנויים בסוגייתנו, והתיבה "אלקיכם" מרמזת על איסור מחיקת כל האותיות הנטפלות לשמות ה'.

מחיקת ניקוד של שם ה': שאלה מעניינת נשאל המהרי"ל (שו"ת סי' קצ"ב), אם מותר למחוק את סימני הניקוד של שם ה', והשיב, כי על אף חשיבות סימני הניקוד, כדברי רבינו בחיי שהוא כ"נשמה לאותיות", מותר למוחקם, מאחר שתורת הניקוד נמסרה למשה רבינו בעל פה ואין הניקוד חלק משמות ה', אלא כפירוש בלבד, ולפיכך, אין הן מתחברות להיות גוף אחד עם האותיות. [עיי' "מנחת חינוך" מצווה תל"ז, שהמנקד את שם ה' בניקוד שגוי, הרי הוא כמוחק את שם ה' ועובר על איסור מדאורייתא. וראה ב"ברכי יוסף" סי' רע"ו אות כ"ו בשם מהר"י חאגיז שנסתפק בדבר, והובא ב"פתחי תשובה" שם ס"ק י'. רבני בית מדרשנו העירו, שיש מקום לדון בחילוק בין דין זה לדינו של המהרי"ל הנזכר].

הצרת עוביה של אות משם ה': בהקשר ל"נטפלין" גם נידונה שאלת הצרת אותיות שם ה'. לעיתים נזקק הסופר להפחית מעט מעוביה של אות מסויימת, כדי להתאימה לחברותיה, או כדי ליצור מרווח מתאים בין מילה למילה. לדעת בעל "נודע ביהודה" (שו"ת, יו"ד סי' קס"ט), הרי זה בכלל "נטפלין", היינו: כשם שאסור למחוק אות שנשמכה לשם ה' והתחברה עמו, אף שאינה מגוף שם ה', כך גם עוביה של האות חשוב כנסמך וכנטפל לשם ה', ואין למוחקו.

אולם, בעל ה"מנחת חינוך" (מצווה תל"ז) מתיר לכתחילה להצר אות על ידי מחיקת חלק מעוביה. לדעתו, קיים חילוק מהותי בין מחיקת אות הסמוכה לשם ה', למחיקת חלק מעוביה של אות משם ה' עצמו. שכן, איסור מחיקת שם ה'

פנינים

פשוט מאד, הסביר הרה"ק רבי יעקב שמשון משיפיטובקה זיע"א. הלא הקב"ה ביקר אצלו והוציא חמה מנרתיקה, כדי שהאורחים לא יבואו אליו. מכאן למד אברהם אבינו, שאם הם היו באים, היה עליו לדחות את הקבלת פני השכינה מפניהם!...

דף לה, ע"ב – גדולה הכנסת אורחין יותר מהקבלת פני השכינה

מהיכן ידע אברהם אבינו?

מאברהם אבינו אנו למדים, כי "גדולה הכנסת אורחין יותר מהקבלת פני השכינה", אך מהיכן למד זאת אברהם אבינו?

קובע, כי אין למחוק את שמו יתברך. מעתה, אומר בעל ה"מנחת חינוך", המוחק אות נטפלת, ביצע פעולת מחיקה. אך הצרת עוביה של אות מסויימת אינה פעולת מחיקה כלל ועיקר, מאחר שהאות נותרה שרירה וקיימת. אולם, הפוסקים הסכימו, כי יש איסור לעשות כן, לכל הפחות מדרבנן. אמנם, כאשר המחיקה נדרשת לצורך הכשרת ספר תורה, לא נאסרה מחיקה זו (עיי' "קסת סופר", לשכת הסופר חקירה י"ד).

ביצד מותר לכתוב את שם ה'? הבה נתבונן בסופר סת"ם העושה את מלאכתו נאמנה ועומד לכתוב את השם יי-ה' וי-ה'. לאחר כתיבת שתי האותיות הראשונות, לפניו שם קדוש- יי-ה'. כאשר הוא ממשיך וכותב את האות השלישית, "ואו", הוא מבטל את משמעות המילה בעלת שתי האותיות שכבר נכתבה. האם בכך אין הוא מוחק את שמו של הקב"ה? [אמנם, עם סיום כתיבת האות הרביעית נמצא שלא מחק מאומה, אך לכתחילה, עדיף שלא לקלקל כלל, עיי"ש שהוכיח כן].

מכח שאלה זו הוכיח בעל ה"מנחת חינוך" (מצווה תל"ז), כי אין לכתוב את שם ה' מן הסוף להתחלה. שכן, לו היה מותר לעשות כן, היו הסופרים צריכים לנהוג כן, כדי שבמהלך כתיבתם לא ימחקו את שם ה', שכבר נוצר על ידי כתיבת שתי האותיות הראשונות... [זו היתה מעלתו של בן קמצר (יומא פ"ג משנה י"א), אשר כתב את שם ה' בארבע קולמוסים בבת אחת]. (ועיי' "פתחי תשובה" סי' רע"ו ס"ק ה' וב"לשכת סופר" חקירה יי מה שהשיג על דבריו).

פנינים

לכשנשאל רבי זלמליה מה רע מצא במשרת הראשון - ענה: "לא מצאתי בו כל רע".

"אם כן מדוע לא חפצת בו?" חזרו ושאלוהו

"מפני ששמו הוא 'שלום'. ומאחר שזה גם שמו של הקב"ה, אסור לי לקרוא לו בשמו בבית המרחץ..." ("תולדות אדם" ח"ב פ"ה).

דף לה, ע"ב - למי שהשלום שלו

מה רע בשלום המישרת

כידוע, לדעת ראשונים רבים השם "שלום" קדוש הוא, ואינו נמחק (תוס' סוטה י, א).

מעשה ברבי זלמליה זצ"ל מוואלאז'ין, שמקורביו דאגו לו לנער, אשר ישרתהו בבית המרחץ. לא היתה דעתו נוחה ממישרת זה, עד שהוצרכו להחליפו באחר.

משעוסקים אנו בכתיבה בסדר הפוך, נציין את שאלתו של רבי צדוק הכהן מלובלין זצ"ל אודות דברי גמרתנו, כי רק הנטפלין לשם לאחריו מתקדשים. היינו: הכותב "לה", אין האות "למד" מתקדשת, שכן, בשעת כתיבתה לא היה מאומה בינה לבין שם ה'. רק האותיות הנלוות, אשר נכתבו לאחר כתיבת שם ה' וצורפו אליו, מתקדשות.

שאל רבי צדוק הבהן: ומה דינה של אות נלווית, אשר נוספה לראש המילה לאחר שכבר נכתב שם ה', כגון, שלאחר שכתב ה', הוסיף את האות ל' בראשה? מסתבר, אמר רבי צדוק, שבמקרה זה האות "למד" תתקדש ("אוצר המלך", יסודי התורה, פ"ו ה' ג'). אולם, בעל "לשכת הסופר" חולק על כך (סי' י"א ס"ק י"ד עיי"ש, ועיין "פירות תאנה" לשבועות, כאן, עמודים קמ"ז-ח).

נסיים בציון נידון נוסף הנובע מסוגייתנו. נחלקו הפוסקים, מה דינם של ה"נטפלין" לאחר ששם ה' נמחק, אם בזדון ואם בשגגה. יסוד הספק הוא, אם הן תלויות באותיות שם ה' הסמוכות אליהן, וממילא עם העדרן גם פורחת קדושת הנטפלין, או שמא עתה, קדושה עצמית להן (ראה "משנת סופר" סי' י"א ס"ק כ"ו).

דף לה, ע"ב – ת"ר כתב אלף למד

קדושת שם ה'

סוגייתנו דנה, מי הם השמות הקדושים שאינם נמחקים, ומתי אין איסור למוחקם. אחד מן האופנים הרווחים בסידורי התפילה לציון שם ה', הוא כתיבת שתי אותיות "יוד" חלף שם הויה. עיון בספרי הפוסקים מלמדנו מדוע משתמשים באותיות אלו דווקא, כתחליף לשם ה', ועוד יותר מרתק לגלות, כי קיימות שלוש צורות שונות לשימוש באות "יוד" כביטוי לשמו של הקב"ה.

שתי "יוד" והאות "ואו" מעליהן: בעל "תרומת הדשן" (שו"ת ח"ב פסקים וכתבים סי' קע"א) כותב, כי נהגו לכתוב שתי אותיות "יוד" בתוספת האות "ואו" מעליהן, בשכיבה, משום שצירוף אותיות אלו עולה בגימטריה כ"ו, כשם י-ה'-ו-ה'. כן היו שכתבו שלוש אותיות "יוד" סמוכות זו לזו, הן משום ששם ה' עם הכולל [כולל מניין ארבע האותיות המרכיבות את המילה] עולה בגימטריה שלוש כמניין שלוש אותיות "יוד", והן משום שאחד משמותיו,

הבלתי נפוצים, של הקב"ה כולל בתוכו שלוש אותיות "יוד". אולם, היו גם כאלה שהחסירו את ה"יוד" השלישית, וגם לא כתבו "ואו" מעל שני האותיות "יוד", מאחר שהכל כבר הבינו מה מסמלות אותיות אלו.

מחלוקת משולשת: הגאון רבי יהודה אסאד (שו"ת "יהודה יעלה" ח"א יו"ד סי' ד"ש) טרח להגדיר את שלוש הצורות הללו ואת ההבדלים ביניהם, מתוך כוונה לפשט מחלוקת פוסקים משולשת בנושא זה, כלהלן. פוסקים רבים דנים אם יש לנהוג קדושה באותיות "יוד" אלו, הבאות כתחליף לציון שם ה'. לדעת רבי יהודה החסיד (סי' תתקל"ה), אין כל איסור למוחקם, ולדעת בעל "תרומת הדשן", וכן פוסק הרמ"א (יו"ד סי' רע"ו סעי' י') אין למוחקם, כי אם לצורך גדול (עיי' ש"ך וגר"א שם). ואילו הרדב"ז (סי' ר"ו, הובא שם בהגהות "ברית עולם" לסי' חסידים) חולק עליהם וסובר, כי אין למוחקם לעולם.

ברם, רבי יהודה אסאד כותב, כי רבי יהודה החסיד, מתיר למחוק אותיות "יוד" אלו, רק כאשר נכתבו שתי אותיות "יוד" בלבד, אשר לכל הדעות אין בהן קדושה. ואילו הרדב"ז, שאוסר לחלוטין למחוק אותיות "יוד" אלו, מתייחס לשלוש אותיות "יוד" שנכתבו ברציפות בזה אחר זה, שאסור למוחקן, משום שהן כלולות באחד משמותיו של הקב"ה [וכמו כן, עקב הגימטריה כדלעיל]. אמנם, מדברי הפוסקים משמע, כי אין לחלק בין הצורות השונות לכתיבת אותיות "יוד", ויש לנהוג בקדושה בכולן (עיי' מהרש"ם ח"א במפתחות סי' פ"ז שכתב ע"ד המהר"י אסאד וצ"ע, וכן בשו"ת "אגרות משה" יו"ד ח"ב סי' קל"ט משמע שאין חילוק בין צורות הכתיבה).

[עיי"ש במהר"י אסאד שכתב, כי בעל "תרומת הדשן" מתיר למוחקן רק לצורך גדול, והוא עוסק במקרה שהאות "יוד" השלישית כתובה למעלה, והספק

פנינים

זהו פירושה של ברכת הקשת: "ונאמן בבריתו וקיים במאמרו". שכן גם היתה ברית, וגם היתה שבועה באמירת המילה 'לא' פעמיים. ואכן, בעלי התוספות (ברכות נט, א ד"ה "הלכך נימרינהו") מביאים את הגירסה הבאה: "נאמן בבריתו וקיים בשבועתו" ("מגילת ספר").

דף לו, ע"א – כי מי נח זאת לי אשר נשבעתי

וקיים במאמרו

בסוגייתנו מבואר, כי מלבד הברית שכרת הקב"ה עם נח שלא יביא עוד מבול על הארץ, הוא אף נשבע על כך באמירת המילה "לא" פעמיים.

הוא משום הגימטריה בלבד, שאינה שם עצם. אלא שצ"ע בדבריו, אחר שב"תרומת הדשן" פירש שמשום הגימטריה אין לחשוש כלל, אלא משום שהאות י' היא התחלת שם ה', וצ"ע].

מקור המנהג לציון שם ה' על ידי שתי אותיות "יוד": לסיום, מעניין לציין את דברי בעל "שולחן גבוה" (הובא ב"שדי חמד" מערכת מ' כלל י"ב אות ט'), כרך ד' עמ' 213), המבאר את מנהג הכותבים שתי אותיות "יוד", מאחר שהראשונה שבהן מסמלת את האות "יוד" הראשונה משם הויה, וה"יוד" השניה באה לסמל את האות האחרונה משם א-ד-נ-י.

דף לט, ע"א – כל ישראל ערבים זה בזה

כל ישראל ערבים זה לזה

גמרתנו עוסקת בכלל הידוע "כל ישראל ערבים זה בזה". כלל זה אינו ביטוי מילולי מרהיב, הבא לבטא את האחוה השוררת בין יהודי לרעהו, אלא הוא

פנינים

לפסוק שב השמש ובידו הספר 'של"ה'
- שני לוחות הברית...

דף לז, ע"ב – שבועה בספר תורה

שבועה בשני לוחות הברית

דף לט, ע"א – נפרעים ממנו וכאן ממנו ומוכל העולם כולו

שבועת הכהן הגדול

הלכה פסוקה היא, שאין משביעין אדם בבית דין בעשרת ימי תשובה, שמא ישבע לשקר ויביא עונש לעולם (רמ"א, "שולחן ערוך" או"ח סי' תר"ב).

היו ששאלו על כך ממשנה מפורשת במסכת יומא (יח, ב), בה נאמר, כי בערב יום הכיפורים השביעו את הכהן הגדול, שלא ישנה דבר מכל מה שאמרו לו בקשר לעבודת היום!...

אלא, שהגר"ש קלוגר זצ"ל ענה על כך, כי השבועה שהרמ"א עוסק בה, היא שבועה

מעשה באדם קל דעת, שנתחייב שבועה בבית דינו של ה"בן איש חי" זצ"ל, והצהיר על נכונותו המיידית להשבע.

בתגובה, הרעים עליו ה"בן איש חי" את קולו:

"כסבור אתה, שבספר תורה הנני משביעך? בשני לוחות הברית אשביעך! לך נא", פנה אל השמש, "והבא הנה את שני לוחות הברית!"

מתחילה סבר קל הדעת, כי הרב מתלוצץ לו. אולם, משקם השמש והלך, הבין הלה כי יש דברים בגו, נחרד מאד ומיהר להודות.

נושא בחובו את האחריות הכבדה המוטלת על כתפי כל איש ישראל למעשיו של רעהו היהודי, כאשר יש בידו למנוע את מעשה העבירה, ואם לא עשה כן, הרי הוא נתפס בעונו, אף כי אין עונשו חמור כעונשו של החוטא [לבד משבועה, שנאמר בה "לא ינקה" ועבירות חמורות. עיי' תוס' ד"ה "שנאמר"].

האם על ה"ערב" לחזור בתשובה לאחר שהחוטא חזר בתשובה? מחלוקת מעניינת בין הפוסקים, מסייעת בידינו לעמוד על מהותה של ה"ערבות". העובר על איסור צריך לחזור בו ולשוב בתשובה שלימה. אלא, שנחלקו גדולי ישראל מה דינו של זה שנכשל בכך שלא פעל בהתאם לחובת הערבות המוטלת עליו ולא מחה בידי עובר עבירה, ולבסוף, אותו עובר העבירה חזר בתשובה. לדעת רבי יהונתן אייבשיץ זצ"ל, עדיין היהודי שלא מחה, צריך לחזור בתשובה ("יערות דבש"). אולם, לדעת אחרים, מאחר שהחוטא חזר בתשובה שלימה ועונו התכפר לו, שוב אין הוא צריך לחזור בתשובה ("חקרי לב", הובא ב"שדי חמד" ח"ז מערכת ה' אסיפת דינים אות ב'). [אמנם, עליו לשוב בתשובה על ביטול מצוות תוכחה].

פנינים

כעונשו של החוטא. לפיכך, "וינגע ה' את פרעה נגעים גדולים", וכמו כן "ואת ביתו", אך לא בנגעים גדולים... ("משך חכמה", שם).

דף לט, ע"א – אלו נאמרין בכל לשון

באיזו שפה אדם מהרהר

כלל כתב הרשב"א: כל מקום שהרהור מועיל בו, גם אמירה בכל לשון מועילה בו. מה השייכות בין הדברים?

מבאר ה"חזון איש" זצ"ל: כידוע, ההרהור בלב אינו במלים, אלא "ציורי הדברים בלב כמו שהן". מכיון שהמחשבה מופשטת מהמלים, הרי שהיא מופשטת גם מהמילים בלשון הקודש. ממילא, ברור, כי בכל מקום שבו מועיל הרהור, גם מועילה אמירה בכל לשון ("חזון איש" או"ח סי' כ"ט ס"ק ח').

לשעבר, אשר רק לגביה קיים חשש שמא ישבע לשקר. מה שאין כן שבועת הכהן הגדול, שהיא שבועה לעתיד, ושבועה מעין זו אין איסור להשביע בימים אלה... ("ספר החיים" תר"ב).

דף לט, ע"א – אותו בהיכרת ולא כל המשפחה כולה בהיכרת

נגעים גדולים ואת ביתו

מבואר בגמרתנו, כי המחוייב בעונש כרת, אין כל משפחתו נכרתת, אלא הוא בלבד. אמר רבי מאיר שמחה הכהן מדווינסק זצ"ל, כי זהו פשוטו של פסוק (בראשית יב, יז): "וינגע ה' את פרעה נגעים גדולים ואת ביתו". לכאורה, מן הראוי היה לומר "וינגע ה' את פרעה ואת ביתו נגעים גדולים"! אולם, כאמור כאן, אין עונשם של בני משפחתו של החייב בעונש כרת חמור

הערב נחשב כמי שחטא בעצמו? בספר "דעת חיים" (להרה"ג ר' חיים פרץ שליט"א) כתב הסבר נאה לפירוש מחלוקתם, ולפיו, שורשה של מחלוקת זו נעוץ במחלוקת יסודית על "תפקידו" של הערב. יש הסוברים, כי אותו אדם שלא מחה ביד עובר העבירה, נחשב כמי שעבר את העבירה בעצמו. מעתה, מה תועיל תשובת החוטא האחד לרעהו. אולם, יש הסוברים, כי אין הוא נחשב כמי שחטא בעצמו, אלא עליו לשאת בעונש על אותה העבירה, מתוך אחריותו לנעשה. לפיכך, משחזר חבירו בתשובה, בטל העונש.

בהקשר לנידון זה, חוקר ה"פרי מגדים" בספרו "תיבת גמא" (הובא ב"פתחי תשובה" יו"ד סי' קנ"ז ס"ק ה'), אם אדם חייב להוציא את כל ממונו כדי לקיים את מצוות התוכחה ולמנוע מחבירו לעבור על איסור. מחד גיסא, מצוות ה"תוכחה" היא מצוות עשה, ואדם אינו מחוייב להוציא את כל ממונו כדי לקיים מצוות עשה (עיי' "שולחן ערוך" או"ח סי' תרנ"ו). אולם, מאידך גיסא, אם מחמת דין הערבות, הרי הוא נחשב כמי שעושה בעצמו את האיסור, יש, איפוא, להחשיב זאת כהוצאת ממון כדי להמנע מ"לא תעשה" ואדם מחוייב להוציא את כל ממונו כדי שלא לעבור על איסור.

חקירה יפה, אך יתכן, כך עולה מדברי האחרונים, כי לכל הדעות, אין אדם זה נחשב כעובר עבירה. שכן, החטא נזקף לחובת האדם שהיה בידו למחות ולמנוע את ביצוע העבירה, ולא עשה כן. מיודענו, אשר אינו חייב להוציא את כל ממונו על "מצוות עשה" של "תוכחה", הלא נחשב כמי שאין באפשרותו לקיים את המצווה! ואין, איפוא, לגולל עליו את חטאו של החוטא (עיי' "פתחי תשובה" שם).

ערבות כללית שאינה תלויה בדבר: בנוסף על ה"ערבות" הבאה לידי ביטוי בנטילת אחריות על מעשים שניתן למנועם, קיימת אף "ערבות" כללית, שאינה תלויה בדבר. במדרש (חזית פ"א על הפסוק "משכניי") כתוב, כי בשעה שעמד הקב"ה לתת את התורה, הוא ביקש מבני ישראל ערבות לקיומה, והם הביאו לו את בניהם כערבים. ואכן, במסכת שבת (לג, ב) מובא, כי צדיקים ותינוקות של בית רבן נתפסים בעוון הדור. קיים, איפוא, קשר ישיר בין כל יהודי ויהודי באשר הוא.

מדוע אומרים "תחנון" ביום בר המצווה? כידוע ("שולחן ערוך" או"ח סי' קל"ד סעי' ד'), אין הציבור נופלים על פניהם כאשר בעל שמחה, כגון, אבי הרך הנימול,

או חתן, משתתפים באותה תפילה. אולם, הלכה זו אינה תקפה לגבי נער ביום בו הוא נכנס בעול תורה ומצוות.

האומה נוטלת אחריות על נער בר מצווה: המקובל רבי יצחק אלפיה זצ"ל כותב בספרו "שיח יצחק" (הובא בשו"ת "ציץ אליעזר" חלק י"א סי' י"ז), כי מאחר שכל ישראל ערבים זה לזה, הרי שבאותו יום כלל ישראל נוטל אחריות על נפש נוספת מישראל, אשר הכל מקווים כי היא תלך בדרך הישר. ברם, אין לחזות את העתיד, ויתכן כי הוא ישתמט מקיום המצוות ובכך יכריע את הכף לחובה. לפיכך, אין נמנעים מנפילת אפים באותו יום.

דף לט, ע"א – ואת אשר איננו

מנהגי ישראל – באלו מנהגים חייב אדם לדבוק

"דורות הבאים וגרים העתידין להתגייר מנין? ת"ל ואת אשר איננו". במשפט קצר זה מסבירה הגמרא, מדוע אנו, צאצאי העומדים על הר סיני, וכן גרי הצדק שהצטרפו לעמנו לאחר מכן, מחוייבים בברית ובאלה שהשביע משה את אבותינו ביום פטירתו. לא נוכחנו שם פיזית, לא נשבענו, ובכל זאת אנו מחוייבים לשבועה שנשבעו אבותינו.

פנינים

שלוש בקול אלה לארר / בקול ארור ודיניהם אורר. בגזרה דרבנן בהסת / ויפסק הוא שבועה זו להסת. ועשר יש להשביעו בתורה / ביד נתבע ברוב פחד ומורא.

בשורות השלישית והרביעית מציין רב האי גאון, כי יש שתי אפשרויות להשבעה: שבועת הנתבע – נשבע ונמלט, ושבועת התובע – נשבע וחלט, כמבואר בגמרא (לה, א).

שלושה אופנים קיימים להשבעת הנתבע: השבועה החמורה, שבועת היסת וחרם – והן שלוש

דף לט, ע"ב – שכל העולם כולו נודע

דעה חכמה בחוקי השבועות

כידוע, אחרון הגאונים, רב האי גאון זצ"ל, חיבר ספר בשם "משפטי שבועות", אשר בו הוא כלל את כל הלכות השבועות, כפי שהם עולים ממסכתנו. בסופו של הספר הוא אף חרז שיר המסכם להפליא את מסכת שבועות במילים קצרות. להלן ראשיתו של שיר זה, בו נכללות הסוגיות בהן עסקנו לאחרונה.

דעה חכמה בחוקי השבועות / אשר בית דין יחייבו על תביעות. כוונת נשבע ונמלט / ותבע אשר נשבע וחלט. והן

מפרישים רבים עמלים לפרש כיצד היה בכוחם של אבותינו להישבע עבור הדורות הבאים אחריהם. כלום היה בכחם לעשות כן? השל"ה הקדוש (מסכת

פנינים

המאורע. לפיכך, אנו מזכירים את שמותיהם, הרומזים לעשרת הדברות, אשר נמסרו למשה רבינו מפי הגבורה "פה אל פה", ראשי תיבות: "פפא".

חנינא - כנגד "אנכי ה'" שהוא רחום וחנון.

נחמן - כנגד "לא יהיה לך". שהעושה אליל, לבסוף ניחם עליו אחר שנוכח, כי אינו אלא עץ ואבן.

רמי - כנגד "לא תשא". להזכיר, שהנשבע בשם ה' סובר, כי הוא מרומם את שמו בכך, אך הדבר אינו נכון.

אדא - כנגד "זכור את יום השבת", שהמילה "אדא" בגימטריה שש, כמספר ימי המעשה בכל שבוע.

אבא מרי - כנגד "כבד את אביך", שהבן המכבד את אביו קורא לו "אבי מורי".

אחאי - כנגד "לא תרצח". הרואה כל יהודי כאח - לא ירצחנו.

רפרם - כנגד "לא תנאף". שעבירות מתחילות ברפרוף העין (עין רואה ולב חומד).

רכיש - כנגד "לא תגנוב" רכוש.

פורחב - כנגד "לא תענה ברעך עד שקר". בן זה נקרא על שם סרח בת אשר, שהעידה אמת ליעקב: "עוד יוסף חי".

דרו - כנגד "לא תחמוד", בו נצטוונו לא תחמוד בית רעך ואשת רעך. הבית מכונה "דרו" מלשון דירה, ואשתו של אדם היא עיקר ביתו.

עיקר השבועה היא שבועת האלה - בקול ארור (לו, א).

נוספה עליהן שבועה מדרבנן - שבועת היסת - ויפסק (מ, ב).

מן התורה יש עשר מיני שבועות, כמבואר בגמרא - ועשר יש.

ועל כל השבועות העולם מודעזע אם נשבעים בהם לשווא - ברוב פחד ומורא (לח, ב).

הדרן

בכל סיום מסכת אנו אומרים "הדרן עלך מסכת..." ובהמשך, לאחר המילים "יהי רצון מלפניך ה' אלוקינו ואלוקי אבותינו, שתהא תורתך אומנותנו בעולם הזה ותהא עמנו לעולם הבא", אנו מונים את שמות עשרת בניו של רב פפא: "חנינא בר פפא, רמי בר פפא, נחמן בר פפא, אחאי בר פפא, אבא מרי בר פפא, רפרם בר פפא, רכיש בר פפא, סורחב בר פפא, אדא בר פפא, דרו בר פפא".

הרמ"א כותב שני הסברים מדוע אנו מציינים את שמותיהם בכל סיום מסכת, ומדגיש כי פירושו זה הוא "דרוש נאה ופזונה גדולה" (שו"ת הרמ"א בסוף הקונ' אחרון. מובא גם ב"ם של שלמה", סוף פרק מרובה בהערת המגיה שם).

בפירושו האחד מסביר הרמ"א, כי רב פפא היה אדם עשיר, שבממונו החזיק תלמידי חכמים, ובכל פעם שבניו סיימו מסכת הוא היה עושה סעודה גדולה לכבוד

שבועות פרק תורה אור פ"ה, ובהרחבה, בעשרה מאורות, המאמר השני אותיות ה'-כ'), והמהרש"א (בסוגייתנו) מבארים על פי המבואר במדרש (תנחומא פרשת ניצבים ג'). ועיי"ש ב"כלי יקר" ובמלבי"ם, כי כל נשמות ישראל ונשמות הגרים העתידיים, עמדו במעמד זה ונשבעו.

מתי אדם חייב להמשיך במנהג אבותיו? ומה בדבר ההנהגות שקיבלו אבותינו על עצמם במהלך הדורות? מתי אדם חייב להמשיך ולדבוק במנהגי אבותיו? ה"חיות יאיר" (שו"ת סי' קכ"ו), נשאל כן על ידי יהודי, בן לאב סגפן וצדיק אשר נהג שנים רבות להתענות בכל שני וחמישי. האם, שאל הבן, עלי להמשיך בדרכו. רבי יאיר חיים בכרך זצ"ל, פרס בפניו תשובה מנומקת, כלהלן.

אל תפזיש תורת אמן: אנו מכירים מנהגים שונים, שהונהגו בקהילות ישראל מימים ימימה, והועברו באדיקות רבה מאב לבנו במהלך הדורות. תקנות כל קהילה מחייבות את בני אותה הקהילה, כפי שמספרת הגמרא (פסחים נ, ב) על "בני ביישן", אשר משום כבוד השבת נהגו אבותיהם האמידים שלא להשתתף ב"יום השוק" שנערך בעיר צידון בכל ערב שבת. בניהם, שלא היו אמידים בקשו להשתתף ב"יום השוק" לצורך פרנסתם, אך רבי יוחנן מנע זאת מהם באומרו: "כבר קיבלו אבותיכם עליהם, שנאמר שמע בני מוסר אביך ואל תטש תורת אמן". אמור, איפוא, קבוצת אנשים המקבלים מנהגים על עצמם, מחייבים בכך את בניהם אחריהם לעולם.

אכן, ה"שולחן ערוך" (יו"ד סי' רי"ד סעי' ב') מתייחס למנהגי הקהילות, ופוסק על פי פוסקים קדומים: "קבלת הרבים חלה עליהם ועל זרעם, ואפילו בדברים

פנינים

דף לט, ע"ב - כי הוא זה

"הוא" "זה" - זה הוא ההבדל

בסוגייתנו דרשו חז"ל, כי הפסוק (שמות כב, ה) "אשר יאמר כי הוא זה", בא ללמד, שהמורה במקצת מן הטענה חייב שבועה. היינו, המילים כי הוא זה באות לומר שהנתבע מודה, כי רק סכום "זה" הוא חייב ולא את כל סכום התביעה.

רבי אברהם בן הגר"א זצ"ל מבאר, כי המילה "הוא" היא ביטוי לדבר נסתר, ואילו המילה "זה" משמשת כביטוי לדבר נוכח. ומאחר שבפסוק "אשר יאמר כי הוא זה" בללה התורה שתי מילים הסותרות זו את זו, למדו חז"ל, שפסוק זה עוסק ב"מודה במקצת". היינו, באדם הכופר במקצת התביעה וטוען "הוא", כלומר, מלוא התביעה נסתרת היא ממני, אך בחלקה, "זה", אני מודה.

שלא קבלו עליהם בני העיר בהסכמה, אלא שנוהגין כן מעצמם לעשות גדר וסייג לתורה. וכן הבאים מחוץ לעיר לדור שם, הרי הם כאנשי העיר, וחייבים לעשות כתקנתן".

מנהג המקום ומנהג היחיד: בעל ה"חוות יאיר" זצ"ל מתווה קו ברור ונהיר החוצה את ים המנהגים, ומבדיל בין אלו שיש לקיימם ובין המנהגים שאין אדם חייב לדבוק בהם. ברור, הוא כותב, כי אין בידי אדם כלשהו להתחייב עבור חבירו, או עבור צאצאיו אחריו ללא קבלת הסכמתם. אלא, שבני קהילה המקבלים מנהג על עצמם קבעו, כי בני מקום זה, שהם האחראים לו, ינהגו באופן מסויים. מכאן ואילך, כל הנולד במקום זה, או כל הבא להתגורר בו, מחוייב לנהוג במנהגי המקום. אולם, יחיד המקבל על עצמו מנהג, בניו הבאים אחריו, אינם מחוייבים למנהג זה.

עם זאת, יש לזכור, כי גם מנהג שהיחיד קיבל עליו, ובניו המשיכו לדבוק בו, אין הם רשאים לחדול בהם ממנהג זה על דעת עצמם, שהרי הוא הפך למנהגם שלהם, וזה מכבר חדל להיות מנהג יחיד של אביהם [כדין כל מנהג טוב שאדם נוהג, שאין לבטלו ללא התרת נדרים, כמבואר ביו"ד סי' רי"ד, עיי"ש] הגר"ש וואזנר שליט"א (שו"ת "שבט הלוי" ח"ט סי' קצ"ג) נזקק להלכה זו, במענה לשאלה הבאה שעלתה על שולחנו.

יולדת שנדרה - בני יוקדש ללימוד תורה: זוג הורים סייעו כלכלית לבנם אשר שקד על תלמודו. לימים משהורע מצבם הפיננסי של הוריו, שקל הבן

פנינים

דף לט, ע"ב - כי הוא זה

מי הוא זה ואיזה הוא

כאמור, המילה "הוא" היא ביטוי לדבר נסתר, והמילה "זה" היא ביטוי לדבר נוכח. אמר הגאון רבי מאיר שפירא זצ"ל מלובלין: המלך אחשוורוש שאל את אסתר המלכה (אסתר ז, ה) "מי הוא זה ואי-זה הוא, אשר מלאו לבו לעשות כן". כלום לא ידע זאת בעצמו?

ברור, גם ברור, כי הוא ידע זאת, מאחר

שהוא אישית עמד מאחורי המזימה. אלא, רוצה היה אחשוורוש לדעת, אם גם אסתר יודעת על מעורבותו ברקיחת הגזירה, ולפיכך הוא שאלה, "מי הוא זה ואי זה הוא". כלומר, גלי נא את כל הידוע לך בנושא, הן על הפעילים הגלויים לעין, והן על אלו הנסתרים.

ואסתר המלכה, השיבה - "המן הרע הזה". מי הוא אותו "הוא", אשר עליו הנך מברך, אתה כבר יודע לבד... ("פרדס יוסף").

לצאת משערי בית המדרש ולעסוק לפרנסתו. אלא, שלפתע, נזכרו הוריו, כי כאשר כרעה האם ללדת את מיודענו ותקש בלידתה, והיא נדרה, בהסכמת בעלה, כי חייו של בן זה יוקדשו ללימוד תורה! הרשאי הוא לחדול מלימודו? ובכן, השיב הגר"ש וואזנר שליט"א, אין הוריו יכולים להדירו ולחייבו. אולם, אם עד כה הוא למד תורה משום נדרם של הוריו, הרי שהוא כבר קיבל בעצמו לנהוג כנדרם, ושוב אין זה מנהגם, קבלתם, נדרם, כי אם מנהגו שלו, קבלתו שלו. אך אם למד תורה כדרך כל בחור ישיבה המחונך לכך, אין הוא מחוייב לקבלה זו של הוריו.

דף מא, ע"א – ואי צורבא מרבנן הוא לא משבעינן ליה

האם חובה לכבד "תלמידה חכמה"

דרשו חז"ל (קידושין לב, ב) מן הפסוק (ויקרא יט, לב) "מפני שיבה תקום והדרת פני זקן", כי יש לקום הן מפני אדם זקן בשנים, והן מפני זה שקנה חכמה, הלא הוא החכם.

לקום לפני זקנה: בספר "חסידים" (תקע"ח) כתב: "מפני שיבה תקום וגו' ואפילו זקנה". בעל "שבט הלוי" (שו"ת ח"י סי' קי"ד וח"ה סי' ק"ל) מציין, כי אף שיש דעות אחרות בנושא זה (עי' "ברית עולם" על ספר חסידים שם, ועיי' בשו"ת "הלכות קטנות" ח"א סי' קנ"ד), חובה לכבד אשה זקנה, שהרי "ספקא דאורייתא לחומרא". [ראה ב"חידושי שפת אמת" ליו"ד המיוחסים לחידושי הרי"ם, סי' ...]

פנינים

חובו? אני, למשל, יכול להעיז ולכפור בכל לבעל חובי!

ענהו הגר"ח:

אכן, צודק הינך נפוליאון. ההלכה ניתנה לבני ישראל בלבד, שאחת מן התכונות המאפיינות אותם היא, שהם "ביישנים". אבל, אתה, בהחלט מסוגל להעיז פנים בפני בעל חובך, בלא להניד עפעף ("מאורה של תורה").

דף מ, ע"ב – חזקה אין אדם מעיז פניו בפני בעל חובו

שאלתו של נפוליאון

הגאון רבי שבתי יגל זצ"ל, ראש ישיבת סלונים ברמת גן, סיפר את המעשה הבא: פעם אחת שאל נפוליאון את רבי חיים מוואלוז'ין זצ"ל, כיצד אתם היהודים פוסקים הלכה ומחייבים שבועה על סמך חזקה "שאינן אדם מעיז פניו בפני בעל

רמ"ד סעי' ח' שכתב, כי אין מן הראוי שאיש יקום מפני אשה, ולכן אין אדם חייב לקום כי אם מפני מופלגת בזיקנה].

לְקוּם לְפָנַי "אִשְׁתְּ חֵבֶר": למדנו בגמרתנו (ל, ב), ש"אשת חבר הרי היא כחבר", כלומר, אשתו של החבר, היינו, של תלמיד חכם, שווה במעלתה לבעלה, ויש לכבדה משום כבוד התורה של בעלה. לפיכך, מספרת גמרתנו, קם רב נחמן מפני אשת רב הונא, כאשר היא הופיעה בבית דינו. נחלקו הראשונים, אם דין זה הוא מן התורה או מדרבנן (עיי' רמב"ן, רשב"א, ריטב"א, רא"ש ור"ן ל, ב. ועיי' שו"ת "שאילת יעבץ" ח"ב סי' קל"ה), ויש שאף מבארים את דעת הפוסקים כי הלכה זו אינה מעיקר הדין, כי אם ממידת חסידות ("כנסת הגדולה" יו"ד סי' רמ"ד). מכל מקום, לכל הדעות יש לקום מפני "אשת חבר" ולכבדה.

אִשָּׁה בְּקִיָּאָה בַּתּוֹרָה נֶחֱשָׁבֶת "תַּלְמִידָה חֲכָמָה"? אלא, שעדיין יש לברר, כיצד לנהוג ב"תלמידה חכמה", באשה הבקיאה בתורה, אשר מחמת בעלה בלבד אין כל סיבה לקום בפניה. יסוד הספק הוא אם אשה בקיאה בתורה היא "תלמידה חכמה". שהרי, ברור, כי עצם ידיעת התורה אינה מקנה לאדם מעמד של "חכם", אלא כאשר בקיאותו בתורה נרכשה על ידי קיום מצוות תלמוד תורה. ובכן, בעל "מנחת חינוך" (מצוה רנ"ז) כתב, כי אשה בקיאה בתורה אין דינה כתלמיד חכם, שכן, "אינו נקרא חכם רק אם הוא מצווה ללמוד ולקנות חכמה", ולפיכך, אין צורך לקום לכבודה וכן דעת האריז"ל (הובא ב"בן איש חי", פרשת כי תשא אות ט"ז).

לְעִצּוּמַת זֹאת, חבר פוסקים, בהם המהר"י עייאש ובעל שו"ת "בית יהודה" (יו"ד סי' כ"ח) סוברים, כי מאחר שנשים מצוות בלימוד הלכות התורה הנוגעות להן (ב"י או"ח סי' מ"ז סעי' י"ד בשם ה"אגור"), אשה בקיאה בתורה קנתה לְעִצּוּמָהּ מַעֲמַד שֶׁל "חֲכָם", ויש לכבדה.

בעל "שדי חמד" (ח"א דף קט"ז אות נ"ט), מביא מפורייתנו ראייה יפה בשם "ריש מתיבתא דדוויןסק", כי אין חובה לכבד אשה חכמה, כלהלן.

מבואר בגמרתנו, כי אדם הטוען שהוא פרע שטר הלוואה המוצג על ידי המלווה, רשאי לדרוש מן המלווה להשבע, כי החוב טרם נפרע. בהקשר לכך מקשה הגמרא "וכי מה בין זה לפוגם את שטרו", כלומר, משנה מפורשת (כתובות פז, א) קובעת, כי אשה המבקשת לגבות מבעלה את דמי כתובתה, ושטר

הכתובה שבידה פגום [פגם במהותו על ידי שהודתה, כי חלקו נפרע], אינה גובה את כתובתה אלא בשבועה. מוכח, איפוא, כי רק כאשר השטר שבידי המלווה פגום הוא, רשאי הלווה לדרוש ממנו להשבע. מדוע אם כן, מבואר בסוגייתנו שכל לוה רשאי לדרוש מן המלווה להישבע, אף כאשר אין שטרו פגום?

טוען בעל "שדי חמד", הרי בסוגייתנו מבואר, כי אם המלווה הוא תלמיד חכם, אין משביעין אותו, כדי שלא לזלזל בכבודו כאילו הוא בא בתביעת שווא. לכאורה, אם כן, ניתן לומר, כי אכן כל לוה רשאי לתבוע את המלווה להשבע, ואילו המשנה עוסקת באשה "תלמידה חכמה" התובעת את כתובתה, אשר מפאת היותה תלמידה חכמה אין משביעין אותה, ובכל זאת קובעת המשנה כי מאחר שבידיה שטר פגום, עליה להשבע? אין זאת, אלא שאשה אין דינה כ"תלמיד חכם"... [עדיין צ"ע דלמא איירי באשת חבר].

אשה "בעלת מעשים": למרות האמור, כתב ה"מנחת חינוך" (שם), כי מאחר שמלבד זקן ותלמיד חכם, יש לכבד "בעל מעשים" (שבת לא, ב, קידושין לג, ב. עיי' "שולחן ערוך" יו"ד סי' רמ"ד סעי' י"ב, ט"ז ס"ק ו'), חובה לכבד אשה צדקנית המדקדקת במעשיה וראויה לתואר "בעלת מעשים".

דף מב, ע"א – מיגו דיכול לומר להד"ס / מב, ע"ב – מפני מה אמרה תורה מודה מקצת הטענה יושבע

מהו "מיגו", כיצד הוא פועל ומדוע

הסוגיות אותן אנו לומדים בימים אלו עוסקות בטענות הנשמעות מפי בעלי הדין בבית הדין. בעת לימוד דפים אלו, מן הראוי לתהות על קנקנו של אחד מן המושגים היסודיים ביותר בדיני ממונות, הלא הוא ה"מיגו", מילה ארמית שפירושה הוא "מתוך" ["ואפק ית עמך מיגו גלותא"].

"מיגו" – הענקת חסות לטענה מעורערת: כאשר אחד מבעלי הדין טוען לזכותו טענה בלתי משכנעת, אין טענתו מתקבלת. אולם, אם בית הדין נוכח, כי היה בידו לטעון טענה אחרת, משכנעת יותר, אזי הוא נאמן "מיגו", מתוך שהיה בידו לטעון את הטענה השניה, האמינה יותר. כלומר, בידינו הוכחה מוצקה שהלה דובר אמת, שהרי אם הוא היה שקרן, וודאי היה בוחר בשקר המוצלח יותר. עניינו של ה"מיגו" הוא, איפוא, הענקת חסות לטענה מעורערת

הנשמעת מפי אחד מבעלי הדין. בשורות הבאות נציג שני מקרים, זהים לכאורה, אשר באחד מהם מותר להסתייע בטענת "מיגו", אך לא במקרה השני. נבחן את ההבדלים ביניהם, ואגב כך נכיר את צדדיו החבויים של ה"מיגו".

מחוייב שבועה: ראובן נתבע על ידי חבירו להשיב לו הלוואה שניתנה לו בלא שטר חוב. אם ראובן "כופר הכל", היינו: כופר בתביעה וטוען כי לא לווה מחבירו מאומה, בית הדין אינו מחייבו להשבע, שהרי התובע כלל לא הוכיח את טענתו [אמנם, מדרבנן עליו להשבע שבועת "היסת"]. אולם, אם ראובן "מודה במקצת" מן הסכום שנקב בו המלווה, עליו להשבע כדי להוכיח את צדקתו [שכן, הודאתו בחלק מן התביעה מוכיחה, כי יש בסיס לתביעה זו].

מחוייב ממון: שמעון נתבע על ידי חבירו להחזיר לו את הבהמה שלקח ממנו. אם שמעון יטען, כי הוא לקח אותה כמשכון בגין נזק שגרמה לו הבהמה, עליו להחזירה מיד, אלא אם כן יוכיח את קיומו של הנזק. אולם, אם הוא יטען כי קנה בהמה זו ממנו, הרי הוא נאמן, מאחר שלכל אדם יש חזקה שאינו גנב, ואין מוציאים את הבהמה מרשותו (עיי' ב"ב לו, א הנהו עזי דאכלו חושלא, באופן שיש דין מוחזק בבהמה).

התבוננות קלה בשני המקרים מעלה, כי הן לרשות ראובן, ה"מודה במקצת" שהתחייב שבועה, והן לרשות שמעון, הטוען כי תפס את הבהמה כמשכון עקב הנזק שנגרם לו, עומדת טענת "מיגו" נפלאה. שכן, אם ראובן הוא שקרן, מדוע אינו "כופר הכל"? ואם שמעון אינו דובר אמת, מדוע אינו טוען שקנה את הבהמה? עלינו, איפוא, לפטור את ראובן, ישר הדרך, מן השבועה, ואת שמעון, איש האמת, מהחזרת הבהמה.

אולם, בסוגייתנו מבואר, כי אין בכוחו של "מיגו" זה, להקנות אמינות לראובן מחוייב השבועה. שכן, אם אמנם בית הדין היה בטוח שראובן אינו "כופר הכל" בגין ישרותו, היה על הדיינים להאמין לטענתו הנוכחית – "מודה במקצת". ברם, אומרת הגמרא, יתכן, שגם בטענתו הנוכחית הוא משקר, והעילה לכך שאינו מגדיל לשקר, נעוצה במניע נפשי מוכר וידוע: "חזקה אין אדם מעיז פניו בפני בעל חובו". היינו: בדרך כלל, לווה מסוגל לכפור במקצת מסכום ההלוואה, אך אין הוא מעיז לכפור בהלוואה כל עיקר.

סיכומו של דבר, כל בר דעת מבין, כי כאשר ידוע לבית הדין שבעל הטענה המעוררת מנוע מלטעון את הטענה המוצלחת מסיבות כל שהן, קורס לו תהליך ה"מיגו". לכאורה, לאור האמור, גם המיגו של שמעון, הטוען כי תפס את הבהמה כתשלום עבור חוב עלום, הוא "מיגו דהעזה", משום שנח לשמעון לטעון לקיומו של נזק שבעל הבהמה אינו יכול להכחישו, מאשר לטעון שקנה את הבהמה, בעוד הוא ובעל הבהמה יודעים, כי שקר דיבר. ממילא, כאשר הוא טוען, שתפס את הבהמה כמשכון בגין נזק שנגרם לו, אין להתייחס אליו בוודאות, כאל אדם ישר שנמנע מלשקר ולטעון שקנה בהמה זו, אלא ניתן להתייחס אליו גם כאל שקרן, אשר ליבו לא הסכין כי אם לשקר "קטן" ולא לשקר "גדול".

לאור ההגיון הרב הטמון בסברה זו, הורמו במהלך הדורות מאות אלפי גבות ישיבתיות בבתי המדרשות שברחבי תבל, למקרא הכרעתו של הש"ך (כדעת ראשונים רבים, חו"מ סוף סי' פ"ב אות ו' ובקיצור כללי מיגו אות כ'), כי ראובן מחוייב השבועה אינו רשאי להסתייע ב"מיגו דהעזה", ואילו שמעון תופס הבהמה, רשאי לגייס לצידו את ה"מיגו דהעזה", ולהיפטר על ידו מהשבת הבהמה לבעליה הקודמים. להלן אחד ההסברים הרווחים לביאור דבריו.

על ראובן מוטל להוכיח את טענתו: עלינו להבחין היטב בין המוטל על ראובן מחוייב השבועה, לבין המוטל על שמעון תופס הבהמה. שכן, השבועה הוטלה על ראובן משום שבית הדין נוכח, כי עליו להוכיח את צדקתו. כאשר ראובן מבקש לספק לבית הדין הוכחה אחרת חלף השבועה, עליה להיות אמינה ומבוססת לפחות כמהימנות השבועה. לפיכך, אם בידיו "מיגו" בריא והגון המוכיח, כי הוא איש אמת, פטור הוא מן השבועה, אך אם ברשותו "מיגו דהעזה", מיגו מעורער ובלתי מבוסס, אין מתחשבים ב"מיגו" זה, וחוזרת ומוטלת עליו החובה להשבע.

על שמעון מוטל לשכנע כי הוא צודק: לעומת זאת, שמעון מעולם לא נדרש להביא הוכחה לכך שהבהמה שלו היא. הגע עצמך, לו היה שמעון טוען, כי קנה בהמה זו, היה הוא נאמן. כלום הוא הציג בכך הוכחה לפני בית הדין? כל שעשה הוא, לשכנע את בית הדין להסיר מעליו את התביעה. לפיכך, רשאי שמעון להסתייע ב"מיגו דהעזה", אשר אמנם אינו אלא "מיגו" קלוש, אך טענתו הנוכחית הקלושה - כי תפס את הבהמה כמשכון בגין הנזק, בצירוף עם

ה"מיגוי" הקלוש, די בהם כדי לשכנע את הדיינים, שאין בכוחם לאלץ את שמעון להחזיר את הבהמה לתובע ("קהילות יעקב" ב"מ סי' ג', וכעיי"ז כתב התומים כללי מיגו אות פ"א. ביאור נוסף, עיי' "פני יהושע" ב"ק קז, א וב"קובץ שיעורים" ב"ב אות כ"ז בשם רבינו יונה. ועיי' קוב"ש ח"ב סי' ג' אות כ"ב. ועיי' "משנה למלך" ה"ל מלוה ולוה פרק כ"א סוף ה"ל א', וב"שער משפט" סי' פ"ב ס"ק א', וראה בספר "דברי יעקב" ב"מ סוף פרק המקבל).

דף מד, ע"א – שומר אבדה... כשומר שכר

שאל פ"ר קודש ונשרף באונם – האם חייב?

כידוע, השואל חפץ מחבירו אינו רשאי להשתמט מהחזרתו או מתשלום דמיו, אף אם החפץ נאנס. זאת, מאחר שבעל החפץ השאילו לאותו אדם כדי שהלה יוכל להפיק תועלת מכל אפשרויות השימוש הגלומות בו, בעוד שהמשאיל עצמו כלל אינו נהנה מן ההשאלה, ובלשון התלמוד (ב"מ צד, ב): "שואל – כל

פנינים

("שמושה של תורה", עיי"ש תשובת ה"אור שמח").

דף מד, ע"א – שומר אבידה

גדרו של שומר אבידה

מספרים, כי ה"אור שמח" זצ"ל שאל את הגר"ח מבריסק זצ"ל, אם שומר אבידה שהיו 'בעליו עמו' בעת הרמת האבידה – מבלי לדעת כי האבידה שלו, כמובן – פטור מחיוביו כשאר השומרים הנפטרים מחיוביהם באופן כזה.

ענה על כך הגר"ח מבריסק:

שומר רגיל מתחייב בשמירה בעת קבלת החפץ לרשותו, אך אם בו ברגע היו "בעליו עמו" – פטור הוא. לעומת זאת, סיבת חיובו של שומר אבידה מתחדשת בכל רגע. אף אם יפקע חיובו הראשון, משום ש"בעליו עמו", ישוב הוא ויתחייב בחיוב שמירה חדש, אשר בו כבר לא היו בעליו עמו...

דף מד, ע"א – שומר אבידה

מה עשה "המאיר לעולם" בהיותו בנופש

יום אחד נצפה בעל "המאיר לעולם", בהיותו במקום נופש, כשהוא עומד בחדרו ומקל בידו, וחובט בספר תהילים ישן ובבגד של "טלית קטן".

התברר, כי כעשרים שנה לפני כן, פרצה שריפה בעיר מגוריו, וחפצים אלו נמצאו מוטלים ברחוב ונמסרו לרב למשמרת. מאחר שיש לנער ספר או כסות אחת לשלושים יום, לקחם הרב עמו לבית ההבראה, כדי שבבוא הזמן יקיים את מצות הניעור... ("במחיצתם של גדולי הדור").

הנאה שלו". בתמורה לכך מתחייב השואל התחייבות כוללת, המבטחת את המשאיל מפני כל נזק, יהא אשר יהא.

כנופיית ערלים ששדדה פפר שאול: בימיו של הר"ן, כנופיית ערלים פשטה על עיירה יהודית ושדדה מכל הבא ליד. שללם גם כלל ספרי קודש רבים, אשר נחמסו על ידם. צערם של בעלי הספרים גדול היה, אך בעטיו של מאורע זה אנו מתוודעים לחידושו הגדול של הר"ן (שו"ת הר"ן סימנים י"ח, י"ט, כ').

אחד מן הספרים הנשדדים באותו אירוע, היה שאול בידי אדם מסויים, וכשוד הפרעות השואל פנה אל המשאיל, וביקש ממנו את הפיקדון אשר הוא הפקיד בידו בעת שאילת הספר, תוך הבטחה, כי אם יעלה בידו לאתר את הספר, הוא יחזירו אליו. אולם, המשאיל סרב להחזיר את המשכון וטען, כי השואל חייב בכל אונס שהוא, ועד שהספר לא יוחזר לידי, הוא מותיר את המשכון ברשותו.

מקרה זה הופנה אל הר"ן אשר השיב, כי דינו של שואל זה שונה לחלוטין משאר השואלין המתחייבים באונסין, כלהלן.

פרוטה דרב יוסף: סוגיה מפורסמת בש"ס, אשר לומדי הדף היומי וודאי מכירים אותה (ב"ק נו, ב ב"מ כט, א), מכונה בשם "פרוטה דרב יוסף". לדעת רב יוסף, אדם שמצא אבידה ונטל על עצמו לשמור עליה ולטפל בה עד שתוחזר לבעליה, נחשב כ"שומר שכר" החייב בגניבה ובאבידה, ואינו נחשב כשומר חנם החייב בפשיעה בלבד. זאת, מאחר ששומר האבידה נהנה ממנה כי בשעה שהוא עוסק בה הרי הוא פטור מנתינת צדקה לעני שיבקש ממנו פרוטה באותה עת, שהרי "העוסק במצווה פטור מן המצווה".

השואל פפר קודש פטור מאונסין: מעתה, קובע הר"ן, גם המשאיל ספר קודש מקיים בכך מצווה רבתי, וממילא באותה שעה הוא פטור מנתינת פרוטה לעני. לפיכך, אין ניתן לומר על שואל הספר, כי "כל הנאה שלו", שכן, גם משאיל הספר נהנה מן ההשאלה, וממילא, אין השואל מתחייב באונסין (עיי' בש"ך חו"מ סי' ע"ב ס"ק כ"ט שכתב, שלהלכה הוה ספיקא דדינא, ועיי"ש ב"תומים", ב"קצות החושן", ב"נתיבות המשפט" וב"מחנה אפרים" ה"ל שאלה ופקדון סייג).

הורים השואלים חפץ מבנם, פטורים מאונסין! חידוש זה של הר"ן גרר בעקבותיו חידוש נוסף מבית מדרשו של הגאון רבי עקיבא איגר זצ"ל, אשר

חידש, כי לדעת הר"ן, הורים השואלים חפץ כל שהוא מילדיהם, פטורים מאונסין, שכן, אף הבן נהנה מהשאלה זו, שהרי בכך הוא קיים מצוות כיבוד אב ואם! (הגהות רעק"א ל"שולחן ערוך" או"ח סי' י"ד, במהדורת טלמן וב"שולחן ערוך" החדש מהדורת מ"י) [ראה שם שהקשו מפסק דינו של המהרי"ק, אודות אב ששלח את בנו בשליחות והבן נתפס לבית האסורים, שחייב האב לשחררו מדין "שואל". מוכח, איפוא, כי האב נחשב כשואל].

משאל חפץ אינו מקיים מצווה! מן הסתם, תמהים רבים מן הקוראים – הרי כל המשאל חפץ לחבירו מקיים מצווה בכך, ואם כן, בטלה פרשת אונסין בשואל?! שאלה זו נשאל הגאון רבי מאיר אריק זצ"ל (שו"ת "אמרי יושר" ח"א סי' מ"ז) אשר השיב, כי המשאל חפץ לחבירו אינו מקיים מצווה בכך! התורה מתייחסת אל הלוואת ממון בלבד כאל מצווה, אך לא להשאלת חפצים, משום הפחת הנגרם להם.

לצומת זאת, ה"חפץ חיים" זצ"ל ("אהבת חסד" פ"א ס"ק ז'), אינו שולל לחלוטין את פעולת ההשאלה כמעשה מצווה, אלא מגדירה "דלאו מצווה גמורה היא". ועדיין הוא כותב, יש לחדד את ההבנה בעניין זה. שכן, ברור לכל, כי המשאל חפץ לעני מרוד, מקיים מצווה גמורה (עיי"ש שהוכיח כן). ואם כן, לכאורה, לדעת הר"ן, משאל זה קיים מצווה גדולה, ומאחר שבאותה שעה הוא פטור ממצוות מתן צדקה, נמצא שהרוויח את ה"פרוטה דרב יוסף", וממילא פטור העני השואל מאונסין. האמנם כן?

חשבון פשוט: לא ולא, משיב ה"חפץ חיים" זצ"ל. שכן, הנאת בעל הבית באה לידי ביטוי דווקא כאשר באותה שעה הוא נפטר לחלוטין ממצוות הצדקה. אולם, משאל זה הרוויח את הפרוטה שאין הוא צריך להעניק כעת לעני אחר, משום... שברגע זה הוא מעניק ממון לעני העומד לפניו! כלום רווח יש כאן, הלא ברגע זה הוא מעניק את ממונו לעני אחר!

דף מוד, ע"ב – מר סבר מצוה קא עביד

העוסק במצווה לשם קבלת שכר, פטור מן המצווה?

כידוע, "העוסק במצווה פטור מן המצווה", כלומר, מקיום מצווה אחרת (סוכה כה, א), אם אינו יכול לקיים את שתיהן כאחת, שכן, מה טעם יניח מצווה

שעוסק בה כדי לעסוק באחרת. ואף אם המצווה השניה חשובה היא מן הראשונה, גזרה התורה שלא יניח את המצווה שעוסק בה מפני המצווה השניה (ריטב"א ור"ן שם). בהוראתם זו חכמינו ז"ל התייחסו למצוות הכתובות בתורה. אך נידון נרחב התפתח בפוסקים, לגבי מעשים אשר הגדרתם כ"מצווה" אינה ברורה כל עיקר.

פזר תפילין: רבי אברהם אבלי הלוי גומביןר זצ"ל, בעל ה"מגן אברהם", פוסק ("שולחן ערוך" או"ח סי' ל"ח ס"ק ח'), כי כאשר כוונתו העיקרית של האדם במעשהו היא לשם קבלת שכר, אין הוא נחשב כ"עוסק במצווה". וכגון, אדם הרוכש תפילין כדי להעבירן ליהודי הזקוק להן, ועושה זאת כדי להרוויח את חלקו בעיסקה, אין דינו כדין העוסק במצווה. אולם, אם הוא עושה כן כשכוונתו העיקרית היא לשם מצוה, נחשב הוא כ"עוסק במצווה".

העושה מעשה מצווה מובהק, נחשב עוסק במצווה: ה"חפץ חיים" זצ"ל ("ביאור הלכה" סי' ל"ח סעי' ח') מצדד, כי ה"מגן אברהם" מתייחס בפסקו לאדם העוסק במעשה התלוי בכוונת העושה, ופעמים שהוא מעשה מצווה ופעמים שהוא מעשה חולין. כלומר, רוכש התפילין עבור אחר אינו עוסק במעשה מצווה מובהק, וכינוי מעשהו כ"מצווה" תלוי בכוונתו. אולם, העוסק במעשה מצווה מובהק, כגון, הכותב סת"ם, אף שכוונתו לשם קבלת שכר, נחשב הוא כ"עוסק במצווה", שהרי בפועל הוא מקיים מצווה.

עם זאת, מקשה ה"חפץ חיים" על ה"מגן אברהם" מסוגייתנו, בה אומר רבי עקיבא, שהלכה נפסקה כמותו, כי מלווה המטפל במשכון שהופקד ברשותו על ידי הלווה, נחשב כ"עוסק במצווה", למרות שמשכון זה משמש את המלווה לגביית החוב מן הלווה המתמהמה לפורעו. לכאורה, הטיפול במשכון אינו מעשה מצווה מובהק, ובהתאם לפסקו של ה"מגן אברהם" לא היה על מלווה זה להחשב כ"עוסק במצווה", שהרי הוא מחזיק ברשותו חפץ זה כדי לגבות את החוב על ידו, ואם כן, כוונתו העיקרית אינה לשם מצווה (ועיי"ש מה שכתב ליישב).

הגאון רבי משה שטרנבוך שליט"א ("תשובות והנהגות" ח"ג סי' ט"ו), מבאר, כי אכן, פסקו של ה"מגן אברהם", שמעשה היכול להתפרש כמעשה חולין נחשב כ"מצווה" רק כאשר זוהי כוונתו העיקרית של העושה – שריר וקיים, ולפיכך, רוכש התפילין עבור אחרים צריך להתכוון בעיקר לשם מצווה. אולם, מלווה

זה אשר בו עוסקת סוגייתנו, כל עיקר כוונתו למצווה היתה. הגע עצמך, כלום התכוון זה להלוות את ממונו כדי להשתמש במשכון לפרעון החוב? הרי לא התכוון אלא לשם מצווה, ורק הנסיבות אליהן נקלע מאלצות אותו להשתמש בביקדון.

דף מה, ע"א – והחנוני על פנקסו

ההבדל בין "מאמין" ל"יודע"

סוגייתנו עוסקת במעביד, אשר בסיום יום העבודה שלח את פועלו לחנות לממכר מוצרי מזון, כדי לקבל שם מוצרים חלף עבודתו. לבסוף טען הפועל, כי לא קבל מאומה מן החנווני, ועל כן המעביד חייב לשלם לו את שכרו, ואילו החנווני דרש מן המעביד לפרוע את החוב בגין המצרכים שנתן לפועל, וכהוכחה לדרישתו הוא הציג את פנקסו בו רשום חוב זה וכלשון סוגייתנו – "והחנוני על פנקסו". במקרה זה, קובעת סוגייתנו, וכן נפסק להלכה ("שולחן ערוך" חו"מ סי' צ"א סעי' א'), הן הפועל והן החנווני נשבעים, ובעל הבית משלם לכל אחד מהם.

פנינים

בעמיתו ולא תשבעו בשמי לשקר."

כחש, הוא דבר מה שהזולת מכיר בו, וטוען נגדו כי אינו אמת.

שקר, הוא דבר מה שהזולת אינו יודע אם נכון הוא אם לאו.

במקרה המתואר לעיל, הן הפועלים והן החנווני יודעים היטב מי משקר, ואילו בעל הבית – אינו יודע. לכן הזהירה התורה בלשון רבים: "לא תגנבו" – הפועלים והחנוני את בעל הבית. "ולא תכחשו" – הפועלים לחנווני והחנווני לפועלים. "ולא תשקרו איש בעמיתו" – שניהם לבעל הבית. "ולא תשבעו בשמי לשקר" – שהרי אחד מהם ודאי נשבע לשקר ("ימין יוסף").

דף מה, ע"א – והחנוני על פנקסו

לגנוב, לכחש, לשקר ולהשבע

במשנתנו נאמר כי אדם שסיכם עם חנווני לשלם לו עבור מוצרי מזון שהוא יספק לפועליו כשכר עבור עבודתם, ולאחר מכן תבע החנווני את המגיע לו, אם אין אחד מן הצדדים מודה כי שיקר, נשבעים שניהם ונוטלים את שכרם מבעל הבית, המוצא את עצמו נאלץ לשלם לחנווני ולפועלים גם יחד מחוסר ברירה.

לדעת המלבי"ם, המקרה המתואר במשנה מרומז בסמיכות דברי התורה שבפרשת קדושים (ויקרא יט, יא-יב): "לא תגנבו ולא תכחשו ולא תשקרו איש

אדם רשאי לתבוע חוב מחבירו, על סמך רישום בפנקסו: מסוגייתנו הוכיח הרא"ש (הביאו בנו בעל ה"טור" בשם תשובות אביו הרא"ש, כלל פ"ו) חידוש גדול, והוא, כי אדם המקפיד על רישום מדויק של הוצאותיו והכנסותיו ותובע מחבירו להחזיר לו חוב, רשאי לטעון, כי ברור לו שהחוב לא שולם, אף שאין הוא זוכר זאת אלא מסתמך על פנקסו. זאת, הוא מוכיח מלשון המשנה – "וחנווני על פנקסו". כלומר, החנווני עצמו אינו זוכר לבדו את החוב, אך הוא רשאי להסתייע בהוכחה חיצונית זו, כדי להחשב כמי ש"יודע" שפלוגי חייב לו ממון, ואף לזכות בדין (עיי' "שולחן ערוך" חו"מ סי' צ"א סעי' ד', ה'). אמור מעתה, על סמך הרשום בפנקסו, "יודע" בעל הפנקס כי פלוגי חייב לו ממון.

הנתבע-איני יודע, אולם אני מאמין לתובע! שאלה מעניינת התגלגלה אל שולחנו של בעל "בית יצחק". בראשונים מבואר (רש"י ב"ק קיח, א, ב"מ צז, ב ד"ה "רב נחמן"), כי התובע את חבירו לשלם לו ממון, והלה טוען כי אינו יודע אם הוא חייב לו אם לאו, רשאי הנתבע לפטור את עצמו מתשלום, אם יישבע כי אכן אינו יודע. והנה, מעשה באדם ישר דרך שהופיע בבית הדין וטען, כי אינו יודע אם הוא חייב ממון לתובע, אך התובע נחשב בעיניו כאדם הגון, והוא מאמין לתביעתו.

פנינים

דף מה, ע"א – הנושאת והנותנת בתוך הבית

רק פרנסה אמיתית בבית...

בימים בהם שימש רבי אורי מסטרליסק זצ"ל, שנודע לימים בשם השרף מסטרליסק, את רבו הרה"ק רבי שלמה מקרלין זצ"ל, היתה אשתו הצדקנית משרתת בביתו של הגאון רבי חיים כהן רפפורט זצ"ל, ראב"ד בעיר לבוב. בהתקרב חג הפסח חזר רבי אורי לביתו בלבוב לחוג את החג עם אשתו, ושניהם הוזמנו להתארח בליל הסדר אצל הגאון. כראות הגאון מלבוב את גודל התלהבותו של רבי אורי ואת התקדשותו

בליל החג, הביין כי בן מעלה הוא, ופנה אליו בשאלה: מאחר שכבודו צדיק וירא שמים, וכתוב "ותקם דבריך כי צדיק אתה", אם כן, מדוע אשתו טורחת כל כך בפרנסה ואין הוא מקיים את שכתב לה בכתובתה "ואנא אפלה ואוקיר ואיזון ואפרנס יתיכני"?

השיב לו רבי אורי: אכן צודק כבודו. ברם, בהמשך אותם דברים כתוב בכתובה "כהלכות גוברין יהודאין, דמפרנסין לנשיהון בקושטא", ולכן, קודם כל נסעתי לרבי, לבקש את האמת! (הרש"י זוין, על התורה, עמ' 981).

נשאלת השאלה, כיצד יש להתייחס לאיש מוזר זה. האם אחר שהוא מאמין לתובע, הוא נחשב כמי שבעצמו "יודע" שהוא חייב, או שמא, הוא עצמו אינו יודע אלא שהוא מאמין לחבירו?

מאמין נחשב כ"יודע": הגאון רבי יצחק שמעלקעס אב"ד לעמבערג פסק נחרצות (שו"ת "בית יצחק" חו"מ סי' נ"ג אות י"ב) כי אותו אדם נחשב כ"יודע" שהוא בעל חוב. הגע עצמך, הוא כותב, וכי מי שמעולם לא ראה את יבשת אמריקה, אינו נחשב כ"יודע" שהיא קיימת? כלום הוא נחשב כ"מאמין" בקיומה ולא כ"יודע"? לפיכך, אין הוא רשאי להשבע כי הוא אינו יודע שהוא חייב מעות לחבירו, ועליו לשלם את סכום התביעה.

מאמין אינו נחשב כ"יודע": לעומת זאת, חתנו - רבי נתן לוין אב"ד רישא, ונכדו - רבי אהרן לוין, אף הוא אב"ד רישא, חלקו על דבריו. שכן, קיים חילוק מהותי בין אמונה בטענת הזולת לבין אמונה בקיומה של יבשת אמריקה. כל יושבי תבל, אף אלו אשר מימיהם לא דרכה כף רגלם ביבשת אמריקה, מקבלים הוכחות חותכות על קיומה על ידי דיווחים עליה וממנה, ומכתבים, בני אדם, סחורות ושאר אמצעים המאמתים את קיומה עלי אדמות. אולם, ידיעתו של נתבע תמים וישר זה, אינה מתבססת על מציאות, כי אם על דבריו של התובע בלבד. אמונה כזו, אין לכנותה בשם "ידיעה" (הערה במפתחות לשו"ת "בית יצחק" שם ב"הדרש והעיון" דברים מאמר מ"ז).

דף מה, ע"ב - בל תלין

איסור "בל תלין" במלגה ללומדי תורה

התורה אוסרת על המעביד להלין את שכרו של הפועל, ואם הלין את שכרו, הוא עובר על מצוות עשה ועל מצוות לא תעשה. הגאון רבי משה שטרנבוך

פנינים

המיוחס לרבינו תם, כי גזל הוא דבר מגונה, משם שהתורה אסרתו... בעל החידושי הרי"ם" קילס את הדברים, משום שאין להוכיח מהשכל על התורה, אלא מהתורה על השכל... ("דגל יהודה").

דף מה, ע"ב - עובר משום בל תגזול

הוכחה מהתורה על השכל

בעל ה"חידושי הרי"ם" זצ"ל, היה משבח מאד את הנאמר בספר הישר,

שליט"א כותב בספרו ("תשובות והנהגות" ח"ג סי' ת"ע) בשם מהרש"א אלפנדרי, בעל שו"ת "סבא קדישא", כי גם אדם המקבץ מספר יהודים למקום אחד כדי שילמדו תורה, וקובע לשלם להם שכר קצוב עבור זאת, אינו רשאי להלין את שכרם.

זאת למודעי, כי מעביד המעכב את תשלום השכר מחמת חסרון ממון, אינו עובר על איסור זה ("שולחן ערוך" חו"מ סי' של"ט סעי' י'), [שהרי אמרה תורה (ויקרא יט, יג) "לא תלין פעלת שכיר אתך", כלומר, ששכר הפועל לא ילון ברשות המעביד, אך אם השכר אינו ברשותו, אף לינה אין כאן. ב"מ קיב/א]. לפיכך, ראש כולל אברכים שהממון אינו מצוי בכיסו, אינו עובר על איסור "בל תלין".

קדימות לבעלי החובות: הגאון רבי משה שטרנבוך שליט"א מוסיף, כי יתכן שראש כולל שהחובות משתרגים על צווארו, רשאי להקדים את פרעון החובות על פני התשלום לאברכים, אף על פי שבדרך כלל יש לשכיר דין קדימה על פני בעלי החובות (עיי' "תשובות והנהגות" שם, שהוכיח כן משו"ת "רב פעלים" ח"ד חו"מ סי' ז'). שכן, סביר להניח שהאברכים עצמם מעדיפים שהוא לא ישקע בחובות עמוקים העלולים לאלץ אותו לסגור את ה"כולל" לחלוטין.

כל האמור לעיל, אינו אלא באדם שקיבץ את האברכים וקיבל על עצמו לסייע בכלכלתם. אולם, ראש כולל המשמש כגבאי צדקה, ואינו נוטל על עצמו התחייבות פרטית לתשלום שכרם, אינו עובר על איסור "בל תלין" שהרי אין הם "פועליו".

דף מז, ע"ב – לאחזוקי איניש בגנבי לא מחזקין

הירוישה הגדולה של ניירות ערך

מעשה ביהודי אמריקאי אמיד, אשר הפקיד בבנק ניירות ערך רבים. בשעת הפקדתם הוא התבקש על ידי פקיד הבנק להצהיר, לכל מקרה שלא יבוא, מי הוא זה שלאחר מאה ועשרים שנותיו ייהנה מממונו המופקד בבנק. נטל האיש את עטו, ושרבט את שמו של בנו הבכור – חנוך.

לאחר פטירתו של האב, טען חנוך לבעלות על הממון שבחשבון בנק זה, בעוד אחיו טענו כנגדו, כי אביהם לא התכוון להוריש לו בלבד ממון זה, ורישום שמו במסמכי הבנק נועד לצרכים רשמיים גרידא. בשאלה זו, כלולים מספר נידונים

הלכתיים, ואחד מהם הוא, אם הכלל המוביל בכל הספיקות הנוגעים לדיני ממונות - "המוציא מחבירו עליו הראיה", ואשר לפיו מותירים את הממון בידי המחזיק בו, תקף גם לגבי חנוך, המוטב הבלעדי של חשבון הבנק. הגאון רבי משה פיינשטיין זצ"ל (שו"ת "אגרות משה" חו"מ ח"א סי' י"ז) אשר להכרעתו הובא מקרה זה, פרס את היריעה בפני בני המשפחה כלהלן.

המוציא מחבירו עליו הראיה: אנו יודעים, כי "המוציא מחבירו עליו הראיה", שהרי, המצאות החפץ ברשות המחזיק בו מהווה את ההוכחה הטובה ביותר לבעלותו עליו, ואין הוא צריך להוכיח זאת באופן אחר.

אולם, אם התובע יטען בעזרת שני עדים, כי הוא הבעלים הקודם של חפץ זה - "מרא קמא" בלשון הגמרא - ואמש עוד היה חפץ זה בבעלותו, בטלה מאליה הוכחת הנתבע לבעלות על החפץ מעצם המצאות החפץ ברשותו, שכן, בעליו הקודם טוען, כי מעולם לא מכרו למחזיק בו. לכאורה, אם כן, על

פנינים

הגובלים עם נהר פרת. מעתה, שמעון בן טרפון התייחס לעברו המפואר של הנהר, שקבע את גבולות הארץ, והגדירו "נגעת במשוח בשמן". לעומתו, רבי ישמעאל התייחס לתפקידו הנוכחי של הנהר, שאינו אלא כציון לגבולה של הארץ המובטחת - "עבד מלך, כמלך".

דף מז, ע"ב - עד הנהר הגדול נהר פרת...

ארץ ישראל מגדלת

היה אומר הגר"ח שמואלביץ זצ"ל:

דבר נורא למדנו מכאן: אם הנהר הקטן ביותר, המשתייך במידת מה לארץ ישראל, מכונה 'גדול', על אחת כמה וכמה, שהדר בארץ ישראל והולך בדרכי התורה זוכה להתגדל ולהתרום מעלה מעלה.

ואם תתמה, מפני מה איננו חשים בכך, אין זאת, אלא מפני שאין אנו מחשיבים כראוי את קדושת הארץ... ("טללי אורות").

דף מז, ע"ב - קרב לגבי דהינא ואידהן

עבד מלך, כמלך...

"אם נגעת במשוח בשמן, תהא גם כן משוח בנגיעתו". במשפט זה מבהיר שמעון בן טרפון בסוגייתנו, מדוע התורה (דברים א, ז), מגדירה את נהר פרת כ"נהר הגדול", למרות קוטנו (רש"י בראשית טו, יח). זאת, משום שהוא סמוך לגבולה של ארץ ישראל, ולפיכך ראוי גם הוא להקרא גדול, היינו, חשוב. לעומת זאת, לדעת רבי ישמעאל הנהר פרת נקרא בתורה גדול, כי "עבד מלך, כמלך". כלומר, העבד, נהר פרת, נחשב כמלך, כארץ ישראל.

לכאורה, הגדרות אלו דומות ומסקנתן שווה ואין צורך בשני משלים להסבר המילה "גדול". אלא, מבאר בעל ה"בן יהוידע", נתיבו של נהר פרת מציין את גבולות ארץ ישראל. אולם, משעלה עזרא מבבל הוא לא קידש מחדש את המקומות

המחזיק בחפץ להחזירו לבעליו הקודם, שהרי אין הנתבע מצוייד בהוכחה כל שהיא הסותרת את בעלותו של התובע המוכחת על ידי עדים.

חזקה על אדם שאינו גנב: בכל אופן, קובעת סוגייתנו, כי אין הנתבע זקוק להביא עדים לכך שהחפץ שלו הוא. זאת, משום ש"אחזוקי איניש בגנבי לא מחזקינן". כלומר, אין חושדים באדם שהוא גנב, מפני הרתיעה הטבעית של בני אדם ממעשה נלוז זה, הכרוך בבושה נוראה אם יתפסו בגניבה. נמצא שוב, כי עצם המצאות החפץ ברשות הנתבע מהווה הוכחה כי שלו הוא, שהרי אינו גנב.

כל זאת, לגבי חפצים שיש צורך לגנוב אותם. אולם, לגבי "חפצים העשויים להשאיל ולהשכיר", שאדם אינו צריך לגנוב אותם כדי להביאם לרשותו, אין מועילה חזקת "אחזוקי איניש בגנבי לא מחזקינן", וחובת ההוכחה חוזרת ומוטלת על המחזיק כעת בחפץ (עיי' "קובץ שיעורים" ח"ב סי' ט').

מעתה, קבע הגר"מ פיינשטיין זצ"ל, חנוך, אינו יכול להתגונן מול אחיו בטענת "המוציא מחבירו עליו הראיה", שהרי הם נציגי ה"מרא קמא", הלא הוא אביהם המנוח, ועל חנוך להזכיר, כי אביהם הוריש לו את ניירות הערך. גם בחזקת "אחזוקי איניש בגנבי לא מחזקינן" אין הוא יכול להסתייע, שהרי ניירות הערך הונחו בחשבונו באופן אלגנטי, ולא היה צורך במעשה פלילי מצידו כדי שהדבר יתרחש. ממילא, חובת ההוכחה אודות בעלותו על הפקדונות בבנק חוזרת ומוטלת על כתיפיו.

מסכת עבודה זרה

דף ג, ע"ב – כל הפוסק מדברי תורה ועוסק בדברי שיחה מאכילין לו גחלי רתמים

כל הפוסק מדברי תורה... מאכילין לו גחלי רתמים

בגמרתנו מובאת אמרתו המפורסמת של רבי לוי: "כל הפוסק מדברי תורה ועוסק בדברי שיחה, מאכילין לו גחלי רתמים, שנאמר (איוב ל, ד), ושורש רתמים לחמם". כלומר, מלבד הציווי האלוקי (יהושע א, ח) "והגית בו יומם ולילה", ומלבד האיסור לדבר דברים בטלים (יומא יט, ב), הפוסק מתלמודו כדי לשוחח בדברי חולין, "מאכילין לו גחלי רתמים". ה"חפץ חיים" זצ"ל ("שמירת הלשון" ח"א חתימת הספר פ"ב) מבאר, כי מאחר שגחלי רתמים בוערים שנים עשר חודש (בבא בתרא עד, ב), לפיכך השתמש בהם רבי לוי כמשל, רמז לעונש הרשעים

פנינים

סגולת מסכת עבודה זרה

למרות שאנשי כנסת הגדולה בטלו את תוקפו של היצר הרע להכשיל בני אדם בעבודה זרה (יומא סט, ב), מכל מקום, על חטאים רבים אמרו חז"ל, שהעובר עליהם כאילו עובד עבודה זרה – ראה בספר "סדר יעקב" (עמ' ש"מ), רשימה של עשרים ושמונה עבירות מסוג זה.

נראה, הוא כותב, שכשם שלימוד מסכת כריתות יש בו סגולה לתיקון חטאים שחייבים עליהם כרת ("ליקוטי הלכות", כריתות, בשם האר"י), כך לימוד מסכת עבודה זרה מסוגל לתקן אותם חטאים שאמרו עליהם, שהעובר עליהם כאילו עובד עבודה זרה.

דף ב, ע"ב – וכולם לא עשינו אלא בשביל ישראל

כדי שיתעסקו בתורה

למה נפלה המפילה המרנן סיבירית?

גמרא זו האומרת שלעתיד לבא יטענו אומות העולם, כי כל השכלולים שנעשו על ידם בעולם לא נעשו אלא לטובת ישראל, כדי שיעסקו בתורה, פלאית היא, מאחר שאומות העולם יעמדו בעולם האמת לפני הקב"ה, שהכל גלוי וידוע לפניו. וכיצד זה יאמרו דברי שקר, שהכל לא נעשה אלא בשביל ישראל כדי שיתעסקו בתורה?!

אמר על כך ה"שם משמאל" זצ"ל (פ' וארא): אכן, דברים של טעם ידברו. שהרי הקב"ה יענה להם "שוטים שבעולם" ולא

בגיהנום שנמשך שנים עשר חודש. ב"כסא מלך" (לתיקוני הזוהר תיקון י"ח לג, ב) נאמר, כי אף תורתו נמסרת לחיצוניים.

הלכה זו מבוארת במשנה (אבות פרק ג' משנה ט'): "רבי יעקב אומר, המהלך בדרך ושונה ומפסיק ממשנתו, ואומר מה נאה אילן זה ומה נאה ניר זה, מעלה

פנינים

לעבור מרוסיה למזרח הרחוק דרך סיביר, ויש לציין, כי טרם הקמת המסילה היתה נדרשת שנה תמימה לעבור דרך זו.

ברור הוא, אמר הגרי"ז, כי קורא הדורות מראש הכין וגם ייסד מסילת ברזל זו עבור בני הישיבות שברחו מאימת הצורר הנאצי ונסעו ברכבת עד לעיר שנחאי אשר בסיין הרחוקה.

לעתיד לבוא, כאשר כל זה ייראה בחוש לכל באי עולם, יבואו אומות העולם ויטענו, כי מעתה הוברר הדבר, כי כל מעשינו לא נעשו אלא בשביל ישראל שיעסקו בתורה! ועל כך יענה להם הקב"ה: שוטים אתם! אף שנכון הדבר, מכל מקום, לא לכך היתה כוונתכם, "כל מה שעשיתם לצורך עצמכם עשיתם"...

מספרים, כי כאשר הגרב"ז ליבוביץ זצ"ל, שמע ביאור זה הוא הגיב על כך בבדיחותא: אמת, כי זהו ביאור דברי הגמרא, ומכל מקום, חושבני, שעדיין חוצפה היא להם לבוא בטענה כזו...

הגר"י גלינסקי שליט"א סיפר על דו שיח בין ראשי ישיבת וואלאז'ין: הגר"ח מבריסק זצ"ל אמר, כי לאומות העולם לא יהיה מענה הולם לשאלה, מדוע לא סללו מסילת רכבת עד וואלאז'ין העיירה... ואילו הנצי"ב זצ"ל טען להיפך: שכר גדול יקבלו על שלא סללו כן, שעל ידי כך אין בני הישיבה ממהרים לצאת מהישיבה לסידוריהם האישיים...

"שקרנים שבעולם". ואכן, אך ורק בשביל ישראל ובשביל התורה שנקראו "ראשית" נברא העולם. ואמנם, הרשות נתונה לכל אחד ואחד לבחור בטוב או ברע, אך אין הדבר סותר את כוונת הבריאה. הקב"ה היודע הכל, הוא המסובב כי הכל יהיה לטובת ישראל והתורה. כך אף כותב הרמב"ם בהקדמתו לפירוש המשניות, כי עיתים שבנין שלם מוקם אך ורק לצורך חסיד עובר אורח שינוח בצילו... הכל בשביל שיעסקו ישראל בתורה.

הגרי"ז מבריסק זצ"ל הוסיף על כך, כי ברור ונעלה מעל לכל ספק, כי מסילת הברזל שנסללה בין פטרבורג לברלין, לא נסללה אלא כדי שבני ישיבה יוכלו להגיע בקלות אל הישיבה בוואלאז'ין. כן הדבר לגבי מסילת הברזל הטרנס-סיבירית המסילה הארוכה ביותר בעולם, שאורכה 9,288 ק"מ ושנסללה ממוסקבה לולדיווסטוק שבמזרח הרחוק על פי ציוויו של הצאר אלכסנדר השלישי, בין השנים תרנ"א-תרס"ד. בבנייתה עבדו כ = 70,000 עובדים שכרתו יותר מ - 430,000 דונם של יערות וחפרו יותר מ - 2,000,000 מטרים מעוקבים של עפר.

כיום, אורכת הנסיעה כולה, ללא הפסקות, 6 ימים רצופים, 12 שעות ו - 25 דקות. במהלך הדרך מזיזים הנוסעים במסילה זו את מחוגי שעונים שש פעמים! זוהי הדרך היבשתית היחידה בה ניתן

עליו הכתוב כאילו מתחייב בנפשו". התשב"ץ ("מגן אבות" שם) מבאר, כי בשיחתו בדברי חולין חלף לימוד התורה, מכריז אותו אדם, כי שיחת החולין חשובה בעיניו יותר מלימוד התורה. ומלבד שביטל תורה ודיבר דברים בטלים, הוא ביזה את כבוד התורה. המדר"ל מפרש ("דרך חיים" שם) מוסיף על כך ואומר, כי הלא הקב"ה יושב ושונה את התורה במחיצתם של לומדי התורה, וכיצד זה

פנינים

תורתו, שהרי אין אב רשאי להעיד על בנו, ועל ישראל אמר הקב"ה (שמות ד, כב) "בני בכרי ישראל".

זהו שאמר הכתוב (ישעיה א, ב) "שמעו שמים והאזיני ארץ", הסביר בעל "תפארת הגרשוני". הקב"ה פונה אל השמים ואל הארץ ואומר להם להעיד על ישראל. ואם תשאלו, מדוע איני מעיד עליהם בעצמי? "בנים גדלתי ורוממתי", ואם כן, פסול אני להעיד עליהם... ("טללי אורות").

דף ג, ע"ב - מצטער פטור מן הסוכה

ממה פטור מצטער

מעשה ברבי יחיאל יעקב ויינברג זצ"ל, בעל ה"שרידי אש", שהתארח בחג הסוכות אצל הגר"ח"ע גרודזינסקי זצ"ל.

רצה הגאון רבי חיים עוזר זצ"ל לכבד את אורחו באכילה ובשתיה, ובקשו לגשת אל הסוכה שבחצר. אני, התנצל הגר"ח"ע, לא אוכל ללכת לשם, מפני שחולה אנכי ו"מצטער פטור מן הסוכה".

פנה הגרי"י ויינברג זצ"ל אל הסוכה, ובעודו מכין עצמו לאכילה, נראתה לפתע דמותו של הגר"ח"ע בפתח.

נמלכתי בדעתי, הסביר לו רבי חיים עוזר, כי אמנם המצטער פטור מן הסוכה, אך אינו פטור ממצות הכנסת אורחים...

דף ג, ע"א - והקב"ה מקדיר עליהם חמה

מחשבות של פיזום בסוכה...

בסוגייתנו מסופר, שלעתיד לבא, יבקשו הנכרים מהקב"ה שינסה אותם בקיום המצוות. הקב"ה, שאינו בא בטרוניא [בעלילה] עם בריותיו, יטיל עליהם לקיים מצוות סוכה, אלא שלאחר מכן יקדיר עליהם חמה. והם, שלא הסכימו למסור נפשם על קיום המצוות יבעטו איש איש בסוכתו ויצאו ממנה.

הקב"ה ינסה את אומות העולם בחמה, ולא בדבר אחר, כגון בזרם מטר אדיר, משום שכידוע (גיטין נו, ב), בשוב אבי אביהם, טיטוס הרשע, לארצו לאחר שהחריב את בית המקדש, עמד נחשול מים בים להטביעו, ואותו רשע התבטא כי אין כוחו של הקב"ה אלא במים, שהרי כך עשה לפרעה בים סוף ולסיסרא בנחל קישון. למען לא יחזרו נכדיו על אותו ה"ווארט" [אימרה] של סבם, יקפח הקב"ה את ראשם בחמה ("תורת משה", קמא, ויקרא ל"ז, ב).

דף ג, ע"א - כלום יש אב שמעיד על בנו

שמעו שמים והאזיני ארץ

סוגייתנו מספרת, כי אומות העולם יטענו לפני הקב"ה, כי אין הוא רשאי להעיד על עמו ישראל שהם קיימו את

מהין יציר כפיו של הקב"ה להפסיק באמצע לימודו ולפנות לשיחת חולין וראה עוד "ספר חסידים" סי' תתקמ"ד).

הגאון רבי יעקב רישר זצ"ל, בעל שו"ת "שבות יעקב", כותב בספרו "עיון יעקב" (בסוגייתנו), כי הדברים אמורים אף לגבי תלמיד חכם שהוגה רבות בתורה, כפי שאמר רבי לוי "פ"ה הפוסק מדברי תורה". ואף על פי ששיחת חולין של תלמידי חכמים צריכה לימוד, כלומר, אין היא נחשבת כדברים בטלים, בכל זאת, מאחר שהתורה נמשלה ללחם ולמים, אין לפסוק באמצע לימודה. ולכן, הפוסק מלימודה נענש בגחלי רתמים, כדברי הפוסק "ושרש רתמים לחמם", מידה כנגד מידה על שפסק מלחמה של תורה.

ציצקו של ה"יוסף אומץ": בעל הספר "יוסף אומץ" (דף רס"ח) מקונן: "ומיום עומדי על דעתי נצטערתי מאוד להשמר מעונש זה, כי דבר שכיח הוא מאוד למי שלומד בחדר אשר בני ביתו הם תמיד בו, וגם הנכנסים והיוצאים נכנסים ויוצאים בתדירות גבוהה, על מנת לדבר עם בעל הבית, ומן הצורך להם שבעל הבית יפסיק מלימודו פעמים רבות". לאחר מכן הוא מציין, בזהירות גדולה, כי ניתן להפסיק את הלימוד במקום שאינו אמצע עניין, וכאשר יחזור ללימודו לא יאלץ לשנות שוב את הדברים הקודמים כדי להמשיך וללמוד. להלכה, פסק ה"משנה ברורה" (בשער הציון סי' רפ"ה ס"ק י"א), כי אדם השונה שניים מקרא ואחד תרגום אינו רשאי להפסיק את קריאתו באמצע עניין.

נסיים בציון מנהגו של הגאון רבי אפרים זלמן מרגליות מבראד זצ"ל, שבעת שנאלץ להפסיק מלימודו לצורך שיחת חולין, פשט מעליו את המעיל בו התעטף בשעת הלימוד. ואילו מהר"א מבעלזא זצ"ל לא שוחח בדברי חולין עד שהחזיר את הספר למקומו ("שבט הקהתי" ח"א סי' ש"ע) [ראה בספר "בתורתו יהגה" פ"ה סעי' ג'].

פנינים

דף ד, ע"ב – לא דוד ראוי לאותו מעשה

לאשמת העם

דרש רבי אברהם, אחי הגר"א:

זהו שאמר הפוסק (ויקרא ד, ג) "אם הכהן

המשיח יחטא לאשמת העם". "אם הכהן", היינו, אהרן שעשה את העגל, "המשיח" זהו דוד משיח ה' – "יחטא", מדוע עשו את שעשו? – "לאשמת העם", כדי להורות דרך תשובה לרבים וליחיד... ("מעלות התורה").

דף ה, ע"ב – שואלין בהלכות הפסח קודם הפסח שלושים יום

שאלות של פסח ביום הפורים

בימים אלו, שהם שלושים יום קודם הפסח, אנו לומדים את סוגייתנו, בה נאמר: "שואלין בהלכות הפסח קודם הפסח שלושים יום". אחת ההשלכות לחובת לימוד הלכות החג שלושים יום לפני מועדו, מבוארת בסוגייתנו, והיא,

פנינים

דף ה, ע"ב – כשור לעול וכחמור למשאוי

השור, החמור, הפרד ולימוד התורה

"לעולם ישים אדם עצמו על דברי תורה כשור לעול וכחמור למשאוי", כך מובא בסוגייתנו בשם תנא דבי אליהו. ה"חתם סופר" מסביר, כי הדימוי לשור הוא בשל כוחו הרב לשאת בעול כלי החרישה ולשאוב מים מבורות עמוקים, וכך על הלומד לעמול בכל כוחו בתורה הקדושה. ולאחר כל יגיעתו של האדם בתורה, יהא כחמור, הנושא משאות כבדים בהתמדה, וישא את המטען הרב שלמד (הגהות החת"ס על הש"ס, ניו יורק תשי"ט עמ' ל"ח).

ה"בן יהודע" כותב, כי גמרתנו לא דימתה את הלומד לפרד, על אף כוחו העולה על זה של החמור, משום שהפרד בא מן הכלאיים, לעומת עסק התורה הדורש נקיון מכל פניה ותערוכת.

דף ה, ע"ב – שואלין בהלכות הפסח

שואלין ודורשין

מסופר, כי רבה של מנהיים, עיר שפשתה בה ההשכלה, מיאן פעם לדרוש בשבת הגדול לפני הציבור.

לתמיהת חברי הקהילה הסביר, כי בהלכה נאמר "שואלין ודורשין", ואם אין שואלים – אין דורשים...

דף ו, ע"א – ואלו הן אידיהן

לשמור שבת רק מפני ציווי ה'...

פעם אחת, סיפר הגר"ז סורוצקין זצ"ל, הגעתי לבית כנסת, אשר חלק גדול ממתפלליו נהגו לפתוח את חנויותיהם בשבת, רח"ל, ודרשתי אודות שמירת השבת.

לתמהוני, בעת הדרשה היה בית הכנסת מלא מפה לפה, ולשאלתי הסבירו לי, כי באותה שבת חל חג מסויים מחגאות הגויים, ומשום שהחנויות היו סגורות באו הכל לתפילה, ואף את בניהם הביאו עמיהם...

פניתי אליהם ואמרתי:

"ודאי שאלו אתכם בניכם, מה נשתנתה שבת זו משאר שבתות השנה, ועניתם ואמרתם להם, כי שבת זו שבת מיוחדת היא, מאחר שהגויים חוגגים את אחד מחגאותיהם. וכי יש חילול ה' גדול מזה?"

הרי התורה (שמות כג, יב-יג) כבר הזהירה

על כך ואמרה:

"ששת ימים תעשה מעשיך וביום השביעי תשבת... ובכל אשר אמרתי אליכם תשמרו", היינו, שמרו את השבת מפני שאמרתי לכם לשבות, "ושם אלהים אחרים לא תזכירו", כלומר, לא תוסיפו לציווי של

שהחל משלושים יום קודם החג על הרב להקדים את תשובתו לשואלים בענייני חג הפסח, על פני השואלים בנושאים הלכתיים אחרים נראה "מאורות הדף היומי" כרך ה' עמ' רס"ו].

פעם אירע, שביום הפורים התייצבו ביחד שני יהודים לפני רבם. בפי האחד שאלה בהלכות פורים, ובפי רעהו שאלה הנוגעת לחג הפסח. למי מהם צריך הרב להתייחס ראשונה? בשאלה מעניינת זו התחבטו ה"פרי מגדים" (סי' תכ"ט "משבצות זהב" ס"ק א') והגאון רבי שלמה קלוגר זצ"ל (שו"ת "האלף לך שלמה" ח"א סי' שפ"ג), כלהלן.

לימוד הלכות פסח ביום הפורים: חישוב פשוט מצביע על יום הפורים, שהוא יום י"ד באדר, כיום הראשון לשלושים הימים הקודמים לחג הפסח, אשר בהם יש ללמוד את הלכות החג. לדעת בעלי התוספות (בכורות נז, א) אף היה מן הראוי למנות שלושים ימים אלו החל מיום י"ג באדר, שכן הקרבת קרבן הפסח חלה בי"ד בניסן, ועיקר הלכות הפסח עניינן בקרבן הפסח, אלא שלא חילקו חז"ל בין המועדים.

סוף סוף פורים היום... משקבענו, כי שלושים ימים אלו נמנים החל מיום הפורים עצמו, מה יעשה הרב שלפניו ניצב יהודי עם שאלה בהלכות פורים ויהודי אחר עם שאלה בהלכות חג הפסח. ה"פרי מגדים" (שם) מעלה סברה, כי השואל בהלכות פורים קודם, סוף סוף פורים היום... אולם, הגר"ש קלוגר זצ"ל

פנינים

כי לרבקה הוא נתן דברים בני קיימא, ואילו לבני משפחתה אליעזר נתן דברים שאינם מתקיימים בלבד ("פה קדוש").

ביאור הדבר, כותב הגר"ח קנייבסקי שליט"א, הוא על פי האמור בסוגייתנו, שאסור לישא וליתן עם עובד כוכבים ביום שעשה משה לבנו, אך בדבר שאינו מתקיים - מותר. לפיכך, נתן אליעזר לבני משפחתה דברים שאינם מתקיימים בלבד, ואילו לרבקה, שלא נחשדה על ידו כעובדת עבודה זרה, נתן דברים המתקיימים ("טעמא דקרא").

שמירת השבת את הטעם, שחל בו ביום אידיהן של עובדי כוכבים. "לא ישמע על פיך", חלילה... ("אזניים לתורה").

דף ו. ע"ב - לא אסרו אלא בדבר המתקיים

מה נתן אליעזר למשפחתה של רבקה

בפרשת חיי שרה (כד, נג) נאמר, כי בהיותו בבית בתואל הוציא אליעזר עבד אברהם "כלי כסף וכלי זהב ובגדים ויתן לרבקה, ומגדנת נתן לאחיה ולאמה".

רבי יצחק מוואלאז'ין זצ"ל מעיר על כך,

(שם) כותב, כי ההכרעה בדין זה אינה פשוטה כל עיקר, שהרי חג הפסח הוא מן התורה ויום הפורים הוא מדרבנן.

ואילו לדעת ה"פרי חדש" (שם), "שלושים יום קודם החג" אינה קביעה מוחלטת, אלא כוונת חז"ל היא לימים שבין פורים לפסח. היתכן, הוא שואל בתוך דבריו, כי בירושלים, אשר בה חל פורים בט"ו באדר, יעסקו בי"ד באדר בהלכות חג הפסח, ולא בהלכות הפורים הממשמש ובא. להלכה, פוסק ה"משנה ברורה" (סי' תכ"ט ס"ק ב'): "ומתחילין מיום הפורים עצמו".

הכנת תכשיטים לפסח ביום הפורים: מעניין לציין, כי בקינה ל"תשעה באב" המתחילה במילים "ציון ידידות" (סי' מ' בקינות לפי נוסח האשכנזים) נאמר (לפי פירוש "קול ברמה"), כי כבר ביום הפורים עצמו היו בני ישראל נוהגים להכין תכשיטי זהב להתקשט בהם בחג הפסח. זאת, מאחר שמיום הפורים יש להתכונן לחג הפסח.

נפיים במספר רמזים נאים לחובת לימוד הלכות החג החל משלושים הימים שלפניו. המהרי"ל (הלי פסח) מביא בשם ה"רוקח" (סי' רמ"ד) את הפסוק (שמות יב, ב, ג): "החדש הזה... דברו אל כל עדת ישראל". היינו בחודש הקודם לחג יש לדבר בהלכותיו. בספר "פרדס יוסף" מובא רמז נפלא לדבר בשם ה"לחם עוני": נאמר במדרש (שמות יב, כז) "ואמרתם זבח פסח הוא, מכאן ששואלים בהלכות הפסח שלושים יום". מה עניין זבח פסח לשאלה בהלכות החג? כאשר נזבח, כלומר, כאשר נחצה את האותיות של המילה "פסח", נראה כי חצי מהאות "פ" - בגימטריה שמונים - היא האות "מ" - בגימטריה ארבעים, וכך חצי מהאות "ס" היא האות "ל", וחצי מהאות "ח" היא האות "ד". התוצאה המתקבלת מרכיבה את המילה "למד", רמז כפול, הן ללימוד הלכות הפסח קודם הפסח, והן לחובת הלימוד שלושים יום - "למד יום" קודם החג.

דף ז, ע"ב - לעולם יסדר אדם שבחו של מקום ואחר כך יתפלל

מדוע אומרים "פסוקי דזמרה"

בסוגייתנו מובאת דרשתו של רבי שמלאי, ש"לעולם יסדר אדם שבחו של מקום, ואחר כך יתפלל". כלומר, טרם בקשות התפילה, עליו להקדים דברי שבח לקב"ה. לדעת הרמב"ם (הלי תפילה פ"א): "מצות עשה להתפלל בכל יום... ואין

לתפלה זמן קבוע מן התורה. לפיכך, נשים ועבדים חייבין בתפלה, לפי שהיא מצות עשה שלא הזמן גרמא... שיהא אדם מתחנן ומתפלל בכל יום, ומגיד שבחו של הקב"ה ואחר כך שואל צרכיו שהוא צריך להם בבקשה ובתחנה, ואחר כך נותן שבח והודיה לה' על הטובה שהשפיע לו, כל אחד לפי כחו". כלומר, לדעתו, חובת התפילה היא מן התורה, ואף סדר התפילה – דברי שבח, תפילה והודאה, מן התורה הוא. וכאשר עזרא ובית דינו תקנו שמונה עשרה על הסדר, אף הם קבעו שלש ברכות ראשונות שבח לקב"ה, שלש ברכות אחרונות שעניינם הודאה ויתר הברכות האמצעיות לשאלת צרכי הפרט והכלל (עיי' "לחם משנה" שם ה' ב', "פרי מגדים" בפתיחה לה' תפילה, או"ח סי' פ"ט, "אור שמח" ה' תפילה שם).

מדוע תקנו חכמים לומר "פסוקי דזמרה"? ה"טור" (או"ח סי' נ"א) מציין את דברי סוגייתנו – "לעולם יסדר אדם שבחו של מקום ואחר כך יתפלל" – כאחד הטעמים לתקנת חז"ל לומר פסוקי דזמרה, שעניינם שבח והודאה לקב"ה, בתפילת שחרית, אך אין הוא מציין אם זהו הטעם העיקרי לתקנה זו. ואכן, ממחלוקת הראשונים המובאת על ידי ה"טור" (סי' נ"ב) ניתן ללמוד, כי דבר זה אינו מוסכם. שהנה, נחלקו הראשונים, אם אדם שלא הספיק לומר פסוקי דזמרה, רשאי לאמרם לאחר התפילה יחד עם ברכות "ברוך שאמר" ו"ישתבח". לכאורה, אותם הפוסקים שאין לומר פסוקי דזמרה עם ברכה לאחר התפילה, סוברים, כי חכמים תקנו לאומרם, בעיקר כדי שהמתפלל ישבח את בוראו לפני התפילה. ולפיכך, לאחר התפילה אין הוא רשאי לברך בשם ובמלכות ברכה שאינה נאמרת במקומה. אולם, אם אין טעם זה עומד בבסיס תקנת חז"ל, רשאי אדם זה לומר את פסוקי דזמרה, על ברכותיה לאחר התפילה, כדי

פנינים

ולא שיחה של בקשה אישית על צרכיו הפרטיים?

כתב הריטב"א:

"דהא ודאי תפילת יצחק מסתמא תפילת מנחה קבועה היתה וצרכי רבים ולא שאלת צרכיו... כי לא היה הוא צריך לשום דבר, וגם תפילת החסידים לעולם על הרבים היא ולא על עצמם!"...

דף ז, ע"ב – אין שיחה אלא תפילה שנאמר ויצא יצחק לשוח בשדה

החסידים אינם מתפללים על עצמם

"אין שיחה אלא תפילה", קובעת סוגייתנו, "שנאמר ויצא יצחק לשוח בשדה" (בראשית כד, סג).

ומניין שאכן היתה זו תפילה קבועה,

להשלים את תפילתו. להלכה נפסק ("שולחן ערוך" סי' נ"ב), כי אין לומר את ברכות "ברוך שאמר" ו"ישתבח" לאחר התפילה (עיי' "משנה ברורה" שם ס"ק ח').

ה"משנה ברורה" פוסק (סי' ע' ס"ק ב'), כי מאחר שגם נשים חייבות בתפילה, כמבואר, עליהן להחמיר וגם לומר את פסוקי דזמרה, אשר לדעת חלק מן הפוסקים מהווים חלק מתפילת השבח, שיש להקדים לתפילה (ראה שו"ת "מחזה אליהו" סי' ט"ו). אולם, בעל "שולחן ערוך הרב" (שם סעי' א') וה"ערוך השולחן" (סי' ק' סעי' א') חולקים על כך. עם זאת, הם מציינים, כי אף שאינן חייבות בפסוקי דזמרה, רשאיות הן לברך ברכת "ברוך שאמר" ו"ישתבח" בשם ובמלכות: "ולמה לא יוכלו לומר לה', כמו שעשתה מרים וכל נשי ישראל בקריעת ים סוף?...". (ועיי' בספר "אשי ישראל" פ"ז ס"ק ל"ח).

כמה זמן אורכת אמירת "פסוקי דזמרה"? משעוסקים אנו בפסוקי דזמרה, מעניין לציין את שיעור הזמן ששיערו גדולי הדורות לאמירת פסוקי דזמרה – חצי שעה... ראוי לתשומת לב (ראה מהרי"ל הל' תפילה עמ' תמ"א, שו"ת מהר"ם מינץ סי' ח', הובא במ"א סי' נ"ג ס"ק ה', עיי"ש).

דף ח, ע"א – אם בא לומר אחר תפילתו

מנהגי הפיוטים, ה"קרוב" ו"ה"יוצרות"

אחד הפולמוסים הנרחבים ביותר, אשר לו שותפים כל הראשונים, הוא "פולמוס הפיוטים". פיוטים רבים חוברו במהלך הדורות על ידי הקדמונים, כגון אלו המכונים בשם, 'קרוב"ץ', על שם ראשי התיבות של הפסוק (תהילים קיח, טו) "קול רינה וישועה באהלי צדיקים" ("בית יוסף", או"ח סי' ס"ח), ואלו המכונים בשם "יוצרות", משום שהם נאמרים בברכת "יוצר אור" בתפילת שחרית.

ה"טור" (או"ח סי' ס"ח) כותב, כי אף על פי שרבים מן הפיוטים חוברו על ידי קדמונים וקדושי עליון, פסק הרמ"ה כי אין לאומרם, שהרי שנינו (ברכות יא, א): "מקום שאמרו להאריך אינו רשאי לקצר, לקצר – אינו רשאי להאריך". מלבד זאת מוסיף ה"טור" כי טוב ויפה לבטל מנהג זה, שכן, יש מהמתפללים המנצלים את זמן אמירת הפיוטים להפסיק את התפילה בשיחה בטלה בדברי הבאי.

שני מנהגי אשכנז: אולם, בקרב בני קהילות אשכנז רווחו שני מנהגים. יש מהם האומרים את הפיוטים שנתקנו לחזרת הש"ץ, אך לא את הפיוטים

שנתקנו בין ברכת "יוצר אור" לתפילת "שמונה עשרה". ויש שנהגו לומר גם פיוטים אלו. הגאון רבי נפתלי צבי יהודה ברלין זצ"ל, הידוע בכינויו הנצי"ב מוואלאז'ין, פורס בתשובה ארוכה ומרתקת (שו"ת "משיב דבר" ח"א סי' י"ג) את שורשי המנהגים הללו המבוססים על דעת בעלי התוספות בסוגייתנו ועל דעת ה"מרדכי" בברכות (פ"ג) כלהלן.

אין להפסיק את תפילת היחיד: בגמרתנו נאמר, כי אדם רשאי להוסיף בקשות בברכת "שומע תפילה", ולאחר התפילה הוא רשאי לבקש כל שירצה. משמע, איפוא, כי אין להוסיף תפילות בתוך התפילה. אם כן, תמהים בעלי התוספות (ד"ה "אם בא"), מדוע בתעניות נהגו להאריך בפסוקי רחמים ובסליחות בברכת "סלח לנו"? אין זאת, הם משיבים, אלא, שהיחיד הוא זה שאינו רשאי להפסיק בתפילתו, אך בעת תפילת הציבור, בחזרת הש"ץ, מותר להוסיף פיוטים ובקשות.

אין להפסיק לתפילת היחיד: ואילו המרדכי (שם), מבאר זאת באופן אחר. לדעתו, האיסור אינו מתייחס כי אם לתפילה שתוכנה הוא צורכי היחיד, אולם, תפילה שנועדה לצורכי הרבים, אין איסור לאומרה. הא ראייה, הרי בגי' ברכות ראשונות ואחרונות של תפילת "שמונה עשרה" אין אדם רשאי להוסיף בקשות פרטיות, ובכל זאת תקנו חכמים את "זכרנו לחיים" בימי ראש השנה ויום הכיפורים, על אף שבקשה זו אינה משוייכת במהותה לברכה הראשונה.

פנינים

דף ח, ע"ב – עד דשתפינהו לישראל בהדייהו

תחילתה של גלות אדום

לדעת הרמב"ן (בראשית מז, כח), תיאור ירידת יעקב ובניו למצרים מרמז על גלות אדום, היא הגלות שאנו שרויים בה עד היום. משום כך אמר יעקב לבניו (בראשית מג, יד) "ואני כאשר שכלתי שכלתי" ודרשו חז"ל: כאשר שכלתי במקדש ראשון, שכלתי במקדש שני" (ב"ר צב-ג).

הרמב"ן כותב, כי כשם שבני יעקב עצמם סובבו את הירידה למצרים, במכירת יוסף, ויעקב ירד למצרים מפני

הרעב וסבר לעלות משם בתום שנות הרעב, אך נשאר שם עד מותו וזקני פרעה ושריו העלו את עצמותיו באבל כבד, כך גם קורה עם בני ישראל בגלות הנוכחית, היא גלות אדום. כמבואר בסוגייתנו, בני ישראל נשתתפו מרצונם עם בני אדום. אולם, אחר כך השתעבדו על ידם, ומאז ואילך אנו בגלות זו, עד שהננו בבחינת עצמות יבשות. ולמרות זאת, בסופו של דבר יעלו אותנו הגויים לארצנו, ואף יהיה להם אבל כבד בראותם את כבודנו. [ע"ע בפירוש "בית היין"].

ההבדל בין ההפבר של בעלי התוספות להסברו של ה"מרדכי", הניב את שני המנהגים שרווחו בקהילות אשכנז. היו שנהגו כדעת ה"מרדכי" שפיוטים שעניינם צורכי הכלל אינם נחשבים כהפסקה בתפילה, ולפיכך, הם נהגו לומר פיוטים הן בין "ברכת יוצר" לתפילת "שמונה עשרה" שהיא תפילת היחיד, ואף בחזרת הש"ץ, שהיא תפילת הציבור. אולם, היו שנהגו כדעת בעלי התוספות שאין היחיד רשאי להוסיף כל פיוט לתפילתו, גם לא כזה אשר נועד לצורכי הרבים. ולפיכך, הם לא אמרו פיוטים אלא בחזרת הש"ץ.

מנהג הגר"א: הנצי"ב, אשר שימש כראש ישיבת וואלאז'ין הנודעה, גם מבאר בתשובתו את מנהג הגר"א זצ"ל אשר לפיו נהגו בישיבתו, שלא לומר כל פיוט בתפילה, ואף לא בחזרת הש"ץ, לבד מאשר בימים הנוראים וביום הפורים. מנהגו של הגר"א זצ"ל מבוסס על האמור במסכת סופרים (פרק י"ט הל' ח'), כי "בקושי התירו" לומר "זכרנו לחיים". מכך אנו למדים, כי רק מחמת אימת הדין השוררת בימים אלו, התירו לנו חז"ל להתחנן על נפשנו "זכרנו לחיים", אף שמעיקר הדין אין להוסיף בקשות על נוסח התפילה של חז"ל נעיי"ש שהוסיף להוכיח]. כמו כן, ביום הפורים הוסיפו תפילה משום פרסום הנס.

דף ט, ע"א – צא וחשוב כמה שנים אחר חורבן הבית

השנה איננה שנת ה' תשס"ג?

"...באחד בשבת, תשעה עשר לחודש אדר שני, שנת חמשת אלפים ושבע מאות וששים ושלוש לבריאת עולם, למנין שאנו מונים פה בני ברק..." משפט זה ודומיו הפותחים את הכתובה, מוכר לכל מי שעמד סמוך לחופה והקשיב ל"קריאת הכתובה". לאחר בקשת סליחה ומחילה מגדולי ישראל שתקנו נוסח זה, נציע נוסח מסורבל פחות – "באחד בשבת ... לבריאת עולם", ותו לא. לשם מה התוספת "למנין שאנו מונים פה"? וכי בקובה או בציילה אין מונים כך? לנושא זה נזקק התשב"ץ (שו"ת ח"א סי' ש"א), כפי שיבואר להלן.

סוגייתנו עוסקת בחישובים שונים של מניין השנים, ומהם עולה, כי בית המקדש השני עמד על תילו עד שנת ג' אלפים ותתכ"ח שנים לבריאת העולם. בגמרא (ערכין י, ב) גם מבואר, כי בית המקדש השני חרב במוצאי שביעית, כלומר, בשנה שלאחר שנת השמיטה. מעתה, אין כל קושי לחשב את מועד שנת

השמיטה, שהרי, השנה שקדמה לחורבן, ג' תתכ"ז, היתה שנת שמיטה, ומשם ואילך יש לדלג שבע שנים במחזוריות קבועה. אולם, מתברר, כי הדבר אינו פשוט כלל ועיקר בשל שתי מחלוקות עקרוניות.

באיזו שנה אירע החורבן: לדעת רש"י (ד"ה "כי מעיינת"), אכן, החורבן אירע בשנת ג' תתכ"ח, ומכאן, ששנת ג' תתכ"ז שקדמה לה היתה שנת שמיטה. אולם, הרשב"ם (בתוס' בעמוד ב') חולק על כך וסובר, כי בית המקדש השני חרב בשנה שלאחר מכן, בג' תתכ"ט, אך שנה זו אינה נמנית במניין שנות קיומו של בית המקדש השני, משום שבאותה שנה הוא לא עמד על תילו כל חודשי השנה. לדעתו, אם כן, שנת השמיטה חלה בג' תתכ"ח.

לעומת זאת הרמב"ם (הלי שמיטה ויובל פ"י ה"י בשם הגאונים), משלב בין שיטות רש"י והרשב"ם. לדעתו, החורבן אירע בג' תתכ"ח, כשיטת רש"י, אך שנה זו עצמה היתה שנת שמיטה, כדעת הרשב"ם. ואילו המבואר בגמרא, כי בית המקדש השני חרב במוצאי שביעית, מתייחס לשנת האבל על החורבן, אשר היתה בשנה שלאחר מכן (ראה "מגיד הרקיע" ח"ב, פ' י"ג).

פנינים

דף י, ע"א – שאין להן לא כתב ולא לשון

מקורה של השפה הלטינית

בהתייחסה לאומה הרומית קובעת גמרתנו, כי בניגוד לשאר אומות העולם, אשר יש להן שפה ולשון משלהן, "אין לרומי לא כתב ולא לשון". וכי אין לרומי שפה ולשון? מי לא שמע על השפה הלטינית?

מבאר ה"חתם סופר" זצ"ל (גיטין פ, א), כי כאשר הקב"ה פילג את אוכלוסיית העולם לשבעים אומות, בעקבות פרשת מגדל בבל, כל אומה ואומה קיבלה שפה ייחודית לשימושה, אשר נוצרה לפי טבעם של בני אותה האומה ובהשפעתם של המזלות ושל שרי אותה האומה במרום.

אולם, שונה מכל האומות היא האומה הרומית, שאין שפתה מותאמת לטבעה, ואף לא נקבעה על ידי השר שלה במרום, שכן, מעשה שהיה כך היה:

בשנת שמ"ה לאלף השלישי לבריאת העולם המציא חכם בשם 'לאטינס' שפה המורכבת מתשע עשרה אותיות, הלא היא השפה הלטינית המכונה כך על שמו. מיני אז שימשה שפה זו לכתיבת חוקי הממלכה הרומית ולכתיבת ספרי החוכמה והפילוסופיה של בני רומי.

יפה, איפוא, קבעו חכמים, כי אין להם שפה ולשון המתואמת לטבעם, אלא זו אשר נקבעה על ידי אותו לאטינס...

בעל ה"בן יהודה" מתייחס גם הוא לנושא זה, וקובע, כי בעטיו של אביהם,

לפנינו, אם כן, שתי שיטות. לדעת רש"י שנת השמיטה היתה בגי' תתכ"ז, ולדעת הרשב"ם והרמב"ם השמיטה חלה בגי' תתכ"ח. אלא, שעדיין לא באה שמיטה זו אל המנוחה ואל הנחלה. חישוב השנים יציג בפנינו את התוצאה הבאה: לדעת רש"י, השמיטה האחרונה חלה בשנת ה' תשנ"ט, היינו, לפני ארבע שנים, ולדעת הרמב"ם - בשנת ה' תש"ס - לפני שלש שנים. בעוד, שכולנו נהגנו את שנת השמיטה בשנת ה' תשס"א!!! וכי במהלך הדורות חל בלבול במניין השנים? או שמא יש מספר שיטות לחישוב מניין שנות קיום העולם? אכן כך הדבר! נחלקו הדעות, אם יש לחשב את חמשת הימים הראשונים לבריאת העולם כשנה שלמה, כלהלן.

אנו נוקטים [לפחות לצורך מניין השנים], כי בתשרי נברא העולם - "זה היום תחילת מעשיך". אולם, אי' בתשרי אינו היום הראשון לבריאת העולם, כי אם ליצירת האדם הראשון, והעולם עצמו החל להבראות חמשה ימים קודם לכן, בכ"ה באלול. מעתה, נחלקו הדעות לגבי מניין השנים. יש המונים את שנות העולם החל מן היום השישי לבריאת העולם, הלא הוא אי' בתשרי. אולם, יש המונים (עיי' "בעל המאור" בסוגייתנו) את חמשת הימים הראשונים לבריאת העולם כשנה הראשונה, ואילו באי' בתשרי שבו נברא האדם הראשון, מתחילה השנה השנייה למניין שנות העולם.

פנינים

מדוינסק זצ"ל, היה בשיטה הדמוקרטית: "שהיה להן בית מועצת העם - פרלמנט". כך משמעות גמרתנו: "שאינ מושיבין מלך בן מלך", היינו, העם הוא שבחר את מנהיגיו.

מישום כך, הוא מוסיף, נאמר בפרשת חוקת "ויאמר אדום" "וימאן אדום" ולא נזכר מלכם כלל, לעומת מלכויות אחרות לגביהן מוזכר שם המלך, כגון, "ולא נתן סיחון". כי, כאמור, האומה היתה השלטת - "ויאמר אדום" ("משך חכמה", חוקת). אגב, בדרשת חז"ל בסוגייתנו, שיטת שלטון זו מכונה בתורה - "קטן נתתיך בגויים".

עשו הרשע, אשר "ציד בפיו" וידיו ידי עשו, נענשו הרומים שלא תהיה שפה משלהם בפיהם, וגם חסרו בניו את אומנות הכתיבה, התלויה בידים.

בעל ה"בן יהוידע" מציין, כי גם בימינו קיימת מדינת ענק, שאין לה שפה ולשון משלה, הלא היא אמריקה, אשר תושביה מדברים בשפה האנגלית.

דף י, ע"א - שאין מושיבין מלך בן מלך

דמוקרטיה באדום

השלטון באדום, כותב רבי מאיר שמחה

הכל מסכימים, כי חכמי התלמוד מנו את שנות העולם החל מיום א' בתשרי. אולם, כיום אנו נוהגים כדעה השניה, שיש למנות את חמשת הימים הראשונים לבריאת העולם כשנה בפני עצמה. לפיכך, יש "להזיז" את התאריכים הנקובים בראש המאמר. כלומר, לדעת רש"י שנת ג' תתכ"ח היתה שנת שמיטה, ולדעת הרמב"ם השמיטה חלה בשנת ג' תתכ"ט. [ראה בספר "כי היא חכמתכם ובינתכם", פרק ט"ז, מה הטעם לכך שאנו מונים באופן זה. ועיי"ש עוד בביאור דעת הגר"א בעניין זה. ועיי"ע בספר "ברכת כהן" עה"ת סי' קמ"ו שהאריך בזה].

ביררנו אם כן, באיזו שנה אנו נמצאים כיום, וכל שנותר הוא, איפוא, לברר, אם ההלכה היא כדעת רש"י או כדעת הרמב"ם. ובכן, לדעת כל הפוסקים, יש לנהוג כדעת הרמב"ם, ו"אין לזוז מהמנהג" (ראה "חזון איש" ה"י שביעית סי' ג', ס"ק ל"ג, וספר "שמיטת קרקעות" פ"ב הע' א').

כעת, מבינים אנו היטב את נוסח הכתובה "לבריאת עולם, למניין שאנו מונים פה", שהרי היו מנהגים אחרים, אשר לפיהם שנה זו אינה ה' תשס"ג כי אם ה' תשס"ב...

נפיים בהערה דקדוקית מעניינת המובאת בספר "משפט הכתובה" (שער ב' פ"ה): בעוד סוגייתנו מונה את השנים "לבריאת העולם", אנו כותבים בכתובה "בריאת עולם", ללא האות "הא הידיעה". נראה, כותב המחבר, כי מאחר שמניין השנים שלנו כולל את השנה הראשונה, שאין כלולים בה כי אם חמשה ימים בלבד, לא חפצו לכתוב "לבריאת העולם" ב"הא הידיעה".

פנינים

זה ולא בכולם יחד, כדי שלא יתקוממו נגדו. זהו המקור למנהג ישראל ליטול את צפורני הידים לסירוגין, אמר רבה של שאקי, הגאון רבי חיים ירמיהו פלסנברג זצ"ל. מאחר שקציצת הצפורניים בערב שבת קודש היא העברת הטומאה והמידות הרעות מן האדם, לפיכך, אין להתגרות בכולן בבת אחת, אלא יש ליטול אחת ולהניח אחת ולאחר מכן ליטול את אשר נשאר ("מנהגי ישורון").

דף י, ע"א – קטול חד מינייהו ולא תתגרה בהו בכולהו

אחד אחד ולא כולם יחד

סוגייתנו מספרת על אנטונינוס המלך, אשר תינה את צערו לפני רבי על שגדולי רומי מצערים אותו. נכנס עמו רבי לגינה, ועקר צנון אחד מן הערוגה. על מעשה זה חזר רבי מספר ימים, עד שאנטונינוס הבין, כי רבי רמז לו בכך ש"יטפל" בהם בזה אחר

דף י, ע"ב – קטיעה בר שלום

האם נוכרי רשאי למוזל את עצמו

בגמרתנו מתוארת אישיותו הדגולה של נכרי בשם קטיעה בר שלום, אשר חרף את נפשו, והתייצב לפני הקיסר הרומי, כדי להדוף את הגזירות שביקש הלה להטיל על היהודים. הקיסר הודה בצדקת טענותיו, אך הורה להמיתו, בהתאם לחוקי הממלכה אשר קבעו, כי המנצח את הקיסר – יומת. בעת שהובל בדרכו האחרונה, קראה לעברו מטרוניתא אחת, כי היא מצרה על כך שהוא נהרג בשל הגנתו על היהודים, ולא יזכה ליטול עמהם חלק לעולם הבא עקב היותו ערל. מיד, מל קטיעה בר שלום את עצמו, ויצאה בת קול ואמרה "קטיעה בר שלום מזומן לחיי העולם הבא".

אין מונעים גוי לקיים את מצוות התורה: כידוע, במעמד הר סיני זכה עם ישראל בתרי"ג מצוות, ואילו יתר אומות העולם נותרו עם "שבע מצוות בני

פנינים

לכאורה, מה מקום לבכיה זו?

ואכן, לדעת המהרש"א, בכייתו של רבי היתה על אותו אדם, שקנה את עולמו בשעה אחת. ואם השיג כה הרבה בשעה אחת, כמה היה משיג לו חי עוד שנים רבות!

דף י, ע"ב – יש קונה עולמו בשעה אחת

המצוות הנקנות בשעה אחת

"יש קונה עולמו בשעה אחת".

היתכן? תמה רבי ירוחם ממיר. כיצד די לו בשעה אחת כדי לקנות את העולם הבא?

אין זאת, הוא מבאר, אלא שכאשר אדם שב בתשובה שלימה, מעשיו הרעים עד לחזרתו בתשובה נהפכים לו מעתה לזכויות! והרי לך מצוות רבות מאד... ("מכתב מאלהו").

דף י, ע"ב – קטיעה בר שלום

הקפוצה השלם

גמרתנו מספרת על גוי בשם "קטיעא בר שלום", אשר מל את עצמו, טרם הוצאתו להורג על ידי הנכרים בשל הגנתו על היהודים. כלום שם אביו של אותו גוי היה שלום?

לדעת בעל "סדר יעקב", לא היה זה שמו, אלא חז"ל רמזו לנו, כי קטיעא ערלתו היא זו שהשלימה אותו!...

דף י, ע"ב – בכה רבי ואמר יש קונה עולמו בשעה אחת

יש קונה עולמו בשעה אחת

בסוגייתנו מסופר, כי רבי בכה על מותו של קטיעא בר שלום, ואמר: יש קונה עולמו בשעה אחת.

נח". אולם, גם נכרי רשאי לקיים מצווה מן התורה, מלבד מצוות שבת ולימוד תורה (רמב"ם הל' מלכים פ"י הל' ט'), כפי שכתב הרמב"ם (שם הל' י'): "בן נח שרצה לעשות מצוה משאר מצוות התורה... אין מונעין אותו...". במאמר הבא נעסוק במחלוקת הנושאת בחובה סברות מרתקות, והיא, האם שונה מצוות ברית מילה משאר המצוות, והנכרי מנוע מלקיימה.

איפור חבלה: עיקרה של מחלוקת זו נעוץ באיסור הכולל בתוכו יהודים ונכרים כאחד, האוסר על אדם לחבול בגופו שלא לצורך [לדעת מספר אחרונים, עיי' מקנה סוף קידושין, ועיי' "משך חכמה" בראשית לד/כב, ועיי' בבא קמא צא/ב ובסי' המפתח שם]. לפיכך, יש לברר, אם נכרי המל את עצמו נחשב כעושה מצווה הבאה בעבירה מחמת החבלה בגופו, או שמא, מאחר שהוא מל את עצמו לשם מצווה, אין פעולתו נחשבת כחבלה שלא לצורך.

הגאון רבי מנשה קליין שליט"א (שו"ת "משנה הלכות" ח"ט סי' קנ"ו) מצטט בהקשר לכך את דברי הרמב"ם (הל' מילה פ"ג הל' ז') הפוסק, כי מאחר שיהודי אינו רשאי לרפא עובד אלילים, אסור לו למול עכו"ם שמבקש להימול כדי להסיר מכת שחין או צרעת שבמילתו. אולם, מוסיף הרמב"ם, "אם נתכוון העכו"ם למילה, מותר לישראל למוֹל אותו". מוכח, לכאורה, כי נכרי רשאי לקיים מצוות מילה, ואין הוא נחשב כמי שחבל בגופו שלא לצורך.

אולם, הגאון רבי יוסף שלוי אלישיב שליט"א, משיב במכתבו לבעל "משנה הלכות" (ח"י סי' קע"ו), כי אין להוכיח מאומה מרמב"ם זה. שכן, המקרה המיוחד, אשר בו עוסק הרמב"ם, יוצר תרחיש המסיר את כל המניעים ההלכתיים למילת הנכרי. שהנה, נכרי זה לקה בצרעת במילתו. מעתה, כאשר הוא מבקש למול את עצמו, אין מעשהו נחשב כחבלה בגופו, שהרי רפואה היא לו... ולא זו בלבד שהוא רשאי למול את עצמו, אלא אף היהודי, שאינו רשאי לרפא עובד אלילים, רשאי למולו במקרה זה, מאחר שכוונת הנכרי לשם מצווה גורמת לכך שאין להתייחס למילתו כפעולה רפואית, אלא כפעולת מצווה [ועיי' שו"ת "אגרות משה" יו"ד ח"ב סי' ז', ולפי"ד אין ראיה כלל].

חבלה באדם העומד למות: ככלות הכול, כאמור, בסוגייתנו מסופר על קטיעה בר שלום, שמל את עצמו ויצאה בת קול ואמרה, כי הוא מזומן לחיי העולם הבא. האמנם יצאה בת קול זו על פעולה שנעשתה שלא לפי ההלכה? הגאון רבי

מנשה קליין שליט"א מעלה סברה מעניינת, לפיה יתכן, כי רק אדם העתיד לחיות, מצווה שלא לחבול בעצמו. מה שאין כן נידון למוות, העומד לקפח את חייו בכל רגע, רשאי לחבול בעצמו (עיי"ש שהוכיח כן מתוס' כתובות לח, א ד"ה "הא"), וממילא, קטיעא בר שלום פעל כדין.

פנינים

דף יא, ע"א – זה אנטונינוס ורבי

למה זה אנכי?

מעל שולחנם של אנטונינוס ורבי לא פסקו לא זה ולא זה מעולם. שכן, כל העת שהו אורחים במשכנם, זה נכנס וזה יוצא, וכאשר האורח אשר זה מקרוב בא עוסק בצנון, עוסק חבירו הוותיק ממנו בחזרת, בעת ובעונה אחת... ("פנינים יקרים").

דף יא, ע"ב – בגדי אדם הראשון – "והן בגדי חמודות שהיו לעשו" (רש"י)

האם בגדיו של עשו היו פומאים?

במדרש נאמר, כי בגדיו של עשו נקראו "חמודות", משום שהיו אלו בגדיו של אדם הראשון אשר נחמסו ממנו על ידי נמרוד, ולאחר מכן חשק בהם עשו וגזל אותם נמרוד.

לשם מה טורח המדרש לספר את השתלשלות האירועים שהובילו את הבגדים לעשו?

פירש בעל "ידי משה": הלכה היא, שבגדי עם הארץ מדרס לפרושים (חולין לה, א, נדה לג, ב), כלומר, הם נחשבים כטמאים לגבי תלמידי חכמים. כיצד, איפוא, הלבישה רבקה את יעקב בבגדים אלו?

אלא, שחז"ל דרשו "משכבו – ולא הגזול" (ב"ק סו, ב), כלומר, בגד גזול אינו מטמא. לפיכך, הדגישו חז"ל, שבגדי עשו אלו גזולים היו, ולפיכך לא טמאו את יעקב אבינו.

בגמרתנו מובאים דברי רב יהודה בשם רב, הדורש את המילים "שני גוים בבטנך" – "זה אנטונינוס ורבי, שלא פסקו מעל שולחנם לא חזרת ולא קישות ולא צנון, לא בימות החמה ולא בימות הגשמים".

כותב על כך בעל "חיבת הקודש" (חלק הדרוש): כידוע, רבקה ידעה כי תאומים בבטנה, האחד צדיק והאחד רשע. טענה רבקה, כי כשם שאברהם אבינו ילד בן רשע – ישמעאל, ובן צדיק – יצחק, אך שרה אמנו לא נאלצה ללדת את הרשע, כי אם הגר, "אם כן, למה זה אנכי", מדוע הוטל עלי העונש לשמש כאמו של הרשע?

על כך היא נענתה "שני גוים בבטנך" – זה אנטונינוס ורבי. לאמר, גם בבנך הרשע קיים ניצוץ קדוש, ועמלך אינו לשווא.

דף יא, ע"א – שלא פסקו מעל שולחנם לא חזרת ולא קישות ולא צנון

כל המנות נאכלו בעת ובעונה אחת

גמרתנו מספרת, כי מעולם "לא פסקו מעל שולחנם" של אנטונינוס ורבי, "לא חזרת ולא קישות ולא צנון".

הנה, דרכו של עולם שהצנון נאכל בתחילת הסעודה והחזרת בסופה. אולם,

דף יב, ע"א – מפני שנראה כמשתחוה לעבודת כוכבים

כשחכמי ישראל הפירו את כובעיהם

בסוגייתנו מבואר, שלא זו בלבד שכל בן אנוש, יציר כפיו של הקב"ה, אינו רשאי להשתחוות לאל זר, אלא שעל האדם אף להרחיק עצמו מכל מעשה העלול להחשידו כעובד עבודה זרה. לפיכך, יהודי החולף ליד מעיין מים חיים, ומבקש לשחות אל המים ולהרוות את צמאונו בהם, אל יעשה כן אם ליד המעיין ממוקמת עבודה זרה, מפני שרכינתו נראית כמעשה של השתחוות לעבודה זרה.

ה"טור" (יו"ד סי' ק"נ) והרשב"א (הובא בהגהות הגר"א שם) פוסקים, כי אף אם יהודי צמא זה עומד למות, אין הוא רשאי לכרוע ולשתות מן המים, כמפורש בסוגייתנו, "אפילו אי מאית אי לא שתי" [אף אם ימות אם לא ישתה]. אולם, הר"ן בסוגייתנו מחדש, כי גמרתנו עוסקת באדם צמא, החושש שיסתכן אם לא ישתה. אך במקרה סכנה מובהק, רשאי הוא לשתות (עיי' רמ"א שם סעי' ג', ובביאור הגר"א שם).

מדוע היה אסור להשתחוות להמן? הגאון מוילנא זצ"ל (שם), הביא ראיה לשיטת ה"טור" והרשב"א מדברי המדרש (אסתר רבה פרשה ז, ד) שם נאמר על הפסוק (אסתר ג, א) "גדל המלך אחשורוש את המן" – "יוצוה המלך שיהו כורעים ומשתחווים לו... המן עשה לו צלם מרוקם על בגדיו ועל לבו, וכל מי שהיה משתחוה להמן היה משתחוה לעבודת כוכבים". מוכח, איפוא, כי גם השתחוות למראית עין בלבד, נחשבת כהשתחוות לעבודה זרה, שהרי השתחוה להמן הרשע ולא לצלם שהיה רקום על בגדיו.

הרמ"א (שם) מוסיף וכותב, כי ראוי להחמיר שלא להסיר את הכובע לכבוד נכרי רם מעלה, הנושא את צורת הצלב. אכן, ידוע, כי חכמי ישראל היו מחזיקים את כובעיהם בידיהם טרם פגישתם עם נוכרים רמי מעלה, כדי שלא יאלצו להסירם לכבודם. מעניין לציין, את עדותו של בעל "תרומת הדשן" (שו"ת סי' קצ"ו), שחזה בימי צעירותו בכומר שהיה ממונה על נכסים מסויימים, אשר בעת פגישותיו בעיר וינא עם יהודים סוחרים, ויתר על הסממן הבולט ביותר של "אמונתו", בכך שכיסה את השתי וערב שעל בגדיו, מאחר שידע כי היהודים לא יכבדוהו כיאות בעודו ענוך בסמלי עבודה זרה, ולבו לא מלאו להמנע מן הכבוד ה"מגיע" לו.

דף יב, ע"א – ישוב לו קוץ... נתפזרו לו מעותיו

החזן רשאי להתפלל בעיניים עצומות בלבד!

מבואר בסוגייתנו, כי יהודי אשר קוץ ננעץ ברגלו, אינו רשאי להתכופף ולהוציאו בעומדו לפני עבודה זרה, כי בכך הוא נראה כמי שמשתחוה לה. כמו כן, אם התפזרו מעותיו של יהודי ליד עבודה זרה, לא יתכופף להרימם. כל זאת מפני החשד, ואף אם כלל אינו מתכוון לעבוד עבודה זרה.

פנינים

לדעת בעל "מרומי שדה", אברהם אבינו חי בתקופה בה העולם כולו עסק בסוגים רבים ומגוונים של עבודת אלילים, ולפיכך מסכת עבודה זרה שלו הכילה ארבע מאות פרקים, שעסקו בסוגי העבודה הזרה למיניהם, חוקיהם ותקובתם. ברם, בתקופת רבי הקדוש, מסדר המשנה, נתמעטו סוגי העבודה הזרה, ואף "אותו האיש" עדיין נדרף על ידי הרומאים, וממילא נכתבו חמשה פרקים בלבד...

ואילו רבי אהרן קוטלר זצ"ל הסביר, כי דרגת האמונה של אברהם אבינו היתה כה גבוהה, עד שהרחיבה עבורו את איסור העבודה הזרה לפרטים כה דקים שאצלנו אינם נחשבים כל כך. כגון, כל שמץ מחשבה התולה מאורעות בסיבות ובמקרים, ולא בהשגחה פרטית. וכן, אפילו משהו דמשהו של חנופה, שרבינו בחיי בספרו "חובת הלבבות" (שער הבטחון) מדמה לעבודה זרה, כי הדבר דומה לעבודת האדם את זולתו, מאחר שלמחניף נדמה כי הזולת מסוגל להועיל או להזיק לו.

משום כך, היתה מסכת עבודה זרה של אברהם אבינו גדולה עד כדי כך... ("משנת רבי אהרן").

דף יב, ע"ב – סכנת עלוקה

סוד ה' ליראיו

בהגהות של רבי גדליה ליפשיץ זצ"ל, אביו של בעל ה"תפארת ישראל" על המשניות, מסופר כדלהלן:

"וכמו כן אירע בזמן הזה בתלמיד אחד, דבתוך לימודו באמצע לילה תמיד נצטער ונתעלף, ולא ביום. ואמרו רופאים, ששתה עלוקה במים בלא בדיקה, וביום שבעה מאכילתו, ובלילה, דכבר נתעכל אכילתו, נושך ושותת בלבו, וכדומה. והשקהו רופא סם ידוע, עד שהקיא חתיכות חתיכות וחייה".

חז"ל צפו מאורעות מסוכנים אלו, ועל כן מסיים רבי גדליה: "סוד ה' ליראיו, המקום יצלנו".

דף יד, ע"ב – ד' מאה פירקי הויין

פרקים באקטואליה

בגמרתנו נאמר, שמסכת עבודה זרה של אברהם אבינו הכילה ארבע מאות פרקים, ואילו מסכת עבודה זרה אותה אנו לומדים כעת, כוללת חמשה פרקים בלבד. לאן נעלמו, אם כן, שלש מאות תשעים וחמשה פרקים?

תפילה מול מראה: הרדב"ז (הובא ב"באר היטב" סי' צ' סעי' כ"ג), הסיק הלכה חמורה מזו, והיא, שאסור לו לאדם להתפלל מול מראה אשר בה נשקפת דמותו, משום שבשעת כריעתו בתפילה הוא נראה כמי שמשתחוה לבבואתו, אף על פי שמראה זו כלל אינה עבודה זרה ואין בה צורה ממשית, והמתפלל אינו מתכוון לכך והדבר אף לא עולה על דעתו. ואכן, ה"משנה ברורה" (סי' צ' ס"ק ע"א) פסק, כי לא זו בלבד שאסור להתפלל מול מראה בעיניים פקוחות מחמת ההפרעה לריכוז, אלא אף בעיניים עצומות אין לעשות כן, מפני שנראה כמשתחוה לבבואתו.

למי משתחוה הבבואה? מעניין לציין את דעת היחיד של המהרש"ם (ידעת תורה" סי' צ' סעי' כ"ג), כי "אפשר" שבשעת הדחק ניתן להקל להתפלל בעיניים עצומות מול המראה. זאת, מאחר שאם המתבונן בו מן הצד חושד בו כי הוא משתחוה לבבואתו המשתקפת במראה, מה חושב הוא על הבבואה המשתחוה כנגד המתפלל? ... כלומר, אין הדבר נחשב כצורת השתחוואה, כאשר הדמות לה סוגדים, משתחוה כנגד המשתחוה בו זמנית. כאמור, להלכה, נפסק כדעת הרדב"ז.

תפילה בלילה מול שמישת חלון: בספר "אשי ישראל" (פ"ט סעי' כ"ה ס"ק ס"ו) כתב, כי לאור פסקו של ה"משנה ברורה", גם אין להתפלל בלילה מול חלון, אשר בו נשקפת בבואת המתפלל. אולם, בשו"ת "אור לציון" (ח"ב הל' תפילה סעי' י"א, עפ"י "שולחן ערוך" סי' צ' סעי' כ"ג), מפקפק בכך, מאחר שחשד זה תקף לגבי המתפלל מול מראה בלבד, אשר נועדה לשקף את דמות העומד מולה. אולם, הרואה אדם מתפלל מול חלון, אינו מקשר בין המתפלל לבין בבואתו המשתקפת בה, שהרי החלון כלל לא נועד ליצירת השתקפות זו.

דמות החזן השתקפה באותיות הזהב שעל ה"עמוד": סברה זו אנו מוצאים גם בשו"ת "שבט הלוי" (ח"ט סי' כ"א), בהתייחסו לשאלה אודות בית כנסת שגבאיו פיארוהו ורוממוהו, ולא נחה דעתם עד שהתקינו אותיות ענק מוזהבות של שם ה' כנגד עיני החזן. דא עקא, שאחד המתפללים הבחין, כי דמותו של החזן משתקפת היטב באותיות הזהב הגדולות, והוא שאל לדעתו של הגר"ש וואזנר שליט"א, אשר השיב לו, כי לכל הדעות החזן אינו רשאי להתפלל בעיניים פקוחות מול אותיות אלו, כדי שלא תתבלבל דעתו. אולם, מותר לו להתפלל מולן בעיניים עצומות, משום שאותיות אלו לא נועדו לשמש כמראה,

ואיש מן הרואים את החזן בתפילתו, אינו מקשר בין תפילתו לבין בבואתו המשתקפת באותיות.

תפילה ליד מנורה: ואילו לגבי אדם המתפלל בלילה לצידה של מנורה המפיצה אור נגוהות המטיל את צל דמותו של המתפלל על הקיר כתב המהרש"ם (שם), כי לכל הדעות באופן זה אין מקום לחשש שמא המתבונן במתפלל יחשוד שהוא משתחוה לבבואתו המוצללת, מאחר שהצל אינו דמות ברורה.

דף טו, ע"א – ש"מ שכירות לא קניא

אדם ש"מחל" על דירה שכורה

יהודי אשר במשך שנים רבות התגורר בדירה שכורה, זכה להגיע לדירה משלו, כחודש ימים לפני שהסתיים חוזה השכירות לגבי הדירה בה התגורר.

פנינים

בשבת, והקונה הנבון יבקש מבעליה הקודמים לבוא וללחוש באוזנה ולהמריצה לעבוד, והבהמה אשר מכירה את קול בעליה הקודמים תתחיל לעבוד עקב כך בשבת. בעלי התוספות (ד"ה "אימור") מבארים, כי דין זה אינו תקף כאשר הבהמה אינה מכירה בקול בעליה הקודמים.

זהו שנאמר אצל יעקב (בראשית לב, יד) "ויקח מן הבא בידו מנחה לעשו אחיו". מהו "מן הבא בידו"? אלו הבהמות החדשות, שבאו זה עתה לידו, ולא הכירו עדיין בקולו. בהמות אלו מותר לתת לגוי, ואותן נתן יעקב אבינו לעשו... ("טעמא דקרא").

דף טז, ע"ב – כסבור אותו הגמון עליו הוא אומר

ק"י יוד...

ב"שולחן ערוך" (יו"ד סי' קנ"ז סעי' ב') נפסק, כי אף בשעת הגזירה אסור ליהודי

דף טו, ע"א – והמחמר אחר בהמתו בשבת חייב חטאת

מרכבת המשנה של יוסף

לאחר שיוסף הצדיק פתר את חלום פרעה, הוא נתמנה למשנה למלך, והרכיבוהו במרכבת המשנה אשר למלך. מהי 'מרכבת המשנה'?

לדעת המהרי"ל דיסקין זצ"ל, בפירושו לתורה, היו במרכבה זו שני סוסים. זאת, משום שאסור לחמר בשבת וביו"ט. ומאחר שיוסף יצא מבית האסורים בראש השנה, הוא ציווה לאסור שני סוסים למרכבתו, כי לדעת אחדים מן הפוסקים, שניים שעשו – גם בבעלי חיים – פטורים...

דף טו, ע"א – ובכל מקום אין מוכרין בהמה גסה

אלו בהמות נתן יעקב לעשו?

בגמרתנו נאמר, כי אין מוכרים בהמה גסה לנוכרי, שמא תמאן הבהמה לעבוד

בטוב לבו, הוא הודיע לבעל הדירה השכורה, כי שוב אין לו צורך בדירה והוא מוחל על זכותו לגור בה בשלושים הימים הנותרים. כעבור שבועיים, התחתנה בתו של השוכר, ובצירוף מקרים מוזר נותר הזוג הצעיר ללא דירה. מיד, נזכר השוכר הוותיק, כי עומדים לרשותו שבועיים נוספים של מגורים בדירה השכורה. ברם, כאשר הוא הודיע על כך למשכיר, טען הלה: "הלא מחלת על זכותך בדירה. כלך לך אל ביתך החדש". האמנם צודק הוא בטענתו? שאלה זו נוגעת בלב לבו של קניין השכירות.

שני אופני בעלות: בעלות האדם על נכס מסויים באה לידי ביטוי בשני אופנים. האחד – בעלות על נכס, אשר פעמים כוללת את כל מרכיבי הנכס, ופעמים שאינה מתייחסת כי אם למרכיב אחד מהם, כגון, "דקל לפירותיו", היינו: אדם, אשר קנה עץ דקל אך ורק לעניין זכות ההנאה מפירותיו. זה **שני** – זכות ממונית בלבד, כגון, חובות, שיעבודים וכדומה, אשר אף הם קניינו של האדם ועוברים אחריו בירושה.

ההבדל בין בעלות על ממון לזכויות ממוניות, בא לידי ביטוי באפשרות המחילה. כלומר, המבקש להפקיע את בעלותו על נכס מסויים אינו יכול לעשות זאת על ידי מחילה עליו. מה שאין כן חוב ממוני, אשר עליו ניתן למחול.

מעתה, שומה עלינו לקבוע, שכירות מהי. האם השוכר הפך לבעלים על גוף הנכס לעניין השימוש בו, כאדם הקונה "דקל לפירותיו", או שמא הוא לא שכר כי אם את "זכות" השימוש בנכס, והוא משועבד לו למימוש זכות זו בלבד, אך על הנכס עצמו, אין לו שמץ של בעלות.

כעת, נשוב לאבי הכלה, המבקש להעניק לזוג הצעיר את השימוש בדירה השכורה לשבועיים שנותרו לזכותו, וניווכח, כי אם השוכר אינו אלא בעל זכות שימוש בבית השכור, הרי שפקעה זכותו ברגע שהוא מחל עליה. אולם, אם השוכר קונה את הנכס השכור לעניין זכות השימוש בו, אין מחילתו מפקיעה את בעלותו על הנכס, כפי שאין אדם יכול למחול על ביתו.

פנינים

הקדמונים, ששאלוהו בעת הגזירה אם יהודי הוא, והשיב להן "כן יוד". כסבורים היו שמשיב להן בלשון אשכנז שאינו יהודי – קיין יוד, באידיש – וניצול..."

לומר על עצמו שהוא גוי, אך מותר לו לומר דברים המתפרשים לכאן ולכאן.

וכך כתב בעל ה"תורת חיים" בחידושי למסכתנו: "וכבר שמעתי על גדול אחד מן

לדעת ראשונים רבים, ספק מהותי זה הוא העומד בבסיס המשא ומתן בגמרתנו – "שכירות קניא" או "שכירות לא קניא". כלומר, האם השוכר קונה את גוף הנכס השכור לעניין השימוש בו, או שמא אין הוא מקבל אלא את זכות השימוש בו? מאחר שלמסקנת הגמרא "שכירות לא קניא", אין לשוכר, כי אם זכות שימוש בנכס השכור, אך אין לו כל בעלות עליו ("קהילות יעקב" סי' ט' בדעת תוס' ב"ב כא, ב ד"ה "והשתא", ר"ן נדרים מו, ב, וראה "קובץ הערות" סי' נ"ג).

ברם, הרמב"ן (בקונטרס אחרון לכתובות) ורבינו אלחנן (בתוספותיו בסוגייתנו) סוברים, כי לכל הדעות, השוכר רוכש בעלות על הנכס השכור לעניין השימוש בו, ואילו גמרתנו הסתפקה, אם למרות בעלות זו של השוכר, נותר שם בעליו המקורי, המשכיר, על הנכס ("קהילות יעקב" שם). כלומר, הספק הוא אם "שכירות קניא" לגמרי עד כדי כך, שאין הנכס נחשב כמי שמצוי בבעלותו של המשכיר, או לא.

שוכר המישראל מראש, הופך לבעל הנכס: עדיין, כותב הגאון רבי אלחנן וסרמן הי"ד, לדעת הירושלמי וחלק מן הראשונים, לא ננעלה הדלת בפני שוכרים המבקשים לרכוש בעלות על הדירה לעניין זכות השימוש בה. לדעתם, שוכר המשלם את דמי השכירות מראש השימוש בנכס השכור, רוכש עליו בעלות לעניין השימוש בו. שכן, מאחר שהתשלום נגבה מראש מן השוכר בגין השימוש בנכס השכור, אין זאת, אלא שבאופן זה מסכימים המשכיר והשוכר, שהשוכר ירכוש בעלות בנכס לעניין זכות השימוש בו, שהרי אין כל הגיון לכך שהשוכר ישלם מראש על שימוש עתידי ("קובץ הערות" שם, ועיי' "קהילות יעקב" ערכין סי' ה').

דירה שכורה שנחרבה ברעידת אדמה: כאשר נבקש לבדוק מה נפסק להלכה בשאלה זו, נוכל לעשות זאת על ידי המקרה הבא. שוכר שילם את דמי השכירות מראש, ובעיצומה של תקופת השכירות קרס הבית ונהרס כליל עקב רעידת אדמה. האם במקרה זה על המשכיר להשיב לשוכר את יתרת דמי השכירות עבור תקופת השכירות שלא נוצלה על ידו? ובכן, ההכרעה בשאלה זו תלויה במחלוקת הנזכרת לעיל. שכן, אם השוכר נחשב כבעלים על הנכס לעניין זכות השימוש בו, אין הוא אלא כאדם שרכש דירה ויום לאחר מכן היא נהרסה, שאינו רשאי לתבוע מאומה מן הבעלים הקודם, מאחר שהבית שלו, של הקונה, הוא שנהרס. כמו כן, שוכר זה, ביתו שלו, שהוא נחשב בעלים עליו לעניין זכות השימוש בו, הוא שנהרס, ועליו לספוג את הנזק (עיי' קובה"ע שם אות ג'). אולם,

אם הוא אינו אלא משלם עבור זכות שימוש בבית המשכיר, על המשכיר לפצותו על זכות השימוש שלא נוצלה.

והנה, פסק הרמ"א (חו"מ סי' שיי"ב סעי' י"ז), כי בכל מקרה חייב המשכיר להעמיד נכס אחר לרשות השוכר, חלף הנכס שנהרס [עיי"ש בסמ"ע, ועכ"פ כך הדין ברעידת אדמה אזורית]. מוכח, איפוא, כי לעולם אין השוכר נחשב כבעלים על הנכס, אף כאשר הוא משלם את דמי השכירות מראש. [ראוי להדגיש כי כל האמור הוא לדעת ה"קובץ הערות" וה"קהילות יעקב". אולם, קיימים ביאורים נוספים בסוגייתנו, עיי' "חזון איש" בבא קמא סי' כ"ג ס"ק י' וב"אבי עזרי"י ה"י שכירות פ"ו. כמו כן, לגבי מחילת השוכר על השכירות קיים דיון רחב בפוסקים, עיי' שו"ת ריב"ש סי' תק"י שאין מחילת השוכר מועילה ללא קניין. ויש אחרונים החולקים עליו, עיי' באריכות ב"פתחי חושן" ה"י שכירות פ"ד ס"ק ז'].

דף יז, ע"א – כל הפורש ממינות מיית

"ושבת ... ובכל נפשך"

לפני שנים רבות שכב אחד מתלמידי החכמים של ירושלים, הגאון ר' חיים שרגא פייבל פרנק זצ"ל, על ערש דווי, ובניסי ניסים הוא החלים והבריא. בתחילת ספרו "תולדות זאב" (עמ"ס שבת, ח"ג) הוא מפרט את נס הצלתו, ומעיר כי ראוי שקרובי החולה יודיעו לו על מצבו הקשה, כדי שתהא בידו הזדמנות לשוב בתשובה (עיי' "שולחן ערוך" יו"ד סי' של"ט). לדעתו, נכון לעשות כן אף אם הודעה דרמטית זו עלולה להחמיר את מצבו של החולה, זאת, על פי דברי בעל "נפש החיים", כלהלן.

פנינים

רבי" – כל רבי צריך לומר לעצמו, הרי אין צדיק אשר יעשה טוב ולא יחטא, ואם כן, בעל תשובה אנוכי. ולא די לי שמקבלין אותי "אלא שקורין אותן רבי" – מכנים אותי בשם "רבי" ... על ידי כך יזכור להשתדל יותר בעבודתו ולהיטיב עם סובביו ("משמרת איתמר", פר' בשלח).

דף יז, ע"א – שקורין אותן רבי

תוכחה עצמית...

בסוגייתנו מובאים דברי רבי, שאמר: "אמר רבי לא דיין לבעלי תשובה שמקבלין אותן, אלא שקורין אותן רבי". אומר היה בעל ה"משמרת איתמר" בדרך צחות: "אמר

מפירות נפש על חזרה בתשובה: אנו יודעים, כי על שלש העבירות - עבודה זרה, גילוי עריות ושפיכות דמים, מצווה האדם למסור את נפשו ולא לעבור עליהן (סנהדרין עד, א). ואולם, קיים ציווי נוסף של הקב"ה, שלמענו יש למסור את הנפש - מצוות התשובה!!! גילוי מרעיש זה חבוי ב"דרשת הגר"ח" מוואלאזין זצ"ל (בסוף "נפש החיים"), על הפסוק (דברים ל, ב) "ושבת עד ה' אלקיך... בכל לבבך ובכל נפשך", הוי אומר, יש למסור את הנפש למען חזרה בתשובה.

לא מן הפסוק דורש אני זאת, כותב הגר"ח זצ"ל, כי אם מגמרא מפורשת. בסוגייתנו נאמר, כי הפורש ממינות - מת, ואף אם פרש ממינות וחזר בתשובה, שנאמר (משלי ב, יט) "כל באיה לא ישובון". גם אלו השבים בתשובה מחטאים אחרים שהיו אדוקים בהם מאד, מתים "מתוך צרה וכפיית יצרם, וזו גזירת מלך עליהם למות", כותב רש"י (ד"ה "לא ישובון"). בהקשר לכך מספרת הגמרא על ר' אלעזר בן דורדיא, שפרש מן החטא ופרחה נשמתו. הרי לנו, כי אין להימנע מחזרה בתשובה אף אם קיים חשש של פיקוח נפש.

אמנם, יש להעיר, כי סוגייתנו עוסקת בחזרה בתשובה, אשר נועדה למנוע את הישנות החטא. אולם, יתכן, כי אין ללמוד מכך, שהמבקש לחזור בתשובה על חטא שעבר, רשאי לסכן את נפשו. בנוסף לכך, המסופר בסוגייתנו מתייחס לשלוש העבירות שיהודי חייב למסור את נפשו עליהן, ואין ללמוד מכך על שאר העבירות. זאת ועוד, אף אם אכן חובה למסור את הנפש כדי לחזור בתשובה, עדיין אין לספר לחולה על מצבו הקשה, כי הוא עלול למות מן הפחד ולא מן החזרה בתשובה! עם זאת, יש לציין, כי בסידור "בית יעקב" של רבי יעקב מעמדין זצ"ל (דיני הנהגת הבוקר, סדר בע"ק סעי' י"ח) נאמר, כי אם במזיד אדם

פנינים

ניתן ללמוד מכאן, אמר הגר"ח מבריסק זצ"ל, גם על שאר עבירות, שהצער עליהן משפיע על האדם, אף אם לא עד כדי מיתה.

משום כך, פירש, יוצאת בת קול במוצאי יום כיפור, אחר הוידוים והחזרה בתשובה על העבירות, ומכרזת: "לך אכול בשמחה לחמך"...

דף יז, ע"א - כל הפורש ממינות מיית

לך אכול בשמחה לחמך

בגמרתנו מסופר על רבי אלעזר בן דורדיא, שעבר על איסורי תורה, ולאחר מכן הצטער על כך מאד, עד שמרוב צערו בא לידי מיתה.

הביא את עצמו למצב, שהוא לא יוכל להימלט מעבירה אלא אם כן יסכן את עצמו לשם כך, "צריך לסכן את עצמו".

דף יז, ע"א – ומצאתי אחד ויעקב איש כפר סכניא שמו... אמר לי כך לימדני...

"אותו האיש" ותפילת עלינו לשבח

דף י"ז עמוד א' במסכת עבודה זרה הוא אחד מן הדפים בתלמוד הבבלי שסבלו קשות ממעללי הצנזורה באירופה, עד שהלומד אותו כמעט שאינו מסוגל להבחין היכן מסתיים משפט מסויים והיכן מתחיל משפט חדש, מחמת העירבוביה המוחלטת השוררת בקטעים מסויימים. כך, למשל, המשפט: "ומצאתי אחד ויעקב איש כפר סכניא שמו... אמר לי כך לימדני"... מתוכן דברי הגמרא עולה כי יעקב זה מין היה, אך הגמרא אינה מציינת זאת. כמו כן, בהמשך הדברים, המילים "אמר לי, כך לימדני" אינן נהירות דיין, שהרי ראוי היה לכתוב, "אמר לי וכך לימדני". לפניכם הציטוט המקורי, המופיע בחסרונות הש"ס ובמהדורת וגשל: "ומצאתי אחד מתלמידי יישו הנוצרי, ויעקב איש כפר סכניא שמו... אמר לי, כך לימדני יישו הנוצרי", הכל ברור כעת.

מקור השם יישו הנוצרי: לא לחינם השמיטו הצנזורים את השם "ישו הנוצרי". המהרי"ל (מנהגים עמ' תרל"ז) הסביר, כי כינוי זה מציין שמוצאו מהעיר נוצר ואין הוא אלוה.

"התלוי": במשך דורות רבים נהגו היהודים לכנותו בשם גנאי – "התלוי", שהרי, כפי שנלמד בהמשך המסכת (מה, ב, מו, א, ובמסכת תמורה כח, ב), יש לכנות שם גנאי לעבודה זרה. יש הנוהגים לכתוב יש"ו עם גרשיים, לרמז על ראשי התיבות, ימח שמו וזכרו (ראה פירושי ר' חיים פלטיאל על התורה). הרוקח בפירושו על קהלת כתב, כי הפסוק (ט, ה) "כי החיים יודעים שימתו והמתים אינם יודעים

פנינים

יש שנועדה לאדם שעה אחת גדולה בלבד, בה הוא יכול לקנות את עולמו, וכעבור אותה שעה הוא לא יוכל להשיג זאת לעולם.

ועל כך בכה רבי... ("ספר היובל למהר"ם שפירא").

דף יז, ע"א – בכה רבי ואמר: "יש קונה עולמו בשעה אחת

אין לך אדם שאין לו שעה

מה היה לו לרבי לבכות על כך?

רגיל היה רבי מאיר שפירא זצ"ל לומר:

מאומה", מרמז על מותו ועל אפסיותו. גם המילים בפסוק (שם ז, טו) "ויש רשע מאריך ברעתו", אשר המילה הראשונה בהם מורכבת מן האותיות "יוד" "שין" ו"ואו", מרמזים על "אותו האיש" שהאריך בטעויותיו ובשקריו.

לֹא יֵשׁוּ אֶחָד בְּלִבָּד הִיָּה: ימי ערש הנצרות אפופים אי אמיתויות, ואף לנוצרים עצמם אין מקורות מתקופה קדומה זו, עד שהיו שפקפקו אם היה קיים כלל ("משיחי השקר ומתנגדיהם, לרב"ש המבורגר שליט"א, פ"א). מכל מקום, עיון מעמיק בקטעי התלמוד העוסקים בישו (ראה בנוסח הגמרא המתוקן שבת קד, ב, סוטה מז, א, גיטין נז, א, סנהדרין מג, ב, סז, א קז, ב), מלמדנו, כי לכאורה, שני אנשים נשאו שם זה. האחד, תלמידו של יהושע בן פרחיה, חי במחצית ימי בית המקדש השני, והאחר, חי סמוך לחורבן הבית. רבי יחיאל מפריס, מבעלי התוספות, התפלמס חריפות עם חכמי הנוצרים בנוכחותו של מלך צרפת לואי התשיעי, ובטענה זו, אודות קיומם של שני בני אדם בשם זה, הדף טענות רבות של הנצרות. את דבריו הטעים באומרו, כי בצרפת חיים בני אדם רבים הנושאים את השם "לואי", שאינם איש אחד ואינם מלכי צרפת... (ילקוט ויכוחים ומקורות וציונים רמב"ם מהדורת פרנקל ה'ל' מלכים פרק י"א ה'ל' ב' עמ' 71).

קִבֵּר לֹא מֵת: אי האמיתויות האופפים את "לידת" הנצרות לא הרפו ממנה גם עם מותו של "אותו האיש". לכאורה, בעיר ירושלים נמצא קברו בתוך כנסיית הקבר. אפס, הוכח מעבר לכל ספק, כי קבר זה לא היה ולא נברא, והוא הומצא כשלוש מאות שנה לאחר תלייתו של ישו (משיחי השקר ומתנגדיהם, עמוד 12).

מֵעַם אֲמִירַת "עֲלִינוּ לְשִׁבְחָה" לְאַחַר הַתְּפִלָּה: תפילת "עלינו לשבח" היא מהתפילות הקדומות ביותר, שתוקנה על ידי יהושע בן נון ("כל בוי" סי' ט"ז), ולגודל מעלתה היא נאמרת בעמידה (שם ובסי' י"א). לדעת הב"ח (סי' קל"ב), אמירתה בסוף התפילה נועדה לחזק את אמונת האדם טרם יציאתו לשוק לסחור עם הגויים, כדי שאף אם יראה גויים מצליחים במסחרם, לא תעלה בקרבו מחשבת עבירה.

מִדּוּעַ הַשְׁמִיט הַצִּנּוּר אֶת הַמִּלָּה "וְרִיק"? בסידורים רבים, בעיקר אלו שהודפסו מתוך צילום, נעדרת הפיסקה הבאה המוזכרת ברמ"א ("שולחן ערוך" או"ח סי' קל"ב סעי' ב'): "שהם משתחוים להבל וריק ומתפללים אל אל לא יושיע". לדעת רבינו שלמה מגרמייזא (סידור עמ' קכ"ב, קכ"ד) פסקה זו הושמטה,

משום שהמילה "וריק" בגימטריא "ישו", והנוצרים חששו, כי כוונת היהודים לזלזל בו, עד שבמקומות מסויימים חייבו הנוצרים את היהודים לומר את תפילת "עלינו לשבח" בקול רם, כדי לוודא שאינם חורגים מהוראות הצנזורה (מנהגים דק"ק וורמייזא סי' י"ב הערה 22). בהקשר לכך מעניין לציין, כי במחזור של ר' שמחה מויטרי, תלמידו של רש"י, מצויין ליד תפילת "עלינו לשבח" של שחרית, כי יש לאומרה בלחש! האם נועדה תקנה זו למלא את החלל?

בסידור הגר"א ("אשי ישראל" פרק מ"ה סעי' ע"א ס"ק קצ"ו) מובא בשם המהרי"ל דיסקין זצ"ל, כי המשמיט את הפיסקה הנ"ל, הרי הוא משנה ממטבע שטבעו חכמים.

גם למשפט "ומושב יקרו בשמים ממעל", קיימת נוסחה עתיקה – "וכסא כבודו בשמים ממעל", וכך גם נוסח הגר"א ("מעשה רב" הל' תפילה סי' נ"ג). כל זאת, מפני שהמילה "יקרו" בגימטריא "ישו" ("לקט יושר" עמ' 29). אולם, היו שלא חשו לכך (ע"ע מנהגים טירנא עמ' י"ג, ו"מקור חיים", ל"חוות יאיר", סי' קל"ב סעי' ב', וספרו הנ"ל של הרב המבורגר עמ' 11).

דף יח, ע"א – אבא שאול אומר אף ההוגה את השם באותיותיו

ביצד לקרוא את שם ה' בקריאת התורה

בסוגייתנו מבואר, כי ההוגה את שם ה' באותיותיו, היינו, שקוראו בפיו כפי האותיות הכתובות, אין לו חלק לעולם הבא (כך פירשו רוב הראשונים, ועיי' רש"י יז, ב ד"ה "עליו"). אכן, מעל ששת אלפים פעם מופיע שם הוי"ה של הקב"ה בתנ"ך, ואין אנו הוגים אותו ככתיבתו, אלא אומרים א-ד-נ-י, שהוא מלשון אדון.

מדוע אין הוגים את שם ה' ככתבו? הספרים הקדושים האריכו לבאר מדוע אין הוגים את שם ה' ככתבו (עיי' בשו"ת "יכין ובוועז" ח"א סי' קל"ה). מעניין לציין

פנינים

שהוא שם קדוש, אשר ההוגה אותו בכוונה רבה מיד מוצא כל מאמר חז"ל הנדרש לו באותה עת!!! ("מערכת ספרים" אות ש' סי' קל"ד).

דף יח, ע"א – כמה גדולים צדיקים הללו

תוכנת חיפוש עתיקת יומין

בספרו "שם הגדולים" מספר החיד"א, כי רבינו הש"ך ידע את "שם המציאה",

את חליפת המכתבים בין הגאון רבי עקיבא איגר זצ"ל לחתנו ה"חתם סופר" זצ"ל (שו"ת ח"ה השמטות סי' קצ"ה) בעקבות "מחדשים", שביקשו להנהיג את קריאת שם ה' ככתבו. בעל ה"חתם סופר" זצ"ל הוכיח מן המקראות עצמם, כי טעות גסה בידי פועלי אוון אלו. שכן, שם הוי"ה של הקב"ה הינו שם עצם ולא תואר. והנה, במקומות רבים בתנ"ך נאמר "ה' צבאות". הקורא את שם ה' כמקובל, הרי הוא אומר, כי הקב"ה הוא א-ד-נ-י צבאות, היינו, אדון הצבאות. אולם, הקורא את שם ה' ככתבו, הרי הוא כאומר על ראובן שהוא שר צבא: "ראובן הצבא", מילים שאין להן כל משמעות נעיי"ש עוד על חוסר ידיעתנו בניקוד שם ה'.

קרי וכתב - תחליף או מילה אחרת: מחלוקת מעניינת ביותר אנו מוצאים לגבי הגדרת קריאת שם ה' שלא ככתיבתו. כידוע, בתנ"ך ישנן מילים נוספות, אשר קריאתן אינה תואמת את כתיבתן - קרי וכתב (ראה דברים כח, ל, שמואל א' ט, א ועוד), שכן קיבלנו ב"הלכה למשה מסיני", שיש לקרוא מילים אלו באופן שונה מן הכתוב. כלומר, נצטוונו, שבהגיענו למילים אלו יש לשנות מן הכתוב ולקרוא מילה אחרת במקומן. אלא, שנחלקו הדעות אם כן הדבר גם לגבי שם ה', היינו, אם "א-ד-נ-י" היא מילה שנצטוונו לקרוא אותה במקום לקרוא את שם ה', או שמא, אין המילה "א-ד-נ-י" מהווה תחליף לכתוב, אלא במקרה זה כך יש לקרוא את הכתוב. כלומר, זו היא הגייתו הנכונה של שם ה' ולא ש"א-ד-נ-י" היא מילה אחרת (עיי' בחידושי הגרי"ז הל' עבודה זרה פ"ב הל' ז' ובספרו על התורה פי' ואתחנן, ובספר זכרון "אש תמיד" עמ' תתע"ח, ובספר "ברכות הור"י סי' ט"ו הערה א').

מילה בספר התורה שנמרחת בשעווה: למחלוקת זו השלכה מעשית ביותר. שכן, בעל ה"פרי מגדים" (או"ח סי' קמ"א ב"אשל אברהם" סי' ק"ט) פוסק, כי כאשר במילה מסויימת קיים "קרי" ו"כתיב", אין הקורא בתורה חייב להסתכל בספר התורה בעת קריאת מילה זו, מאחר שאין הוא קורא את הכתוב. זאת ועוד. יש הסוברים, כי גם כאשר נמרחת שעווה על מילה מסויימת בספר התורה עד שהיא מסתירה אותה, אין בכך פגם, שהרי השעווה אינה מוחקת את הכתוב אלא מסתירה אותו בלבד (עיי' שו"ת רעק"א תנינא סי' י"א). ממילא, מילים שבלאו הכי אין צורך להתבונן בהן בעת הקריאה בתורה, אין כל פסול בכך שהן מוסתרות מעיני הקורא בתורה.

מעתה, אם המילה "א-ד-נ-י" היא תחליף לשם ה', דינו של שם ה' יהא זהה לשאר המילים אשר קריאתן שונה מכתירתן. לעומת זאת, אם בהגיית שם ה' נאמר דין מיוחד שזו היא צורת הקריאה של שם ה', אזי, הקורא בתורה חייב לראות את שם ה' בעת קריאתו ("ברכות הור"י שם). [יש לציין, כי ה"שערי אפרים" שער ג' ס"י י"ג סובר, כי בכל "קרי" ו"כתיב" חייב הקורא להסתכל על ה"כתיב" שבספר התורה כאשר הוא קורא את ה"קרי". וראה ב"ברכות הור"י שם שדן בטעם הדבר. לדבריו, הנידון עקר מתחילתו. ראה עוד שו"ת "אגרות משה" או"ח ח"א ס"י ל"ב ענף ו' וח"ג ס"י מ"א].

דף יח, ע"ב – מושב לצים

הליכה לגן חיות

אמרו חכמינו ז"ל, כי על ההולך לאיצטדינין, היינו, מקום בו מתנהלים קרבות בין בעלי חיים לבני אדם, נאמר (תהלים א, א) "ובמושב לצים לא ישב", מאחר שהליכה זו מביאה את האדם לידי ביטול תורה. בעל "פרי השדה" (שו"ת ח"ג ס"י קע"ג) כותב, כי מטעם זה גם לגן חיות אין ללכת כדי לצפות שם בבעלי חיים, ואילו הברכה שתקנו חז"ל לברך כאשר אדם רואה בעלי חיים משונים ("שולחן ערוך" או"ח ס"י רכ"ה סעי' ח'), נתקנה עבור הנתקל בהם באקראי. ברם, דעתו דעת יחיד היא, וכבר העיד תלמידו של בעל "תרומת הדשן" ("לקט יושר" או"ח עמ' ס"ו), כי רבו לא ראה צורת אריה, עד שהובאו שני אריות למקום מגוריו והוא הלך לצפות בהם.

צפייה במירוצי פופים: המהר"י ברונא (שו"ת ס"י ע"א) נשאל על ידי יהודים סוחרים סוסים, אם מותר להם להשתתף במירוצי הסוסים הנערכים במדינות רבות, והשיב, כי אם מטרתם היא ללמוד את מלאכת אומנות הרצת הסוסים,

פנינים

באחרת. לבסוף נבחרה ישיבת וואלאז'ין. ומדוע? מפני שספסליה רחבים ביותר: אם אתעיף אוכל לשכב על אחד מהם ולנמנם, ולא אצטרך לפסוע עד האכסניה ולהתבטל מלימודי...

דף יח, ע"ב – אלך ואתגרה בשינה

במה עדיפה ישיבת וואלאז'ין?...

סיפר הגרז"ר בנגיס זצ"ל:

בילדותי התווכחו הורי ביניהם לאיזו ישיבה ישלחוני. אבי צידד באחת ואמי

או כדי לבחון את בריאותם ואת כושרם של הסוסים, רשאים הם לעשות כן. אולם, על העוסקים בשעשועי בעלי חיים, כגון, ציד חיות בעזרת כלבי ציד, מתבטא הרמ"א בחריפות (ב"דרכי משה" או"ח סי' שט"ז סעי' ב'): "ואינו זוכה לשמחת לויתן". ה"פרי מגדים" (שם "אשל אברהם" סי"ק כ"ה), מתייחס לכך ומעלה סברה, כי מי שמתפרנס ממלאכה זו, אינו נחשב כלץ.

דף יט, ע"ב – זה תלמיד שלא הגיע להוראה ומורה

מינוי ילד לדיין בבית הדין

בסוגייתנו מובאים דבריו החריפים של רב, על אלו, אשר למרות שלא מלאו את כרסם בש"ס ובפוסקים הם מורים הלכה, עד שקרא עליהם את הפסוק (משלי ז, כו) "כי רבים חללים הפילה". לשאלה, מאימתי רשאי תלמיד חכם להורות הלכה, משיבה הגמרא "עד מ' שנין", כלומר, עד ארבעים שנה.

בעלי התוספות – רב רשאי להורות לאחר ארבעים שנות לימוד: לדעת רש"י (ד"ה "עד" ובד"ה "התם"), פירוש הדברים הוא, כי משהגיע אדם לגיל ארבעים שנה בינתו מתיישבת עליו, ורשאי הוא להורות, גם אם בעירו מתגורר חכם גדול

פנינים

רבא, שעל ידי הלימוד והחזרה עליו בתמידות, כל אדם מסוגל להכשיר את עצמו להבין את אשר הוא לומד.

דף יט, ע"ב – אלך ואתגרה בשינה

מדוע ישנו בני ישראל בליל מתן תורה

מבואר בגמרא, כי משום 'ועשה טוב', אין לאדם להתגרות בשינה, אלא עליו לישוב ולעסוק בתורה בין ביום ובין בלילה.

לכן, פירש ה"אמרי אמת" זצ"ל, הלכו בני ישראל לישון בליל מתן תורה. שכן, לא קבלו עדיין את התורה, והיו בבחינת "סור מרע" בלבד, מבלי "ועשה טוב" ... ("אמרי אמת", ליקוטים).

דף יט, ע"א – ואע"ג דלא ידע מאי קאמר

השקנה עתידית

בסוגייתנו מיעץ רבא לאדם שאינו מבין את אשר הוא לומד, כי ימשיך לגרוס ולשנות את תלמודו.

בפפר "מסילות לחיזוק לימוד התורה" מבאר את דברי רבא על פי הגמרא (ברכות מ, א) האומרת: "בא וראה, שלא כמדת הקדוש ברוך הוא מדת בשר ודם. מדת בשר ודם – כלי ריקן מחזיק, מלא אינו מחזיק; אבל הקדוש ברוך הוא אינו כן – מלא מחזיק, ריקן אינו מחזיק". הרי לנו, כי בענייני רוחניות, ככל שהאדם ממלא עצמו בהם כך נפשו מכשירה את עצמה להיות כלי קיבול להם. זוהי, איפוא, עצתו של

הימנו. אולם, לדעת בעלי התוספות (סוטה כב, ב ד"ה "עד") פירוש דברי הגמרא הוא, כי רק לאחר ארבעים שנות לימוד רשאי אדם להורות בעיר בה יש גדולים ממנו. ואילו ראשונים אחרים (עיי' "בית יוסף" יו"ד סי' רמ"ב) סוברים, כי אין כוונת גמרתנו שטרם שנת הארבעים לא הבשילה דיה תבונת החכם, אלא שכאשר רב העיר בה הוא מתגורר, קשיש ממנו, עליו לשמור על כבודו ולא להורות בצעירותו.

כאשר נציין ברמב"ם (הל' ת"ת פ"ה הל' ד') נמצא שכתב: "וכל תלמיד שלא הגיע להוראה ומורה הרי זה רשע שוטה וגס הרוח", אך את מחסום שנת הארבעים אין הוא מזכיר כלל. תופעה זו גם מצוייה בספרי הלכה אחרים, ורבים מגדולי הדורות טרחו לנמק פשר השמטה זו.

בעל ה"לחם משנה" (שם) מפרש, כי ההקפדה על ארבעים שנה התייחסה לתקופות קדומות, טרם העלאת המשניות והתלמוד על גבי הכתב. או אז, נדרש החכם לשנן וללמוד תורה שנים רבות מרבו, טרם יורה הלכה בעצמו. אולם, לאחר העלאת התורה שבעל פה על הכתב, ולימוד מתוך ספרים, אין החכם זקוק לשנות לימוד כה רבות כדי להורות הלכה.

מצניין בפשוטו תירוצו של הגאון הראשון זצ"ל ("צפנת פענח"), המציין את תקנת חכמים (סנהדרין ה, א), שאין חכם רשאי להורות הלכה עד שרבו יעניק לו היתר הוראה. ממילא, לא ראו הפוסקים לנכון לציין הלכה זו מאחר שבלאו הכי, החכם הצעיר אינו רשאי להורות, מחמת העדר היתר הוראה, ואם יש בידיו היתר זה, הרי שרבו תהה על קנקנו והבחין בו שהוא כבן ארבעים שנה [וגמרתנו לא תירצה שרבא קיבל הסמכה מרבו, משום שהיה מצאצאי עלי הכהן ר"ה יח, ע"א, שאינם נסמכים סנהדרין יא, ע"א...]. להלכה נקטו הפוסקים, שתלמיד חכם רשאי להורות גם לפני הגיעו לגיל ארבעים שנה.

תקנת חכמי מצרים: הד לדברי רב אודות "ארבעים שנין" אנו מוצאים בתקנת חכמי מצרים, שגזרו שלא למנות דיין אשר גילו פחות מארבעים שנה (שו"ת המבי"ט ח"א סי' ר"פ). כמו כן, הגרע"א זצ"ל כתב דברים כדורבנות לפרנסי קהילת ווארניק, אשר ביקשו למנות בחור חריף ובקי כרב לקהילתם: "לבי בערה כאש על זה להנהיג חדשות זו גם במדינה זו, לקבל פנאי ורך בשנים על כסא ההוראה, ויצמחו מזה קלקולים רבים... בלב מר. הקי עקיבא" ("אגרת

סופרים" מכתבי רע"א, מכתבים ל"א-ל"ח. ראה עוד "אגרות רבי עקיבא אייגר" פ"ב מכתב מ"ט הערה ב'). למותר לציין, כי דבריו פעלו את פעולתם.

מהו הגיל הצעיר ביותר למינוי דיין? לדעת רבינו ירוחם (עיי' טוש"ע חו"מ סי' ז' סעי' ג') אין להעמיד דיין מי שטרם הגיע לגיל שלוש עשרה שנה, מפני ש"קטן" הוא. אולם, בן שלוש עשרה שנה, שהוא חריף ובקי בתורה, רשאי להתמנות לדיין, "ואפילו לא הביא שתי שערות", שאז, לכל דיני התורה דינו כקטן. שכן, לגבי מינוי דיינים לא ציינה התורה את המילה "איש", היינו, את הצורך שיהיה גדול לכל דבר. להלכה, כתב ה"ערוך השולחן" (שם סעי' ג'), כי העיקר כדעת הפוסקים, שבן שלוש עשרה שנה שלא הביא שתי שערות, אינו רשאי לדון.

דף כ, ע"א - לא תחנם

לא תחנם - פרשת הקרקע של בית החולים בירושלים

לפני שנים רבות, היתה ירושלים כמרקחה סביב בניין בית חולים בירושלים, כאשר חכמי העיר דנו עמוקות בדברי סוגיתנו.

צו משפטי לפינוי בית חולים: היה זה כאשר מספר אנשים נכבדים אספו סכום כסף גדול לבניית בית חולים בירושלים עיר הקודש. לאחר זמן מה הם רכשו בניין מפואר מנכרי, מתוך מטרה להכשירו כבית חולים. אולם, טרם השלמת המלאכה ניתן צו משפטי שהורה להפסיק את העבודה בעקבות תלונות השכנים שהתנגדו להקמת בית חולים בסמיכות למקום מגוריהם. נכרי עתיר נכסים אשר שמע על כך, לטש את עיניו אל הבניין המפואר, והציע לעסקנים לרוכשו תמורת סכום עצום. דא עקא, שבסוגיתנו מבואר, כי כאשר בני ישראל קיבלו את הארץ מאת הקב"ה, להם בלבד ניתנה ונאסר עליהם למוכרה לעם אחר, כדברי הפסוק (דברים ז, ב) "ולא תחנם" - לא תתן להם חניה בקרקע.

פנינים

הגיב על כך מיניה וביה:

"רגלי חסידיו ישמור"...

אולם הגרא"מ שך ענהו:

אפם, התנאי "חסידיו" אינו קל... ("שערי אהרן").

דף כ, ע"ב - וחסידות גדולה מכולן

רגלי חסידיו

במפגש בין הגרא"מ שך זצ"ל

והאדמו"ר מסאטמר שליט"א, סיפר הראשון

על כאבי רגליו המרובים. הרבי מסאטמר

התשובה האבודה שנמצאה לאחר שנים רבות: באחרית ימיו של הגאון מלובלין זצ"ל, בעל ה"תורת חסד", הוא איווה לו למושב את ירושלים עיר הקודש, והטה את שכמו לדון בשאלה זו. עד היום, תשובתו הארוכה משמשת, כמקור למשא ומתן הלכתי בין הפוסקים. שנים רבות נעלמה תשובה זו והנידון אודותיה התבצע על פי הזיכרון, עד אשר נמצאה ונחשפה לרבים בשלמותה בפנקס התשובות של חמיו של הגאון, רבי שמחה במברגר זצ"ל, ומופיעה בשו"ת "זכר שמחה" (סי' רט"ו).

לא תחנם - איפור מן התורה: תחילה, הוא מוכיח מן הראשונים, כי איסור "ולא תחנם", מן התורה הוא, ממילא, לעולם אין להקל בו. אמנם, לדעתו של רבי אשתורי הפרחי, מחבר הספר "כפתור ופרח" ותלמידו של הרא"ש (פ"י עשירי עמ' כ"ח), במקום הפסד ניתן להקל, אך זו דעת יחיד ורבים הקשו עליו (עיי' "פאת השולחן" פ"א אות י"ט).

בין היתר, דן הגאון מלובלין זצ"ל במעשהו של שלמה המלך ע"ה, אשר נתן למלך חירם עשרים עיר בגליל, חלף עצי ארזים, ברושים וזהב שנתן זה לבניין בית המקדש (מלכים א' ט, יא). לדעת דון יצחק אברבנל, והמלבי"ם, שלמה המלך לא העניק לחירם את גוף הערים, אלא נתנם לו לצורך מילוי התחייבותו (שם ה, כה) לשלם למלך חירם עשרים אלף כור חיטים ועשרים כור שמן כתית שנה בשנה. ערים אלו ניתנו, איפוא, לשימוש של המלך חירם לצורך הפקת החיטים והשמנים בלבד [ועיי' עוד מה שכתב לבאר את הפסוקים בדברי הימים לפ"ז]. (ועיי' תוס' יבמות כג, א ד"ה "ההוא" שתי"י, "ושמא" חירם גר תושב היה).

מותר להחליף קרקע עם הנזכר: את תשובתו חותם הגאון מלובלין זצ"ל בהברקה גאונית. אמנם, אסור למכור בית בארץ הקודש למי שאינו יהודי, אך לבצע חליפין עמו, ניתן גם ניתן. כלומר, מותר להחליף דירה תמורת דירה. שהרי, ציווי התורה "ולא תחנם" אוסר להעניק לנכרי חניה בארץ ישראל. אולם, נכרי החונה זה מכבר בקרקע, אין כל איסור להחליף עמו את חנייתו. ברם, יש להדגיש, כי ניתן לנהוג כהיתרו של הגאון מלובלין זצ"ל רק כאשר השטחים המיועדים להחלפה זהים בגודלם. שאם לא כן, נמצא שהיהודי הגדיל את חניית הנכרי בארץ ישראל. אולם, ה"חזון איש" זצ"ל לא הסכים להיתר זה וכתב: "איני מוצא היתר למכירת המגרש, לא לגוי, ולא לישראל חשוד למכור לגוי, לא בכסף ולא בחליפין" (שו"ת "ציץ אליעזר" ח"ו סי' ל"א).

החלפת בית חד קומתי בגורד שחקים: נוכח היתרו של הגאון מלובלין זצ"ל, יש לדון, אם מותר להחליף עם נכרי בית חד קומתי תמורת גורד שחקים, כאשר שטח הקרקע עליה עומד כל אחד משני בתים אלו, זהה.

דף כב, ע"א – אין מעמידין

הגשת מאכל ליהודי המחמיר על עצמו שלא לאוכלו

כידוע, בנושאים הלכתיים רבים נחלקו רבותינו הפוסקים ולא הגיעו לכלל הכרעה, ובחלק מן המקרים הללו, רשאי אדם לנהוג כשיטת המקילים. בהקשר לכך כתב המהרלב"ח (סי' קכ"א, והובא בש"ך יו"ד קי"ט ס"ק כ'), כי ראובן המיקל בדבר מסויים, כגון במאכל, אינו רשאי להגישו לפני שמעון המחמיר על עצמו בהלכה זו, אלא אם כן שמעון מודע לכך, שהוגש לפניו מאכל שהוא מחמיר על עצמו שלא לאוכלו.

לכאורה, אם הסיוע לשמעון לאכול דבר מה שהוא מחמיר על עצמו שלא לאוכלו, נחשב כעבירה, כיצד נמוגה עבירה זו בשל ידיעתו של שמעון, הלא אסור לסייע לזולת לעבור על איסור, גם אם הלה צועד לקראתו בעיניים פקוחות? הגאון רבי ברוך שמואל דויטש שליט"א מבאר זאת באופן נפלא ("ברכת כהן" עה"ת סי' ס"ב), כלהלן.

מסכתנו עוסקת מספר פעמים בציווי התורה (ויקרא יט, יד) "ולפני עור לא תתן מכשול". ציווי זה כולל בתוכו שני איסורים נפרדים. א. להכשיל בעבירה את הזולת, הן יהודים והן עכו"ם – באחת משבע מצוות בני נח. ב. הענקת עצה שאינה הוגנת.

שני מרכיבים שונים במצוות "לפני עור": האחרונים (שו"ת "אחיעזר" ח"ג סי' ס"ה ס"ק ט', "חזון איש" יו"ד ס"ב סק"ז, ועוד) מבארים, כי הגדרתם השונה של שני איסורים אלו נעוצה במהותם. האיסור להעניק עצה שאינה הוגנת לאחר נכלל במצוות שבין אדם לחבירו, אשר בהם נצטוונו שלא להרע לזולת. לפיכך, אין להוליך שולל את הזולת, ואין להביאו לידי מצב שלא היה רוצה בו. לעומת זאת, האיסור להכשיל את הזולת באיסור, הוא מן המצוות שבין אדם למקום – באיסור זה ציווה הקב"ה על כל ברואיו, לבל יגרמו לריבוי עבירות בעולמו, והעושה כן נחשב כשותף בעשיית העבירה. לפיכך, מצד אחד אסור לסייע לזולת בעשיית מעשה עבירה, אף שהלה מודע לכך שהוא עומד לחטוא, ומצד שני, אין

כל איסור לסייע לזולת לבצע מעשה שאינו מטיב עמו, כאשר הלה מודע לכך וחפץ בכל זאת בעשיית המעשה.

כאשר נבחן את המקרה שבו אנו עוסקים נמצא, כי ראובן כלל אינו נחשב כמי שמכשיל את שמעון באיסור. שהרי ציווי התורה "ולפני עור" קובע, שהמכשיל את הזולת באיסור נחשב כמי שעובר עליו בעצמו. אולם, במקרה זה, אף אם ראובן עצמו יאכל את המאכל הוא לא יעבור על כל איסור... האיסור שנותר בפני ראובן הוא, איפוא, הענקת עצה שאינה הוגנת לשמעון. אולם, איסור זה תקף רק כאשר שמעון אינו מודע לכך שמוגש לפניו מאכל, אשר הוא מחמיר על עצמו שלא לאוכלו. אולם, כאשר שמעון מודע לכך, אין כל איסור בדבר, שהרי השאת עצה שאינה הוגנת אינה אלא כאשר שמעון אינו יודע כי העצה שניתנה לו אינה הוגנת... (ראה עוד בנושא זה במאורות הדף היומי, כרך ו' עמוד ל"ג).

דף כד, ע"א – פרה אדומה

פרה חומה, פוסים אדומים ושיער ירוק

סוגייתנו מפרטת מספר הלכות הנוגעות ל"פרה אדומה", אשר האפר שלה שימש לטיהור בני אדם טמאי מתים. בין היתר, מובא בגמרתנו הסיפור הידוע על דמא בן נתינה שזכה ל"פרה אדומה" שנולדה בעדרו, לאחר שלא הסכים להקיץ את אביו משנתו על אף ההפסד הכספי הגדול שנגרם לו עקב כך.

"פרה אדומה". כך הוא הביטוי השגור בפינו, תוך שאנו מעלים בדמיוננו פרה אדומה כשושנה. אולם, הג"ר יהודה ליכטער שליט"א ממונסי שבארה"ב

פנינים

ישאו – ישירו (ערכין יא, א), היינו, מכח משא הארון שבכתף ישירו. ומכאן גם המקור למצות השירה של הלויים בבית המקדש (ערכין שם).

דף כה, ע"א – כך עמדה לו חמה למושה

מדוע פחד בלק

רבי יעקב ב"ר אשר בעל ה"טורים" מפרש את המילים (במדבר כב, ב) "וירא בלק

דף כד, ע"ב – שאמרו שירה

שירת הלויים בבית המקדש

למדנו מכאן, כותב ה"שפת אמת" זצ"ל, כי אפילו הפרות, כאשר הן נושאות את ארון ברית ה', פוצחות בשיר ומזמרות לקב"ה! מכאן נבין פשוטו של מקרא, שנאמר על בני קהת (במדבר ז, ט) "בכתף ישאו" את ארון ברית ה', וחז"ל פירשו,

כתב (קובץ זכרון "עטרת שלמה" ח"ה ועיי' בספר "אשקד מייך"), כי בהחלט יתכן שאין הדבר כן! תחילה נביא אסמכתאות לכך, ולאחר מכן נבדוק מדוע בכל זאת היא מכונה "פרה אדומה".

פופים אדומים: בנביא (זכריה א, ח) נאמר: "והנה איש רכב על סוס אדם... ואחריו סוסים אדמים..." הנה כי כן, סוסים אדומים! ההנחה כי מדובר בזן נדיר ביותר שנכחד במהלך השנים, תתנפץ נוכח דברי רש"י (בכורות ו, א ד"ה "חמור אדום"): "סתם סוסים אדומים הן". כלומר, הסוס המצוי, צבעו אדום. מאחר שאיננו מכירים סוסים אדומים, שומה עלינו להניח, כי בימי קדם שימשה המילה "אדום" כביטוי לגוון המכונה כיום "חום". הפרה ה"אדומה" והסוסים ה"אדומים", הם, איפוא, חומים.

השימוש במילה "אדום" כביטוי לצבע "חום": בכתבי הראשונים ניתן למצוא ראיות לרוב לשימוש במילה "אדום" כביטוי לצבע המכונה בפינו "חום". רש"י בפירושו לפסוק (בראשית כה, ל) "הלעיטני נא מן האדם האדם הזה" מפרש "עדשים אדומות", למרות שהעדשים צבעם חום. הרמב"ם (הל' פרה אדומה פ"ג הל' ב') כתב: "והתולעת היא הגרגרים האדומים ביותר, הדומים לגרעיני החרובים", בעוד שידוע, כי גרעיני החרובים חומים הם. במסכת סוכה (לה, ב) מבואר, כי אתרוג שנחתך מגליד צבעו אדום, ורש"י (ד"ה "כאהינא סומקא") מפרש, כי כל הפירות שנחתכים מקבלים גוון אדום, בעוד שהגוון המתקבל חום הוא. כך גם כתב בעל ה"בית יוסף" (או"ח סי' תרמ"ה ד"ה "נחלקה"), כי צבע ה"קורא" של הלולב, אדום הוא, אף על פי שצבעו חום. כמו כן אנו מוצאים את בעל ה"פרישה" (יו"ד סי' קס"ב אות ב'), שכתב כי קליפת האורז אדומה היא.

אמור מעתה, חז"ל כינו את הצבע החום בשם "אדום". ואומנם, גם רבינו סעדיה גאון מתרגם את המילה פרה "אדומה" - "צפרא", שפירושה "חום".

פנינים

זועם אלא בזמן שהחמה זורחת ומלכי אומות העולם מניחים כתריהם בראשיהם ומשתחוים לה (ראה לעל ב, ב וברכות ז, א), נתיירא בלק, שמא יעכב משה את החמה ולא יוכל בלעם לקלל...

בן צפור, "שראה שעמדה לו חמה למשה". ומדוע דוקא מכך נתיירא? היה אומר האדמו"ר מסאטמאר זצ"ל: הלא כוחו של בלעם הרשע היה בידיעתו לכוון את שעת זעמו של הקב"ה. ומאחר שהקב"ה אינו

בשפה הערבית. גם מסוגייתנו, בה נאמר "אמאי דמיה יקרין, הואיל ושתי שערות פוסלות בה", משמע כך. שכן, אם פרה "אדומה" אכן "אדומה" היא, אזי, אין יוקרה הרב מחמת שתי השערות הלבנות הפוסלות אותה, אלא משום שאין להשיג פרה "אדומה". על כרחך, פרה אדומה היא פרה חומה, ואין היא נדירה עקב צבעה המיוחד והנדיר, אלא מחמת שתי שערות לבנות הפוסלות אותה.

מעתה יש לברר, מדוע טושטש ההבדל הבולט בין הצבע האדום לצבע החום ושניהם מכונים בשם "אדום". זאת ועוד, הלא התורה משתמשת במילה "חום" בהתייחסה בעלי חיים בעלי גוון חום, וכגון, (בראשית ל, לב) "וכל שה חום בכשבים", ומפרש רש"י "שחום, דומה לאדום". כלומר, הוא דומה לאדום, אך הוכר כגוון שונה ממנו. ואם כן, יש להבין מדוע במקומות אחרים לא השתמשה התורה במילה "חום" אלא בכינוי "אדום".

ובכן, אנו מכנים כל גוון בשם נפרד, כגון, כתום, ורוד, חום, אדום וכדומה. אולם, חז"ל הכלילו את כל הגוונים בשמותיהם היסודיים: אדום, ירוק וכחול ("בינת אדם" יו"ד סי' י"ג אות י"ג). ומאחר שהצבע החום נמנה על גון הצבע האדום, לפיכך, לעיתים כינוהו "אדום", כשמו הראשי, ולעיתים כינוהו "חום" בשמו הפרטני.

שיעור ירוק: אם לא כן, כיצד נבין את דברי הזוהר (פי יתרו) הכותב שיש אנשים בעלי שיער בצבע ירוק! אין זאת, אלא שהגוון הצהוב מסתעף מן הירוק... (ע"ע שו"ת "פאת שדך" סי' צ"ה).

פנינים

מליילד נכריה, ואסור לעשות כן. ולא עוד, אלא שהוא שלח לרמב"ן: "תבוא עליך ברכה, שאתה מרבה זרעו של עמלק" (בית יוסף יו"ד סוף סי' קנ"ד).

כיצד שרד קטע זה את ביקורתו של הצנזור? פשוט בתכלית, כותב בעל "העקוב למישור", הצנזור לא הבין את הנימה האירונית שבדברים וסבר, כי רבינו יונה באמת התכוון למה שכתב...

דף כו, ע"א – בת ישראל לא תיילד את העובדת כוכבים

הצנזור לא הבין...

בפוסקים מובא, כי רופא יהודי רשאי לרפא נכריה עקרה, משום איבה, כפי שמותר ליילד נכריה מטעם זה. "וכן העידו על הרמב"ן ז"ל, שעשה הוא עצמו כן". הפוסקים מביאים, כי רבינו יונה חלק על כך, ולדעתו ריפוי נכריה עקרה חמור

דף כו, ע"ב – אבל המינין והמסורות והמומרים היו מורידין ולא מעלין

מעללי הצנזורה – "שומר עכו"ם קדוש" ... ועוד

צרות רבות ורעות סבלו אבותינו מן המינים, מן המומרים ומן המלשינים אשר מיררו את חייהם, עד שחכמינו זכרונם לברכה קבעו: "אבל המינין והמסורות והמומרים היו מורידין ולא מעלין", כלומר, אין לסייע להם בעת צרתם, ולפיכך, אם אחד מהם נפל לבור, אין להעלותו משם. הלומד גמרא זו תמה, מדוע כתוב "היו מורידין", בלשון עבר, ולא בלשון ציווי. וכי בזמן כתיבת התלמוד לא נהגו כן? לפנינו, קוראים יקרים, טביעת יד אחת מיני רבות של הצנזורה אשר פעלה בארצות אירופה במשך מאות שנים והותירה את חותמה בכל ספרי הקודש, ללא יוצא מן הכלל. עד שאפילו את שמה של מסכתנו "עבודה זרה" שינו וקראוה מסכת "עבודת אלילים".

עכו"ם שאינו עובד כוכבים: בעמוד גמרא זה, כו, ע"ב, שבו אנו עוסקים, מצויים שינויי מילים והשמטות לרוב, הן בגמרא הן ברש"י והן בתוספות, כולם מעשי ידי הצנזורה. כך, בכל פעם שנזכרה המילה "גוי" היא הוחלפה ל"עובד כוכבים", המילה "משומד" הומרה ל"מומר" ו"עבודה זרה" שונתה ב"עבודת כוכבים ומזלות". כתוצאה מהחלפות אלו נוצר המשפט המגוחך הבא בתוספות (ד"ה "איזהו"): "ועובדי כוכבים, אף על פי שכולם עובדי עבודת כוכבים" ... כאילו יתכן, שעובד כוכבים אינו עובד כוכבים. המשפט המקורי היה "וגוים, אע"פ שכולם עובדי עבודה זרה".

שיבושים אלו הם פרי "גאונותה" של הצנזורה, אשר רוב אנשיה היו בורים ועמי ארצות, שלא הבינו את הכתוב לפניהם. כך למשל, לעיל (ד, א) היה כתוב בגמרא, כי אם היה הקב"ה כועס על ישראל בימי בלעם "לא נשתייר משונאיהם של ישראל שריד ופליט". כוונת הגמרא היא בלשון סגי נהור, שלא היה נשאר מעם ישראל שריד ופליט. הצנזור, ששלח את ידו גם במשפט זה, הוציא מתחת קולמוסו את המשפט הבא: "לא נשתייר מעובדי כוכבים משונאיהם של ישראל שריד ופליט" ... לעיתים, עלו השגיאות על כל דמיון, עד שבסידורים מסויימים הודפס בתפילת "שומר ישראל": "שומר עכו"ם קדוש", במקום "שומר גוי קדוש" ... גם באחת המשניות (שבת פ"ו משנה ה') הוא התעלה על עצמו, ובמקום "פאה נפרית" הוא תיקן: "פאה עכו"ם" ... ("העקוב למישור" עמ' י"ט).

לא רק שמעללי הצנזורה פגעו בנוסח המילים, אלא שההלכה שונתה פעמים רבות בעקבות תיקונייהם. הדוגמאות לכך רבות מספור, אך נתמקד בעמוד שבו אנו עוסקים. נוכחנו, כי "אבל המינין והמסורות והמומרים היו מורידין ולא מעלין". מי הם ה"מסורות"? ברש"י ובתוספות מבואר כי אלו "מלשינים לשקר, המוסרין ממון חבריהם ביד עובדי כוכבים אנסין". הנוסח המקורי ברש"י היה: "מלשינים, המוסרים ממון חבריהם ביד גויים". אין מדובר במלשיני שקר בלבד, וגם לא במוסרים לאנסים, כלומר, לשודדים.

מסירות נפש על שינוי דברי תורה: דוגמא זו, המהווה טיפה מן הים, מעוררת שאלה גדולה. המהרש"ל (י"ס של שלמה" בבא קמא פ"ד ס"י ט"ו) פוסק, שאסור לשנות דברי תורה מפני הסכנה ויש למסור את הנפש על כך! תוך שהוא מוכיח זאת מן הגמרא (שם), וקובע: "שמחוייבים אנו למסור על קידוש השם, ואם ח"ו ישנה הדין הוה כבופר בתורת משה".

לפיכך, יש להבין כיצד הסכימו המדפיסים להשמע להוראות הצנזורה ולכתוב פסקי הלכה מעוותים.

שאלה זו הוצעה לפני הגר"מ פיינשטיין זצ"ל אשר השיב, כי להלכה אין אנו פוסקים כמהרש"ל, ועובדת שיבוש ספרי הקודש תוך העלמת עין מכך על ידי חכמי הדורות היא ההוכחה שאין הלכה כמותו ("העקוב למישור" עמ' ל"ד). כמו כן, כבר כתב המהרש"ם ("דעת תורה" ס"י של"ד סעי' י"ב) כי בעל שו"ת "יד אליהו" (ס"י מ"ח), אשר חי מספר דורות אחר המהרש"ל, חולק על המהרש"ל בכל תוקף. נציין, כי לא רק מפאת שתיקת חכמי הדורות יש להוכיח כן. המאירי, למשל, הוסיף בכתביו עשרות הסתייגויות שנאמרו רק לתשובת המינים (ראה "צפונות" א' בנושא זה), וכן רבינו יונה הפך פירוש משנה מסויימת מפני פחד המלכות, כעדותו של הרשב"ץ ("מגן אבות", אבות פ"ב משנה ג').

דף כז, ע"א – דאשה כמאן דמהילא דמיא

"ועל בריתך שחתמת בבשרנו"

כל יהודי היודע את תפקיד הברואים בעולם הזה, מודה לאלוקיו בסיום סעודתו ומברך "ברכת המזון". בברכה השניה של ברכת המזון, הפותחת במילים "נודה לך", אנו מודים לקב"ה "ועל בריתך שחתמת בבשרינו", ונוסח

זה, נאמר על ידי גברים ונשים כאחד. האם אין זה מן הראוי לברר, הלמאי נשים מברכות "על בריתך שחתמת בבשרינו"?

אכן, הרמ"א ("שולחן ערוך" או"ח סי' קפ"ז סעי' ג') פוסק, כי הנשים תדלגנה על משפט זה. אולם, אנו נוהגים כדעת כל הפוסקים האחרונים אשר קבעו כי גם הנשים תכלולנה בברכתן מילים אלו, תוך שהם מבארים מדוע אין זה בבחינת חוכא ואיטלולא.

נשים הרי הן במהוללות: ה"מגן אברהם" (שם ס"ק ג') מבאר זאת על פי דברי סוגייתנו, בה נאמר, כי למרות דרשת רבי יוחנן שנכרי אינו רשאי למול יהודי מאחר שנאמר (בראשית יז, יג) "המול ימול", ודרשו חז"ל "המל", כלומר, המהול – "ימול", מכל מקום, אשה רשאית למול משום "דאשה כמאן דמהילא דמיא". כלומר, אשה נחשבת כמהולה. מעתה, מאחר שנשים נחשבות כמהולות, עליהן לומר "ועל בריתך שחתמת בבשרינו".

הסברו זה של ה"מגן אברהם" לא התקבל על לבם של רבים מגדולי האחרונים, בהם, ה"נזירות שמשון" והגה"ק ר' חיים צאנזר זצ"ל (הגהות, שם). לדעתם, אין כוונת סוגייתנו לומר שאשה נחשבת כמהולה, אלא שאיש שאינו

פנינים

דף כז, ע"א – ותקח צפורה צור

מדוע מלה ציפורה את בנה?

מדעו עסקה צפורה אשת משה במילת בנה, הלא אינה מצווה על כך?

פירוש מקורי מפרש המהר"ץ חיות (נדרים לב, ב): לשיטת הרמב"ם (הל' מלכים, פ"י הל' ח'), בני קטורה חייבים במצות מילה. צפורה המדיינית, שהיתה מבני קטורה, ככתוב (בראשית כה, ב) "ותלד לו... את מדין", היתה איפוא, מצווה על מילת בנה, שהרי לגבי בני קטורה לא נאמר חילוק בין אב לאם. ומשראתה כי משה אינו מל את בנו, עמדה היא ומלה אותו.

דף כז, ע"א – אתיא איהי ואתחלה

ברית מילה עם קרבן עולה

בירושלמי (נדרים פ"ג הל' ט') נאמר, כי מרוב בהילות כמעט חתכה ציפורה גם ברגלו של התינוק, וזהו שנאמר (שמות ד, כה) "ותגע לרגליו".

הסביר הגר"ח קנייבסקי שליט"א:

עבירתו של משה רבינו היתה בביטול מצות עשה של מילה. כידוע, על ביטול מצות עשה מביאים, קרבן עולה. וכיון שדם ניקוף מרצה כדם עולה (חולין ז, ב), ציינו חז"ל, שבמעשיה של ציפורה יצא משה רבינו גם ידי חובת עולה, בבחינת מילה ועולה באים כאחד...

מהול הרי הוא "ערל", ואילו אשה אינה נחשבת "ערלה", ולפיכך היא רשאית למול. מכאן, ועד לקביעה כי אשה נחשבת כמהולה, רחוקה הדרך.

הגאון רבי שניאור זלמן מלאדי זצ"ל, מבאר (שולחן ערוך הרב שם סעי' ז'), כי מאחר שאין יציר אנוש קרוי אדם, אלא אם כן מצא את בת זוגו, כדברי הפסוק (בראשית ה, ב) "זכר ונקבה בראם... ויקרא את שמם אדם", לפיכך, האשה נחשבת כגוף אחד עם בעלה וראוי שתאמר "ועל בריתך שחתמת בבשרינו", כשהכוונה היא לבעלה.

לעומת זאת, ה"משנה ברורה" (סי' קפ"ז ס"ק ט') מבאר, כי ברכת "נודה לך" נסובה על "שהנחלת לאבותינו ארץ חמדה, טובה ורחבה", בזכות המילה וקבלת התורה. לפיכך, הן הגברים והן הנשים מזכירים את הברית בין הקב"ה לעם ישראל שבזכותה זכה עם ישראל כולו, נשים וגברים כאחד, לנחול את ארץ ישראל. מאותה סיבה, גם מזכירות הנשים את "תורתך שלימדתנו", אף שאינן מחוייבות בלימוד תורה (עיי"ש מה שביאר עוד).

מן הראוי לציין את דברי בעל "ערוך השולחן" (שם סעי' ח'), כי אין קפידא על כך שהנשים תאמרנה "על בריתך שחתמת בבשרנו ועל תורתך שלימדתנו". לפיכך, אם בטעות הן דילגו על משפט זה, יצאו ידי חובת ברכת המזון, אף על פי שהאיש המדלג עליו לא יצא ידי חובה.

דף כז, ע"ב – אשריך בן דמא, שגופך טהור ויצתה נשמתך בטהרה

מהו הנוסח של ברכת קידוש ה'?

במשך שנות הגלות הארוכה, שטרם הסתיימה ובה לא אחד בלבד עמד עלינו לכולותינו, נדרשו גדולי ישראל לשאלות בענייני פיקוח נפש ו"יהרג ואל יעבור". שאלות אלו נולדו בימי צרה וצוקה, רעה ויגון, כאשר אבותינו, יהודים מאמינים בני מאמינים, לא נטו מההלכה הצרופה כמלוא נימא.

פנינים

כאמור בסוגייתנו, בן דמא הוכש על ידי נחש. מפני סיבה זו היו מרגנים אחריו, כי הוא נענש בכך על שכנראה פרץ תקנה כל שהיא של חז"ל, שעל כך נאמר (קהלת י, ח) "ופרץ גדר ישכנו נחש", ואין לו רפואה.

דף כז, ע"ב – אשריך בן דמא

סיבת מותו של בן דמא

ביאור מעניין כותב האדמו"ר רא"מ אלתר מגור:

אחד הספרים שהורתו ולידתו באותם ימים טרופים, הוא ספר השו"ת "ממעמקים" - "שאלות ותשובות ועניינים שעמדו על הפרק בימי הרג ואובדן של שנת תש"א - תש"ה בגיטו קובנה" - מאת הגאון רבי אפרים אשרי זצ"ל. [רבי אפרים היה תלמיד חכם מניצולי השואה, אשר אליו הופנו שאלות רבות ומגוונות בחיי היום היום של הגיטו, כגון, האם מותר לאכול בפני המת, או האם קטן מחויב למסור נפשו על קידוש ה', ועוד. שאלות ותשובות אלו, נערכו על ידו עם הגיעו לחוף מבטחים בניו יורק].

שאלתו המרשימה של יהודי קדוש: בגיטו קובנה רווחה שאלה מעשית ביותר - הלא מסירות הנפש על קידוש ה' היא מצוה מדאורייתא, ויש, איפוא, לברך עליה, אך מהו נוסח הברכה? שאלה זו הופנתה אל הגר"א אשרי זצ"ל על ידי יהודי פולני שנמלט לליטא, אבל ידם של המרצחים השיגתהו. הוא ידע, כי למחרת היום יוצאו אלפים להורג, ולפיכך שאל את הגר"א אשרי זצ"ל אם הנוסח הוא "על קידוש ה'" או "לקדש את ה'". השואל הוסיף, כי ברצונו לקיים מצוה נוספת קודם המצוה הזו, האחרונה בחייו - ללמד אחרים את נוסח הברכה.

הגר"א אשרי זצ"ל ציטט בתשובתו את נוסח ברכת קידוש ה' המופיע בספר "יוסף אומץ" (סי' תפ"ג): **ברוך אתה ה'... וציונו לאהוב שם הנכבד והנורא ההיה והוזה והעתיך להיזת, בכל לבבנו ובכל נפשנו ולקדש שמו ברבים, ברוך אתה ה' מקדש שמו ברבים**". לאחר מכאן יאמר "שמע ישראל", "וימסור צוארו על קדושת שמו".

לעומת זאת, השל"ה (שער האותיות סוף אות א' והובא ב"פתחי תשובה" יו"ד סי' קנ"ז ס"ק ו'), מביא נוסח קצר מזה, והוא: **"ברוך... אשר קדשנו במצוותיו וציונו לקדש שמו ברבים"**. הגר"א אשרי זצ"ל הורה לשואל לברך כנוסח השל"ה,

פנינים

עברת על דברי חבירך, שהיו אומרים ופרץ גדר ישכנו נחש". כלומר, רבי ישמעאל הודיע לכל, כי לא הכיש הנחש את בן אחותו על שעבר חלילה על דין שעונשו הכשה ללא רפואה ("אמרי אמת", ליקוטים).

ולכן חפץ בן דמא להתרפא, ואפילו על ידי יעקב איש כפר סכניא, שהיה מין, כדי להוכיח את חפותו.

זוהי הסיבה, שכאשר מת קודם שהספיק להרפא קרא עליו דודו, רבי ישמעאל: "ולא

ואותו קדוש הי"ד למד את הברכה ולימד אותה ליהודים רבים אחרים (שם ח"ב סי' ב').

הנמלט מן הגרדום, קיים מצוות קידוש ה' בהמשך דבריו חושף השלי"ה את מהותה של מצוות קידוש ה'. כידוע, אין מברכים על מצוות אשר קיומן תלוי בדעת אחרים ולא בדעת מקיים המצווה בלבד. וכגון, על מצוות צדקה אין מברכים, כי יתכן שהעני לא יסכים לקבל את הצדקה (שו"ת הרשב"א ח"א סי' י"ח). לכאורה, גם על מצוות קידוש ה' אין לברך, שמא יתחרט הרוצח ולבסוף לא ירצחנו, ונמצא שברכתו לבטלה.

אולם, השלי"ה הקדוש מבאר, כי מצוות קידוש ה' אינה תלוייה בהריגה בפועל, כי אם ההתמסרות להריגה על קדושת שמו יתברך, היא היא המצווה. מעתה, הוא כבר זכה לקיים את מצוות קידוש ה', גם אם יתחרט הרוצח, או אם יעלה ביד היהודי להמלט מגיא ההריגה.

הנשרפים באש אינם מרגישים כאב! נסיים בעדות מדהימה שכתב המהר"ם מרוטנבורג (שו"ת, דפוס פראג, סי' תקי"ז): "מאחר שגמר אדם בדעתו למסור את נפשו על קידוש השם, מכאן ואילך כל מיתה שעושים לו אינו מרגיש כלל... ותדע שכך הוא, שאין לך אדם בעולם שאם היה נוגע באש באבר קטן, שלא היה צועק, אפילו אם יעלה בדעתו לעכב עצמו מלצעוק אינו יכול לעשות. ואנו רואים קדושים שאינם צועקים כלום".

דף כט, ע"ב – ותקבר שם מרים

שיניים תותבות וקוצבי לב

בסוגייתנו מבואר, כי המת ותכריכיו אסורים בהנאה. הראשונים נחלקו אם הלכה זו נאמרה גם לגבי מת נכרי (עיי' תוס' בבא קמא י, א ד"ה "שהשור" ו"בית יוסף" יו"ד סי' שמ"ט בשם הרשב"א. ראה עוד בספר המפתח בבא קמא שם), ולהלכה נפסק כי דין זה גם נאמר לגבי מת נכרי ("שולחן ערוך" יו"ד סי' שמ"ט).

מלבד איסור התורה על שימוש במת ובתכריכיו, ועל ההנאה מהם, גזרו חז"ל, כי גם חפצי נוי הקשורים לגופו, כגון, פאה נכרית, אסורים בהנאה, שמא המשתמשים בהם גם יבואו להשתמש במת ובתכריכיו (ש"ך ס"ק ו').

שיני הזהב בגפו קובנא: בדרך כלל, הלכה זו אינה באה לידי ביטוי בחיי היום יום – מי הוא זה אשר יבקש ליהנות מן המת או מחפצים המחוברים לגופו. אולם, בימי השואה הנוראה, כאשר מפעם לפעם כלואי גיטו קובנא יצאו ממחבואיהם, נגלו מחזות מחרידים לעיניהם: שלדי אדם, גולגולות ועצמות היו זרוקים בהריסות הבתים, אשר הוצתו על ידי הגרמנים ימ"ש. במקום גם נמצאו שינים תותבות עשויות זהב, והגאון רבי אפרים אשרי זצ"ל מפליטי הגיטו, התבקש לחוות את דעתו אם מותרת ההנאה מזהב זה [אודות רבי אפרים וספרו "מעמקים", ראה בהרחבה במאמר הקודם].

שני סוגי שיניים תותבות: רבי אפרים השיב להם (עפ"י הסוגיה בערכין ז, ב ו"שולחן ערוך" שם סעי' ב'), כי יש להבדיל בין סוגים של שיניים תותבות. יש מהן, הנעשות כציפוי על שן טבעית וקבועות בפה, ואלו אסורות בהנאה, שכן, הן נחשבות כחלק מגופו של המת. אולם, שן תותבת הממלאת את החלל שנוצר בשל נשירתה של שן אחרת, ואינה קבועה בפה, אינה נחשבת כחלק מגוף המת ומותרת בהנאה.

הפוסקים גם דנו אודות מיחזור קוצבי לב, אשר עלותם גבוהה. היו רופאים שהציעו להוציא את קוצבי הלב מגופם של נפטרים שהושתל בהם קוצב לב ולהשתילם בחולים אחרים. הגאון רבי יצחק וויס זצ"ל (שו"ת "מנחת יצחק" ח"ז סי' ק"א) פסל את הרעיון, מאחר שקוצבים אלו מחוברים לגוף, וממילא אסורים בהנאה ובשימוש כדין הנפטר עצמו [זאת, מלבד איסור ניוול המת].

חתימה על טופס לפני הנתיחה: לעומתו, הגאון רבי אליעזר יהודה ולדנברג שליט"א (שו"ת "ציץ אליעזר" חלק י"ד סי' פ"ג) יעץ, להחתים את המיועדים להשתלה על טופס הכולל הצהרה כי הם מקבלים את קוצב הלב בהשאלה, וכי הם מצווים, להפריד את הקוצב מגופם לאחר מותם. זאת, על פי פסקו של ה"שולחן ערוך" (יו"ד שם סעי' ב'), המתיר להשתמש באביזרים המחוברים למת, אם טרם מותו הוא ציוה שינתקו אותם ממנו לאחר פטירתו. [ועיי"ש מש"כ לעניין ניוול המת, ובאופן שאין אפשרות להחתימו].

דף כט, ע"ב – לה, ע"א – לו/א

גזירות ותקנות חז"ל ומה שביניהן

דפים אלו עוסקים בתקנות חז"ל, בגדרן ובהיקפן. אמרנו "תקנות", אך לאמיתו של דבר, הרמב"ם (בהקדמתו לפירוש המשנה) מחלק את הדינים וההלכות מדרבנן ל"גזירות" ול"תקנות". ה"גזירות" הן אלו אשר נקבעו כסייג לתורה, כגון אלו שסוגייתנו עוסקת בהן: האיסור לאכול פת עכו"ם, לשתות יין ושמן של גויים, ועוד. ואילו ה"תקנות" הן הלכות, מצוות ומנהגים שנתקנו על ידי חז"ל ולא באו כתוספת למצווה מסויימת, או לאיסור מסויים, אלא נועדו לנהל את חיי האדם על פי הדת היהודית באופן כללי. כגון, "משה תיקן להם לישראל שיהיו שואלין ודורשין בענייניו של יום, הלכות פסח בפסח, הלכות עצרת בעצרת, הלכות חג בחג" (מגילה ד, א). תקנות חז"ל בכתובה וכדומה, ומנהג ערבות בהושענא רבא.

התורה הקדושה, היא שהעניקה לחכמים את כוחם לגזור ולתקן. בצוותה (ויקרא יח, ל) "ושמרתם את משמרתיי" – "עשו משמרת למשמרתי" (יבמות כא, א), קבעה התורה שחכמים יקבעו גדרים וסייגים לשמירת דיני התורה כראוי. כמו כן, דרשו חז"ל (שבת כג, א) כי הפסוק (דברים לב, ז) בא לומר, שחכמים גם רשאים לתקן מצוות ואיסורים שאינם באים כסייג למצוות התורה, כגון, חנוכה וכדומה. ההבדל בין "גזירות" ל"תקנות" בא לידי ביטוי בדברי בעל ה"תוספות יום טוב" (סוטה פ"ד משנה ג') שכתב, כי ה"גזירות" חמורות מן ה"תקנות", משום שתפקידן לשמר את מצוות התורה. דוגמה לכך ניתן למצוא בהלכות סוטה, בהם נאמר כי אף שמי סוטה אינם בודקים אשה שבעלה חטא, כמאמר הפסוק (במדבר ה, לא) "ונקה האיש מעון", ואף אם הוא עבר על גזירה מדרבנן, הרי הוא נחשב חוטא. אולם, אם הבעל עבר על תקנה מדרבנן, הוא לא נחשב כחוטא לעניין זה, אף שכמובן, כל העובר על דברי חכמים, בין על גזירותיהם ובין על תקנותיהם, עובר על (דברים יז, יא) "לא תסור מן הדבר אשר יגידו לך ימין ושמאל" (רמב"ם בהקדמה ל"יד החזקה").

מואימתי החלו חז"ל לתקן ולגזור? כאמור, תקנות רבות כבר מיוחסות למשה רבינו ע"ה! מהן: לשאול ולדרוש בהלכות חג בחג, נוסח הברכה הראשונה של ברכת המזון, שבעת ימי המשתה ושבעת ימי אבלות (ירושלמי ריש כתובות) ועוד. למען האמת, התקנות אף קדמו למתן תורה. כידוע (ברכות כו, ב), האבות תקנו

את תפילות שחרית, מנחה וערבית, ובסוגייתנו (לו, ב) אנו למדים, כי בית דינו של שם גזרו שלא לישא "קדשה", ומשום כך רצו לשרוף את תמר. אולם, למרות זאת, אין חיוב לציית לתקנות אלו שקדמו למתן תורה, לולא שחז"ל חזרו ותקנום (מהר"צ חיות ברכות כו, ב).

המעניין בכך הוא שיתכן דין דרבנן המוזכר בתורה, שהרי, כאמור, התקנות קדמו למתן תורה. משום כך אף שמצאנו בתורה שהתייחסו לתקנת בית דינו של שם, או לתקנותיו של משה (ראה מגילה לב, א) – מכל מקום אין להן תוקף של "דברי תורה" אלא של "דברי סופרים" (עיי' רמב"ן בהשגותיו לס' המצוות, שורש שני, ד"ה וכן מה שכתב הרב בעיקר הראשון וע"ע בב"ח סי' תרפ"ה ובברכ"י או"ח סי' קל"ז).

מן המשא ומתן בתלמוד על תקנות חז"ל וגזירותיהם אנו למדים, כי הם הקדישו זמן רב וחשיבה מעמיקה, עד שקבעו תקנה או גזירה מסויימת. מעניין לציין, את דברי הנשר הגדול, הלא הוא הרמב"ם (ספר המצוות שורש א') כי גזירות חכמים ותקנותיהם עולות "לאלפים רבים"!

דף ל, ע"א – יין מבושל אין בו משום יין נסך

יין מפוסטר – התהליך והשלכותיו ההלכתיות

כידוע, יין נסך, היינו, יין שניסכוהו עובדי אלילים לעבודה זרה, אסור בהנאה מן התורה. גם "סתם יינם" של גויים, וכן יין של יהודי שנגע בו גוי, מכונה בשם "יין נסך", אף שלא ניסכוהו לעבודה זרה נלגבי איסור ההנאה ממנו, נפרט אי"ה בשבועות הבאים]. אולם, בסוגייתנו מבואר, כי יין מבושל אינו נאסר במגע ידו של הנכרי, ובטעם הדבר נחלקו הראשונים. יש הסוברים, כי בישול היין פוגם אותו, ומאחר שאין הוא יין משובח, שוב אין מנסכים אותו לעבודה זרה, ועל יין מעין זה לא גזרו חז"ל (מאירי כט, ב וכן משמעות הרמב"ם הל' מאכלות אסורות פרק י"א ה"ט). לדעת ראשונים אחרים, חז"ל לא גזרו את תקנתם על יינות שאינם שכיחים, ובכלל זה יין מבושל שאינו שכיח מאחר שכאמור, טעמו נפגם (רא"ש פ"ב סי' י"ב, ברמב"ן לו, ב).

בימינו נוהגים היקבים לפפטר את היין כדי למנוע את תסיסתו ולאפשר את שמירתו לאורך ימים. הפסטור נעשה על ידי חימומו בתוך מערכת צינורות אטומה, עד הגיעו לחום של כשבעים מעלות צלסיוס. נוכח התפתחות זו בתהליך

ייצור היין, נדרשו הפוסקים לחוות את דעתם, אם יין מחומם זה, נחשב כיון מבושל, אשר אינו נאסר במגע של נכרי.

ובכן, לכאורה הדעת נותנת (עיי' שו"ת "מנחת שלמה" ח"א סי' כ"ה), כי אין להחשיב יין מפוסטר כיון מבושל. שכן, בישול היין גורם לאידוי של חלק מן הכהל ועקב כך לפגמת טעמו של היין, מה שאין כן ביין מפוסטר, אשר מלבד מומחים של ממש לענייני יין, אדם מן השורה אינו מרגיש בכך שהיין פוסטר. ומאחר שטעמו של יין מפוסטר נותר כמות שהיה טרם חימומו, אין להתייחס אליו כאל יין מבושל, ובפרט שהרי בימינו יין מפוסטר שכיח הוא וממילא, יש לאוסרו במגע של נוכרי. אולם, יש מפוסקי זמנינו המצדדים להקל, מאחר שחז"ל לא גזרו על יין מבושל, אין לנו להוסיף על הגזירה אף על פי שהשתנו הנסיבות (עיי' שו"ת "מנחת יצחק" ח"ז סי' ס"א, שו"ת "אגרות משה" יו"ד ח"ב סי' נ"ב, ושו"ת "יביע אומר" ח"ח יו"ד סי' ט"ו).

אלא, שהגרש"ז אויערבאך זצ"ל (שם) כתב, כי לדעתו, לאחר התבוננות בדברי הראשונים, אין להקל בזה. שהנה, נחלקו הראשונים מהו יין מבושל. יש המחמירים כי יין מבושל הוא זה שבושל לחלוטין ("אור זרוע" ע"ז פ"ב אות קנ"ה), או אף כאשר הוא התעבה מחמת שנוזלים התאדו ממנו. אולם, יש הסוברים, כי די בכך שהיין רתח פעם אחת והתמעט מעט, כדי שייחשב כיון מבושל (עיי' רמב"ן בסוגייתנו, ורשב"א "תורת הבית" דף נ, ב בית חמישי שער ג'). להלכה, פסק ה"שולחן ערוך" (יו"ד סי' קכ"ג סעי' ג') כדעה המקילה, כי די ברתיחה הממעטת את כמות היין כדי להחשיבו כיון מבושל. מעתה, קבע הגרש"ז, מאחר שתהליך הפיסטור נעשה בתוך צינורות אטומים ולדעת מומחים רבים אין היין מאבד מכמותו ומאיכותו בשל כך, אזי היין המפוסטר אינו נחשב כיון מבושל ולפיכך, מגע של גוי בו אוסר אותו. כדעתו גם פסקו הגר"ש אלישיב שליט"א (קובץ תשובות סי' ע"ה ע"ו), והגאון רבי בן ציון אבא שאול זצ"ל (שו"ת "אור לציון" ח"ב פ"כ אות י"ט במקורות ובביאורים שם).

דף לא, ע"א – הכל משתמר בחותם אחד

חותמות על מוצרי מזון

בסוגייתנו מבואר, כי חכמים תקנו שיש לחתום מוצרי מזון המצויים בהישג ידו של גוי והוא עלול להחליפם במאכל אסור. תפקידו של החותם הוא, איפוא,

להעניק הגנה סבירה לבעל המאכל, לבל יוחלף מאכלו באחר ללא ידיעתו. לפיכך, אם שכחו לחתום דבר מאכל, ולנכרי ששהה בקרבת מקום אליו היתה אפשרות להחליפו, אזי, אם קיים חשד סביר שהגוי החליף את המאכל משום שבכך נגרמה לו טובת הנאה, ובעל המאכל אינו מסוגל לזהות את מאכלו, המאכל אסור באכילה.

לגבי חתיכות דג, בשר, יין ותכלת החמירו חכמים וקבעו, כי אין די בחותם אחד (לקמן לט, א, ב). בטעם הדבר נחלקו הראשונים. לדעת רש"י (שם ד"ה "אסורין") כיון שדמיהן יקרים, קיים חשש גדול יותר שהנכרי יטרח לזייף את החותם הבודד ולהחליף מוצרים אלו באחרים. ואילו לדעת הרמב"ם (הל' מאכלות אסורות פרק י"ג הל' י'), חז"ל החמירו במוצרים אלו, מפני שהנכשל בהם עובר על איסור מן התורה.

מוצרים שצרכם ירד, זקוקים לחותמת? למחלוקת זו השלכות הלכתיות כבדות משקל. וכגון, בתקופה של ירידה במחירי אחד מן המוצרים הללו, אזי, לדעת רש"י, שוב אין צורך בשני חותמות ודי בחותם אחד. אולם, לדעת הרמב"ם, מאחר שהדבר אסור מן התורה, עדיין יש צורך בשני חותמות. מצד שני, בתקופה בה עולים מחיריהם של מוצרים אחרים, אזי, לדעת רש"י, גם לגביהם יש צורך בחותם כפול (רמ"א "תורת חטאת" כלל ל"ב דין י' ו"ערוך השולחן" סי' קי"ח סעי' ב'), אך לדעת הרמב"ם, כל עוד אין איסור מן התורה, אין צורך בשני חותמות. להלכה (שולחן ערוך" יו"ד סי' קי"ח סעי' א') נפסק כדעת הרמב"ם [עיי"ש עוד שהביא אפשרויות לסמוך על חותם אחד גם בדאורייתא. וכתב הרמ"א שבדיעבד ניתן לסמוך על ר"ת הסובר כי רק בישראל חשוד יש צורך בשני חותמות ולא בנכרי].

הגאון רבי משה פיינשטיין זצ"ל (שו"ת "אגרות משה" יו"ד ח"א סי' נ"ו) מדגיש, כי הצורך בשני חותמות למאכלים מסויימים, מתייחס לחותמות אשר אמינותם אינה מוחלטת. אולם, חותמת שאינה ניתנת לזיוף, די בה כדי לחתום בשר ויין, ובמקרה זה אין צורך בשני חותמות.

פוגי החותמות והזיופים לדורותיהם: מכאן, נעבור לצורות החותמות אשר נהגו להשתמש בהם במהלך השנים. בגמרתנו מוזכרות שש צורות של חותמות: טיחה בטיט, פקק, קשר, סימן, מנעול ומפתח. לאחר חתימת התלמוד נוהגים היו להטביע על גוף המאכלים, כגון, גבינות וכדומה, את צורת האות "חת" –

חותם, או את האות "כף" – פשר (שו"ת הרשב"א ח"א סי' ק"ט). באותה תקופה לא ידעו הגויים את אותיות לשון הקודש, וממילא לא התהוו חששות לזיוף חותמות אלו (עיי' רמ"א יו"ד סי' ק"ל סעי' ח'). בדורות מאוחרים יותר, היו נוכרים שהתוודעו לאותיות לשון הקודש, ועקב כך פחתה מהימנותם של חותמות אלו שניתנו לזיוף בקלות רבה ושוב אין הם נחשבים כ"חותם" (שו"ת לבושי מרדכי" תליתאה יו"ד סי' ז'). מיני אז, ובד בבד עם התפתחות התעשייה, החלו להשתמש בתוויות, בניירות או בחרסים שהודבקו למוצרי המזון או לאריזתם, ושעליהם נכתבה או הוטבעה המילה "כשר" או המילה "חותם" (פרישה סי' ק"ל ס"ק ט"ו). כאשר השתכללו אמצעי הזיופים וגם מהימנות חותמות אלו התערערה באופן ניכר, קיבל כל שוחט ובודק חותמת אשר בה הוטבעה חתימתו, והוא הטביע אותה במוצרים שיצאו מתחת ידו (שו"ת "גבול יהודה" סי' כ' ועוד).

הפוסקים מציינים, כי אף שגם חותמת השו"ב ניתנה לזיוף, סמכו היהודים על חששם של הנוכרים לזייף את חותמתו של ה"שוחט ובודק" מחמת אימתם מן השלטונות אשר נקטו ביד קשה נגד הזייפנים. לעומת זאת, לא הקפידו השלטונות על נוכרי שכתב "כשר" על מאכל אסור, שכן, מבחינתם לא היווה הדבר זיוף (עיי' שו"ת מהרי"ט ח"א סי' י"ב, שו"ת מהרש"ם ח"ג סי' י' ושו"ת "זכרון יהודה" יו"ד סי' ה').

דף לה, ע"א – מפני שמעמידין אותה בעור קיבת נבילה

תהליך ייצור הגבינה והשלכותיו על גבינות של גויים

סוגייתנו עוסקת בתקנת חכמים, שאסרו לאכול גבינה של גויים. טעמים רבים נאמרו לגזירה זו בסוגייתנו, ולהלכה (רמב"ם הל' מאכלות אסורות פ"ג, "שולחן

פנינים

באות ע' וההיפך (שבת קג, ב), אף על פי שקריאתן דומה (רש"י שם). אולם, לדעתו, בגיטין אין להקפיד על כך. שכן בגמרתנו סברו, ששמעון בן גודא הוא שמעון בן גודע ורק בתירוץ השני בגמרא אמרו שאין זה אותו אדם... (מובא באנציקלופדיה תלמודית ערך א').

דף לב, ע"א – העיד שמעון בן גודא

החלפת "אלף" ב"צין"

הלכה מעניינת בהלכות גיטין הוציא מסוגייתנו הגרי"ל בטלן בספרו שו"ת "זכר יהודה" (סי' נ"א).

בפפר תורה אין להחליף את האות א'

ערוך" יו"ד סי' קט"ו סעי' ב'), נפסק כטעמו של שמואל: "מפני שמעמידין אותה בעור קיבת נבילה". כדי לתרגם את הדברים לגבינות בנות ימינו, עלינו לחדור לרזי ייצור הגבינה.

גיבון אנזימטי: רוב הגבינות המלוחות והקשות מיוצרות בשיטת ייצור המכונה "גיבון אנזימטי". בעבר נהגו לאכסן את החלב הטרי בעור קיבת עגל יונק, ובמשך הזמן הפך החלב לגבינה. ההסבר המדעי לכך הוא, שבמיצי קיבתו של העגל מצוי אנזים בשם 'כימוצין' הגורם לביקוע חלקיקי החלבון שבגבינה. חלקיקים אלו נפרדים מהחלב המימי ושוקעים בתחתיתם, והם הם הגבינה. אף כיום מיוצרות גבינות רבות באירופה על ידי הוספת אנזים זה לתוך החלב, ולעיתים נעשה שימוש באנזים בשם "פפרין", המופק מקיבת עגל בוגר יותר או מחזיר, או בשניהם גם יחד, ב'פפרין' וב'כימוצין'. זהו, פשרה של תקנת חז"ל שאסרו גבינת עכו"ם משום שהגוי אשר כל הבשר שברשותו טרף, מגבן את גבינותיו בקיבת נבילה.

בנוסף, ניתן לבצע את פעולת הגיבון בשיטה זו גם על ידי הוספת אנזימים צמחיים, חלף האנזימים הטבעיים. מאחר שבאופן זה, אין האדם אוכל מוצר מזון הכולל חלקים מבעלי חיים האסורים באכילה, טעם תקנת חז"ל לאסור את גבינות הנוכרים אינו קיים. האם מותר לאכול גבינות אלו?

לדעת הרמב"ם (שם הל' י"ד) וכן נפסק להלכה ("שולחן ערוך" שם): "אפילו העמידה בעשבים אסורה". זאת, מפני שחז"ל גזרו איסור אכילה על כל הגבינות המיוצרות על ידי הגויים, מחשש לאכילת גבינה שנעבדה בדבר טמא. הרמ"א (שם) מוסיף וכותב, כי אם יהודי נוכח בעת פעולת הגיבון על ידי הנוכרי, מותרת הגבינה באכילה, "וכן המנהג פשוט בכל מדינות אלו". אולם, הש"ך (ס"ק כ'), חולק עליו ופוסק, כי היתר זה של ישראל עומד על גביו של הנוכרי אינו נזכר בתלמוד כי אם לגבי חלב עכו"ם ולא לגבי גבינת עכו"ם, ולפיכך, אין להתיר גבינה שנעשתה על ידי עכו"ם בנוכחות יהודי, אלא כאשר הגבינה שייכת ליהודי. בימינו, ניתן להבחין בגבינות מסויימות שעל גביהן מופיע הכיתוב: "גיבון ישראלי", לאמור, פעולת הגיבון נעשתה על ידי יהודי (ראה "בנתיב החלב" עמ' 47-53).

גיבון חומצתי: עד כה עסקנו ב"גיבון אנזימטי" אשר בו משתמשים לייצור רוב הגבינות הקשות והמלוחות. שיטת גיבון עתיקה נוספת, מכונה בשם "גיבון

חומצתי", ומשמשת להפקת גבינות רכות. גיבון זה נעשה על ידי העמדת החלב לזמן מה ללא קירור, או על ידי הוספת חומרים מחמצים, כך שהרכבו של החלב ומבנהו משתנים, וחלקיקי החלבון שוקעים ונאחזים זה בזה.

המותר לאכול "גבינת עכו"ם"? נזכיר, כי טעמם של חז"ל לאסור גבינת עכו"ם באכילה התבסס על החשש משירבוב חומרים של טריפות ונבילות לתוך הגבינה. ואילו בייצור זה, אין כל חשש לכך. האם גבינות אלו מותרות באכילה גם כאשר הן יוצרו על ידי נוכרי? בעל ה"חכמת אדם" (כלל נ"ג סי' ל"ח) ובעל ה"ערוך השלחן" (יו"ד סי' ט"ו סעי' ט"ז) פסקו, שאין לחלק בין הגבינות, ואף "גבינה פשוטה שלנו שאין בה העמדה כלל, מכל מקום האיסור במקומו עומד".

"גבינה בשם קאצעז טשיז": לעומת זאת, הגאון רבי משה פיינשטיין זצ"ל (שו"ת "אגרות משה" יו"ד ח"ב סי' מ"ח, וכן משמע בשו"ת "זבחי צדק") כתב, כי אין למחות באלו שאוכלים "גבינה בשם קאצעז טשיז" - קוטג' - של נכרים, אף שאין ישראל נוכח בתהליך הגיבון. לדעתו, יש לחלק בין הגבינות הקשות שנאסרו על ידי חז"ל, לבין הגבינות הרכות אשר מיוצרות בתהליך שונה וכלל אינן דומות לגבינות הקשות. לפיכך, ובצירוף סיבות נוספות, הוא הורה כי אין למחות במקילים, "אבל לפרסם שיש מקום להתיר, ודאי אינו מן הראוי".

כמובן, שיש צורך בתעודת כשרות לכל מוצר, אף לאותם המקילים, כדי לוודא שבתהליך הייצור לא נוספו לגבינה כל חומרים האסורים באכילה ליהודים.

לפיכך: הרוכש גבינה שאין עליה תעודת כשרות, מסתכן באכילת גבינה שיש בה חזיר, מקקים, או שאר מרעין בישין. יש לציין, שגופי כשרות רבים בחו"ל, המקילים בשימוש בחלב נכרי בימינו, נהגו לתת הכשר לגבינות קוטג' גם ללא משגיח קבוע ובלי לדרוש גיבון ישראל. וגם המקפידים על חלב ישראל, יש מהם שאינם מקפידים על משגיח קבוע ועל גיבון ישראל. לעיתים, בגבינות המצויין על גבי עטיפתן "גיבון ישראל", יוצרה הגבינה מחלב נכרי. הרוצה להדר, איפוא, יקפיד על רכישת גבינה שמצויין על גביה כי היא מחלב ישראל ונעשתה בגיבון ישראל ("בנתיב החלב" 43-47, הרב יעקב בורו שליט"א).

דף לה, ע"ב – טרית טרופה

מי אמר שמוותר לאכול פרדינים?

במשנתנו מבואר, שחכמים אסרו אכילת דגים קטנים המכונים בשם "טרית טרופה", משום שהנוכרים שיווקום כשהם מרוסקים ובלולים זה בזה, ומאחר שצורתם מטושטשת, נוצר החשש שמא התגנבו דגים טמאים לבליל זה. כמו כן, אסרו חז"ל לאכול דג בשם "חילק", מאחר שדגים טמאים הדומים לו משמשים תדיר כבני לויתו, וממילא הם ניצודים עמו וקשה להבדיל בינו לבינם.

ה"פארדילש" התורכיים: בעל ה"שדי חמד" (מערכת ד' אות ד') מציין, כי במקום מושבו בתורכיה נהגו לאכול "סארדילש", הלא הם הסרדינים, אשר נמכרו בחביות גדולות, ולא חששו שמא הבעיה שאפיינה בתקופת חז"ל את דג

פנינים

החטא הגדול של אותו שואל... ("רשימת הנהגות וזכרונות").

דף לה, ע"ב – מה ראו חכמים לאוסרה

מוותר היה לאכול מלחמם של המואבים?

כלל הוא, שדבר המפורש בתורה להיתר, אין חכמים יכולים לאוסרו – כך ייסד רבינו הט"ז (יו"ד סי' קי"ז). על פי זאת הקשו אחרונים רבים, היאך אסרו חכמים פת עכו"ם, הרי מפורש בתורה (דברים כג, ד) "לא יבא עמוני ומואבי בקהל ה' על אשר לא קידמו אתכם בלחם ובמים בדרך בצאתכם ממצרים". הרי לנו, שנענשו מואב על שלא האכילו את בני ישראל מלחמם?

הגאון רבי יוסף שוורץ מיישב זאת בספרו "גנוזי יוסף" (סי' ע"ז וסי' קמ"ב) בשני אופנים: ראשית, הרי יש אופנים שבהם

דף לה, ע"ב – רבי ובית דינו התירו השמן שלהן

הגרי"ז לא נחרד מפני האיסור אלא מפני ההיתר...

בשיחה מסוימת אודות כשרות שמנים. חיוה הגרי"ז מבריסק זצ"ל את דעתו, כי שמן חוץ לארץ עדיף על שמן מתוצרת הארץ מפני טעמים שונים.

אחד מהנוכחים העיר: הלא זהו שמן עכו"ם! בשמוע הגרי"ז את השאלה נרתת כל גופו והוא נחרד מאד.

תלמידו הגר"א שלזינגר שליט"א, והמספר על כך, מסביר: הגרי"ז לא נחרד משום חשש איסור שמן עכו"ם, אלא ההיפך, מפני הרמב"ם (פי"ז מהל' מאכלות אסורות הל' כ"ב) הכותב: "שמן של גויים מותר, ומי שאופרו הרי זה עומד בחטא גדול מפני שהמרה על פי בית דין שהתירוהו... זה מה שהרתית את הגרי"ז,

ה"טרית הטרופה", קיימת גם לגבי סרדינים אלו. אולם, משהגיע לידיו ספרו של בעל ה"תפארת ישראל", אשר בו הוא מעורר על כך לגבי "סארדעללן" ולגבי דגי ההרינג הנכבשים יחדיו בחבית, חדל מאכילת הסרדינים.

עם זאת, בעל "לבושי מרדכי" (סי' קמ"ח), מציין בשנת תרע"ב, כי נהגו לאכול שימורי סרדינים. גם בעל ה"לב יהודה" ציין, כי לפני מלחמת העולם הראשונה, בעת הגירת המוני היהודים ליבשת אמריקה, נהגו להקל ולאכול סרדינים, מחמת הקושי הרב בהשגת בשר וחלב כשרים, ומאחר שהאיסור אינו ברור, הקלו בשעת הדחק.

פנינים

דף לה, ע"ב - חלב שחלבו עכו"ם ואין ישראל רואהו

ואין ישראל רואהו...

בהיות האדמו"ר רבי אהרן מבעלזא זיע"א בגיטאות, היו יהודים שהתמסרו להמציא לו כוס חלב מדי יום. יהודי אחד היה יוצא במסירות נפש לחצרו של איכר שהיתה ברשותו פרה, והיה נוכח בעת החליבה. לאחר מכן היה מברית את החלב פנימה ומניחו על שולחן האדמו"ר לארוחת הערב.

פעם אחת נבצר ממנו - מפני השמירה החזקה - לצאת אל האיכר בזמן, ומשום כך כשהגיע כבר הגיש לו האיכר את הכוס מלאה חלב. נמלך בדעתו, כי מאחר וחובה על הרבי לשתות חלב מפני פיקוח נפש, יגישנו לו גם היום. ואכן, כהרגלו מדי יום, הניח את החלב על השולחן מבלי לומר דבר.

כעבור זמן מה, נוכח לדעת כי החלב עדיין עומד על מקומו. לאחר שעבר זמן ניכר והחלב עדיין נותר בתוך הכוס, החליט להגישו לידי הרבי, אלא שאז עשה הרבי איזו תנועה בלתי זהירה והחלב נפל ונשפך.

מותר לאכול לחם של נכרי, וכגון, כאשר מבשלים אותו לאחר אפייתו, משום שבישולו מפקיעו מתורת לחם (עיי' "הלכות קטנות" ח"ב סי' פ"ג). בנוסף לכך, הרי טענת התורה היא כלפי עמון ומואב על אשר לא קידמו את בני ישראל, והם, הרי לא למדו וידעו שפת עכו"ם אסורה ומכאן תוקף הטענה עליהם...

דף לה, ע"ב - ולא עוד אלא דברים שמכוסין ממונו מתגלין לו. רש"י: כשהוא מלמדן

ללמוד כדי ללמוד

היינו, פירש ה"בן יהוידע", מידה כנגד מידה: נגד זאת שפתחת לבבות אחרים כשלימדת אותם - יפתח הקב"ה את לבבך בדברים סתומים ולא תצטרך ללמוד מאחרים.

ואכן, בספר "אור אברהם" מפרש, כי הרמב"ם בפתיחה להלכות תלמוד תורה הזכיר אך את מצוות לימודה ולא את המצוה ללמדה לאחרים, כי הלימוד לאחרים הוא חלק מהמצוה ללמוד בעצמו: אם לא תלמד לאחרים - לא תדע דברים רבים בלימודך שלך!...

בעל ה"חלקת יעקב" (שו"ת סי' לו, ל"א) מבאר, כי אכילת סרדינים אינה אסורה עקב האמור במשנתנו, שכן, אין לנו לאסור אלא את הדגים אשר בשמותיהם נקבו חכמים [עיי"ש שהוכיח כן מסוגייתנו]. מלבד זאת, הלא מבואר בסוגייתנו, כי מותר לרכוש את דג ה"חילק" מאומן מומחה, הדואג להפרידו מהדגים שהתלוו אליו, מאחר שהם פוגמים בטעמו, ואף ניתן לסמוך עליו שיעשה כן, מאחר שהאומן חושש לפרנסתו, אם יתפרסם כי הוא מוכר דגים שטעמם פגום. ממילא, גם בתי החרושת המשווקים את שימורי הסרדינים, מקפידים להפרידם משאר המינים שהתערבו בהם, ואין לחשוש לאוכלם.

התקלה הכשרותית בבתי חרושת גדולים לסרדינים: אולם, הגאון רבי משה שטרנבוך שליט"א ("תשובות והנהגות" ח"ב סי' שפ"ב) כתב, כי מאחר שבתי החרושת מתעסקים בכמויות ענק של דגים, יתכן שהתערב דג טמא אחד או שניים באלפי דגיגי סרדינים. ומאחר שדג בודד אינו מקלקל את טעמם של אלפי הסרדינים, אין בעלי המפעלים מקפידים על הפרדה מוחלטת של דגים טמאים מן הסרדינים, וממילא, יש להקפיד על רכישת סרדינים בעלי תווית הכשר. בנוסף, ראוי לציין, כי בתעשיית השימורים בימינו רווח השימוש במיני שמנים ובחומרים משמרים מסוגים שונים, ולפיכך, יש להקפיד על רכישת סרדינים

פנינים

גזלת מזמנך וקרעת הימנו נתחים לשם לימוד התורה? לאמר, אין להמתין לעת מצוא כדי ללמוד, אלא יש לחטוף זמנים בכח...

דף לו, ע"ב – גזרו על פיתן ושמנן משום יינן

קירוב לבבות

היה אומר ה"יהודי הקדוש" מפשיסחא זיע"א:

אחר שלמדנו, כי אכילה ושתיה בצוותא מביאה לידי קירוב לבבות, הוי למד מכאן לכבד כל אורח באכילה ובשתיה, אף אם לא נזדמן אליך בשעת הסעודה, כדי לקרב ליבותיהם של ישראל זה לזה... ("פסקי תשובות" ח"ב).

אז שאל את הרבי מדוע לא שתה את החלב, והרבי ענה: לא ראיתי שום חלב לפני...

הלה סח לרבי את כל המעשה, והרבי אמר: הלא אמרו "חלב שחלבו עכו"ם ואין ישראל רואהו" – מי שעניי ישראל לו אינו רואהו כלל... ("מענה של משנה").

דף לו, ע"ב – ואותי אתם קובעים: קובעים – גוזלים (רש"י)

קבעת עיתים לתורה?

בהתאם לפירושו של רש"י את המילה "קובעים": "גוזלים", פירש הגר"א זצ"ל, את דברי רבא (שבת לא, א), כי בשעה שמכניסין אדם לדין שואלין אותו, בין היתר, "קבעת עיתים לתורה"? היינו: האם

בהכשר מוסמך בלבד (ספר "הכשרות" להרב פוקס שליט"א פרק י"א ה"ד. ועיי"ש, שגם כאשר מופיע הכיתוב "שמן דגים טבעי", יתכן שהוא מופק מדגים טמאים, וכן יש חומרים המופקים מבלבב החזיר).

דף לז, ע"א – כל שאינו עולה על שולחן מלכים ללפת בו את הפת אין בו משום בישולי עובדי כוכבים

שתיית קפה בראי ההלכה

נידונים הלכתיים רבים צועדים יד ביד עם התפתחות התעשייה, המצאות חדשות, או אף גילויים של מאכלים מזון חדש אשר הצריכו את גילוי דעתם של גדולי הפוסקים לגבי כשרותם ודיניהם. לפני מאות שנים, רעה רועה חבשי את צאנו ליד צמחים בלתי מוכרים באיזור בשם "קאפה". לתדהמתו, משכסס צאנו מן הצמחים הבחין הרועה, כי בעלי החיים שבעדרו מרקדים ומפזזים... מופתע מן הגילוי המרעיש, נטל הרועה מן הצמח ותוך זמן קצר הוא נפוץ בחבש ובתימן. המוסלמים אימצו את המשקה אל חיקם, כמשקה בעל תכונות מעוררות אשר שימש להם כתחליף ליין, האסור להם על פי "דתם". משקה זה הוא הקפה, אשר כבש בסערה את העולם, ומיני אז לא נס ליחו.

שתיית קפה שהוכן על ידי מלצר נזכרי: תוך זמן קצר התעוררה השאלה, האם איסור "בישולי עכו"ם" חל על קפה שהוכן על ידי נוכרי, אשר המיס במים רותחים את פולי הקפה הקלויים. מכיון שהקפה התפשט לאחר שרבי יוסף קארו זצ"ל סיים את כתיבת ספרו ה"שולחן ערוך", לא "הספיק" נידון זה להיכלל בספרו, אולם, שנים ספורות אחר כך, דנו בו פוסקים רבים, כלהלן.

שני תנאים ל"בישול עכו"ם": מבואר בסוגייתנו, כי אין לאכול "בישולי עכו"ם", היינו, תבשיל שבישלו נוכרי, אם מתקיימים בו שני התנאים הבאים: א. התבשיל אינו נאכל חי, היינו: כמות שהוא, כי אם לאחר בישולו. ב. התבשיל עולה על שולחן מלכים, המלפתים בו את הפת.

פנינים

מת היא החמורה שבכל הטומאות. מדוע? טעם מעניין כותב החזקוני: כדי שלא יהיו בני אדם מצויים הרבה אצל מתייהם ויצטערו יותר מדי!...

דף לז, ע"א – ועל דיקרב למיתה הסאב

טעם חומרת טומאת מת

כידוע, וכמוכח גם מסוגייתנו, טומאת

לכאורה, מאחר שגרעיני הקפה אינם ראויים למאכל אדם ללא בישולם, מתקיים בקפה התנאי הראשון. אלא, שלגבי התנאי השני נחלקו הפוסקים. יש הסוברים, כי אכן, רק תבשיל **שנאכל עם הפת** נאסר. ממילא, אין איסור זה מתייחס לקפה, שהרי אין אוכלים לחם עם קפה (ריטב"א ועיי' מאירי רדב"ז שם, "פרי חדש יו"ד סי' קי"ד ס"ק ו', "באר עשק" סי' ק"ה). אולם, יש הסוברים, כי תנאי זה של חז"ל לא בא כי אם להחמיר. כלומר, לא זו בלבד שאם אוכלים אותו או שותים אותו לבדו, אסור הוא, אלא אף אם אוכלים אותו עם לחם בלבד, גם אז אסור הוא. ממילא, הקפה שבושל על ידי נוכרי אסור הוא משום "בישולי עכו"ם" (רשב"א ב"תורת הבית" בית ג' שער ג', עיי' שו"ת "פנים מאירות" ח"ב סי' ס"ב).

הקפה בטל במים: מכל מקום, יש מן הפוסקים ("חכמת אדם" כלל ס"ו סעי' י"ד, "ערוך השולחן" סי' קי"ג סעי' כ"ב, "באר עשק" שם ועוד), שהתירו את שתיית הקפה שבושל על ידי גוי. זאת, על פי דברי בעלי התוספות (לעיל לא, ב) המתירים שתיית שכר של נכרים, משום שכמות התבואה המצוייה בו, אשר ממנה מיוצר השכר, בטלה לגבי המים, שלגביהם אין איסור "בישולי עכו"ם", שהרי אין הם זקוקים לבישול כדי לשתותם. לפיכך, מותר לשתות קפה שבושל על ידי נכרי, שהרי רובו המוחלט של המשקה מורכב ממים, והקפה אינו אלא מיעוט, הבטל במים. בעל ה"ערוך השולחן" מוסיף ומבאר, כי לא זו בלבד שהתבואה והקפה בטלים במים, אלא שאף הם פושטים צורה ולובשים צורה חדשה. שכן, מתחילה היו הם מין מאכל, ועתה הפכו למשקה בעלמא, לפיכך, הם בטלים במים באופן מוחלט [נועיי' ב"פתחי תשובה" יו"ד סי' קי"ד ס"ק א' שחלק על כך בשם ה"פנים מאירות"]. מכל מקום, הורו רבים מן הפוסקים, שירא שמים יחמיר על עצמו (עיי' "בן איש חי" פי' חוקת אות ט"ז ועוד, ועיי' שו"ת "שבט הלוי" ח"ב סי' מ"ד).

שתיית קפה בבית קפה: נידון נפרד התפתח בספרי הפוסקים בעקבות גילוי הקפה, והוא, שתייתו ב"בתי קפה" של נוכרים. שהנה, חכמינו אסרו שתיית שכר במקומות מכירתו, כדי שלא יבוא עם סגולה להתערב בין העמים (לעיל לא, ב, "שולחן ערוך" שם). לאחר שהקפה הפך למשקה הנפוץ מן השכר, דנו הפוסקים אם מותר לשתותו בבתי קפה של נוכרים. אף שרבים מן הפוסקים הורו כי אין להכליל את שתיית הקפה בתקנת חכמים זו, אין הרדב"ז (שם) מתיר את שתייתו "במסיבה של גויים", "לפי שמשך מזה כמה תקלות, וישראל קדושים הם ואין ראוי שיהיו עמהם במסיבותם". אף המהריק"ש (יו"ד קי"ד)

אסר זאת "משום חתנות", וגם בלאו הכי - "משום מושב ליציס" (ראה "זכור לאברהם" תש"ס-סא עמ' רכ"ב ואילך).

תקנת ועד ארבע ארצות: ב"קונטרס הסמ"ע" אף נאמר, ש"ועד ארבע ארצות" תקן ביריד גרמני"א, כי "שום אדם לא יקבע עצמו בבתי משתאות של גויים, והקובע עצמו לשתות שם הוא בכלל הריקים והפוחזים ולא יקרא בשם רב וחבר ולא יהיה לו שום מינוי בקהילה" (ראה עוד "בין ישראל לנכרי" חלק יו"ד סי' י"א סעי' ז'). [לענין קליית פולי הקפה, עיי' "דרכי תשובה" סי' קי"ד, ולענין "נס קפה" עיי' "שבט הלוי" שם].

דף לט, ע"א - חבי"ת אסור בחותם אחד

שערוריית משלוחי הירקות שהתגלתה לאחרונה

בשבוע שעבר עסקנו בהרחבה בתקנת חכמים המחייבת לחתום מוצרי מזון המצויים בהישג ידו של גוי, והוא עלול להחליפם במאכל אסור.

כשהקונסול התחנן שיקחו ממנו חבית עראק: מעשה ביהודי שהפקיד חבית עראק בביתו של קונסול נוכרי. כעבור מספר ימים, פנה הקונסול לבעל החבית ובקשו לבוא אליו בדחיפות ולקחת את החבית הימנו, מאחר שנערי החצר שלו תאבים ללגום מן הטיפה המרה, "ואם לא יקח אותה במהרה, שימצאנה ריקנית כי הנערים שלו שואלים ממנו יין ואין לו ממה ליתן להם אלא ממנה"... הקונסול המכובד לא שכח להוסיף, כי הוא טעם בעצמו מן העראק ומצאו ערב לחיכו.

הרב המקומי, אשר אליו פנה היהודי, הריץ את השאלה אל הרדב"ז (שו"ת ח"ד סי' רצ"ט), תוך שהוא מציין בפניו מספר נימוקים להתיר את השימוש בחבית זו, על אף ששהתה בבית הנוכרי וחותמה נפתח. ביניהם, שהקונסול הוא אדם עשיר, ואינו עוסק בגניבת חביות עראק, וכן, שהקונסול עצמו הודה, כי אין בביתו עראק נוסף, ולפיכך, אין לחשוש להחלפת חבית זו בחבית אחרת.

הרדב"ז השיב לו, כי טרם יתמקד בנימוקיו, עליו לדעת, כי תקנת חכמים שרירה וקיימת בכל מקרה שהנוכרי יכול להפיק רווח מהחלפת החבית, ואף אם עשיר הוא כקורח. בנוסף לכך, האיר הרדב"ז את עיני השואל, כי בענייני כשרות יש צורך לפקוח עיניים חדות, או אז יתגלו מכשולים שלא ניתנה עליהם הדעת קודם לכן. הנה, במקרה שלפנינו, לכאורה, אכן, אין בביתו של הנכרי עראק

נוסף, ואין חשש להחלפה, אלא שקביעה זו מבוססת על דבריו של הקונסול הנכבד! כלום ניתן לסמוך עליו?... ואף אם אין עראק נוסף בביתו, הלא עלול הוא להחליף את חבית העראק שהופקדה בידיו בחבית יין לבן הדומה לעראק.

נצי"ל המקרר במנצ'ו: מאחר שיש לשמור היטב על דבר מאכל העלול להיות מוחלף על ידי נוכרי, מציין הגאון רבי משה שטרנבוך שליט"א (י"תשובות והנהגות" ח"א סי' תפ"ו, וראה עוד בספר "כשרות הבית"), כי על בעלי בית המעסיקים עוזרת נכריה ומותירים אותה בגפה בביתם ובו מאכלים שקשה לזהותם ויש חשד סביר לכך שהנוכריה תפיק רווח מהחלפתם, חובה לנעול את המקרר ואת המזווה במנעול, או להדביק עליהם מדבקה העשויה להיקרע עם פתיחת המקרר או המזווה וכך יהא ניכר אם העוזרת הנוכריה פתחה את המקומות שבהם מאופסן המזון (ראה בשו"ת "אגרות משה" יו"ד ח"א סי' ס"א, שיש לחשוש גם לכלי הבית, שמא הנכריה תבשל בהם מאכלי טריפה. ועיי' ספר "הכשרות" פ"ט ס"ק שכ"ו בשם הגרי"ש אלישיב שליט"א, שלדעתו אין לחשוש לכך).

משלוחי וירקות - השערוריה והפתרון המסתמך: בשנים האחרונות, נהוג לבצע קנייה של פירות וירקות בהזמנה טלפונית. לפני זמן מה התברר, כי מספר בעלי חנויות, נוהגים לקבל את ההזמנה, ולשגר סחורה ללקוחותיהם ממחסן הנמצא בבעלותם הרחק ממקום החנות, מחסן אשר הוא חבוי מעיני משגיחי מערכת הכשרות המעניקה הכשר לחנות, ומשם, הם הוציאו משלוחים כדת וכדין, מפירות וירקות שמעולם לא הופרשו מהם תרומות ומעשרות! לפיכך, לאחרונה החלה הערכות להחתמת ארגזי המשלוחים על ידי משגיח הכשרות, באופן שימנע את המשך השערוריה, על ידי אותם בעלי חנויות החשודים על כך.

נפיים בפלפול קל לכבוד חג הפסח. כידוע, חמץ של יהודי, שעבר עליו הפסח, אסור בהנאה, ואילו חמץ של נכרי - מותר. מה דינו של חמץ של יהודי אשר נמסר, לא נמכר, לנכרי בערב פסח. לכאורה, אסור הוא בהנאה כדין חמץ שעבר עליו הפסח. אולם, ה"שדי חמד" (מערכת חמץ ומצה סי' ח' אות ל"א) מביא, כי יתכן שניתן "לסמוך" על הנכרי, שהחליף את החמץ שנמסר לידיו בערב הפסח בחמץ אחר, וממילא אין כל וודאות שהחמץ המושב לידי היהודי הוא החמץ שהופקד אצלו ושעבר עליו הפסח... וכידוע, פסק חמץ שעבר עליו הפסח מותר בהנאה. זאת, בתנאי שהגוי אינו מוחזק כאדם ישר והגון ואין הוא מפחד מן היהודי. וכן ברור כי הוא יפיק תועלת מהחלפה זו.

דף לט, ע"ב - חלב שחלבו עובד כוכבים

חלב ישראל, חלב עכו"ם - פקירה ממצה מתקופת חז"ל עד לשקיות החלב

בסוגיות הנלמדות בימים אלו מבואר, כי חז"ל גזרו איסור אכילה על חלב עכו"ם, מחשש שמא הנוכרי עירב בו חלב בהמה טמאה. לפיכך, אין חלב זה מותר באכילה, אלא אם כן יהודי היה נוכח בעת החליבה.

כל חלב עכו"ם אסור? יש לברר, האם חז"ל הטילו איסור אכילה על כל "חלב עכו"ם", מחמת החשש שלעיתים עלול הנכרי לערב בו בחלב בהמה טמאה, או שמא, בכל מקום שבו יש חשש שהנכרי יערב חלב בהמה טמאה, אסרו חז"ל

פנינים

עינים להם ולא יראו. אזנים להם ולא ישמעו, אף להם ולא יריחו. ידיהם ולא ימישון, רגליהם ולא יהלכו, לא יהגו בגרונם."

מדוע, שאל הרבי ר' העשיל זצ"ל, אב"ד קראקא, בהזכירו את פיו, עיניו, אוזניו ואפו של האליל, ציין דוד המלך את המילה "להם", ואילו בהזכירו את ידיו ואת רגליו לא עשה כן?

בסוגייתנו מבואר, השיב, כי המוצא שברי צלמים רשאי ליהנות מהם, שהרי התבטלו מחשיבותם. אולם, המוצא תבנית יד או תבנית רגל של צלם, אסור ליהנות ממנה, משום שיש סכלים אשר גם עובדים לצורות מעין אלו.

ממילא, בהתייחסו לפה, לעיניים ולאזניים של האליל, כתב דוד המלך ע"ה "להם". כלומר, הם נחשבים לאלילים רק בעת חיבורם לגוף האליל. לא כן ידיהם ורגליהם של האלילים, האסורים בכל מצב... ("חנוכת התורה" - ליקוטים, "פניני קדם" ח"ב עמ' תע"ח ו"מעיינה של משנה").

דף מא, ע"א - המוצא שברי צלמים

המקל שהיה ארוך מצד אחד...

אחד מרבניה של הונגריה קיבל מהמלך מתנה בלתי שגרתית: מקל עשוי כסף טהור, שבראשו צלב כסף. בלית ברירה נטל הרב את המקל והסיר את הצלב שבראשו.

זמן מה אחר כך, בהופעתו הראשונה בפני המלך, נדהם זה לראות את הרב מחזיק במקל ללא צלב בראשו.

- "מדוע הסרת את הצלב?"

- "משום שהמקל היה ארוך מדי ונאלצתי לקצרו".

- "ומדוע לא קיצרת אותו מלמטה?"

- "משום שבתחתיתו", חייך הרב, "היה מדויק, הגיע עד הארץ, רק בראשו היה גבוה..." ("אש דת").

דף מא, ע"א - תבנית יד או תבנית רגל

פה להם ולא ידברו

דוד המלך ע"ה מזלזל באלילי הגוים, ככתוב (תהלים קטו): "פה להם ולא ידברו,

"חלב עכו"ם". ההשלכה ההלכתית הנובעת מחקירה זו נוגעת לבעלי עדרים נוכריים שאין בעדריהם בהמה טמאה, וממילא, לגביהם אין חשש שמא יערבו חלב בהמה טמאה בחלב הכשר.

ובכן, בשאלה זו נחלקו הראשונים והפוסקים (עיי' רדב"ז ח"ד סי' אלף קמ"ז, שו"ת "חתם סופר" יו"ד סי' ק"ז). לדעת ה"חתם סופר", חז"ל גזרו על "חלב עכו"ם", אף כאשר בכל העיר אין בהמה טמאה. אולם, ה"חזון איש" זצ"ל כתב, כי באופן זה נחשב הדבר כחלב שנחלב בנוכחות יהודי, שהרי ברור מעל לכל ספק, שלא שורבב חלב בהמה טמאה בחלב זה (עיי' "חזון איש" יו"ד סי' מ"א ס"ק ד').

אבקת חלב עכו"ם בתקופת המלחמה: למעשה, לדעת המקילים, בכל מקרה שבו אין חשש שהנכרי יערב חלב בהמה טמאה בחלב הכשר, לא אסרו חז"ל "חלב עכו"ם". מסקנה זו נוגעת לימינו אנו, כאשר החלב משווק תחת פיקוח ממשלתי, וכל רפתן המערב חלב זר בחלב המשווק על ידו, צפוי לקנס גבוה ביותר ואף לנישולו מפרנסתו במקרים מסויימים. הגאון רבי משה פיינשטיין זצ"ל (שו"ת "אגרות משה" יו"ד ח"א סי' מ"ז) פסק, כי אכן, לא גזרו חז"ל על "חלב עכו"ם" במצב מעין זה, תוך שהוא מציין כי הוא אינו מיקל לעצמו כן ויש מקום לבעל נפש להחמיר על עצמו (ראה עוד מאמרו של הגר"י אפרתי שליט"א ב"נתיב החלב"). בהקשר לכך העיד הסטייפלער זצ"ל על גיסו ה"חזון איש" זצ"ל, כי בתקופת המלחמה, כאשר החלב היה יקר המציאות, והשתמשו באבקת חלב, הוא לא התיר חלב עכו"ם אלא לבני ישיבה חלופים בלבד ("קריינא דאיגרתא" ח"ב מכתב קכ"ג).

למעשה, בקהילות היראים באירופה ובארץ ישראל נוהגים להחמיר, לעומת בני ארצות הברית אשר רבים מהם מקילים כדעת בעל ה"אגרות משה" זצ"ל (הגר"י אפרתי, שם).

עד כה עסקנו ברפתן נכרי הנתון לפיקוח ממשלתי. בארצנו הקדושה, רוב המשקים נמצאים בבעלותם של יהודים, אך את החליבה עצמה מבצעים פועלים זרים, שאינם יהודים, ומציאות זו מעוררת את השאלה הבאה. הפועל הנוכרי הלא אינו חושש מן הפיקוח הממשלתי, כי הקנס, אם יוטל, יושת על בעליו, ולא עליו. עלינו, איפוא, להסתמך במקרה זה על ההלכה הקובעת, כי חז"ל לא

אסרו חלב בהמה של יהודי שנחלב על ידי גוי בביתו של היהודי, מפני שהפועל חושש מבעל הבית היהודי, הירא וחרד לדבר ה', העלול לתופסו בשעת מעשה.

פחד מן הפחד, נחשב פחד? דא עקא, שלא כל בעלי הרפתות צדיקים גדולים המה... ואף הם אינם מקפידים על פועליהם מחמת ההלכה, אלא מאימת השלטונות. לפנינו אם כן, פועל המפחד מבעל הבית, המפחד מן השלטונות. האם גם בסיטואציה מעין זו לא אסרו חז"ל חלב עכו"ם?

למעשה, על פי הוראתו של הגאון רבי יוסף שלוי אלישיב שליט"א, מחד גיסא, אין צורך שמשגיח הכשרות ישהה במקום בכל עת החליבה, ומאידך גיסא, אין להקל ולהמנע מפיקוח כל שהוא. לפיכך, הוא קבע, די בכך שמשגיח הכשרות יבקר ברפת מעת לעת בלא התראה מראש. החשש מפניו, בצירוף יראתם של הפועל ובעל הבית, יוצרים תרכובת מושלמת המבטיחה חלב כשר למהדרין לצרכן המקפיד על ההלכה הצרופה.

סיבה נוספת לכך, שבימינו אין לחשוש מעירוב חלב בהמה טמאה בחלב בהמה טהורה, הוא מחירו של חלב בהמה טמאה, היקר לאין ערוך מזה של חלב בהמה טהורה... ("בנתיב החלב" עמ' 40).

הגר"מ גרוס שליט"א כותב, כי למעשה הכשר "מהדרין" דורש, שברפתות אשר בהם החולבים הם יהודים, יש לקיים פיקוח אחת לחודש, וברפתות אשר בהם נחלבות הפרות על ידי נוכרים, נדרשים המשגיחים לבקר בכל רפת חמש פעמים בחודש בעיתות החליבה ("בנתיב החלב" עמ' 105).

דף מג, ע"א – לא תעשון כדמות שמש המושמים לפני במרום

ציור הירח השמש והכוכבים

האם מותר לצייר את השמש? האם סמלו של אחד הבנקים בארצנו, המורכב מציור של חצי שמש, אינו נוגד את ההלכה? האם מותר לגנות לצייר את השמש ואת הירח עם ילדי הגן? שאלות אלו ועוד רבות אחרות נידונו בספרי הפוסקים, כאשר גמרתנו משמשת להם כמעין שופע של מקורות לנושא זה.

מבואר בסוגייתנו, שהפסוק (שמות כ, כ) "לא תעשון אתי", העוסק באיסור עבודה זרה, כולל גם איסור "לא תעשון כדמות שמש המושמים לפני במרום",

כלומר, אסור ליצור דמויות של שמש, ירח, כוכבים, מלאכים ושאר צבא השמים. בהקשר לכך שואלת הגמרא, הלא בביתו של רבן גמליאל נשיא ישראל היתה טבלה ובה צורות שונות של הלבנה שהוצגה בפני עדים שבאו להעיד על ראיית מולד הלבנה, ושנועדה לבדוק את אמיתות דבריהם. נסקור להלן, אחדות מן התשובות המנויות בגמרתנו על שאלה זו, וניווכח בהלכות הרבות הנלמדות מכל אחת מהן.

אפור להשהות צורות גרמי השמים אף שלא נוצרו באיסור: לפי תירוץ אחד מן התירוצים בגמרתנו, דמויות הירח שהחזיק בהן רבן גמליאל נעשו על ידי עובד כוכבים. ואף שמדרבנן אסור לאדם להשהות בביתו כל דמות של אחד מגרמי השמים, שמא יחשדוהו שהוא עובד אלילים, מכל מקום, חשד זה אינו קיים במקום שמצויים בו בני אדם רבים, וביתו של רבן גמליאל נחשב כמקום ציבורי, מאחר שרבים באים אליו. מכאן למדו, שאסור לאדם להשהות בביתו צורות אלו, אף שלא נוצרו על ידו באיסור. נראוי לציין את הסברו של הגר"א (ס"ק כ"א) בדעת הרמב"ם, שאין איסור שהייה אלא בציורי אדם ולא בשאר הצורות, עיי"ש].

פנינים

זאת, אלא מפני שהנשים אינן יכולות לבטל, והגברים - הלא כבר לא היו בחיים, ולא נשאר מהם מי שיבטל...

דף מג, ע"ב - שוחק וזורה לרוח

אי אפשר לגנוב עבודה זרה

שאלה נשאלה לפני הגר"ח קנייבסקי שליט"א: אצל רחל אמנו נאמר (בראשית לא, יט) "ותגנב רחל את התרפים אשר לאביה", ואילו אונקלוס מתרגם: "ונסיבת רחל", היינו - לקחה.

ענה הגר"ח:

יפה תרגם אונקלוס, שכן, מאחר שעבודה זרה דינה לאבדה מן העולם, אין היא שוה פרוטה, ואין בכך גניבה כלל... ("קול ברמה").

דף מג, ע"א - ומצא עובד כוכבים קטן ולא אמר לו כלום

לא נשאר בשכם מי שיבטל עבודה זרה

בסוגייתנו נאמר, כי קטן אינו יכול לבטל עבודה זרה. חידוש גדול מחדש בעל ה"אור החיים" הקדוש (בראשית לה, ב) - דין הנשים כדין הקטנים, ואין אשה יכולה לבטל עבודה זרה!

בכך הוא מסביר את ציווי יעקב לבניו (שם) "הסרו את אלהי הנכר אשר בתכם", היינו: את האלילים שבזזתם משכם. לכאורה, מדוע לא הכריחו את נשות שכם, שנותרו בחיים, לבטלם? הלא בגמרתנו מבואר, כי עובד כוכבים מבטל עבודה זרה שלו ושל חבירו, ואפילו בעל כורחו? אין

ציורים בגן ילדים: לפי תירוץ נוסף בגמרא, מאחר שהצורות האלו נועדו לצורך לימוד, אין איסור בדבר. מכאן, נפסק להלכה (שולחן ערוך" יו"ד סי' קמ"א סעי' ד') "ואם הם להתלמד, להבין ולהורות, כולן מותרות". לצורך לימוד, מוסיף הש"ך (שם סי' כ"ו), לא זו בלבד שאין איסור להשהותן, אלא אף מותר ליצור אותן. עם זאת, מציין ה"חתם סופר" זצ"ל (שו"ת יו"ד סי' קכ"ח), כי היתר זה אינו אלא לצורך לימוד תורה, אך לא לצורך לימוד אומנות הפיסול. נציין, כי כל האמור לעיל מתייחס לעשיית צורת חמה או צורת לבנה, בולטת או שוקעת. אולם, נחלקו הפוסקים, אם יש איסור בציור בלבד, שאינו בולט ואינו שוקע (יו"ד סי' קמ"א ב"דרכי משה" סי' ה', ט"ז סי' י"ג, ב"נקודות הכסף" שם, וב"פתחי תשובה" סי' ו'). בהקשר לכך כתב הגר"ש וואזנר שליט"א (שו"ת "שבט הלוי" ח"ז סי' קל"ד), כי לכל הדעות, מותר לצייר לילדים את גרמי השמים, ואף לעשות צורות שלהם, בעת לימוד פרשת בראשית העוסקת בבריאת השמש, הירח והכוכבים או לצורך לימוד פרשת וישב, בה מתואר חלום יוסף הצדיק.

ההבדל בין השמש לבין הירח: כאשר נענין בסוגייתנו, נבחין בדבר מעניין. הלא רבן גמליאל החזיק טבלה זו שבה צורת הירח כדי להראותה לפני העדים שבאו להעיד על מולד הלבנה. מאחר שבתחילת החודש הירח מופיע בצורת חרמש, כנראה שגם בטבלה זו היו צורות שונות בדמותה של הלבנה בראשית החודש, ולא הופיעו בה דמויות של ירח מלא. למרות זאת, הקשתה הגמרא, כיצד רשאי היה רבן גמליאל ליצור דמויות אלו ולהחזיקן ברשותו, ולכאורה, מקושיה זו ניתן להסיק, כי גם חלק מן השמש אין לצייר. אולם, סברה יפה כתב הגר"ש וואזנר שליט"א (שם), להבדיל בין השמש לירח. אמנם הירח עגול הוא, אך במרבית החודש אין הוא נגלה לעינינו כי אם באופן חלקי. לעומת זאת,

פנינים

הלא תמונה זו נועדה להזכיר את העמדת החמה על ידי יהושע. העמדה זו הראתה לכל העולם כולו כי השמש אינה אלוה, שהרי יצור בן תמותה יכול לצוות עליה לעמוד במקומה. לפיכך, מותרת הנחת תמונתה על קברו של יהושע, שהרי בכך מזכירים את אפסיות החמה עצמה...

דף מג, ע"ב – לרבות חמה ולבנה

העמדת החמה המותרת

אם אסור לעשות צורת חמה, מי התיר לבני ישראל להניח תמונת חמה על קברו של יהושע (עי' רש"י יהושע כד, ל)?

משיב בעל ה"מנחת אלעזר" זצ"ל (ה"ג

סי' ט"ו):

השמש נגלית במלוא הדרה בכל שעות היום, למעט בזמן הזריחה והשקיעה. מעתה, דווקא צורה של ירח חלקי אסורה, שכן, כך רגילים בני אדם לראותו, אך צורת שמש חלקית אינה אסורה.

לפיכך, מותר לצייר את השמש בעת זריחתה ובעת שקיעתה, או כאשר חלקים ממנה מוסתרים על ידי עננים, וסמלו של הבנק המורכב מציור של חצי שמש, כמו גם בתי מסחר אחרים המשלבים את השמש בסמלם המסחרי, אינו סותר את ההלכה.

ציור שמש לא קרניים: יש לציין, כי האיסור ליצור את דמותה של השמש תקף, רק כאשר היצירה מושלמת וכוללת את קרני השמש. זאת, מדייק

פנינים

(ט, כא) נאמר: "ואת חטאתכם אשר עשיתם את העגל לקחתי ואשרף אותו באש". את מי? את חטאתכם, [אשר עשיתם עם העגל], היינו את העיטורים שקישטו את העגל!...

דף מד, ע"א – מקום יש בראש שראוי להניח בו שתי תפילין

עדיף להקרא בור

ידועה שיטתו של בעל ה"דברי חיים" זצ"ל מצאנו (בשו"ת "דברי חיים"), כי כוונת הגמרא היא לשני זוגות תפילין זה בצד זה. לפיכך, לדעתו, מנהג בורות נוהגים אלו המביטים במראה, כדי לכוון את מקום התפילין לאמצע המצח, שהרי בכל מקרה, התפילין מונחות במקומן. ברם, פוסקים אחרים חולקים על דעתו.

בהיות הגרי"ז זצ"ל מבריסק בקיניצא, התאכסן אצל יהודי מחסידי צאנז. הלה התכעס בראותו את הגרי"ז מביט במראה בעת הנחת התפילין, ומאחר שחשש להעיר לו על כך, הוא הניח על שולחנו את הספר שו"ת "דברי חיים", כשהוא פתוח בתשובה הנ"ל...

דף מד, ע"א – לקחתי ואשרף אותו באש

ביצד נשרף הזהב

רבי אברהם אבן עזרא בפירושו לתורה (שמות לב, כ) מציין כי היו שהתקשו, היאך נאמר שעגל הזהב נשרף, הרי הזהב אינו חומר בעירה, והוא ניתן באש ותו לא. אולם האבן עזרא ומפרשים אחרים (ראה "תורה שלמה" שם) מוכיחים, כי קיימות דרכים אחדות להוסיף חומר מסוים שבעזרתו אף הזהב נשרף ומתכלה.

החיד"א (חומת אנך, שמות, שם) כותב, כי מאחר שקיים חומר כזה, הרי שבדרך נס נעשה כאילו הושם שם, ו"מי שאמר לשמן וידלק יאמר לחומץ וידלק".

אולם דון יצחק אברבנאל מפרש, כי אכן, הזהב לא נשרף, והמדייק היטב בפסוקים יראה, כי גם בפסוק לא נאמר כי הוא נשרף. מה כן נשרף? הקישוטים והתכשיטים השונים שעוטרו בהם את העגל הם אלו שנשרפו. בספר שמות (שם) נאמר: "ויקח את העגל... וישרף באש", אבל לא נאמר וישרוף אותו באש. ובספר דברים

המהריא"ץ (שו"ת יו"ד סי' פ"ג) מגמרתנו, האוסרת על יצירת "חמה" ולא כתבה באופן סתמי, עיגול. היינו, רק יצירה הדומה מאד לחמה האמיתית אסורה, ולא עיגול בעלמא (ע"ע "מנחת חינוך" מצווה ל"ט, ו"דברי מלכאל" ח"ג סי' נ"ח).

דף מד, ע"ב – אני לא באתי בגבולה

לימוד תורה לנוכרים, מתי מותר ומתי אסור

לומדי הגמרא כבר מזהים את צורת הכפתור הזעיר, שלעיתים מסתתרת בין שורות הגמרא ומפנה את המעיין בה ל"גליון הש"ס" של הגאון רבי עקיבא איגר זצ"ל, המודפס בשולי העמוד.

ב"שהיהודי "מרישה" לגוי ללמוד תורה: בסוגייתנו, הגרע"א מפנה את הלומד, לעיין בספר "טורי אבן" מסכת חגיגה (יג, א), השואל את השאלה הבאה: בגמרא (שם) מבואר, כי אסור ליהודי ללמד תורה את הנוכרי, שנאמר (תהילים קמז, יט-כ)

פנינים

יג, יח) "ולא ידבק בידך מאומה מן החרם". השיב לו: "אני לא באתי בגבולה, היא באה בגבולי".

בפירושו לחומש מציין רש"י (דברים לד, ו), שקברו של משה רבינו היה מוכן עבורו בהר נבו מול בית פעור מששת ימי בראשית. לא לחינם מציין זאת רש"י, כותב הגאון רבי צבי הירש זצ"ל ("פניני קדם" ח"ב תקנ"ד), שכן, לא יתכן להביא את משה לקבורה ליד בית עבודה זרה – בעל פעור, אלא אם כן היה קברו מוכן שם עוד קודם לכן, והיא באה בגבולו ולא הוא בא בגבולה.

כשראה הגר"ז את הספר, הבין מיד למה הדברים מכוונים, ופנה אל מארחו: מאחר שחסיד צאנו אתה, אענה לך במעשה מבעל ה"דברי חיים" עצמו. פעם אחת ירדו גשמים בליל התקדש חג הסוכות, ואף על פי כן נשאר ה"דברי חיים" בסוכתו. וכששאלוהו מדוע הוא עושה כן, על אף האמור בגמרא שהנשאר בסוכה במצב זה נקרא הדיוט, ענה ואמר: "מוטב לי להקרא הדיוט ולקיים את המצווה לישב בסוכה".

אף אני אומר לך, סיים הגר"ז, כי מוטב לי להקרא בור ולקיים מצות תפילין... ("שפע קודש – צאנו").

דף מה, ע"ב – כיבוש ארץ ישראל קודם לביעור עבודת כוכבים

הטקטיקה הצבאית של נפוליאון

נפוליון – אמר רבי בונים מפשיסחא – שינה את שיטת הלחימה שהיתה נהוגה עד

דף מד, ע"ב – היא באה בגבולי

מדוע נקבר משה ליד בעל פעור?

במשנתנו מסופר, ששאל פרוקלוס בן פלוספוס את ר"ג כיצד אתה רוחץ במרחץ של אפרודיטי, והלא נאמר בתורה (דברים

"מגיד דבריו ליעקב חוקיו ומשפטיו לישראל. לא עשה כן לכל גוי ומשפטים בל ידעום". בעלי התוספות (שם ד"ה "אין מוסרין"), תמהים, מה הצורך בהטלת איסור מיוחד על היהודי ללמד תורה את הגוי, הלא כבר אמר רבי יוחנן (סנהדרין נט, א), כי "עכו"ם שעוסק בתורה חייב מיתה", וממילא, אסור ליהודי ללמדו תורה משום שאם יעשה כן יעבור על (ויקרא יט, יד) "ולפני עור לא תתן מכשל" [עיי"ש מה שתי התוס']. בעל ה"טורי אבן" מתרץ זאת, על פי הפסוק אותו מציין רבי יוחנן כהוכחה לדבריו שהנוכרי אינו רשאי לעסוק בתורה, שנאמר (דברים לג, ד) "תורה צוה לנו משה מורשה קהילת יעקב", ואין הגוי רשאי לגזול את התורה שניתנה ליהודים (סנהדרין, שם). מעתה, כאשר היהודי מלמדו תורה, אין הגוי גוזל מאומה, שהרי היהודי נותן לו רשות לכך... לפיכך, יש צורך באיסור מיוחד על היהודי ללמד תורה את הנוכרי.

ככלות הכל, מקשה ה"טורי אבן", הרי מסופר בגמרתנו שרבן גמליאל הסביר לפרוקלוס בן פלוספוס הנכרי, את ההיתר לשהייתו בבית המרחץ שעמד בחצר עבודת כוכבים, כאשר בתשובתו הוא שילב דברים שיש בהם משום לימוד תורה, והלא בכך הוא עבר על ציווי התורה "ולפני עור לא תתן מכשל".

אין זאת, מחדש בעל ה"טורי אבן", אלא שהאיסור המוטל על יהודי ללמד תורה את הנוכרי הוא מדרבנן בלבד, אשר לא גזרו על לימוד ארעי, כאשר הדבר נדרש מפני דרכי שלום [עיי"ש שנשאר בצ"ע למ"ד שהאיסור הוא מוחלט ונלמד מ"מאורסה"].

יהודי אחד אינו יכול לזוותר על הירושה של כולם: אלא, שה"שפת אמת" זצ"ל תמה על יסוד חידושו של בעל "טורי אבן", כי לולא האיסור המיוחד

פנינים

במקום אחד, להעמיד משמר, ולהמשיך הלאה.

היה אומר האדמו"ר מגור זצ"ל בעל ה"אמרי אמת": הלא מפורש כן בסוגייתנו: "גידועי עבודת כוכבים קודמין לכיבוש ארץ ישראל, כיבוש א"י קודם לביעור ע"ז. מגדעין, ממשיכים הלאה וכובשים, ורק אחר כך חוזרים אל העבודה הזרה ומבערין אותה באופן מוחלט...

ימיו. הלוחמה הישנה גרסה, שיש להלחם צעד אחר צעד - להתמודד במקום אחד עד כניעתו, ולאחר מכן לעבור למקום אחר. נפוליון הנהיג דרך חדשה: צרים על עיר, משאירים שם כח צבאי, ובינתיים עוברים להלחם גם במקום אחר.

מבאן, אמר, יש ללמוד כיצד לעבוד את ה'. אין לעמול על דבר אחד בלבד לאורך זמן, עד שהוא נקנה ונרכש. יש להתחיל

המוטל על יהודי ללמד תורה לנוכרי, אין הנוכרי גוזל את ירושת היהודים כאשר יהודי מלמדו, שהרי היהודי, היורש בכבודו ובעצמו, מאפשר לו ליהנות מן התורה. הלא התורה, שואל ה"שפת אמת", ירושה היא של עם ישראל כולו. כיצד אם כן, רשאי אחד היורשים לבדו לחלקה לאחרים?

מותר להעמיד גוי על פניו: לפיכך, הוא מתרץ, כי אומנם, אין רשות ליהודי ללמד תורה את הנוכרי, אך רשאי יהודי גם רשאי להעמיד נוכרי על טעותו. כלומר, כאשר הנוכרי יודע פסוק מסויים, אך הוא טועה בפירושו, רשאי היהודי להעמידו על טעותו, וכן נהג רבן גמליאל כמובא במשנתנו.

פנינים

היה המקום עמק ולא הוקם שם עבודה זרה. ואילו לאחר שנעשה הר, ניתנה הארץ לאברהם, ושוב אין הנוכרים רשאים לאסור את ההר, שהרי "אין אדם אוסר דבר שאינו שלו" (הובא בשו"ת חתם סופר יו"ד סי' רל"ג).

דף מה, ע"ב – ושרתם את מצבותם

די פני די רחוק

אמרו חז"ל (ראה רש"י דברים טז, כב), כי בימי האבות היתה מצבת האבן אהובה על הקב"ה, אך לאחר שנעשתה חוק לעבודה זרה נמאסה בעיניו.

מעניין לציין, כי אונקלוס בתרגומו מבדיל בין שני המקומות בתורה המצווים על בני ישראל שלא לעשות כמנהג עובדי עבודה זרה "אשר שנא" ה', האחד במולך (דברים יב, לא) והאחר במצבה (שם טז, כב). בראשון תרגם כפשוטו "די סני", ובשני, באיסור מצבת האבן, תרגם [בחלק מהמהדורות, כגון, במהדורת חומש עם פירוש המלבי"ם] "די רחוק", כי, כאמור, לא היתה שנאה מעיקרה, אלא שנתרחקה לאחר הזמן (ר' אהרן כהן זצ"ל, ראש ישיבת חברון).

דף מה, ע"א – כל מקום שאתה מוצא הר גבוה

היכן הוא עמק המוריה?

במשנתנו אומר רבי עקיבא: "כל מקום שאתה מוצא הר גבוה... דע שיש שם עבודת כוכבים", משום שהנוכרים נהגו להעמיד אלילים במקומות אלו כיצד, אם כן, הקשה התלמוד הירושלמי (הובא בתוס' ד"ה "כל"), נבנה בית המקדש על פסגתו של הר המוריה ללא כל חשש שמא הוא שימש לעבודה זרה? ותירץ, שבחירת המקום נעשתה על פי נבואה.

רבו של ה"חתם סופר" זצ"ל, רבי נתן אדלר זצ"ל, המכונה "הנשר הגדול", יישב שאלה זו באופן נפלא. מבואר במדרש (תנחומא פ' וירא), כי כאשר אברהם אבינו ע"ה ראה את מקום העקידה מרחוק, הוא הבחין שהמקום שוכן בעמק, ומאחר שאין זה מכבודו של מלך לשכון בעמק אלא במקום גבוה ומעולה הנראה לכל, התפלל אברהם אבינו, והקב"ה רמז שיתקבצו ההרים למקום אחד לעשות מקום לשכינה. ולפיכך נקרא המקום הר המוריה, שמיראתו של הקב"ה נעשה הר.

מעתה, קודם שניתנה הארץ לאברהם,

בהקשר לכך, נציין את דברי הרמב"ם (בתשובותיו, מהדורת בלאו סי' קמ"ט הובא בספר הליקוטים רמב"ם מהדורת פרנקל, ה' מלכים פ"י ה' ט'), החשובים מאד בימינו, כאשר יהודים רבים באירופה ובאמריקה חיים בסביבה נוצרית. הרמב"ם פוסק, ש"מותר ללמד המצוות לנוצרים ולמושכם אל דתנו", כלומר, מותר להבהיר להם את האמת שבתורה, ולהסיר מלבם את העלילות שבדו על דתנו, ולעומת זאת, "אין מותר דבר זה לישמעאלים". זאת, מאחר שהישמעאלים אינם מאמינים שתורתנו מן השמים, ולפיכך, כאשר הם ילמדו את התורה, כל אי הבנה מצידם תודגש על ידם כתגלית כי התורה אינה אמת, ועל ידי כך גם יהודים עלולים לטעות בהבלים אלו. לעומתם, "הערלים", הלא אלו הנוצרים שאינם נימולים, "מאמינים בנוסח התורה שלא נשתנה, ורק מגלים בה פנים בפירושם הנפסד... ואם יעמידום על הפירוש הנכון, אפשר שיחזרו".

מן הראוי לציין, כי לדעת אחרונים רבים, איסור לימוד התורה לנוכרי מתייחס לתורה שבעל פה, אשר כפי ששמה מעיד עליה, נמסרה מפה לאוזן, לעומת התורה שבכתב שניתנה בצורה גלויה לכל (עיי' "אהבת יהונתן", בהפטר בשלח, שו"ת "יהודה יעלה" או"ח סי' ד', שו"ת "משיב דבר" יו"ד סי' ע"ז, ו"אור ושמש" תחילת פרשת חוקת).

לימוד "אלף בית" לנוכרי: נסיים בהלכה נוספת הקשורה לנושא זה, ולפיה, גוי אשר אסור ללמדו תורה, אף את אותיות ה"אלף בית" אין ללמדו! (ספר חסידים רל"ח, ומקור דבר זה כבר בזוהר אחרי מות דף עג, א).

פנינים

אלא שעל כתרה של המלכה מופיעה צורת שתי וערב... מאחר שגדולי התורה באנגליה הביעו את דעתם, כי טוב הדבר שרבי יהודי יוכתר בתואר "לורד" ויכנס כחבר בבית הלורדים, חיפשו עצה כדת מה לעשות. לבסוף, הורו לו שישתחוה בעומדו על רגל אחת... לאחר שבאו בדברים עם מנהל הטקס, נתן הלה את אישורו לשינוי זה, וכך נעשה ("קול ברמה").

דף מו, ע"א – המשתחוה להר

כשהרב הראשי הישתחוה בעמידה על רגל אחת

סיפר הרב יצחק זילברשטיין שליט"א: כשביקשו ראשי הממשל בבריטניה להעניק תואר "לורד" לרב יעקובוביץ, הרב הראשי בארצם, התעוררה בעיה חמורה. בטקסים מעין אלו נהוג להשתחוות למלכה,

דף מז, ע"א – כסחו הרוח חייב לכסות

מדוע מברכים על הדלקת נרות שבת

יש מן הראשונים (עיי' תוס' שבת כה, ב ד"ה "חובה", ו"טור" או"ח סי' רס"ג) הסוברים, כי אין לברך על הדלקת הנרות בערב שבת, מאחר שלדעתם, אדם שבביתו דולקים נרות בערב שבת, אינו מצווה לכבותם ולהדליקם שנית לכבוד השבת. מוכח, איפוא, כי אין כל מצווה בהדלקה עצמה של הנרות, אלא בעצם היותם דלוקים בליל שבת קודש, ולפיכך, אין לברך על הדלקתם.

המעין בספרי ראשונים אחרים, מוצא עצמו תמה נוכח העובדה, כי מחד גיסא, הם מסכימים, כי עיקר המצווה של נרות שבת קודש אינה בעצם פעולת ההדלקה, אך מאידך גיסא הם חולקים וסוברים, כי אדם שבביתו דולקים נרות בערב שבת, מצווה לכבותם ולהדליקם שנית. בסתירה זו ובפתרונה המעניין, נתמקד בשורות הבאות.

סתירה זו בולטת במיוחד בדברי רבינו תם (שם). בהתייחסו לשיטתם של הסוברים, כי אין לברך על הדלקת הנרות בערב שבת, מאחר שאין המצווה מתקיימת אלא בתוצאתה, הוא מוכיח להיפך מסוגייתנו, בה מבואר, כי אף על פי שמצווה לכסות דם של חיה או של עוף שנשחטו, אם התכסה דם זה על ידי הרוח, אין צריך להסיר את הכיסוי ולכסות את הדם שנית, מאחר שעיקר המצווה הוא תוצאתה, היינו, היותו של הדם מכוסה. מצווה זו, זהה היא

פנינים

דף מז, ע"א – עיקר שירה בפה

במה התזכחו מרים ובנות ישראל?

בסוגייתנו מובאת מחלוקת התנאים, אם עיקר השירה בעת הקרבת קרבן ציבור בבית המקדש בכלי, או שמא עיקר השירה בפה, והכלי לא בא אלא לבסם את הקול, אך אינו מצוה מן התורה ואינו חלק בלתי נפרד מן הקרבן.

על פי מחלוקת זו מסביר רבי משה בן חביב, בעל ה"גט פשוט", בשם חמיו רבי

יונתן גלנטי, את הכתוב לאחר שירת הים (שמות טו, כ) "ותקח מרים הנביאה אחות אהרן את התף בידה ותצאן כל הנשים אחריה בתפים ובמחלות. ותען להם מרים שירו לה' כי גאה גאה סוס ורכבו רמה בים".

הנשים יצאו אחריה בתופים ובמחולות, מאחר שסברו כי עיקר השירה בכלים. אולם, מרים נענתה ואמרה להן "שירו לה'", עיקר השירה בפה ("כמוצא שלל רב" ח"ב עמ' קצ"ד).

למצוות הדלקת הנר בערב שבת, אשר עיקרה בתוצאתה, בהפצת אור הנר, ובכל זאת, המכסה את הדם מברך על מצווה זו אף על פי שעיקר המצווה אינו הכיסוי בפועל אלא היותו של הדם בלתי מגולה, וכן, יש לברך על הדלקת נר שבת, למרות שעיקר המצווה אינה ההדלקה עצמה אלא הפצת האור בשבת.

אולם, מיד לאחר מכן מוסיף רבינו תם וקובע, כי אדם שבביתו דולקים נרות לפני כניסת השבת, מצווה לכבותם ולהדליקם שנית. נשאלת השאלה, במה שונה מצוות הדלקת הנרות מדם שהתכסה על ידי הרוח שאין מצווה לגלותו ולכסותו שנית?

במצוות הדלקת נרות שני חלקים: הגרי"ז מבריסק זצ"ל מאיר את עיני הלומדים גם בנושא זה, כשהוא מבאר, כי במצוות הדלקת הנרות בערב שבת יש שני חלקים. א. מצוות עונג שבת, המחייבת את היהודי להאיר את ביתו בשבת ב. מצוות כבוד השבת, המחייבת את היהודי להתקין נרות מבעוד יום כדי לקבל את פני שבת המלכה ולכבדה לקראת בואה (עיי' רמב"ם הל' שבת פרק ל' הל' ב.). מעתה, יהודי שבביתו דולקים נרות מבעוד יום, חייב לכבותם ולהדליקם שנית, משום שלולא כן, לא יקיים את מצוות "כבוד השבת" (חידושי הגר"ח על הש"ס סי' י"א בשם הגרי"ז. ועיי"ש שביאר באופן נפלא לפי"ז את דברי הרמב"ם).

דף מז, ע"א – דחוי אצל מצות

יש דיחוי אצל מצוות או אין דיחוי אצל מצוות, הנידון והשלכותיו

נפסק להלכה ("שולחן ערוך" יו"ד סי' שע"ד סעי' ד'), כי כאשר יהודי הולך לבית עולמו, על שבעת קרוביו להתאבל עליו שבעה ימים, ולאחר מכן חלים עליהם דיני אבלות עד מלאות שלושים יום לפטירתו^[1]. ונחלקו הראשונים, מה דינו של קטן שהפך לגדול בתקופת ה"שלושים". לדעת מהר"ם מרוטנבורג (הובא ברא"ש מו"ק פ"ג סי' צ"ו), עליו להתאבל על המת מרגע שנכנס לעול תורה ומצוות^[2]. אולם, הרא"ש (שם) חולק עליו וסובר, כי מאחר שבשעת הפטירה היה הקטן פטור מן המצוות, לא חלה עליו מצוות אבילות ואין הוא צריך לנהוג

[1] בנו ובתו של הנפטר חייבים לנהוג דיני אבילות בכל השנה הראשונה לפטירתו.

[2] כדין אדם שנודע לו על פטירת קרובו בתוך ה"שלושים".

בכל דיני אבילות. סוגייתנו העוסקת בנושא "יש דיחוי אצל מצוות או אין דיחוי אצל מצוות" תופסת מקום נרחב במחלוקת זו, כלהלן.

בהלכות קרבנות רווחת ההלכה, כי קרבן שנפסל זמנית להקרבה על גבי המזבח מסיבה כל שהיא, אין מקריבים אותו גם לאחר שהסיבה אשר בעטיה נפסל נמוגה. גמרתנו מסתפקת, אם הלכה זו גם נוהגת לגבי שאר מצוות התורה, כגון, לגבי לולב של עבודה זרה. לולב זה פסול לקיום מצוות נטילת לולב, אלא שיש לברר מה דינו של לולב זה לאחר שעובד האלילים זלזל בו וחדל מלהחשיבו כאליל ובכך הפקיע ממנו שם עבודה זרה. מצד אחד, מאחר שמעתה הלולב מותר בהנאה, גם מותר לקיים בו את מצוות נטילת הלולב. מצד שני, "יש דיחוי אצל מצוות", ומאחר שלולב זה נדחה בעבר מלשמש לקיום המצווה, הרי הוא נדחה עולמית. לדעת המהר"ם מרוטנבורג, ההלכה היא, "אין דיחוי אצל מצוות", ומותר להשתמש בלולב זה למצוות נטילת לולב^[3].

סוגייתנו עוסקת, איפוא, בחפץ שנדחה מקיום מצווה. ואילו המהר"ם מרוטנבורג והרא"ש נחלקו, מה דינו של אדם אשר נדחה מקיום מצווה. היינו, אותו קטן שבו אנו עוסקים, הרי נדחה מקיום מצוות האבילות בשעת הפטירה. לדעת מהר"ם מרוטנבורג (הובא ברא"ש מו"ק פ"ג ס"י צ"ו), מאחר שנפסק כי "אין דיחוי אצל מצוות", עלינו להסיק, כי סילוקה של סיבת הדחייה מן המצווה, מאפשר לקיימה, ועל קטן זה חלה חובת האבילות עם כניסתו בעול תורה ומצוות.

קטן שבשבת הפך לגדול: את הכרעתו חותם המהר"ם מרוטנבורג בראיה ניצחת לדבריו, מן הגמרא (יבמות לג, א) בה מבואר, כי קטן, שבשבת הפך לגדול על ידי הבאת "סימנים", חייב לקיים את מצוות השבת. הרי לנו, כי אף שבתחילת השבת היה זה דחוי מקיומה, חל עליו החיוב במלואו בהתפוגג הדיחוי^[4].

[3] אף שבסוגייתנו נשאר הדבר בספק, לדעת המהר"ם מרוטנבורג להלכה נפסק, שאין דיחוי, מכח הסוגיה במסכת סוכה לג/א ועוד. ועיי' תוד"ה "אשירה" בסוגיין מש"כ ליישב, ועיי' ביאור הגר"א או"ח ס"י תרמ"ו סעי' ב' ובצל"ח סוכה לג/א שכ"ה דעת הרמב"ם להלכה שאין דיחוי במצוות.

[4] בבית מדרשנו התקשו, שהרי בשבת, מלבד המצווה לשבות יש איסור לאו וחיוב מיתה על עשיית מלאכה, ובדחיית איסור לא עסקה הגמרא.

יש הבדל בין חפץ שנדחה מקיום מצווה לאדם שנדחה ממנה: אולם, הרא"ש (שם), חולק עליו וסובר, כי אף אם אכן נקבעה ההלכה ש"אין דיחוי אצל מצוות"^[5] הרי שכן הדבר לגבי חפץ שנדחה מקיום המצווה, לא כן לגבי אדם שנדחה מקיום מצווה. שכן, כאשר אנו עוסקים בקטן האבל, הרי המיתה היא המחייבת את קרובי הנפטר במצוות אבילות, ומאחר שבשעת המיתה לא חלה המצווה על הקטן, היא נדחית מפניו ואין לחייבו בה לאחר שנהיה גדול, שכן, סיבת החיוב למצווה כבר אינה קיימת. לעומת זאת, סוגייתנו עוסקת בלולב אשר נדחה מקיום המצווה, אך היהודי, הלא מעולם לא נדחה הימנה, ועליו לבקש אחר לולב אחר כדי לקיים בו את המצווה. לפיכך, לגבי חפצים "אין דיחוי אצל מצוות".

דיני השבת אינם "מתמשיכים" מכניסתה, אלא מתחדשים בכל רגע: ואילו את ראייתו של המהר"ם מרוטנבורג מן הקטן שהגדיל בשבת, דוחה הרא"ש בחילוק הבא. הלכות השבת אינם דינים ה"מתמשיכים" מכניסת השבת, אלא חובה לקיימן בכל רגע ורגע, ואף מי ש"נפל" לתוך יום השבת, חייב מיד לנהוג כנדרש מיהודי בשבת. לעומת זאת, מצוות האבילות נובעת מרגע המיתה והקבורה, ומאחר שהאבל היה קטן בשעת המיתה, כלל לא חלו עליו דיני אבילות. הארכנו די, אך משהגענו עד הלום, לא נמנע מן הקוראים את השלב המעניין הבא של משא ומתן הלכתי מרתק זה.

קיום מצוות "הבדלה" לאחר הלואית המת: כידוע, "אונן", היינו, מי שמתו מוטל לפניו, פטור מקיום המצוות (ברכות יז, ב). לפיכך, כאשר אדם נפטר בשבת, וקבורתו נערכת לאחר השבת, אין קרוביו מקיימים את מצוות ה"הבדלה" עד שיקברו את המת. גם במקרה זה נחלקו הרא"ש והמהר"ם מרוטנבורג (ברכות פ"ג הל' ב'). לדעת המהרמ"ם בשובם מן ההלוויה עליהם לקיים את מצוות ה"הבדלה", שהרי "אין דיחוי אצל מצוות". ואילו הרא"ש פסק, כי שוב אין הם יכולים לקיים את מצוות ההבדלה, שהרי הם היו דחויים ממנה בצאת השבת.

הפתירה בפסקיו של ה"שולחן ערוך: והנה, לגבי מחלוקתם לגבי הקטן שהפך לגדול בתוך ימי ה"שלושים" פסק ה"שולחן ערוך" (יו"ד סי' שצ"ו סעי' ג') כדעת

[5] עיי"ש ברא"ש שפקפק גם בזה וכדעת בעלי התוס' שפעמים שיש דיחוי במצוות.

הרא"ש שמאחר שבשעת הפטירה הוא נדחה ממצוות האבילות, שוב אין הוא מתאבל לאחר שהגדיל. ואילו בהתייחסו למצוות ההבדלה של קרובי המת פסק ה"שולחן ערוך" (יו"ד סי' שמ"א סעי' ב') כדעת המהר"ם מרוטנבורג, כי בשובם מן ההלוויה עליהם לקיים את מצוות ההבדלה. הכיצד? (בי"ח יו"ד סי' שצ"ו שם).

תמיהה זו מיושבת על ידי רבי דוד הלוי זצ"ל, בעל ה"טורי זהב" (יו"ד סי' שצ"ו ס"ק ב') המבאר בלשונו הזהב, כי אכן בעל ה"שולחן ערוך" הכריע כדעת הרא"ש, שאדם אשר נדחה מקיום מצווה, שוב אינו יכול לקיימה לעולם. אלא, שכזכור, הרא"ש עצמו מבאר, כי קטן שהגדיל ביום השבת, חייב בדיניה, משום שמקור החיוב בהלכות השבת אינו נעוץ ברגע התקדש היום, אלא קדושת היום מחייבת את היהודי להתנהג בשבת על פי דיניה.

מעתה, חילוק זה תקף ועומד גם בין מצוות אבילות למצוות הבדלה. כאמור, מצוות אבילות, חלה על כל דיניה ברגע המיתה והקבורה, ומיתת הקרוב וקבורתו היא מקור חיובה. לפיכך, מאחר שבעת המיתה לא חלה המצווה על הקטן, אין היא חלה עליו לאחר מכן. לעומת זאת, מצוות ההבדלה היא להבדיל בין הקודש ובין החול. כלומר, מקור חיובה אינו ברגע יציאת השבת, אלא, כל יהודי שחוה את השבת, מצווה החל ממוצאי שבת להבדיל בין הקודש ובין החול. מעתה, מאחר שאין זמן מסויים אשר הוא הרגע המחייב במצוות ההבדלה, אלא שבימות החול יש להבדיל בין הקודש ובין החול, אזי, אם בשל היותו אונן נמנעה מאבל זה מצוות ההבדלה, יבדיל נא בשובו מן ההלוויה (כפי שנפסק להלכה עד סוף יום ג' עיי' "שולחן ערוך" סי' רצ"ט סעי' ו'). [6]

[6] מן הראוי לציין, כי ביאור דברי הרא"ש שלעיל הוא לפי הדעה הרווחת בפוסקים. אולם, יש החולקים בביאור דבריו וסוברים, כי גם אם הגדיל הקטן לאחר הקבורה, ועדיין לא עברו שבעת ימי האבילות, הקטן מתחייב בימים הנותרים, ולא חלק הרא"ש אלא שאין צריך הקטן להשלים את ימי האבילות שהפסיד. עיי' ספר "דברי סופרים" ה"א אבילות סי' שצ"ו סעי' ג'. עוד ראוי לציין, שגם לשאר הפוסקים שאין הקטן שהגדיל חייב לנהוג "שבעה" ו"שלושים", בכל זאת, יש לו לנהוג דין אבילות של י"ב חודש על אביו ועל אמו, שהוא משום מצוות כיבוד אב ואם. כן צידד ה"חכמת אדם" ובקיצור שולחן ערוך וב"ערוך השולחן", עיי"ש בספר הנ"ל.

דף מוח, ע"ב - זה וזה גורם

בין גבינה "כשרה" לגבינת "מהדריץ"

במאמרנו הקודם (גליון מס' 203) על תהליך ייצור הגבינות וההשלכות ההלכתיות הנובעות מכך, עסקנו בשתיים מדרכי הייצור של גבינות רכות - "גיבון אנזימטי" ו"גיבון חומצתי". נזכיר, כי גיבון זה נעשה על ידי העמדת החלב לזמן מה ללא קירור, או על ידי הוספת חומרים מחמצים, כך שהרכבו של החלב ומבנהו משתנים, וחלקיקי החלבון שבו שוקעים ונאחזים זה בזה. במאמר הקודם דנו, אם גזירת חז"ל אודות "גבינה של גויים", גם חלה לגבי גבינות רכות, ובמאמר זה נעסוק בשאלת כשרותן של גבינות רכות, אשר החמצתן מתבצעת על ידי הוספת חלב עכו"ם.

גיבון גבינות בתרבית "חלב עכו"ם": כאמור, חימוץ החלב יכול להתבצע מעצמו ללא כל התערבות חיצונית, על ידי חיידקי חומצת החלב, הצורכים את הסוכר ואת החלבון שבחלב, ויוצרים חומצה המקרישה את החלב. אולם, נהוג לזרז תהליך זה על ידי הוספת תרביות חיידקים. כיום, תרביות אלו מיוצרות במפעלים משוכללים, המשביחים את החיידקים כדי להפיק מוצר משובח. מאחר שתרביות אלו מיוצרות אף הן מחלב, התעוררה השאלה, אם מותר להשתמש בהן לצורך גיבון גבינות ישראל, או שמא, מאחר שהן "חלב עכו"ם", יהפוך החלב המוחמץ על ידן ל"חלב עכו"ם".

זה וזה גורם: סוגייתנו עוסקת בנושא הלכתי יסודי המכונה בשם "זה וזה גורם". כלומר, כאשר מאכל אסור התערב במאכל מותר, אזי, אם המאכל האסור בטל בשישים במאכל המותר, רשאי האדם לאכול מתערובת זו. אולם,

פנינים

מצרים ובארץ כנען", והלוא אין יהודי יכול לבטל ע"ז של גוי?

דף נא, ע"ב - מצא בראשו מעות

בשבר אשר הם שוברים

דרש ר' צבי הירש מזידיטשוב זצ"ל: המשכו של הפסוק הוא - "בשבר אשר הם שברים". הגויים עצמם שברום וביטלום... ("דברי שאול" לבעל ה"שואל ומשיב").

מכיון שלגבי מעות יש חשש של עבודה זרה, כמפורש בסוגייתנו, אם כן, מדוע נאמר על יוסף (בראשית מז, יב) "וילקט יוסף את כל הכסף הנמצא בארץ

אם המאכל האסור "מעמיד" את המאכל המותר, כגון, עיסה שהחמיצה מחמת שאור של איסור, אזי, אף שכמות השאור בטלה בשישים, אסורה התערובת באכילה. למרות זאת, אם "זה וזה גורם", כלומר, אם עיסה החמיצה מחמת שאור של איסור ושל היתר כאחד, אין לפסול את המאכל מחמת השאור האסור, שהרי העיסה גם החמיצה עקב השאור המותר. להלכה (רמ"א יו"ד סי' פ"ז סעי' י"א) נפסק, כי "זה וזה גורם - מותר".

לכאורה, גם בתהליך ייצור הגבינה "זה וזה גורם". כלומר, הן החלב והן התרבית שהושבחה על ידי גויים ושהוכנסה אליו מחמיצים את החלב, ואם כן, אין לאסור את הגבינה באכילה.

אלא, שלדעת הפוסקים (ש"ך וט"ז יו"ד סוף סי' פ"ז), "זה וזה גורם מותר", נפסק רק כאשר אין בכוחו של הגורם האסור לבדו להעמיד את הדבר על תילו, ובנידונינו - להחמיץ את הגבינה. ומאחר שתרבית החיידקים המתוספת לחלב כדי לגבנו, יכולה גם יכולה להחמיצו לבדה, אין מקום להתיר את הגבינה בגלל "זה וזה גורם". [מלבד שאין לישראל לעשות כן לכתחילה, שהרי "אין מבטלים איסור לכתחילה", עיי' "שולחן ערוך" יו"ד סי' צ"ט סעי' ה', ועיי"ש במקום שביטלו מתי נאסר המאכל, ולא הועיל הביטול].

אמנם, בתקופות שונות נהגו לסמוך על היתרים מסויימים הנוגעים להלכות נוספות, אך בשנים האחרונות מקפידות ועדות הכשרות "למהדרין" להשתמש בתרבית חיידקים שיוצרה מחלב ישראל בלבד (ראה "נתיב החלב" עמ' 57, 63).

דף נב, ע"א - דיין שאינו הגון

מצבה בבית הדין

בסוגייתנו נאמר, כי המעמיד דיין שאינו הגון, הרי זה כאילו נטע אשרה של עבודה זרה, ואילו המעמיד דיין שאינו הגון במקום שמצויים בו תלמידי חכמים, הרי זה כנוטע אשרה ליד המזבח.

על הקשר בין דיין שאינו הגון לבין עבודה זרה תוהה הריטב"א, המבאר, כי מאחר שבשבת הדיינים למשפט שורה השכינה ביניהם, שנאמר (תהילים פב, א) "אלקים ניצב בעדת א-ל", הרי שהכנסת דיין שאינו הגון לבית הדין, מסלקת

את השכינה, ובכך הוא דומה לעבודה זרה. ואילו המעמידו במקום שמצויים בו תלמידי חכמים חוטא בכפליים, משום שתלמיד חכם מעלתו כמעלת המזבח, והצבת אדם שאינו הגון בחברת תלמידי חכמים, כמוה כהעמדת עבודה זרה ליד המזבח שנועד לכפר על חטאים.

כאשר נעיין בספרו של הרמב"ם (הלי סנהדרין פ"ג ה"י ח') נמצא, כי הוא משווה את המעמיד דיין שאינו הגון לעובר על איסור התורה (דברים טז, כב) "ולא תקים לך מצבה", ורק את המעמיד דיין שאינו הגון במקום שמצויים בו תלמידי חכמים הוא מדמה למעמיד אשרה אצל המזבח. המהרי"ק (שו"ת סי' קי"ז) מבאר, כי לדעת הרמב"ם, שני איסורי התורה, הן הקמת מצבה והן הקמת אשרה, רומזים על העמדת דיין שאינו הגון. עיתים, מבקשים להעמיד דיין שאינו יודע בין ימינו ולשמאלו, ועל כך אומר הפסוק "ולא תקים לך מצבה", היינו, דיין זה יישב בבית הדין כאבן, כמצבה, אל תציבוהו שם! עיתים, מבקשים להעמיד דיין ידען ומפולפל, אף שאין הוא ירא שמים, משום שנזקקים לחכמתו. על כך אומר הפסוק (דברים טז, כא) "ולא תטע לך אשרה", היינו, אל תעמיד דיין שאינו ירא שמים, אף שאתה נזקק לו שיצמיח פירות וסברות, משום שעל ידי שוחד ניתן יהיה להטות את "פירותיו".

פנינים

דף נב, ע"א – ארור האיש אשר יעשה

ארור על שם העתיד

כל הארורין ב"משנה תורה" נאמרו בלשון הווה, כמו "ארור מסיג גבול", "משגה עוור", "מקלה אביו" וכן הלאה. יוצא מן הכלל הוא "ארור האיש אשר יעשה פסל", שנאמר בלשון עתיד.

מעמיו של דבר, מפני שבעבודה זרה בלבד מצינו, שהקב"ה מצרף מחשבה למעשה, ולכן רק לגביה ניתן לומר ארור אשר יעשה בלשון עתיד, מפני שהאדם נענש בה אף על העתיד ("תורת חיים" חולין קמ"ב, ב).

דף נב, ע"א – כל המעמיד דיין שאינו הגון כאילו

נוטע אשרה בישראל

דיין שאינו הגון

הסביר הגר"ח סולובייצ'יק זצ"ל: כל העבודות הזרות ניכרות וידועות לכל. לא כן האשרה, שהיא עץ תמים למראה, שהעובר לידה אינו מודע לצורך להתרחק ממנה.

כן הדבר לגבי דיין שאינו הגון. לבוש הוא איצטלא דרבנן, וזמן רב חולף עד שהציבור מגלה כי תוכו רחוק מברו...

דף נב, ע"ב – נתברינהו

ביטול חמץ בתוך ערימת מצות!

לפני עשרות שנים התפרסם בעולם התורה הספר "מכתבי תורה", המכיל תכתובת עניפה המתפרסת לאורך ארבע שנים תמימות בין הגאון הנודע הרוגאצ'ובי, בעל ה"צפנת פענח", לבין גאון וורשאי בשם רבי מרדכי קלינא. מאתים ותשעים המכתבים הכלולים בספר זה, נושאים ונותנים בכל ענפי התורה, בין היתר על ידי מעבר "מעניין לעניין באותו עניין".

יש צורך בביטול גוף החמץ או די בביטול דין החמץ? בין הדברים העמוקים בהם נושאים ונותנים שני האריות, אנו מוצאים את השאלה הבאה: אם ניתן לקיים את מצות "תשביתו" של ביעור חמץ על ידי עירוב חמץ במצה כך, שהחמץ יתבטל במצה מדין "ביטול ברוב". תוכן הספק הוא, האם יש צורך לבטל את גוף החמץ, או שמא די בביטול דינו [ואף שאין מבטלים איסור לכתחילה, לדעת רוב הראשונים דין זה הוא מדרבנן ומדאורייתא קיים מצוות תשביתו].

הגר"מ קלינא כותב במכתבו ("מכתבי תורה" מכתב ק"ח), כי הפקעת דין חמץ מחתיכת לחם על ידי ביטולה ברוב וכדומה, גם היא מהווה קיום דין "תשביתו". כהוכחה לדבריו הוא מביא ראיה מביטול עבודה זרה. כידוע, מצווה לאבד כל עבודה זרה ולכלותה, שנאמר (דברים יב, ב) "אבד תאבדון", ובארץ ישראל אף יש לרדוף אחריה ולאבדה מן העולם. והנה, אנו מוצאים בגמרא (מ"ג, ב), שרבי אלעזר הקפר הכריח גוי עובד אלילים לבטל חפץ של עבודה זרה ולהפקיע ממנו את האיסור, אך לא להשמידו. ואף שניתן עדיין לדחות כי מדובר בחוץ לארץ,

פנינים

אומר היה רבי בונים מפשיסחא זיע"א:
ביטול העבודה הזרה, היינו ביטול
חשיבותה, נאמר רק לגבי הנכרי. אולם אם
יהודי ירצה לבטלה, הוא יוכיח בזה, שיש
לעבודה הזרה משהו מן החשיבות, שרק
כעת הוא מבטלה. ביטול כזה אינו ראוי...
("שיח סוד שרפי קדש" א' תרס"ב).

דף נב, ע"ב – וישראל אין מבטל

יש ביטול ויש ביטול

שנינו במשנה: "עובד כוכבים מבטל
עבודת כוכבים שלו ושל חבירו, וישראל
אין מבטל עבודת כוכבים של עובד
כוכבים".

אך ברש"י (נב, ב בד"ה "ניתב", נג, ב ד"ה "מכדי") כתב דברים דומים גם על ע"ז שבארץ ישראל!

מכאן מסיק הגר"מ קלינא: כשאמרה תורה לאבד, להשחית או לבטל דבר מסויים, אין צורך בהעברתו מן העולם דווקא, ודי בביטול דינו. מכאן נסיק כי הפקעת דין חמץ מחתיכת לחם על ידי ביטולה ברוב וכדומה, גם היא מהוה קיום דין "תשביתו".

ההבדל בין א"ל לחמץ: אלא, שרבני בית מדרשנו העירו, כי יש לחלק בין חפץ של עבודה זרה לחמץ. שכן, איסור עבודה זרה נובע מהחשבתו של החפץ לא"ל, ולפיכך, העובדה שבעל החפץ חדל להתייחס אליו כאליל, נחשבת כקיום מצוות איבוד עבודה זרה, שהרי בכך אבד הא"ל מן העולם. לעומת זאת, איסור חמץ מתייחס לגופו של החמץ. החמץ עצמו הוא שנאסר, וציווי התורה לבטלו הינו לאבדו מן העולם בפועל.

דף נה, ע"א – רעים בשליחותן ונאמנים בשבועתן

ההבדל בין ברכת "אשר יצר" לברכת "רפאנו"

הורו הפוסקים, כי אדם שנפנה לנקביו באמצע התפילה, יברך את ברכת "אשר יצר" לאחר שיסיים את תפילתו ("דרך החיים", ונפסק ב"משנה ברורה" סי' ס"ו ס"ק כ"ג). אולם, הגאון רבי ירוחם הלוי זצ"ל מערער בספרו "בני לוי" (סי' ה') על הלכה זו, שכן, אדם זה כבר התפלל תפילת העמידה ובה תפילת "רפאנו", וממילא כבר יצא ידי חובת ברכת "אשר יצר". פסיקתו זו, מבוססת על ההנחה כי עניין אחד להן, לברכת "אשר יצר" ולברכת "רפאנו".

שני הנהגות רפואה בעולם: אולם, הגאון רבי חיים ברלין זצ"ל (שו"ת "נשמת חיים" סי' י') מוכיח, כי ברכת "רפאנו" וברכת "אשר יצר" אינן זהות כלל. לדבריו, שני הנהגות יש בעולם. האחת, מובאת בסוגייתנו המבארת, כי התורה מכנה את המחלות (דברים כח, נט) "חולים רעים ונאמנים", משום שהקב"ה קובע להן זמן מתי יכנסו אל האדם ומתי יצאו ממנו, והמחלות עומדות בזמנים אלו בנאמנות מוחלטת. ההנהגה הנוספת היא לאותם הזוכים להנהגה ניסית למעלה מדרך הטבע, הלא היא ההבטחה האלוקית לעם ישראל (שמות טו, כו): "אם שמוע תשמע לקול ה' אלקיך... כי אני ה' רפאך". כלומר, כאשר האדם הולך בדרך התורה, אזי הקב"ה בכבודו ובעצמו הוא רופאו, ובכוחו לרפאות את החולה

קודם הזמן שהשביע את המחלות לצאת הימנו (עיי' תוס' ר"ה טז, א ד"ה "כמאן" שממנו הוכיח כן). זוהי, איפוא, מסיים הגר"ח ברלין זצ"ל, כוונת הברכה "כי א-ל מלך רופא נאמן ורחמן אתה", היינו, "מלך רופא נאמן" - נאמן בזמן השבעת המחלות, ו"רחמן" - אף קודם זמן צאתם מן האדם, לפי השבעתם.

לכל אחת מהנהגות אלו נתקנה ברכה בפני עצמה. על חסד ה' עם ברואיו בהנהגת העולם כולו על פי הטבע, נתקנה ברכת "אשר יצר", בה אנו חותמים "רופא כל בשר". ואילו את ברכת "רפאנו" אנו חותמים "רופא חולי עמו ישראל", כלומר, ברכה זו מתייחסת להנהגת הקב"ה עם בני ישראל, שהיא שונה לחלוטין מהנהגתו עם יתר יצורי אנוש, ולפיכך, אין ברכת "אשר יצר" וברכת "רפאנו" זהות בתוכן.

ברכת "אשר יצר" - לבריא, ברכת "רפאנו" - לחולים: הגאון רבי אליעזר יהודה ולדנברג שליט"א (שו"ת "ציץ אליעזר" חלק י"א סי' ד'), מחדד בהרבה את ההבדל בין ברכת "אשר יצר" לברכת "רפאנו". לדבריו, ברכת "אשר יצר", כלל אינה עוסקת באנשים חולים, כי אם בחכמת הבריאה, כפי שנאמר בתחילת ברכה זו, "אשר יצר את האדם בחכמה", הכוללת את בריאותם התקינה של כלל בני האדם, שלא היתה אפשרית לולא "רופא כל בשר". אולם, ברכת "רפאנו" עוסקת באנשים שלקו במחלה, כפי שאנו אומרים בתחילת הברכה "רפאנו ה' ונרפא". אף חתימת ברכות אלו, הוא מוסיף, מלמדת על השוני ביניהן, שהנה, את ברכת "אשר יצר" אנו חותמים "רופא כל בשר", ואילו את ברכת "רפאנו" אנו חותמים "רופא חולי עמו ישראל". כלומר, ברכת "אשר יצר" עוסקת בכל יושבי תבל, וברכת "רפאנו" עוסקת בחולים בלבד.

דף נה, ע"ב - שאסור לסייע ידי עוברי עבירה

האם מותר ליהודי לשחוט עבור מוסלמי קרבן ביום חגו?

אנו מכירים היטב את ציווי התורה (ויקרא יט, יד) "ולפני עור לא תתן מכשל". מלבד איסור זה, קיים איסור מדרבנן המכונה "מסייע", ולפיו, אין לסייע ליהודי לעבור על איסור, גם אם הלה יכול לעבור על איסור זה ללא הסיוע (עיי' תוס' ור"ן שבת ג, א). טעם איסור זה הוא משום שכל אדם מצווה להפריש את חבירו מאיסורים, וכל שכן שעליו להמנע מלסייעו לעבור עליהם (ר"ן לעיל ו, ב, רא"ש שבת שם). משום כך, נפסק להלכה, כי אסור לאדם למכור דברים אסורים,

אף אם הם ניתנים להשגה במקום אחר. [כלומר, אם ניתן לקנות אותם אצל יהודי אחר, אין הם נחשבים כניתנים להשגה כלל, שהרי לשני היהודים המוכרים אסור לתת לו חפץ זה ומי מהם שיעשה כן יעבור על איסור מן התורה של "ולפני עור". אולם, אף אם הלה יכול להשיג חפץ אסור זה אצל מי שאינו יהודי, אסרו חז"ל לסייע לעוברי עבירה ("משנה למלך" ה' מלוה ולוה פ"ד ה' ב').]

נלגבי איסור מסייע בעכו"ם, עיי' "שולחן ערוך" יו"ד סי' קנ"א סעי' א' ברמ"א ובנו"כ שם, ועיי' ברש"י ד"ה "וישראל".

מטעם איסור "מסייע", כאשר הרשב"ץ (שו"ת תשב"ץ ח"ג סי' קל"ג) נשאל, אם יהודי רשאי לשחוט את קרבן החג הנהוג אצל המוסלמים, עבור מוסלמי, הוא שלל זאת, תוך שנימק כי מספר איסורים כרוכים בכך, ואחד מהם הוא, שבשחיטה זו הוא מסייע לעוברי עבירה, שהרי המוסלמי שקבע חג מסויים כחלק מדתו, הוסיף בכך מצווה על שבע מצוות בני נח, ואסור לבן נח להוסיף מצווה על המצוות שנצטווה בהם (רמב"ם ה' מלכים פ"י ה' ט') ואין לסייע בידם לעשות זאת.

השכרת נכס לעוברי עבירה: שאלה חמורה ביותר עלתה על שולחן הפוסקים והיא, אם מותר להשכיר נכס, כגון חנות או דירה, ליהודי שאינו שומר תורה ומצוות, כאשר ברור, כי הלה יחלל בה את השבת. המהרש"ם (שו"ת ח"ב סי' קפ"ב) אשר נשאל אודות השכרת חנות לספר יהודי שעשה שבתו חול, מצא מספר צדדים להתיר השכרה זו, בין היתר, מאחר שאיסור הסיוע אינו אלא בשעת האיסור ולא קודם לכן, ומאחר שבעת השכרת הדירה, ביום חול, השוכר לא עובר בה עבירה, המשכיר אינו נחשב "מסייע" (שו"ת "כתב סופר" יו"ד סי' פ"ג), וכן מאחר שמעשה העבירה של הספר אינו בגוף הבית כי אם בחללו. יש לציין, כי היתר זה, האחרון, אינו תקף בימינו, כאשר חילול השבת נעשה בגוף הבית על ידי השימוש בחשמל.

עם זאת, כתבו הפוסקים ("ערוגות הבושם" או"ח סי' נ"ד ו"נחלת אליהו" סי' ל"ו), כי אם הדירה העומדת להשכרה, מצוייה בשכנותו, אין להשכירה ל"שכן רע". ואילו בעל ה"ציץ אליעזר" (שו"ת חלק י"ג סי' ל"ט) מיעץ להתנות בחוזה השכירות, שלא יחללו שבת בנכס, ובכך לפחות להמעיט את חילול שבת קדשנו. נציין גם את דברי בעל ה"משנת רבי אהרן" (ח"א סי' ג') הכותב: "אבל בודאי ראוי לכל מי שיש בו יראת שמים לחוש לכבוד השי"ת ולכבוד השבת, ולא

להיות חס ושלום מסייע כל דהוא בחילול שבת, גם שלא להכניס התועבה של חילול שבת לתוך ביתו ורשותו, ובהמניעה מלהשכיר יש קידוש שם שמים".

דף נז, ע"א – תינוק בן יומו עושה יין נסך

יין נסך – שורשי תקנת יין נסך וטעמיה

בדרך כלל, איננו נוהגים לצטט סעיף שלם מן ה"שולחן ערוך", אך הפעם נצטט את מרבית סעיף אי' מסימן קכ"ג בחלק "יורה דעה", משום שבסעיף זה טמונים גדריו וטעמיו של איסור יין נסך. ראוי לקרוא סעיף זה, תוך שימת לב ללשונו המשתנה חליפות, כלהלן: "סתם יינם של עממים עובדי כוכבים, אסור בהנאה, והוא הדין למגעם ביין שלנו. הג"ה, משום גזירת יין שנתנסך לאלילים. ובזמן הזה, שאינו שכיח שהאומות מנסכים לעבודת כוכבים, יש אומרים דמגע עובד כוכבים ביין שלנו אינו אסור בהנאה, רק בשתייה... ולכן מותר לגבות בחיבו מן העובדי כוכבים סתם יינם... אבל לפתחלה אסור לקנותו ולמכרו כדי להשתכר בו... ויש מקילים גם בזה, ופוזב להחמיר"... המותר ליהנות מיין נסך, או אסור? ובכן, עלינו לברר, יין נסך זה שבו עוסקת סוגייתנו מהו, ומדוע הוא אסור.

יין שניסכוהו לעבודה זרה אסור בהנאה מן התורה, והוא הדין כל מאכל או משקה שהוקרבו לעבודה זרה. חז"ל הוסיפו ותקנו, כי "סתם יינם", היינו, כל יינותיהם של הנוכרים אסורים בשתיה ובהנאה, אפילו שלא ניסכום לעבודה זרה, וכמו כן יין של ישראל שנגע בו גוי, נאסר בשתיה ובהנאה. הראשונים מבארים (רא"ש ורשב"א), כי תחילה גזרו חכמים איסור שתייה על יין של נוכרי ועל יין שנגע בו נוכרי, כדי למנוע שתיית יין על ידי יהודים ונוכרים יחדיו, בשל התוצאות ההרסניות העלולות להתגולל על עמנו בעטייה של שתייה מעורבת זו. לאחר מכן, נדרשו חז"ל לקבוע, כי "סתם יינם" אסור גם בהנאה, מחשש שמא בני אדם יטעו וישוו בין "סתם יינם" ליין נסך אמיתי, ויאמרו, כי כפי ש"סתם יינם" מותר בהנאה, גם יין נסך מותר בהנאה. לפיכך, השוו חז"ל את דינו של "סתם יינם" ליין נסך, וגם אסרוהו בהנאה.

להתחקות אחר שורשי תקנת יין נסך וטעמיה, חשיבות רבתי, משום שהרמב"ם הורה (ה' מאכלות אסורות פרק י"א ה' ז'): "כל עכו"ם שאינו עובד עבודת כוכבים כגון אלו הישמעאלים יינן אסור בשתייה ומותר בהנייה", וכן

נפסק להלכה ("שולחן ערוך" יו"ד סי' קכ"ד סעי' ו'). זאת, משום שהמתעסק עם נוכרי עובד עבודה זרה עלול לטעות ולחשוב, שחכמים אסרו יין שבא במגע עם הגוי משום שהגוי ניסכו, ומכאן ועד להשוואת "סתם יינם" ליין נסך, קצרה הדרך. אולם, המתעסק עם נוכרי שאינו עובד אלילים כלל, אינו חושב שחז"ל אסרו את יינו משום יין נסך, שהרי לגוי זה אין אלילים לנסך להם, ובוודאי יבין, כי תקנת חז"ל נועדה למנוע עירוב בין ישראל לאומות העולם, ושוב לא יבוא לטעות ביין נסך.

ההבדל בין הנוצרים למוסלמים והשלכותיו לעניין יין נסך: הבנו, איפוא, כי קיים הבדל בין נוצרים, שעובדי אלילים הם, למוסלמים שאינם מאמינים באל זר. עתה, שומה עלינו להעמיק ולבדוק, מה דינם של הנוצרים בני ימינו, אשר אמנם עובדי עבודה זרה הם, אך זה שנים רבות שאינם מנסכים יין לעבודה זרה. האם, מאחר שבפועל אין הם מנסכים יין לעבודה זרה, דינם כמוסלמים האוסרים את היין בשתיה בלבד, מחשש שמא יבואו להתחתן בם, או שמא, מאחר שסוף סוף עובדי אלילים הם, חלה עליהם תקנת חז"ל שקבעה, כי יינו של עובד כוכבים אסור בשתיה ובהנאה, ללא כל הבדל אם עכו"ם זה מנסך לאלילו אם לאו?

שאלה יסודית זו, הוצבה לפתחם של רבותינו הראשונים ובעלי התוספות (נז, ב ד"ה "לאפוקי) והרא"ש (סי' ז') בקשו להוכיח מסוגייתנו, כי מגע נוכרי עובד אלילים שאינו נוהג לנסך יין לעבודה זרה, אינו אוסר את היין בהנאה. שהנה, גמרתנו קובעת שמגע תינוק נוכרי בן יומו ביין של יהודי אינו אוסרו בהנאה על ישראל, משום שאין הקטן יודע ב"טיב עבודת כוכבים ומשמייה". נמצא, לכאורה, כי כל מי שאינו יודע בטיב עבודת כוכבים, אין מגעו אוסר את היין בהנאה על ישראל. אולם, בעלי התוספות מבארים, כי כוונת הגמרא היא, שקטן שנוגע בחפץ, כלל אינו מתכוון לייגע בו, שהרי אין הוא מתכוון למאומה, אלא פועל מתוך אינסטינקטים ולא מתוך מחשבה. לפיכך, דווקא את מגעו של הקטן לא אסרו חכמים, אך אין להקיש מכך לגבי נוכרי גדול, הנוגע ביין מתוך מחשבה תחילה. מאחר שבעלי התוספות לא הגיעו לכלל הכרעה ברורה, ויש סברה להתיר יין זה בהנאה לישראל, הם מסיימים: "הואיל ופשט המנהג להתיר, והנח לישראל שיהו שוגגים ואל יהו מזידין". אלא, שה"מרדכי" מסייג היתר זה למקום הפסד דווקא, היינו גבית חוב מנוכרי וכדומה, אך לא למסחר לצורך הפקת רווח.

ברבות השנים, משהצטמצמו עד מאד אפשרויות המסחר של היהודים, והשלטונות הגבילום למסחר בנכסי דנידי בלבד, סחרו יהודים רבים ביין נוכרים. שאלה זו התעצמה, איפוא, ועלתה על הפרק במלא עוזה: האם יין של נוצרים אסור בהנאה, ולפיכך אין לסחור בו, או שמא מותר הוא בהנאה.

תשובה מופכמת וברורה לא ניתנה על כך וזהו, איפוא, פשר לשונו רבת הגוונים של הרמ"א בהלכה זו: "ובזמן הזה, שאינו שכיח שהאומות מנסכים לעבודת כוכבים, יש אומרים דמגע עובד כוכבים ביין שלנו אינו אסור בהנאה, רק בשתייה... ולכן מותר לגבות בחובו מן העובדי כוכבים סתם יינם... אבל לבתחילה אסור לקנותו ולמכרו כדי להשתכר בו... ויש מקילים גם בזה", כלומר, גם לשם רווח מותר לסחור בו, "וישוב להחמיר".

דף נט, ע"א – משום בישולי עובדי כוכבים

מכשיר המיקרוגל לאור ההלכה

גמרתנו חוזרת ושונה את איסור "בישולי עכו"ם", עליו למדנו בשבועות האחרונים, היינו, את איסור חז"ל שלא לאכול מאכלים שהתבשלו על ידי נוכרים, אם משום שביקשו לבדל את היהודים מן הגויים שלא יסעדו עמם בצוותא (רש"י לה, ב ד"ה "והשלקות", תוס' לח, א ד"ה "אלא"), ואם משום החשש

פנינים

האי שמע מינה ממזר הוא". בעל ה"שאגת אריה" שמע את תשובת הרב והגיב מיניה וביה: "ממזר תלמיד חכם קודם לכהן גדול עם הארץ..."

נוכח הרב, כי יש לו עסק עם בר אוריין, קראו אליו ושאלו לפשר דבריו. בעל ה"שאגת אריה" הוכיח לו כי דבריו נסתרים מגמרא מפורשת, ומתוך משא ומתן וריחתא דאורייתא התברר לרב העיר, כי העני לבוש הבלאות הוא בעל ה"שאגת אריה" ולא אחר. קראו הרב לביתו, האכילו והשקהו, ואף הלבישו כראוי לו ("מורשת אבות").

דף נט, ע"א – צא והכרז על בניהם שהם ממזרים

"שטויות שטויות"

במשך תקופה ארוכה נדד רבי אריה ליב, בעל ה"שאגת אריה" מעיר לעיר. פעם אחת נזדמן לסעודת חתונה, שם ישב בין העניים ואכל. באותה שעה דרש בהלכה רב העיר, הגאון רבי חיים הכהן רפאפורט. לא נראו הדברים לרבי אריה ליב ומלמל לעצמו: "שטויות, שטויות".

סת השמש לרב על העני היושב ואוכל, ותוך כדי כך מציין כי דברי הרב הינם 'שטויות' – והרב אמר בקול: "מרחציף כולי

שבמהלך הסעודה היהודי יאכל מאכלות אסורות שיביא עמו הנוכרי (רש"י לח, א ד"ה "מדרבנן", ועיי' רמב"ם בפ"י המשניות).

כידוע, תהליכים מסויימים של הכנת דברי מאכל, כגון, כבישה ומליחה, נחשבים כ"בישול" לעניין איסור בשר בחלב. ונחלקו הראשונים, אם מאכלים שהוכנו על ידי נוכרי בתהליכים אלו, אסורים באכילה ליהודי כדין "בישולי עכו"ם". [נעיי' בסוגיא לעיל ח/ב שנחלקו הראשונים בביאור מחלוקת האמוראים שם]. להלכה, פוסק ה"שולחן ערוך" (יו"ד סי' קי"ג סעי' י"ג), כי דג שנמלח על ידי גוי, או פירות שעושנו על ידי גוי והוכשרו בכך לאכילה, אינם נחשבים כ"בישולי עכו"ם".

מכשיר המיקרוגל שבשנים האחרונות הפך לחלק מן הנוף הקבוע במטבח, הופיע על שולחן ההלכה כיצור בלתי מזוהה. תנור הוא אינו, אש אינה בוערת בו, אך הוא מסוגל להרתיח מים ולבשל עופות. האם גזירת חז"ל של "בישולי עכו"ם" חלה גם על מאכלים שבושלו במיקרוגל? כדי להעמיק בנושא זה, תחילה עלינו לבדוק כיצד פועל המיקרוגל, או אז, נדע אל נכון את שורש השאלה.

ובכן, מכשיר המיקרוגל הופך את זרם החשמל לגלים אלקטרומגנטיים, המתפשטים בחלל המכשיר ונבלעים בחומר שיש בו לחות, והחומר, הלא הוא האוכל, מתחמם ומתבשל מעצמו ובתוך עצמו. הדעת נותנת כי אין לאסור באכילה בישולי עכו"ם במכשיר המיקרוגל, משום שאין כאן פעולה של בישול באש, וכאמור, להלכה נפסק, כי חז"ל אסרו בישולי עכו"ם כאשר פעולת הבישול מבוצעת על גבי האש בלבד.

שני הפברים לאיפור בישולי עכו"ם באש דווקא: אולם, כאשר נתבונן בטעם ההלכה הקובעת כי בישול על גבי האש בלבד הוא האוסר דבר מאכל ב"בישולי עכו"ם", תתגלה לפנינו תמונה שונה לחלוטין. לדעת הראב"ד (הובא ברשב"א ב"תורת הבית" בית שלישי סוף שער שביעי), חז"ל ביקשו למנוע התקרבות יתירה בין ישראל לעמים, "ואין קירוב הדעת במליחה". כלומר, בישול על ידי מליחה או על ידי כבישה אינו משובח וראוי, אלא הוא בישול גרוע וחלקי, ואין בסעודה משותפת ממאכל זה כדי לקרב את הלבבות. רק מאכל טוב הנאכל בצוותא, מאחד את ליבות הסועדים. ואילו ה"מגיד משנה" (הלי מאכלות אסורות פ"ט ה"ו) מבאר, כי חז"ל אסרו את צורת הבישול הנפוצה בלבד, הלא היא בישול על גבי האש.

מעתה, מאחר שהבישול במכשיר המיקרוגל משובח הוא, הרי שלדעת הראב"ד יש לאסור מטעם "בישולי עכו"ם דבר מאכל שהוכן בעזרתו. ומאחר שהבישול בעזרת מכשיר זה גם נפוץ מאד בימינו, הרי שדבר מאכל זה יהיה אסור גם לדעת ה"מגיד משנה", שהרי כל צורת בישול שתהפוך לנפוצה, אסורה (עיי' שו"ת "אגרות משה" או"ח ח"ג סי' נ"ב). לפיכך, דבר מאכל שהתבשל על ידי נוכרי במכשיר המיקרוגל נאסר באכילה ליהודי (שו"ת "שבט הלוי" ח"ח סי' קפ"ה), וכן הורה הגרי"ש אלישיב שליט"א ("שבות יצחק" ח"ו פ"ו עמ' ס"א).

בישול דרך הפלפון: צורת בישול נוספת שהפכה לנפוצה, רווחת במפעלים רבים בהן קיימים תנורים ענקיים הפועלים באמצעות קיטור. למרות שדרך בישול זו מכונה "עישון", צורת בישול אשר הפוסקים הקדומים התייחסו אליה כפעולה שאינה אוסרת דבר מאכל מטעם "בישולי עכו"ם", אסורים דברי המאכל המוכנים בימינו בשיטה זו, מאחר שהיא שהפכה לנפוצה. אחת השיטות המעניינות למנוע מכשול "בישולי עכו"ם" במפעלים אלו, היא על ידי הצמדת מכשיר טלפון מיוחד למצת החשמלי של דודי העישון, אשר צלצולו מפעיל את המצת. כל שנותר למשגיח הכשרות הוא, להתקשר לטלפון המיוחד, ולהדליק בכך את התנור ("שבות יצחק" שם, עמ' ע"ג). [ראוי לציין, כי בשו"ת "מנחת יצחק"

פנינים

דף נט, ע"א – סחור סחור... לכרמא לא תקרב

הפידור הקטן

משכיל 'מתקדם', פנה אל אחד מגדולי דורו והביע את תמיהתו על הגזירות, החומרות והסייגים שהוסיפו חז"ל על דברי תורה.

"בא ואספר לך מעשה שהיה", השיב לו הרב. "יהודי תלמיד חכם נודמן לפונדק. בהגיע זמן התפילה, ראה את בעל הפונדק מתפלל מתוך סידור עב כרס, המלא והגדוש בהלכות ובפירושים. מאחר שהפונדקאי היה יהודי פשוט, ורוב אותם פירושים והלכות כלל לא היו בני הישג בשבילו, הציע לו האורח עסקה, לפיה הוא יתן לו סידור פשוט תמורת סידורו העבה של בעל הפונדק.

העסקה בוצעה, אך למחרת בבוקר, כאשר יצא האורח לדרכו, דלק אחריו הפונדקאי וטען כי הוא מתחרט על העסקה, מאחר שיש בסידור העבה מה שאין בסידור הדק. "סידורי מכיל עשרות עמודים כתובים באותיות רש"י עוד לפני תחילת התפילה. מדרך הטבע בלה הסידור ודפיו נעקרים בזה אחר זה, ולפיכך, גם אם דפים אלו ינשרו, יארך זמן רב עד שיקרעו דפי התפילה עצמה. בסידור של כבודו, יתלשו דפי תפילת שחרית עצמה לאחר זמן מועט, והיא תתחיל מ"עלינו לשבח"... מתחרט אנוכי..."

"והנמשל", סיים אותו גדול, "מובן אף מובן".

ח"ג ס"י כ"ו אות ו', מצדד להקל בבישול על ידי קיטור במפעלים. עיי"ש שצירף דעה המקילה בבישול תעשייתי, עם דעה המקילה בקיטור. אולם, דעת שאר הפוסקים אינה כן, וכמו שכתב ה"חזון איש" זצ"ל באגרת שהביא ה"שבות יצחק", שם, לאסור בכל מקרה].

דף נט, ע"א – עד שימול ויטבול

גוי חולה לב וחולה סכרת שביקש להתגייר

מבואר בסוגייתנו, כי על מנת להתגייר צריך הנוכרי למול ולטבול, ואילו נוכרי שטבל ולא מל או שמל ולא טבל, אין גירותו חלה. אולם, נוכרי המבקש להתגייר ולא ניתן למולו ואף לא להטיף ממנו דם ברית מפני שמקום מילתו נכרת, רשאי להתגייר על ידי טבילה בלבד ("שולחן ערוך" יו"ד ס"י רס"ח סעי' א').

גיור ללא ברית מילה: נידון הלכתי מרתק התפתח בעקבות בקשתו החריגה של גוי חולה לב וסכרת, שבקש מהרב היהודי בעיירתו שיגיירו, תוך שציין, כי עקב מצבו הבריאותי, הוא מנוע מלמול את עצמו. הרב ביקש להתיר את גיורו של הנוכרי החולה ללא עריכת ברית מילה, מאחר שסבר, כי כשם שנוכרי נטול עורלה מתגייר בטבילה בלבד, כך גם נוכרי שאי אפשר למולו מתגייר בטבילה בלבד.

השאלה נשלחה אל הגאון רבי יחיאל יעקב וינברג זצ"ל, בעל ה"שרידי אש" (שו"ת ח"ב ס"י ס"ז, ס"ח), אשר הכריע, כי דווקא נוכרי נטול עורלה רשאי להתגייר על ידי טבילה בלבד, אך נוכרי ערל, אינו נפטר ממצוות המילה מפני אונס כל שהוא, תוך שהוא פורס את ראיותיו, כלהלן.

ראשית, עלינו להוכיח, כי נוכרי שאנוס מלמול את עצמו, אינו יכול להתגייר על ידי טבילה בלבד. ובכן, הגמרא (כריתות ט, א) דנה, כיצד מתגיירים כיום נוכרים ללא הבאת קורבן לבית המקדש, כפי שהיה נהוג בזמן שהבית עמד על תילו. לכאורה, כותב בעל ה"שרידי אש", שאלה זו אין לה כל בסיס, משום שניתן לומר שהגויים של ימינו המבקשים להתגייר, אנוסים הם, בשל העדרו של בית המקדש, ולפיכך, הם רשאים להתגייר גם ללא הבאת קורבן. הרי לנו, כי מקרה אונס אינו פוטר את המבקש להתגייר מן המוטל עליו, ולכן, נוכרי ערל, אינו רשאי להתגייר ללא הסרת ערלתו, גם אם אנוס הוא.

מעתה, עלינו לדון בשאלה הבאה. עד כה, התייחסנו אל ערלת הנוכרי כמחסום בלתי עביר בדרך אל היהדות. ערל - אינו יכול להיות יהודי. אולם, זאת מניין לנו. שמא, דווקא נוכרי שיכופֿל למול את עצמו, אינו רשאי להתגייר על ידי טבילה בלבד, אך נוכרי שאינו יכול למול את עצמו, כִּלְכָּל לֹא נִצְטוּוּהָ לעשות כן, וממילא עובדת ערלותו אינה מהווה עכבה בדרכו אל היהדות. כלומר, עלינו להוכיח, כי מציאות העורלה יוצרת שם "ערל", ולא רק מי שהתחייב במצוות מילה ואינו מקיימה נחשב ערל.

נוכל לבדוק זאת, ממשיך ה"שרידי אש", על ידי בחינת המקרה הבא. כידוע, כהן ערל אינו רשאי לאכול תרומה (ויבמות ע, א). אך מה דינו של כהן שלא נימול מחמת סכנה בריאותית. לכאורה, אם ערל הוא מי שנצטווה למול את עצמו ולא עשה כן, הרי כהן חולה זה אינו מצווה למול את עצמו, וממילא אינו נחשב "ערל". אך אם "ערל" הוא כל מי שערלתו לא הוסרה, גם כהן זה אינו רשאי לאכול תרומה.

בשאלה זו נחלקו רבותינו הראשונים. לדעת רש"י ובעלי התוספות (ויבמות שם), הכהן הערל מחמת אונס אינו רשאי לאכול בתרומה. אולם, רבינו תם חולק וסובר, כי הוא רשאי גם רשאי לאכול בתרומה. יוצא, איפוא, לכאורה, כי לדעת רש"י ובעלי התוספות "ערל" הוא כל מי שערלתו לא הוסרה, ולפיכך, כהן ערל מחמת אונס אינו רשאי לאכול בתרומה, ובנידונינו, גוי שאינו יכול למול את עצמו מחמת מחלה, אינו רשאי להתגייר, שהרי סוף סוף "ערל" הוא. ואילו לדעת רבינו תם, "ערל" הוא כל מי שהצטווה להסיר את ערלתו ולא עשה כן, ואילו מי שאנוס ואינו יכול להסיר את ערלתו, הרי מעולם לא נצטווה לעשות כן, ולפיכך, הכהן הערל רשאי לאכול בתרומה, ולכאורה, גם גוי שאינו יכול למול את עצמו מחמת סכנה, אינו נחשב כ"ערל" שהרי בוודאי לא הצטווה לסכן את עצמו.

האומנם כן, לדעת רבינו תם, נוכרי חולה רשאי להתגייר על ידי טבילה בלבד? למקרא פסק ההלכה הבא של רבינו תם, ייסתר בניין נאה זה באחת. רבינו תם (הובא בטור יו"ד סי' רס"ח), מחמיר אף יותר מן ההלכה הנהוגה וקובע, כי גם נוכרי נטול עורלה, אינו רשאי להתגייר על ידי טבילה בלבד! ברור, איפוא, כי לדעתו, נוכרי ערל וחולה, אינו רשאי להתגייר על ידי טבילה בלבד. כיצד אם כן, פוסק הוא הלכות הסותרות זו את זו: כהן ערל מחמת מחלה, רשאי לאכול

בתרומה, אך נוכרי ערל מחמת מחלה, אינו רשאי להתגייר ולא זו בלבד, אלא
אף נוכרי גפול עורלה אינו רשאי להתגייר?

בסופו של משא ומתן הלכתי ענף, מגיע הגאון בעל ה"שרידי אש" זצ"ל
למסקנה הבאה – קיים הבדל יסודי בין יהודי לנוכרי. עם ישראל זכה להכנס
בברית עם הקב"ה, אך הגויים, דחו מעליהם את תורת ה'. מיני אז, כל הנוכרים
י"ערלים" הם מן הברית שנכרתה בינינו לבין הקב"ה. לפיכך, נוכרי המבקש
להסתופף בחצרות ה', צריך למול את עצמו בפועל, כדי לכרות ברית עם הקב"ה.
אם אינו עושה כן, תהא הסיבה אשר תהא, אין לו כל אפשרות לקשור את גורלו
עם העם היהודי. לעומת זאת, יהודי אשר לא נימול מחמת מחלה, אינו נחשב
כ"ערל", שהרי ברית כרותה בינו לבין הקב"ה מיני אז הברית אשר כרת ה' עם
אבותינו. רק זה, אשר אינו מל את עצמו במזיד, נחשב "ערל" על שאינו מקיים
את מצוות ברית מילה (יסוד הדברים בתוס' ישנים ובמאירי יבמות מו, ב).

דף סב, ע"ב – ההוא גברא דאגר

חרב התליין שהפכה לפכין שחיטה

מעשה בשוחט מקצועי ומיומן, אשר רחש ליבו לרכוש לעצמו סכין שחיטה
מחודד ומלוטש, עשויי ממתכת משובחת ועמידה. לאחר חיפוש ארוך ומייגע
רכש הלה את... חרבו של תליין המלך, חידדה, שייפה והשחיזה, והרי לך סכין
שחיטה מהודר. המעשה הובא לפני רבי יעקב אשכנזי, בעל היעב"ץ (שו"ת ח"ב
סי' קנ"ח), שקבע, כי סכין זה אסור בהנאה! משום שחפץ שעל ידו נהרג אדם,
אסור בהנאה נולפיכך, אסור לשחוט בה בהמה העומדת למות, משום שהדבר נחשב
להנאה. אך שחיטת בהמה בריאה אינה נחשבת להנאה, חולין ח, ע"א, "שולחן ערוך" יו"ד
סי' י'.

פנינים

במונית שנהגה גוי. מאחר שחשש לאיסור
"לא תחנם", היה סופר ומונה את העודף
שקיבל מן הנהג בתום הנסיעה, בדקדוק
גדול ביותר, שמא, חלילה, הנהג עיגל מעט
את העודף, ונמצא נותן לו מספר פרוטות
מתנת חנם... (פניני הגרי"ז).

דף סב, ע"א – ליתן להם מתנת חנם אסור

עודף מנהג המוניט

מפעם לפעם היה הגרי"ז מבריסק זצ"ל
נוסע מארץ ישראל לשוויצריה, לצרכי
בריאותו. לא אחת נודמן לו לנסוע שם

חפץ שהומת בו אדם אסור בהנאה: ה"פתחי תשובה" (סי' ח') מציין, כי אכן, מסוגייתנו מוכח לכאורה כדברי היעב"ץ. שכן, בגמרתנו מבואר, כי יש לקבור בקרקע את החרב שבה הומת אדם במיתת בית דין, וכמו כן יש לנהוג בעץ אשר עליו נתלה אדם בציווי בית הדין, תוך שהגמרא משווה הלכה זו של קבירת החרב והעץ בקרקע, להלכה הרווחת לגבי חפצים האסורים בהנאה, שיש לקוברם בקרקע כדי למנוע את השימוש בהם. מכך, כותב בעל ה"פתחי תשובה", הסיק היעב"ץ, כי גם את החרב ואת עץ התלייה, הורו חכמים לקבור משום שאסור ליהנות מהם, מאחר שחפץ שעל ידו נהרג אדם, אסור בהנאה.

אולם, ה"פתחי תשובה" דוחה את הוכחתו של היעב"ץ מסוגייתנו, תוך שהוא מציין את דברי הרמב"ם (הלי' סנהדרין פרק ט"ו הלי' ט"ז) המנמק: "שהעץ שנתלה עליו נקבר עמו שלא יהא לו זכרון רע ויאמרו זה העץ שנתלה עליו פלוני". כלומר, חפצים אלו אינם נקברים משום שהם אסורים בהנאה, אלא כדי להפחית את הזלזול בכבודו של מי שהומת על ידי בית דין [וואף אם נאמר שיש בו איסור הנאה כמשמעות סוגייתנו, גם איסור זה אינו אלא בהרוגי בית דין, כלשון הרמב"ם]. מובן מאליו, כי בזיון זה הינו רק כאשר המוצא להורג הומת על ידי בית דין בשל חטאיו. לא כן, המומת על ידי תליין המלך בשל גחמותיו, וממילא, אין כל איסור להשתמש בחרבו של תליין המלך (עיי' בחיד"א "מחזיק ברכה" יו"ד סי' ח').

חרבו של גולית: רבי אברהם אשכנזי [מרבני איזמיר בדור שאחרי החיד"א] מביא בספרו, "מעשה אברהם" (יו"ד סי' ו'), ראייה מאלפת לכך שכלי נשק שהומת בו אדם אינו אסור בהנאה. בנביא (שמואל א' כא, י) מסופר, כי אחימלך הכהן העניק לדוד את חרבו של גוליית, בעת שזה נמלט מפני שאול המלך. גוליית זה, ארכי רוצח היה ורבים נפחו את נשמתם באבחת חרבו, ובכל זאת השתמש בה דוד. [יש להעיר, כי שמא לא נהרגו בה אלא נוכרים ולא יהודים].

מכל מקום, מעניין לציין את דברי רבי יהודה החסיד (ספר חסידים תתשי"ג) הכותב: "סכין אחד מצאו בקבר של הרוגים על קידוש ה', לאחר שנים רבות שחפרו הקבר ומצאו הסכין ורצו לקחת אותו. אמר החכם, במקום שתמצא שם תשימו אותו ואל יהנה בו".

חבל תלייה באזור לתפילה: בשו"ת "קול מבשר" (שו"ת ח"א סי' נ"ח) מזכיר את דברי היעב"ץ בהקשר ליהודי ניצול שואה, אשר בעת אמירת קדיש על

קרוביו הנספים, חבש על מותניו כ"גרטל" חבל תליה שהועלה ממחנות ההשמדה, כהתרסה כלפי הגרמנים ימ"ש, ולדברי היעב"ץ אין ראוי לנהוג כן.

דף סג, ע"ב – מי אמדינן כיון דרוצה בקיומו אסור

מבירת חלת "שיריים" בערב פסח

בסוגייתנו העוסקת בדין איסור ההנאה מיין נסך, אנו מגלים את תקנת חכמים המכונה "רוצה בקיומו", היינו: אסור ליהודי לעשות מעשה שיגרום לו לחפץ בקיומו של יין נסך האסור בהנאה. בהקשר לכך גמרתנו דנה, אם מותר ליהודי להשכיר את עצמו לעבודה אצל נוכרי הזקוק לעזרה בשבירת חביות המכילות יין נסך, שהרי כעת הפועל היהודי חפץ בקיומו של היין, שאם לא כן, לא תהא לו פרנסה.

לדעת רש"י, איסור זה אינו אלא לגבי עבודה זרה בלבד, ולא לגבי שאר חפצים שאסרה התורה ליהנות מהם. את דעתו זו של רש"י הוכיח בעל ה"פרי חדש" (או"ח סי' ת"נ סעי' ז') מרש"י (סד, א ד"ה רבנן היא") המבאר כי חכמים תקנו איסור זה כדי שיהודי לא ירצה בקיומה של עבודה זרה אשר התורה מצוותו לכלותה ולאבדה. מאחר שאין מצווה לכלות ולאבד שאר איסורי הנאה, כי אם עבודה זרה בלבד, הרי שלדעת רש"י איסור "רוצה בקיומו" נאמר לגבי עבודה זרה בלבד, וכן דעת הרשב"א (שו"ת ח"א סי' קע"ז) והרמב"ם (הל' יסודי התורה פ"ה הל' ח').

אולם, מדברי בעלי התוספות (לעיל לב, א ד"ה "והא הכא") עולה, כי איסור "רוצה בקיומו" תקף לגבי כל החפצים שמהם אסרה התורה ליהנות, ולא דווקא לגבי יין נסך. לדעתם, איסור "רוצה בקיומו" תוקן על ידי חז"ל כחלק מאיסור ההנאה מן החפץ. כלומר, אין ליהנות מן החפץ, אף לא על ידי הבעת רצון לעובדת מציאותו. מעתה, מה לי יין נסך מה לי שאר איסורי הנאה, כל שאסרה תורה בהנאה, נכלל בתקנת חז"ל של "רוצה בקיומו".

פנינים

אדם מכניס את הקדושה לתוך הסובב אותו ומקדש את ביתו, – "קודש", הוא גופו נהיה קודש...

דף סג, ע"א – ואיש כי יקדיש את ביתו קודש

קדוש קדוש יאמר לו

היה אומר הרבי מקוצק זצ"ל: כאשר

השכרת פיר לנזכרי לחג הפסח: מלשון ה"טור" וה"שולחן ערוך" (או"ח סי' ת"נ סעי' ז') משמע, שנקטו כדעת בעלי התוספות, שאיסור "רוצה בקיומו" תקף לגבי כל איסורי הנאה. לפיכך, קובע ה"טור", כי אסור ליהודי להשכיר כלי בישול לנוכרי לקראת פסח, כאשר הוא יודע כי הלה יבשל בהם חמץ. שכן, אם בשעת הבישול יוציאו את התבשיל מן הסיר, הסיר יתחמם ויסדק מחמת חום האש. יוצא, איפוא, שבעת שהחמץ מתבשל בתוכו, היהודי, בעל הסיר, חפץ ורוצה בקיומו של החמץ והדבר אסור. [ראוי לציין את דעת ה"חתם סופר" זצ"ל, שו"ת או"ח סי' קכ"ח, שמחלק בין איסור חמץ שאסרה התורה בבל יראה, לשאר איסורי הנאה שבהם אין איסור רוצה בקיומו כלל וע"ע שם תשו' קט"ז, קי"ט. ועיי' ב"מקור חיים" שם שפירש דעת הטור וה"שולחן ערוך" שאינו כדין רוצה בקיומו של ע"ז, אלא רק הנאה על ידי רוצה בקיומו אסור, ולכן נקט הטור להשכיר, אולם, דעת ה"חך יעקב" שם בפירוש דברי הטור כפשוטו ולא דווקא להשכיר אסור אלא ה"ה להשאיל].

מדוע איפור "רוצה בקיומו" אינו משבש את "מכירת חמץ"? עדיין יש לתהות על קנקנו של איסור "רוצה בקיומו", המשבש לכאורה את תהליך מכירת החמץ בערב פסח. לכאורה, מה מועילה מכירת החמץ שלנו לנוכרי בערב פסח. אומנם, על איסור חמץ מן התורה איננו עוברים, אך אנו עוברים על איסור "רוצה בקיומו" מדרבנן, שהרי כל אחד רוצה שהחמץ שנמכר על ידו לנוכרי יתקיים ולא יתכלה?

התשובה לכך פשוטה בתכלית. הלא אם הנוכרי יאבד את החמץ ויכלה אותו מן העולם, לא יגרם ליהודי כל נזק, מפני שהנוכרי יאלץ לשלם את תמורת החמץ, אם לאו, הוא לא יקבל את כספו בחזרה. ממילא, אין מוכר החמץ "רוצה בקיומו", מה לו לחמניה זו או לחמניה אחרת. ואומנם, יש מן הפוסקים שכתבו, כי אסור למכור במכירת חמץ, חמץ שיש לבעליו עניין מיוחד דווקא בו, כגון, חלת שיריים מאדמו"ר ידוע וכדומה, משום שבמקרה זה, בעל החמץ חפץ בקיומו של חמץ זה בדווקא והוא עובר על איסור "רוצה בקיומו" (עיי' "מחנה חיים" או"ח ח"ב סי' כ"ה, ראה שו"ת "ערוגות הבשם" סי' קי"ב, ושו"ת "אבני זכרון" ח"ג סי' כ"ה, "פסקי תשובות" סי' ת"נ אות ח').

גרגר החיטה עם הבתב המיניאטורי: נושא זה התגלגל גם בגרגר חיטה שהעסיק את ה"פרי חדש" (או"ח סי' תס"ז סעי' ט'). היה זה גרגר חיטה שנלתת

במים, ובכך הפך לחמץ, ולאחר מכן, בעליו חרט עליו בכתב מיניאטורי את הפסוק "ארץ חטה ושעורה" וכו', ולא נחה דעתו עד שחרט את שמו ואת שם אביו על הגרגר. חביבות רבה גילה הלה לגרגרו, ובכל ערב פסח היה מובילו למקום הסתר, מפקירו, וממתין בציפיה לסיום חג הפסח כדי להשיב אליו את הגרגר האהוב.

בעל ה"פרי חדש" שנדרש לכך, כתב, כי אסור לעשות כן **מכמה פעמים**, ביניהם, לדעת הפוסקים שאיסור "רוצה בקיומו" תקף לגבי כל איסורי הנאה, שהרי יהודי זה חפץ מאד בחג הפסח בקיומו של גרגר חיטה זה כדי שיוכל לחזור ולזכות בו לאחר חג הפסח. נמצא, שקיומו של הגרגר בפסח, מסב לו הנאה בכך שהוא יוכל לזכות בו לאחר מכן, והדבר אסור.

בקבוקי בירה בקיוסק: מעשה ביהודי ירא שמים, שעבר בחג הפסח ליד קיוסק, והבחין לחרדתו כי בעליו מוכר בירה! חמץ בפסח! מיד, פנה אל בעל הקיוסק ואמר לו: "שבור את בקבוקי הבירה, שפוך את נוזל החמץ, ואני אפצה אותך על ההפסד שנגרם לך". הרב זילברשטיין שליט"א מספר ("מבקשי תורה - אור אפרים" ח"ה עמ' תרמ"ח), כי הועלתה לפניו השאלה, אם יהודי זה נהג כשורה, שהרי הוא הכשיל את המוכר באיסור "רוצה בקיומו" של החמץ, שכן, עבור כל בקבוק בירה ששבר בעל הקיוסק הוא קיבל תשלום, וממילא, הוא רצה בקיומו של הבקבוק. לבסוף הוכרע, כי מאחר שאיסור זה הוא מדרבנן, ובכך מנע אותו יהודי איסורים דאורייתא, הוא נהג כשורה.

בבית מדרשנו תמהו על שאלה זו. שכן, בעל קיוסק זה רצה בקיומם של בקבוקי הבירה עוד טרם דרך ירא השמים בחנותו, וממילא, הוא לא הפך ל"רוצה בקיומו" על ידי בקשת היהודי ירא השמים שישבור את הבקבוקים תמורת פיצוי, כבר מתחילת הפסח היה בעל הקיוסק "רוצה בקיומו" של הבקבוקים. לעומת זאת, היהודי העוסק בשבירת חביות יין הנסך לא רצה בקיומם לפני שהתחיל להתעסק עמם, ואין כל דמיון בין המקרים.

דף סד, ע"ב - גר תושב

"גר תושב" - כיצד ומדוע

מספר פעמים מסכתנו מזכירה (כד, ב, סד, ב, סה, א) "גר תושב", כמו גם סוגייתנו הדנה אם "גר תושב" יכול לבטל עבודת כוכבים. הפירוש המילולי של

המושג "גר תושב" הוא, שמותר להניח לו להתישב בארץ ישראל, שלא כשאר אחיו עובדי עבודה זרה, אותם אנו מצווים שלא לשכן בארץ הקודש (רמב"ם הל' איסורי ביאה פרק י"ד הל' ז', "החינוך" מצוה צ"ד).

פיצד גוי נעשה "גר תושב"? בנושא זה נחלקו התנאים בסוגייתנו, ולהלכה נפסק כדעת חכמים, ש"גר תושב" הוא נוכרי שקיבל על עצמו לקיים את שבע מצוות בני נח (רמב"ם שם ו"שולחן ערוך" יו"ד סי' קכ"ד סעי' א'). השאלה המתבקשת היא, מה בינו לבין שאר הנוכרים, הלא כל יצורי אנוש הצטוו בשבע מצוות בני נח.

הנוכרים באינם מצווים ועושים לגבי שבע מצוות בני נח: הריטב"א (מכות ט, א) מבאר, כי לאחר שהקב"ה נוכח שאומות העולם אינם מקיימים את שבע מצוות בני נח, כמאמר הפסוק (חבקוק ג, ו, עיי' בבא קמא לט, ב) "עמד ויתר גויים", שוב אין בן נח המקיים את מצוותיו נחשב כ"מצווה ועושה" אלא כמי "שאינו מצווה ועושה". לפיכך, נוכרי המקבל על עצמו את שבע מצוות בני נח, שב ומתעלה לדרגת "מצווה ועושה" ועל ידי כך הוא מקבל מעמד של "גר תושב".

חכמי אומות העולם: מעניין לציין, כי הרמב"ם (הל' מלכים פ"ח הל' י"א) כותב: "אבל אם עשאו מפני הכרע הדעת אין זה 'גר תושב' ואינו מחסידי אומות העולם ולא מחכמיהם", כלומר, על הנכרי לקבל על עצמו את שבע מצוות בני נח מפני שכן ציווה הקב"ה ולא משום שהגיע למסקנה כי קיום מצוות אלו ראוי וטוב להנהגת העולם. הפליאה המתבקשת היא, מדוע הרמב"ם קובע על אדם זה "ולא מחכמיהם", מדוע אין הוא חכם? רק לאחרונה התאמתה הגירסה הנכונה, על פי כתבי יד ומקור במדרש: "אלא מחכמיהם". כלומר, הוא אינו אלא גוי פיקח, אך אינו חסיד אומות העולם ואף לא "גר תושב" (ראה ברמב"ם מלכים שם מהדורת פרנקל, בשינויי נוסחאות ובספר המפתח).

"גר תושב" כשר לכתיבת תפילין: נוכל לעמוד על הרגע הגדול בחייו של נוכרי המקבל על עצמו לקיים שבע מצוות בני נח, על ידי פסקו של הרמ"א ("דרכי משה" סי' ל"ט), כי "גר תושב" כשר לכתיבת תפילין! הפוסקים, בכללם ה"פרי מגדים" וה"מחצית השקל" תמהים, הכיצד זה הוא כשר לכתיבת תפילין, הלא כל מי שאינו מצווה במצוות תפילין, אינו כשר לעשותם, ולפיכך, גם אשה אינה ראוייה לכתוב תפילין.

אמנם, ה"יד אפרים" מבאר, כי הרמ"א עוסק בנוכרי שקיבל על עצמו את כל המצוות, לבד מאיסור אכילת נבילות, ולפיכך, הוא כשר לכתובת תפילין. אולם, דעתם של האחרונים, בהם ה"ביאור הלכה" (סי' ל"ט) עדיין לא נחה מביאור זה, ולדעתם, אין די בכך כדי להתיר לגוי "גר תושב" לכתוב תפילין.

"גר תושב" רשאי לקבל על עצמו מצוות מן התורה: עם זאת, מחדש ה"ביאור הלכה" (סי' ש"ד, בביאור דעתו של ה"מגן אברהם" שם), כי מעמד קבלת שבע מצוות בני נח על ידי הנוכרי, מיוחד הוא, ובאותו זמן רשאי הוא לקבל על עצמו כל מצווה ממצוות התורה שיחפוץ! ואת אותה מצווה עליו לקיים כיהודי החייב בה על כל פרטיה ודקדוקיה. כלומר, מעמד קבלת המצוות של "גר תושב", הוא רגע נשגב וחשוב שבו הוא יכול להחליט לקבל על עצמו מצוות נוספות. לא כן, לאחר זמן, אין הוא יכול לקבל על עצמו מצוות נוספות נעיי"ש שהוכיח את דבריו. אך ראוי לציין, כי דברי ה"ביאור הלכה" בסי' ל"ט ובסי' ש"ד אינם תואמים וצ"ע].

הנחת תפילין של ראש בלבד: בבית מדרשנו העירו, כי מאחר שהנחת תפילין של ראש והנחת תפילין של יד שתי מצוות המה, יתכן, איפוא, לדברי ה"ביאור הלכה", ש"גר תושב" יקבל על עצמו להניח תפילין של ראש בלבד, או של יד בלבד...

ראוי לציין, כי בימינו, נוכרי אינו יכול לקבל מעמד של "גר תושב", משום שהלכה זו נוהגת רק בזמן שהיובל נוהג נאולם, לגבי היתר ישיבה בארץ ישראל נחלקו הרמב"ם והראב"ד הלי עבודת כוכבים פ"י הלי וי].

דף סז, ע"ב – נותן טעם לפגם מותר

כלי טרף – על קצת המזלג

הדפים של סוגיות אלו עוסקים בכלים הנאסרים לבשל בהם ובדרכי הכשרתם. במאמרים הבאים נסקור נושא זה באופן כללי, ונרחיב את דברינו במספר פרטים בו.

כלי "בן יומיו" וכלי "שאינו בן יומיו": מאכל המתבשל בכלי פולט טעם, הנבלע בדפנות הכלי. בעת שיחזרו ויבשלו בכלי זה, ייפלט הטעם הבלוע בדפנותיו וייבלע במאכל החדש. לפיכך, אסרה התורה לבשל בכלי שבושל בו

מאכל שאסור באכילה, עד שתחלוף יממה מעת בישול המאכל האסור. כל עוד לא חלפו עשרים וארבע שעות מאז בושל בו המאכל האסור, מכונה כלי זה "בן יומו". לאחר יממה, טיבו של הטעם הבלוע בדפנות הסיר מתערער ומתפוגג, עד שלדעת חלק מן הראשונים הוא פגום לאכילה באופן מוחלט, וכלי זה מכונה כלי "שאינו בן יומו".

מכל מקום, מדרבנן, גם בכלי "שאינו בן יומו" אסור לבשל.

מהי הגעלת כלים? כלי "בן יומו" שאסור מן התורה, וכלי "שאינו בן יומו" שאסור מדרבנן, ניתן להגעילם ובכך הם מותרים לשימוש מיידי. פעולת ההגעלה היא הכנסת הכלים בלועי הטעם האסור למים רותחים, ופירוש המילה "הגעלה" הוא "הפלטה" (עיי' רמ"א או"ח סי' תנ"א סעי' ג'). כלומר, פעולת ההגעלה גורמת את פליטת הטעם האסור מדפנות הכלי (מאירי וכל בו). לפיכך, אין להגעיל כלי "בן יומו", האסור מן התורה, בכמות מים שאין בה כדי לבטל בשישים את הטעם שייפלט, שהרי, אם הטעם הנפלט לא יתבטל במים הרותחים, לא זו בלבד שהוא ישוב ויטריף את הדפנות שמהן יצא זה עתה, אלא הוא ייבלע גם בדפנות הכלי שבתוכו הוא מוגעל. יש, איפוא, להגעיל כלי "בן יומו" בכלי בעל בית קיבול גדול כך, שהמים הרותחים שבתוכו יבטלו את הטעם האסור הנפלט לתוכם מיד עם פליטתו ("תבואות שמש סי' ו').

אין להגעיל כלים "בן יומו": להלכה כותבים ה"טור" והרמ"א (יו"ד סי' קכ"א): "אין להגעיל שום כלי כל זמן שהוא בן יומו". זאת, עקב החשש, שכמות המים אשר בה מוגעל הכלי לא תהא מספקת ("משנה ברורה" סי' תנ"ב ס"ק כ'). בהגעלת כלים של פסח, אף מחמירים, וטרם הפסח מגעילים את דוד ההגעלה הענקי, אם

פנינים

במלחמת סיחון ועוג לא נתקלקלה מחשבתם של ישראל. מה שאין כן במלחמת מדין, שבה נאמר (במדבר כה, יח) "בנכליהם אשר נכלו", היינו, שטמאו מחשבתם של ישראל והחטיאום בהרהורי עבירה.

לפיכך, דוקא אז נתחדשו דיני הגעלת כלים - להפליט את הבלוע בפנים... ("הגעלת כלים", מבוא).

דף סז, ע"ב - גמר מגיעולי עכו"ם

הרהורי עבירה והגעלת כלים

הראשונים (בעלי התוספות עה"ת, ראבי"ה, רמב"ן, רבינו בחיי וחזקוני) הקשו: מדוע נצטוו בני ישראל על גיעולי גויים רק לאחר מלחמת מדין, ולא לפני כן עם תום מלחמתם בסיחון ובעוג? תשובות רבות נאמרו בדבר, ואחת מהן בשם הרבי מקוצק:

מצוניינים להמשיך ולהשתמש בו בימי הפסח, אלא אם כן בשעת ההגעלה הוא הכיל כמות מים הגדולה פי שישים מכל הכלים שהוגעלו בו גם יחד (ראה ספר "הגעלת כלים" עמ' רכ"ה).

האם הגעלת כלים היא מצוה? דין הגעלת כלים מפורש הוא בתורה (במדבר לא, כב - כג). ואכן, הסמ"ק (קצ"ה) ורבינו תם (בספר הישר חלק התשובות סי' נ"ו), מנו זאת כמצווה [אף שאינה חיובית, הרי היא כמצוות השחיטה, המוטלת על האדם המבקש לאכול בשר, ואף מברכים על השחיטה]. אולם, רובם המכריע של הראשונים לא מנו את הגעלת הכלים כמצווה מן התורה, משום שלדעתם, פרשת הגעלת כלים שנכתבה בתורה, אינה אלא הודעה, כי כלים בולעים טעם אסור, תוך הסבר טכני כיצד ניתן להכשירם.

בספר "הגעלת כלים" (פרק י"א הערה 10) אף מסופר על מנהגם של בני הודו לברך על ההגעלה. אולם, אין אנו מברכים על ההגעלה, משום, שכאמור, אין היא מצווה, ואין מברכים על הימנעות מן העבירה ("איסור והיתר" כלל נ"ח סי' ק"ד).

דף סז, ע"ב - לא אסרה תורה אלא קדירה בת יומא

דינו של מאכל שבוישל במזיד בכלי שאינו בן יומא

במאמר הקודם ציטטנו את הנפסק להלכה ("שולחן ערוך" יו"ד סי' קכ"ב), כי חכמים תקנו שגם לאחר שחלף זמן רב מעת הבישול של מאכל אסור בכלי מסויים, היינו: "שאינו בן יומא", אין לבשל בו מאכל. בדרך כלל, כאשר חכמים אסרו צורת בישול מסויימת, אין לאכול מאכל שנעשה באופן זה. אולם, מעניין לגלות כי הפוסקים ("פרי מגדים" יו"ד סי' צ"ט ס"ק ז') דנים, אם מותר לאכול מאכל כשר, שבושל במזיד על ידי יהודי בכלי טרף "שאינו בן יומא". על שורשי מחלוקת זו נעמוד בשורות הבאות ועל ידי כך נתבונן בטעמי התקנה.

"לא אסרה תורה אלא קדירה בת יומא", כך מבואר בסוגייתנו. כלומר, מן התורה אין לבשל מאכל כשר בסיר שביממה האחרונה בושל בו מאכל אסור, משום שטעם המאכל האסור בלוע בדפנות הכלי, והרי כמות הטעם שנבלעה אינה בטלה בשישים באוכל המבושל בכלי זה לאחר מכן. זאת, מאחר שבעת

חישוב הכמויות, אנו מתייחסים לדפנות הסיר כמלאות בטעם האסור, והלא אין בתכולת הסיר פי שישים מעובי דפנותיו. ההתייחסות אל הטעם כאל דבר מאכל מכונה "טעם כעיקר", כלומר, הטעם הרי הוא כעיקר, כמאכל עצמו.

כל זאת, ב"קדירה בת יומא", היינו: בתוך כ"ד שעות מעת בישול המאכל האסור. אולם, בתום היממה, מן התורה רשאי אדם לבשל בו ככל שיחפוץ, ובטעם הדבר נחלקו הדעות.

לדעת הר"ן, לאחר כ"ד שעות נפגם לחלוטין הטעם הבלוע בדפנות הכלי ופוקעת ממנו ההלכה ש"טעם כעיקר". לפיכך, מן התורה מותר לבשל בסיר זה, ואף על פי כן תקנו חז"ל שלא לבשל בו, כדברי הגמרא (עו, א): "גזירה קדירה שאינה בת יומא משום קדירה בת יומא". כלומר, חז"ל אסרו את כל הקדירות, מחשש שמא בטעות יבואו להשתמש בקדירה "בת יומא" ("ערוגות הבושם" יו"ד סי' צ"ט ס"ק ג', ממשמעות שאר הראשונים). אולם, יש שאינם גורסים הסבר זה בגמרא (עיי' "ביאור הגר"א" יו"ד סי' קכ"ב) ולדעתם, לאחר כ"ד שעות הטעם הבלוע בדפנות הכלי אינו נפגם באופן מוחלט, ולמרות שהוא עדיין אסור, הרי הוא מתבטל כנגד מאכל אחר העולה עליו בכמותו, ואין צורך בעירובו בכמות העולה עליו פי שישים. ואף על פי כן אסרו חז"ל לבשל בכלי זה, משום שמדרבנן (לדעת רוב הראשונים), "אין מבטלין איסור לכתחילה", היינו: אין לגרום בכוונה תחילה לביטולו של דבר איסור בדבר היתר (רשב"א ב"תורת הבית הארוך" בית ד' סוף שער ד').

נשוב כעת למאכל שבושל במזיד בכלי "שאינו בן יומא" ונמצא, כי דינו של המאכל תלוי ועומד במחלוקת הנזכרת. שהנה, אם תקנת חז"ל שלא לבשל ב"קדירה שאינה בת יומא" נועדה למנוע עירוב ומכשולות, אין, איפוא, כל איסור עצמי במאכל זה, ואין מניעה לאוכלו [כמובן, שהמבשל עבר על איסור] ("ערוגות הבושם" שם). אולם, אם חז"ל אסרו לבשל בכלי זה משום ש"אין מבטלין איסור לכתחילה", התבטל אסור באכילה. שכן, כלל זה גם קובע, כי העובר עליו במזיד, לא זו בלבד שלא התיר את דבר האיסור, אלא אף אסר בכך את המאכל המותר ("שולחן ערוך" יו"ד סי' צ"ט סעי' ה'). וע"ע "תפארת למשה" יו"ד סי' צ"ד ושו"ת "אגרות משה" יו"ד ח"ב סי' מ"א).

דף סח, ע"א – שאין ראויה לגר אינה קרויה נבלה

ג'לטיין – מותר או אסור?

"תורת חיים", כך אנו מכנים את התורה הקדושה. בסוגיה בה אנו עוסקים, ניתנת לנו הזדמנות אחת מיני אין ספור, להיווכח, כי כל שורה בגמרא, כל דרשה וכל לימוד, חיוניים, חשובים ואקטואליים עד לימינו אנו, ובאים לידי ביטוי בכל אורחות החיים. במאמר זה נתמקד באופן בו חכמי התלמוד כרכו הלכה מסויימת בסוגייתנו עם דרשה מן הפסוק, וניווכח בהשלכה הלכתית הנובעת מכך לגבי מאכלים רבים מאד הנפוצים כיום, כלהלן.

ייצור אבקת הג'לטיין: במפעלי המזון שברחבי העולם, מרבים להשתמש בחומר הנקרא "גילטין". הגילטין הוא חומר מחולל פלאים. בכוחו לעבות מאכלים דלילים ולהקנות להם מוצקות, לאחות חומר מימי וחומר שומני יחדיו, להצליל מאכלים עכורים, ועוד. הגילטין מופק מעורות ומעצמות של בעלי חיים, והדרך המקורית להפקתו היתה על ידי ייבוש מוחלט של העורות והעצמות, עד שלא נותרה בהם לחות כל שהיא, ולאחר שטיפתם, בישולם, ייבושם וטחינתם מופקת אבקת הגילטין.

בסוגייתנו מבואר, כי מן התורה, מאכל אסור שהתקלקל לחלוטין, אינו אסור באכילה, שנאמר (דברים יד, כא) "לא תאכלו כל נבלה, לגר אשר בשעריך תתננה ואכלה" – "כל הראויה לגר קרויה נבלה, שאין ראויה לגר אינה קרויה נבילה", וכך נפסק להלכה.

אלא, שנחלקו הפוסקים אם מאכל זה אסור באכילה מדרבנן, ואף לדעת האוסרים אותו באכילה מדרבנן, קיים נידון נוסף בפוסקים, מה דינו של מאכל מקולקל זה, המעורב במאכל היתר ואינו נאכל בפני עצמו (עיי' "חינוך" מצוה תע"ב, בדק הבית להרא"ה בית ד' שער א', פרי"ח יו"ד סי' ק"ג ס"ק א', "מנחת כהן" תערובת ח"א פ"ט, "פרי תואר" סי' ק"ג, שאג"א סי' ע"ה, שד"ח כללים מערכת ב' כלל כ"ה, שו"ת "נודע ביהודה" מהדו"ק יו"ד סי' כ"ו).

מאחר שבתהליך ייצורו של הגילטין, אין הוא ראוי לאכילה, ניתן לכאורה לקבוע, כי מן התורה אין כל איסור לאוכלו. ואף לדעת הפוסקים, שמדרבנן אסור לאכול מאכל אסור שהתקלקל, הרי הגילטין אינו נאכל כמות שהוא, כי

אם בתערובת עם מאכל כשר, ולפיכך, יש להתירו באכילה גם מדרבנן, למעט לדעת המחמירים ביותר האוסרים אכילת מאכל מקולקל גם בתערובת.

דא עקא, שכאשר נתבונן היטב, נבחין, כי לפנינו מצוי מכשול שכמעט אין מבחינים בו, ולכאורה, לכל הדעות, אכילת הג'לטין אסורה מן התורה! שכן, אומנם, בעיצומו של תהליך הפקת אבקת הג'לטין נפגם טעמו של העור ושל העצמות, והם אינם ראויים לאכילה. אולם, לאחר מכן, בסופו של תהליך הייצור לפנינו ג'לטין הראוי לאכילה. כלומר, המאכל שלא היה ראוי לאכילה, שב והפך למאכל הראוי לאכילה!

בעומדנו מול המבוי הסתום שאליו נקלענו, נוכל להיווכח בערכה, שלא יסולא בפז, של כל דרשה בתלמוד ואופן לימודה. רבינו הגאון רבי יעקב מליסא זצ"ל, בחיבורו הגדול "חווות דעת" על חלק יורה דעה ב"שולחן ערוך" (סי' ק"ג ס"ק א') קובע, כי מדרשת חז"ל בסוגייתנו מוכח מעל לכל ספק, שמאכל אסור שהתקלקל לחלוטין, מותר ע"פ דמית, גם אם לאחר מכן הוא שב והופך למאכל הראוי לאכילה.

שהנה, שואל ה"חווות דעת", הלא כלל יסודי הרווח בכל איסורי אכילה [מלבד בשר וחלב וכלאי הכרם] קובע, כי אכילה שלא כדרך אכילה, אינה נחשבת אכילה (פסחים כד, ב), ובכלל זה, כמובן, אכילת מאכל שאינו ראוי לאכילה. מדוע, אם כן, נזקקו חכמי התלמוד לדרשה מיוחדת מן הפסוק כדי להתיר אכילת בשר נבילה שפג טעמו?

אין זאת, מסיק בעל ה"חווות דעת", אלא שבכך הורונו חז"ל, כי לאחר שפקע האיסור מבשר נבילה, שוב אין הוא חל עליו שנית, גם אם הבשר ישוב לאיתנו בדרך כל שהיא ויהפוך למאכל מלכים ערב. סר, איפוא, איסור התורה מהג'לטין, ונותרנו עם מחלוקת הפוסקים אם איסור חכמים תקף במקרה זה.

הג'לטין המשיך להעסיק דורות רבים של פוסקים עד לימינו, אך חידושו של בעל ה"חווות דעת" הנלמד מסוגייתנו, משמש כאבן ברזל בהלכות מאכלות אסורות.

[יש לציין, כי ייתכן, שיש להתיר באכילה ג'לטין המופק מעצמות, משום שיתכן שעצמות כלל אינם נחשבים כמאכל אסור. ועיי' רמב"ם הל' מאכלות אסורות פ"ד הל' י"ח, ועיי' שו"ת "אחיעזר" ח"ב סי' י"א, ח"ג סי' ל"ג, שו"ת

"משנת רבי אהרן" ח"א סי' י"ז, שו"ת "ציץ אליעזר" שהביא מדברי הגר"י אברמסקי, ועוד].

דף סח, ע"ב – עכברא בשיכרא

מותר לשתות מי אקווריום?

האם מותר לשתות מים מאקווריום שבתוכו שט בשלווה סרטן או יצור ימי אחר האסור באכילה?

לא. איננו מעלים על דעתנו, מאן דהוא שישתה מים אלו בשקיקה, אך בכל זאת, יש לברר את הגדרתם ההלכתית של מים אלו, תוך בחינת ההשלכות המעניינות הכרוכות בעיון בנושא זה.

טעם שנפלט ממאכל כבוש: סוגייתנו דנה בכשרותו של משקה שכר, שלתוכו נפל עכבר. עכבר? שואל הרא"ש, מה הבעיה, הלא כולנו מכירים את טענתו של המן למלך אחשוורוש, כי בזוי הוא בעיני היהודים יותר מן הזבוב! שהרי, זבוב כי יפול לגביע היין של היהודי, יסולק משם וימשיכו ללגום מן היין, אך אם גוי ייגע ביין, ואפילו הוא המלך, שוב לא ישתוהו היהודים (מגילה יג, ב). מוכח, איפוא, כי בעל חיים טמא, הנופל לתוך מאכל, אינו אוסר אותו באכילה. לפיכך, מסיק הרא"ש, כי סוגייתנו עוסקת בעכבר שנפל לחבית השכר ושהה בה יום שלם, ולפיכך, העכבר "נכבש" במאכל, וכבוש הרי הוא כמבושל, הפולט טעם אסור לתוך האוכל, וכן דעת בעלי התוספות.

ההיה עכבר "כבוש" זה חי או מת? פרט זה לא פורש בדברי הרא"ש, ומחלוקת עצומה התעוררה בין הפוסקים סביב שאלה זו. יש הטוענים, כי שאלה זו חסרת חשיבות היא מאחר שבשר "כבוש" פולט טעם, ומה לי אם בשר זה הוא של עכבר נושם או פגר של עכבר. לעומתם, יש החולקים בכל תוקף וסוברים, כי גוף חי אינו פולט מאומה! כנגדם ניצבים חלק פוסקים אחרים הטוענים, כי גוף חי פולט גם פולט, אך טעמו אינו אסור, ורק טעמו של גוף מת הוא האסור (שו"ת "שואל ומשיב" מהדו"ג ח"א סי' מ"ג).

התרנגולת שצנחה לקדרת חמאה: בספרי הפוסקים מצויות דוגמאות רבות של מקרים שנקלעו לעין הסערה ההלכתית. כך, בעיר פרנקפורט דמיין שבגרמניה, עוררה תרנגולת תמימה ומסכנה פולמוס תקיף בין תלמידי החכמים, לאחר שבעלת כנף זו מעדה לתוך קדרת חמאה רותחת ומבעבעת. אמנם, היא

מתה תוך שניות, אך זכרה לא ימוש מספרי הפוסקים לעד. אחד הרבנים הורה להשליך את החמאה ואף לא לתיתה לנוכרים. זאת, מאחר שהתרנגולת נכוותה והתבשלה גם לפני מיתתה, ולפיכך, היא פלטה טעם לתוך החמאה בעודה "אבר מן החי", שאסור באכילה גם לבני נח! ה"חתם סופר" זצ"ל, הדן בספרו (שו"ת יו"ד סי' צ"ד) במקרה זה, נוהה אחר פסיקה זו וקובע גם הוא, כי גופו של בעל חיים פולט טעם גם בעודו בחיים. מקרה טראגי ביותר נידון בספרי הפוסקים, כאשר עולל רך, טבע בכמות עצומה של דבש, והפוסקים (ה"פרי חדש" וה"בית הלל", הובאו בשו"ת "שואל ומשיב" שם) נדרשו לקבוע אם הדבש מותר באכילה.

דג טהור עם טעם של דג טמא: כך או כך, הגענו אל הדגים. לכאורה, אם עכבר חי, השוהה יום שלם בחבית שכר, פולט טעם מגופו אל השכר, אזי, דג טמא השוהה באקווריום זמן ממושך, פולט טעם מגופו אל המים. נידון זה אקטואלי ביותר בחנויות לממכר דגים חיים שבבעלות נוכרים, שבהם דגים טמאים ודגים כשרים מצויים יחדיו באותה בריכת מים. דגים אלו "נכבשים" יחד בבריכת המים במשך יום או יומיים, ולכאורה, הדג הטהור ספג טעם מן הדג הטמא ויהיה אסור באכילה. כמו כן, יש לברר את דינו של משקה, שנפל לתוכו מים מאקווריום שבתוכו שוחה דג טמא.

הבדל בין טבעם של בעלי חיים יבשתיים לבעלי חיים ימיים: ובכן, המהר"ם שיק זצ"ל (יו"ד סי' ק"א), תלמידו של ה"חתם סופר", קובע, כי דברי רבו היו מכוונים כנגד בעלי חיים שביבשה. הללו, סופגים אל קרבם את המים בעת שהייה ממושכת בתוכם, ובהתאם, פולטים טעם מגופם אל המים. לעומת זאת, גופם של בעלי החיים הימיים חסין מפני המים, ואין הם מאבדים את טעמם לטובת המים שבתוכם הם שוהים.

דף סט, ע"א – ההוא אימרטוטי אימרטט

הדבש – חומר משמר וכוומר מעכל כאחת

מבואר בסוגייתנו, כי חתיכות קטנות של שרץ, האסור באכילה, אוסרות דבר מאכל או משקה שנפלו לתוכו. בעקבות כך תמהים בעלי התוספות (ד"ה "ההוא אימרטוטי אימרטט" וראשונים אחרים): "יש לתמוה עכשיו היאך אנו אוכלים דבש דבורים והלא רגלי הדבורים מעורבים בדבש". מלבד בעלי התוספות, ראשונים נוספים עסקו בסוגיה זו, והגיעו למסקנות מפתיעות כלהלן.

תהליך הפקת הדבש: רבים מאיתנו מכירים היטב את תהליך ייצור הדבש. כידוע, הדבורה יוצקת מגופה את הדבש לתוך תאים קטנים, המצויים בחלת דבש שהיא וחברותיה מייצרות, וכאשר החלה מלאה בדבש, מפרידים ממנה את הדבש. בימינו, מבוצעת הפרדה זו על ידי מכונה, המסובבת את חלת הדבש במהירות גבוהה וגורמת לטיפות הדבש להנתק מבסיסן, ובעבר, עשו זאת

פנינים

- ואם יש צורך להדליק נר לשם כך?
- מדליקים.
- ואם לשבור מנעול?
- שוברים.
- ומגוי אתם גונבים?
- וכי ממוזן של גוי אינו ממוזן?...
- ואם מוצאים שם בשר חזיר או טריפה?
- לוקחים.
- ומה עושים אתו?
- מוכרים לגוי.
- למה לא תאכלוהו בעצמכם?
- מה? נעלב הלה עד עמקי נשמתו. וכי לא יהודי אנכי? וכי אוכל חזיר או נבילה, רחמנא ליצלי?
- אינני מבין, אמר לו הרב. עוברים על "לא תגנובו", מדליקים נרות ושוברים מנעולים בשבת קודש, אך חזיר ונבילה אינכם אוכלים?
- מה עניין זה לזה? השיב ראש הגנבים. הגניבה היא פרנסתנו; אם נזדמן לגנוב בשבת, מה נעשה? זו פרנסה וזו דרכה. ברם, לאכול פריפה וחזיר? וכי יצאנו מכלל ישראל?...
למחרת ענה הגר"ח לשואליו:
אם אין האוכל גנוב, יכולים אתם לאכול שם...

דף סט, ע"א - והלכתא אידי ואידי בשיתין וכן כל איסורין שבתורה

שיעור של גאווה

חז"ל אמרו (סוטה ה, א), כי תלמיד חכם צריך שיהא בו אחד משמונה בשמינית. הכוונה, מבארים בעלי המוסר, כי די לו בגאווה מועטת זו של 1/64, מאחר שהיא בטלה בשישים...

דף סט, ע"ב - נהי דתקיף להו יצרא דעבירה, יצרא דיי"נ לא תקיף להו

שולחן ערוך של גנבים...

ויהי היום, ויהודי בריסקאי שהתהדר בתואר "ראש גנבי העיר", ערך סעודה בביתו.

באו תושבי העיר אל רב העיר, רבי חיים מבריסק זצ"ל ושאלוהו, אם רשאים הם להשתתף בסעודה זו. ענה להם הגר"ח, כי למחר ישיב להם. קרא לאיש אל ביתו ואמר לו:

"יודע אתה כי שומר סוד אנכי. לכן, ברצוני לשאלך מספר שאלות, ותאמר לי את האמת".

נענע הלה בראשו.

- כיצד אתם נוהגים אם מזדמן לכם לגנוב בשבת?
- גונבים.

בשיטות ידניות. אלא, שהן בעבר והן כיום, אין הדבש מזוקק כל עיקר, ומעורבים בו דבורים מתות שדבקו לחלה, חלקי חלה, שאריות גלמים ועוד.

רגלי הדבורים וכנפיהן מותרים באכילה: כעבור זמן מסויים מהפרדה זו צפה הפסולת המעורבת בדבש מעליו, אך גם בסיומו של תהליך זה נותרים בדבש חלקיקים של רגלי דבורים, אשר ניתן לזהות כנקודות זעירות, הכהות מן הדבש. לפיכך, תמהים בעלי התוספות, כיצד ניתן לאכול את הדבש, והם מסיקים, כי למרות שגוף הדבורה אסור באכילה משום היותה שרץ, אין רגליה אסורות! וכך גם פסק הרא"ש (פ"ה סי' י"א): "רגלי הזבוב, או כנפיים, אינו חשוב כשרץ, אלא כעפר בעלמא".

הדבש הוא חומר משמר וגם חומר מעכל: אולם, חידוש זה לא התקבל להלכה, והראשונים נדרשו להעניק הסברים אחרים להיתר אכילת דבש הדבורים. כך, למשל, הרשב"א (שו"ת ח"א סי' פ') חושף, כי חומר הדבש נושא בחובו תכונה לשמר גופים שנכנסים בתוכו. אולם, כאשר הגוף שנכנס לתוכו קטוע הוא, אזי הדבש חודר לתוכו דרך הגדם, מעכל את הגוף והופך אותו לדבש! ידיעה חיונית זו נשנית גם בפיהם של תלמידי רבינו יונה (כמובא ברא"ש

פנינים

דף ע, ע"א – רובא גנבי ישראל נינהו

מוצא מכובד לגנב

מעשה ברבי יוסף דב זצ"ל, בעל ה"בית הלוי", שבא לביתו בליל שבת מהתפילה, והנה גנב יהודי יוצא וכלי כסף בידו... נבוך הגנב מאד. לא חפץ הרב להכלימו, פנה אליו ואמר לו:

"ודאי באת למשכן את כליך, כדי שאלוה לך מעות. אנא, מסור נא לי את הכלים, ואחר שבת בא לביתי". שמח הלה על המוצא המכובד, מסרם לרב ונמלט...

דף ע, ע"א – כמה כיסי קא משתכחי בשוקא

כשמותר לטלטל רק את של השני...

לדעת הגרש"ז אויערבך זצ"ל, אדם המוצא בשבת כלי שמלאכתו לאיסור, כגון

פטיש, אסור לו להשיבו לבעליו, אף על פי שכלי זה מותר בטלטול לצורך גופו, ואם כן יש לומר, כי קיום מצות השבת אבידה נחשב "צורך גופו" של הכלי, זאת, משום שאם אכן מותר הדבר עקב "צורך גופו", תיווצר מציאות מוזרה ולפיה, כאשר פטישו שלו אבד ומצאו יאסר עליו להשיבו לביתו, שהרי אינו מקיים מצווה בכך, ואילו כשמצא פטישו של חבירו – יהא מותר לו לטלטלו ולהשיבו... היתכן?... ("שמירת שבת כהלכתה" פ"כ ס"ק כ"ג).

דף ע, ע"א – המוצא כיס בשבת

לברוח מדינרי הזהב

רבי ישעיה זוכוויצער זצ"ל היה מגדולי ישראל שאגדות וסיפורים הילכו עליהם בעירות ליטא.

פ"ו סי' ל"ה): "שדרך הדבש להחזיר הדבר הנופל לתוכו - דבש". אין, איפוא, כל מניעה, לאכול דבש המכיל חלקיקים זעירים של רגלי דבורים. הן אינן רגליים - דבש הן.

רעבתן שבדבש נתבער ונשרף: בהקשר לנושא זה, מפורסמת תשובתו של רבי אברהם אבן עזרא, אשר נשאל, מה דינו של דבש שנפל לתוכו זבוב. תשובתו היתה: "פרשנו, רעבתן שבדבש נתבער ונשרף". כלומר, "פרשנו", כבר התפרש על ידינו, כי "רעבתן", היינו הזבוב, "שבדבש", שנפל לדבש, "נתבער ונשרף", הרי הוא מתעכל בתוך הדבש, כלה ואיננו. תשובה קצרה זו מתוחכמת היא,

				②	
				↓	
				פ	①
			ר	ע	ר
			ש	ב	ש
			נ	ב	נ
			ו	ר	ו
			פ	ר	ש
			③	↑	
			④		

מאחר שמשפט זה ניתן לקריאה בארבעה אופנים שונים. מן האות "פ" העליונה ניתן לקרוא מימין לשמאל שורה אחר שורה, ומלמעלה למטה טור אחר טור. מן האות "פ" התחתונה ניתן לקרוא משמאל לימין שורה אחר שורה ומלמטה למעלה טור אחר טור.

דף עד, ע"א - ליתני נמי חמץ בפסח

מדוע מותר לשתות מים בפסח?

במשא ומתן שבסוגייתנו מזכירה הגמרא את הלכות חמץ בפסח, ולדעת חלק מן הראשונים (עיי' רש"י ד"ה "תרת"י, רא"ש סי' ל', ותוס' ד"ה "אי נמי") בגמרתנו מבואר כלל יסודי ביותר בהלכות חמץ בפסח, כלהלן.

כידוע, כל איסורי אכילה שהתערבו במאכלים מותרים, בטלים בהם, אם ברוב רגיל, אם בשישים. אולם, חמץ, קטן ככל שיהא, שהתערב בפסח במאכל היתר, אינו בטל לעולם, והתערובת כולה אסורה באכילה, וכן נפסק להלכה

פנינים

ומה ראו עיניו? כשהגיע רבי ישעיה למקום בו היו מונחים הדינרים, שמע אותו אומר לעצמו מספר פעמים בקול: "זכור ישעיה, שבת היום, אל תגע בהם". ושוב התעורר ואמר: "אמרו חז"ל, הוי בורח מן העבירה!" ומיד ברח משם... ("אמונת התחיה").

בין השאר סיפרו עליו, כי פריץ מקומי, אשר חפץ לבדוק את צדקתו, ציוה על פקידיו להניח ערימות של דינרי זהב בדרכו הקבועה של רבי ישעיה בשבת קודש בבוקר, והורה לאחד מפקידיו להיחבא בין השיחים כדי לראות מה יעשה רבי ישעיה.

(י"טור" ו"שולחן ערוך" או"ח סי' תמ"ז סעי' ט'). אלא, שנחלקו הראשונים אם תערובת זו אסורה אף בהנאה (הרמב"ן והראב"ד - הובא ברא"ש ובר"ן - מקילים בכך, אך הרי"ף הרא"ש, הגהות מיימוניות בשם רש"י ועוד, מחמירים).

הלכה זו, שחמץ בפסח אפילו באלף לא בטיל, תקנת חכמים היא. הרא"ש (שם) מבאר, כי מאחר שחכמים חששו שהאדם המורגל באכילת החמץ כל השנה עלול להכשל בו בפסח, הם תקנו הלכה זו. [הרמב"ם הל' מאכלות אסורות פרק ט"ו הל' ט'] מוסיף טעם אחר, שהחמץ הרי מותר באכילה לאחר הפסח והוא "דבר שיש לו מתירים". לדעת רבים מן הפוסקים, כלל זה אינו תקף כי אם לגבי חמץ שהתערב בחג הפסח עצמו ולא בחמץ שהתערב במאכל אחר, טרם חג הפסח [וכן נוקטים להלכה בתערובת לח בלח "שולחן ערוך" או"ח סי' תמ"ז סעי' ד' וברמ"א].

תקנת חכמים זו עוררה שאלה הלכתית המקיפה את כל רחבי תבל: מדוע בפסח מותר לשתות מי מעיינות ומי בארות המצויים במקומות מיושבים, הרי בני אדם העוברים ליד מי המעיין או על שפת הבאר, נוהגים להשליך שיירי מזון למים, ביניהם חמץ גמור, והחמץ שוהה במים זמן רב, נכבש בהם ומתערב בהם וכל המים נאסרים! לכאורה, על כל יהודי מוטל להכין מאגר מים בביתו לסיפוק צרכיו לכל ימי הפסח, כפי שבימינו יש המחמירים לנהוג כן.

גדולי הדורות ישבו על מדוכה זו, והוציאו מתחת קולמוסיהם מספר נימוקים להתרת הדבר. היו שכתבו, כי תקנת חכמים לא התייחסה כי אם לחמץ של ישראל, שהוא בלבד אינו בטל לעולם. אולם, חמץ של נוכרי מתבטל גם מתבטל בתערובת ("שער אפרים", הובא ב"שערי תשובה" סי' תס"ז ס"ק ל'), ומאחר שבדרך כלל הגויים אוכלים חמץ בפסח ולא היהודים, אין לחשוש לחמץ של יהודי שהתערב במים. אולם, רוב הפוסקים חולקים על הסבר זה ("פרי מגדים" סי' תמ"ח ס"ק א' ועוד, ועיי' "פסקי תשובות" סי' תמ"ז ס"ק א'), מה גם, שאין בן כדי להניח את הדעת לגבי אזורים שלצערנו, יהודים אוכלים חמץ בהם.

פוסקים אחרים מבארים, כי חז"ל תקנו הלכה זו לגבי חמץ שעלול להעביר את טעמו למאכל שבו הוא התערב. אולם, החמץ שנפל לתוך מעיין, נהר, ים או מאגר מים גדול, אין לו כל השפעה על טעם המים, ולפיכך הוא בטל. כן היו מן הפוסקים שנימקו זאת בכך שמי המעיינות נחשבים כמחוברים לקרקע מבחינה הלכתית, ודבר המחובר לקרקע אינו נאסר על ידי תערובת חמץ.

עקב טעמים אלו ועוד רבים אחרים, התירו הפוסקים לשתות בפסח מים, שמקורם במאגרים שיד אדם יכולה להגיע אליהם (עיי' בספר "פסקי תשובות" סי' תס"ז ס"ק י"ד). עם זאת, בעבר היה צורך לסנן היטב את מי השתיה כדי לוודא שאין בהם משהוא שבמשהוא של חמץ בעין [גרגיר החמץ בעצמו], שאותו בוודאי אסור לבלוע, אך בימינו, המים מגיעים לבתים כשהם מסוננים היטב. בכל זאת, יש המחמירים להניח מסננים על ברזי המים.

דף עה, ע"ב – מגעילן ומטבילן והן טהורין

כלים פיניים, בולעים טעם של משולל?

במאמרים קודמים עסקנו ב"בליעת כלים", היינו, טעמו של המאכל המתבשל בכלי נבלע בכלי, וייפלט לאחר מכן במאכל שיבושל באותו כלי. כידוע, החומרים שבעולמנו אינם זהים בתוכם, בצפיפותם, וכמובן בכושר בליעתם, אם בכלל, ואכן, לא כל הכלים בולעים את טעם המאכל המבושל בהם, כלהלן. נתחיל מפסוקי התורה. בתורה מצויינים חומרים אחדים, כמי שבולעים מטעמו של המאכל המבושל בהם, ככתוב (במדבר לא, כב): "אך את הזהב ואת הכסף את הנחשת את הברזל את הבדיל ואת העפרת". בגמרא למדנו (לעיל לד, א) כי גם כלי חרס בולעים, אלא שאין אפשרות להגעילם, וכן פסק הרמב"ם (הלי חמץ ומצה פ"ה הל' כ"ד ומקורו ברי"ף), כי גם כלי עץ וכלי אבן בולעים.

פנינים

בבראשית? נענה לו רש"י: "אכן, קושיה גדולה היא. לא היה צריך להתחיל את התורה אלא מהחודש הזה לכם..."

אגדה – מעשיה זו, מובאת על ידי הט"ז בספרו "דברי דוד" על פירוש רש"י לתורה, והוא דוחה אותה מכל וכל, תוך שהוא מציין כי בסוגייתנו רש"י מצטט פירוש בשם אביו, ומסכים לו נגד פירוש מורו!

אף החיד"א בספרו "נחל קדומים" כותב, כי מקור דברי רש"י ב"ילקוט שמעוני" בשם רבי יצחק, ולשמועה זו אין כל בסיס.

דף עה, ע"ב – רש"י ד"ה "ולא פליגי"... לשון אבא מורי מנוחתו כבוד

אביו של רש"י

את פירושו לתורה פותח רש"י בדברי רבי יצחק: "לא היה צריך להתחיל את התורה, אלא מהחודש הזה לכם" וכו'.

אגדה עממית עתיקה ביותר מספרת, כי אביו של רש"י היה עם הארץ. רצה רש"י לכבדו בפתיחת ספרו, ואמר לו: "אבא, שאל נא דבר מה ואכתבנו בשמך". פתח אביו ואמר לפי תומו: "למה פתח

כִּלְי זְכוּכִית: מחלוקת קוטבית ניטשת לגבי כלי זכויות. יש הסוברים, כי הזכויות אינה בולעת מאומה (תוסי' לעיל לג, ב בד"ה "קוניא"), ויש הסוברים כי היא בולעת גם בולעת עד כדי כך שהשוו את כלי הזכויות לכלי חרס שאין הגעלה מועילה להם, תוך שהם מזכירים, כי שניהם, החרס והזכויות, נוצרים מן החול! (מרדכי ס"י תתנ"ו, וראה עוד בספר "הגעלת כלים" עמ' ש"ח ואילך). להלכה, נחלקו ה"בית יוסף" ("שולחן ערוך" או"ח ס"י תנ"א סעי' כ"ו ויו"ד ס"י קל"ה סעי' ח') והרמ"א (או"ח שם). לדעת ה"בית יוסף" כלי זכויות אינם בולעים, ולדעת הרמ"א, הם בולעים ואין ההגעלה מועילה להם. [לדעת פוסקים אחדים, דברי הרמ"א אינם אלא לענין פסח, ועכ"פ מועילה ההגעלה להכשיר. עיי' "פרי מגדים" שם, ועיי' "משנה ברורה" שם ס"ק קנ"ה ובסי' "הכשרות" פ"ג סעי' נ"ב נ"ג].

הבדיקה שערך הרדב"ז בִּכְלֵי "ציני": בתקופת הרדב"ז נפוצו כלים שכונו "ציני", על שם ארץ מוצאם - סין, ואשר יוצרו מקליפות דקות שניטלו משרצי המים. היו שטענו, כי כלים אלו אינם בולעים, מאחר שהקליפות המשמשות לייצורם הן דקות מאד, עד שאין הן מסוגלות לבלוע. הרדב"ז (שו"ת ח"ג ס"י ת"א) מספר בספרו כלהלן: "אבל מה שנראה לי אחר הנסיון שהוא בולע... עוד הלבנתי אותה יפה ודקדקתי משקלה, והשלכתי אותה לתוך קדרה של תבשיל עד חצי שעה, ורחצתי אותה וניגבתי אותה יפה והשבתי אותה במשקל, והוסיפה על משקלה הראשון כל דהו, וזה ודאי מורה שהוא בולע..." הוא הוסיף וכתב, כי גם אם היה מוצא שלא התווסף מאומה למשקל הכלי, עדיין לא היה בידו להתירו, מאחר שאף אם החומר המסויים המשמש לייצור הכלי אכן אינו בולע, יתכן שמידי פעם משתרבבים לתוכם חומרים נוספים אשר בכוחם לבלוע.

בדיקת כִּלְי "אמאייל" עַל יְדֵי חֲמָאָה וּנְפֵט: לפני כמאה ועשר שנים, כאשר החלו לייצר כלי "אמאייל", התעורר נידון הלכתי כיצד יש להתייחס לחומר זה, האם הוא בולע ואם ניתן להגעילו. אחד הרבנים ערך בדיקה, ומצא כי אינם בולעים. אותו רב משח כלי אמאייל בחמאה בעלת טעם רע, קינח בנפט, ולאחר מכן הוא כפה את קערת האמאייל על להבה, כדי לבדוק אם טעם החמאה הסרוחה והנפט נבלעים במתכת. בשלב הבא הוא נטל את הסיר, מילא אותו במים והרתיחם. בתום תהליך זה הוא שתה את המים הרתוחים והעיד, כי טעמם נפלא. כלי אמאייל, הסיק הרב, כלל לא בולע.

בעל ה"שדי חמד" (אסיפת דינים מערכת ה' דיני הכשר כלים ס"י כ"א) דן בדבריו בארוכה ומעיר, כי מלבד שלא ערך בדיקה יסודית כעין זו של הרדב"ז, הלא הרדב"ז עצמו כתב, כי לעולם יש לחשוש שמא עורבו חומרים נוספים בכלים. שאם לא כן, מדוע נחלקו הראשונים לגבי כלי זכוכית? הלא ניתן לבדוק את הדבר על נקלה. מכאן, שהם סירבו להתיר את השימוש בכלים שאפשר לטעות בהם ולהכשל באיסור.

להלכה, יש להחמיר לגבי פסח בלבד. אולם, בשאר האיסורים נוהגים להקל בכלי שאינו בן יומו ולהגעילו ("משנה ברורה" בשער הציון שם ס"ק קצ"א, ועיי' ב"ערוך השולחן" יו"ד ס"י קכ"א סעי' כ"ז ובסי' "הכשרות" ס"ק קל"ח מה שציין עוד).

דף עה, ע"ב – הוסיף לך הכתוב טהרה אחרת

גדריה של מצוות טבילת כלים

גמרתנו העוסקת במצוות טבילת כלי אכילה שנרכשו מן הנוכרי, דורשת מצווה זו מן הפסוק (במדבר לא, כג) "כל דבר אשר יבא באש תעבירו באש וטהרו" – "הוסיף לך הכתוב טהרה אחרת". כלומר, מן המילה הנוספת "וטהרו" דרשו חכמים, שיש לטהר את הכלי על ידי טבילתו במי מקווה. לדעת רוב הראשונים (רש"י עה, ב ד"ה "זוזא" ועוד), מדרשה זו למדו חכמים שמצוות טבילת כלים מן התורה היא. אך לדעת ראשונים אחרים (ריטב"א, ר"ן, מאירי ועוד) הרי היא מצווה

פנינים

די בהדחה, בתשובה – "מדיחן, והן טהורין". על מצוות "לא תעשה", שחימם גופו לרוץ לדבר עבירה, יש צורך בהגעלה, שירעיד גופו בצום, כי על לאוין תשובה ויום הכיפורים בלבד מכפרים. אם גם אש התאווה בערה בו ועבר על כריתות ועל מיתות בית דין, אין לו כפרה אלא בליבון – בייסורים הממרקים גופו של אדם. ואילו עוון חילול ה' הוא כבליעה בכלי חרס – אין לו תקנה אלא בשבירה, מיתה בלבד מכפרת עליו (ראה שם, שלהקבלה האמורה יש שורש ב"זוהר" בהעלותך קנ"ג).

דף עה, ע"ב – להגעיל יגעיל ללבן באור ילבן באור

כפרה והגעלה בבני אדם

כה דרש מהרי"א הלוי איטינגא, בעירו לבוב, בשנת תרמ"ט (שו"ת מהרי"א הלוי ח"ב):

ארבע דרגות בהכשר כלים: תשמישו בצונן – ידיחנו, בחמין – יגעילנו, באור – ילבנו, וכלי חרס ישבר.

כפון כן, יש ארבעה חילוקי כפרה (הנזכרים ביומא פו, א), זה כנגד זה. על מצוות "עשה", שצינן עצמו מלרוץ לעבודת בוראו,

מדרבנן, והדרשה אינה אלא אסמכתא בלבד נעיי במבוא לספר "טבילת כלים", אות ג].

הכלי יוצא מטומאת הנכרי ונכנס לקדושת ישראל: עיקרה של מצוות טבילת כלים היא, שיש לטבול כלי שיצא מבעלותו של הנוכרי ונכנס לבעלותו של היהודי, כפי שמצטטים רבים מן הראשונים את לשון התלמוד הירושלמי: "לפי שיצאו מטומאת הגוי ונכנסו לקדושת ישראל". על מהותה של מצוות טבילת כלים נוכל לעמוד על ידי בחינת ההבדל הבלתי מובן, לכאורה, בין טבילת כלים של ישראל שנטמאו, לבין טבילת כלים שנרכשו מגוי, כלהלן.

ההבדל בין כלי שנטמא לבין כלי שנרכש מגוי: מן התורה, כלים שנטמאו יש לטבול אותם ברביעית מים, ואין צורך במקווה המכיל ארבעים סאה מים. לעומת זאת, בגמרתנו נאמר, כי יש לטבול במקווה של ארבעים סאה כלים שנרכשו מנכרי. וזאת למה? מבארים הראשונים, כי הלכה זו היא "גזירת מלך", שכפי שגוי המבקש להתגייר ולעבור מאומה נוכרית לעם ישראל צריך לטבול במקווה מים בן ארבעים סאה, כך גם כלי העובר מבעלות נוכרי לבעלות של יהודי זקוק לטבילה במקווה מים בן ארבעים סאה (ריטב"א בשם רמב"ן).

שתי הגדרות לטבילת כלים: בספרי הפוסקים מצויות שתי התייחסויות שונות למצוות טבילת כלים. יש שהגדירוה כגזירת הכתוב, שלא להשתמש בכלי שנקנה מנכרי טרם טבילתו, כפי שאין לאכול פירות שלא הופרשו מהם תרומות ומעשרות ("רוקח" סי' תפ"א, "אור זרוע" פסקי ע"ז סי' רצ"ג, ועוד). לעומת זאת, לדעת אחרים, מצווה לטבול את הכלים הללו, אך המשתמש בהם טרם טבילתם אינו עובר על איסור (ראבי"ה פסחים סי' תס"ד והובא בהגהות מיימוניות הל' מאכלות אסורות פרק י"ז ס"ק ח'), ורבנן הם שגזרו שלא להשתמש בהם לפני טבילתם ("ביאור הלכה" סי' שכ"ג סעי' ז' ד"ה "מותרי").

המותר להשתמש בכלי שאין אפשרות לטבול? ההבדל בין שתי ההגדרות מניב השלכה הלכתית משמעותית ביותר, כפי שעולה מדברי ה"אבני נזר" זצ"ל (שו"ת או"ח סי' תי"ח אות י' - י"א): במקרה שאין אפשרות לטבול כלי שנרכש מן הנוכרי. אם התורה אסרה את השימוש בכלים שנרכשו מן הנוכרים עד שיטבלום, אין תקנה לכלי זה ואין להשתמש בו. אולם, אם התורה הורתה לקיים בכלי מצוות טבילת כלים, אך לא אסרה את השימוש בו לפני טבילתו, לא עבר בעל הכלי כל איסור מן התורה כאשר אין אפשרות לקיים את המצווה.

מותר להשתמש בכלי של גוי: כלי הנמצא בבעלותו של נוכרי, אינו זקוק לטבילה ואין מניעה להשתמש בו, אם אינו טרף, כמובן. דין זה מבואר בגמרתנו, כי השואל כלי מנוכרי, או השוכר כלי מנוכרי, אינו צריך להטבילו טרם השימוש בו.

הכוס שהושתלמה מבעד לחלון הרכבת: בעל "קצות השולחן" (ח"ח סי' קמ"ו) מספר, כי כאשר האדמו"ר הרש"ב מליובוויטש זצ"ל נסע ברכבת, הוא רכש כוס מים מידי רוכל נוכרי באחת התחנות. לאחר מכן, החלה הרכבת לנסוע, והרבי שתה את המים והשליך את הכוס בעד החלון! זאת, כדי שלא יצטרך לטבול את הכוס. כלומר, על ידי מעשהו, הוא הוכיח כי לא היתה לו כל כוונה לרכוש את הכוס, כי אם את המים שבתוכה. הכוס נותרה, איפוא, בבעלותו של הרוכל הנוכרי, ומעולם לא חלה על האדמו"ר כל חובה לטבול אותה.

דף עה, ע"ב – הוסיף לך הכתוב טהרה אחרת

מדוע אין צורך להטביל קופסאות שימורים שיוצרו על ידי נוכרי?

האם אי פעם בדקנו מדוע איננו טובלים את קופסאות השימורים המיוצרות על ידי נוכרים בחו"ל? הרי בסוגיות הגמרא שלפנינו נוכחנו לדעת, כי יהודי הרוכש כלי מן הנוכרי צריך לטבולו. אם כן, הרוכש קופסת שימורים שיוצרה בבית חרושת שבבעלותו של נכרי, העביר לבעלותו את הכלי, הלא הוא קופסת השימורים, ולכאורה, עליו לטבולו.

פנינים

מצוות בפני שלושה.

אם המשומד לא הספיק לטבול, אלא הועלה על המוקד על קידוש השם, הועילה לו תשובתו אף שלא טבל, שכן, כמבואר בגמרא בסנהדרין (לט, א), עיקר הטבילה באש היא, שנאמר (במדבר לא, פג) "כל אשר יבא באש... תעבירו באש, וכל אשר לא יבא באש תעבירו במים". טבל הלה, איפוא, באש...

דף עה, ע"ב – כל דבר אשר יבא באש תעבירו באש

טבילת אש...

בסמ"ק (ח"ב סוף מצווה קנ"ו) מופיעים הדברים הבאים:

פסק הראבי"ה, כי משומד שחזר ליהדותו צריך להעביר תער על ראשו, וכן לטבול כגר. אמנם אין צורך שהטבילה תהיה ביום דוקא, אך הוא חייב בקבלת

ובכן, ראשית, אל ירוץ איש לעשות כן. בעל ה"שרידי אש" (שו"ת ח"ב סי' כ"ט) מעיד: "באמת, כבר הורגלו בני ישראל בכל הארצות לאכול הקונסערווען [שימורים] בקופסאות, ולא נמצא מי שיערער על זה". בשורות הבאות נברר את שורש ההיתר.

תחילה נבהיר, כי הנידון אינו נסוב על יהודי הרוכש קופסת שימורים ומרוקן את תוכנה מיד עם פתיחתה. שכן, מתי יטבול יהודי זה את הכלי? לפני ריקונו – בלתי אפשרי לעשות כן. לאחר ריקונו – כבר אין צורך בכך. סוגיית השימוש בקופסת שימורים שנרכשה מנוכרי, מתחלקת, איפוא, לשני סוגי השימוש הבאים: א. שימוש חד-פעמי בקופסה, היינו, פתיחתה ללא ריקונה, והשארת השימורים בה עד שיאכלום. ב. שימוש חוזר בקופסת השימורים למאכלים אחרים, או אף לבישול, כפי שנוהגים רבים לבשל ביצים בקופסת שימורים.

כלי שימושי אחד פעמי נחשב כקליפה של המאכל: לגבי שימוש חד-פעמי בקופסת השימורים כתב המהרי"ל דיסקין זצ"ל (שו"ת קו"א אות קל"ו), כי הדבר נחשב כ"שב ואל תעשה" ואין כל איסור בדבר. כלומר, היהודי הרי אינו פועל מאומה בכלי זה. השימורים הוכנסו לתוכו על ידי בעל המפעל, והוא אינו אלא מוציאם מן הכלי (ע"ע "שרידי אש" שם, אות ג'). ואילו הגאון רבי משה פיינשטיין זצ"ל (שו"ת "אגרות משה" יו"ד ח"ב סי' מ') מבאר, כי כלי שייעודו לשימוש חד-פעמי, אינו נחשב ככלי אלא כקליפה של המאכל שעליו הוא שומר (עיי"ש שהוכיח זאת).

פותר קופסת השימורים, הוא המקנה לה שם "כלי": הנידון המרכזי הוא, איפוא, השימוש החוזר ונשנה בקופסת השימורים. ההיתר הרווח בין הפוסקים להשתמש בה ללא טבילה, מתבסס על ההלכה הקובעת ("שולחן ערוך" יו"ד סי' ק"כ סעי' י'), כי יהודי הרוכש מתכת גולמית מן הנוכרי ומייצר ממנה כלים, אינו צריך להטבילם, משום שהכלים נוצרו ברשות היהודי ומעולם לא היו של הנוכרי. מעתה, מבארים הפוסקים, הרי קופסת שימורים סגורה וחתומה אינה נחשבת כלי, שהרי אין ניתן להשתמש בה למאום. נמצא, שהיהודי שפתח את הקופסה ייצר את הכלי במו ידיו, ולפיכך, אין צריך להטבילו, שהרי בתור "כלי" מעולם לא היתה הקופסה שייכת לנוכרי. אומנם, טרם סגירתה במפעל היא היתה פתוחה והיה עליה שם "כלי", אך עם חתימתה ונעילתה, בטל ממנה שם "כלי" עד פתיחתה מחדש על ידי היהודי (עיי' שו"ת "ציץ אליעזר" ח"ח סי' כ"ו).

דף עה, ע"ב – כלי מתכות אמורים בפרשה

האלומיניום – מתכת או...

ציוותנו התורה לטבול כלים שנרכשו מנכרי. מהם הכלים הטעונים טבילה? בפסוק מפורטים שש סוגי מתכות אשר כלים העשויים מהם טעונים טבילה בהעברתם לבעלות היהודי (במדבר לא, כח): "אך את הזהב ואת הכסף, את הנחשת, את הברזל, את הבדיל ואת העופרת". בסוגייתנו מבואר, כי כלי חרס, כלי עץ וכלי אבן אינם צריכים טבילה, אך כלי זכוכית זקוקים לטבילה. לדעת רוב הפוסקים, אף אם מצוות טבילת כלים מן התורה היא, אין טבילת כלי זכוכית אלא מדרבנן, עקב דמיונם למתכות, מאחר שהן את הזכוכית והן את המתכת ניתן להתיך באש ולחזור ולייצר כלים חדשים מהם (עיי' מבוא לספר "טבילת כלים" אות ה').

בעל ה"תפארת ישראל" (בהקדמה לסדר טהרות קונטרס "יבקש דעת" אות מ"ד) מציין, כי אף על פי שמדברי הגאון מוילנא זצ"ל עולה, לכאורה, כי ששת מיני המתכות שהזכירה התורה כלעיל, הם בלבד כלולים בדיניה, נראה שאין כוונתו כן, אלא כל חומר שניתן לרוקעו בפטיש, נכלל ברשימת התורה.

פנינים

דף עה, ע"ב – מגעילן ומטבילן והן טהורין

טבילת כלים בערב פסח

מנהג מעניין נפוץ היה בקהילות ישראל: לאחר שהגעילו את כלי החמץ והכשירום לפסח, טבלו אותם! (הובא ב"אור זרוע", בראבי"ה, בראב"ן ועוד).

מה פשרו של מנהג זה? הרי לא היו אלו כלי גויים כלל?

נראה, שטבילה זו באה זכר למקדש, כאשר טבלו וטיהרו את הכלים לפני החג עבור קרבנות הרגל. זכר לטבילת הטהרות זו, ומתוך השתוקקות עצומה לבניין בית המקדש, טבלו היהודים את כליהם בערב פסח ("סדר יעקב").

דף עו, ע"א – קא פליט נותר דחטאת

הגעלה כל יום במישך ארבעים שנה

הגאון מטשעבין זצ"ל, מקשה, מדוע אחר מתן תורה לא הגעילו בני ישראל את כליהם, הרי כליהם בלעו איסורים שונים לפני כן?

ותשובתו: הם לא הוצרכו להגעלה מיוחדת, שכן, בין כך ובין כך הם הגעילו כליהם בכל יום במישך ארבעים שנות שהותם במדבר! זאת, עקב הציווי שלא להותיר כלום מן המן עד בוקר. הוזקקו, איפוא, להגעיל את הכלים מידי יום בימו משום בליעת הנותר שבדפנות... (ספר הזכרון "זרע ברוך").

לפני כמאה וחמישים שנה התגלה כי ניתן לייצר כלים ממתכת קלה, רכה ונוחה לעיבוד, הלא היא ה"אלומיניום". תחילה לא ייחסו חשיבות רבה לתגלית, אך במהלך השנים כאשר נפוץ השימוש בה, נדרשו פוסקים רבים לחוות את דעתם בדבר, אודות הצורך בטבילת כלים העשויים מאלומיניום, שהרי מתכת זו לא נמנתה בתורה, וכן התבקשו הפוסקים להכריע, אם כלי אלומיניום מקבל טומאה כשאר כלי המתכות, וממילא – אינו חוצץ בפני הטומאה [נידון זה אקטואלי גם בזמנינו לגבי טומאת כהנים].

הגאון רבי משה פיינשטיין זצ"ל (שו"ת "אגרות משה" יו"ד ח"ב סי' קס"ד), דן אם אלומיניום מקבל טומאה ומוכיח שששת מיני המתכות שפורטו בתורה, הם בלבד הנכללים בדיניה. שהנה, הזכוכית דומה בתכונותיה למתכת, כאמור, ובכל זאת קובעת הגמרא (שבת טו, א), כי זכוכית אינה מקבלת טומאה מן התורה.

הגר"י קמינצקי זצ"ל (במכתב אל הגר"צ כהן שליט"א מחבר הספר "טבילת כלים", פרק י"א אות קמ"ב) מפלפל רבות בשאלה אם יש לטבול כלי אלומיניום, ומציין כי מכל מקום, לכל הדעות יש לטבולם. שכן, לאחר שחכמים תקנו חובת טבילה של כלי זכוכית, מחמת דמיונם לכלי המתכות המפורטים בתורה, ודאי שיש לנהוג כן בכלי העשוי מן המתכת הקרויה "אלומיניום", הדומה לכלי המתכות המפורטים בתורה.

מסכת הוריות

דף ב, ע"ב – וקא טעי במצוה לשמוע דברי חכמים

מצווה לשמוע דברי חכמים

בסוגייתנו מבואר, שחכם שהגיע להוראה ונוכח בפסק הלכה של הסנהדרין הסותר את דברי התורה, אסור לו לנהוג כדבריהם, ואם עשה כן, הרי שטעה בהבנת מצוות התורה "לשמוע דברי חכמים", שהרי לא נאמרה מצווה זו כדי לעבור איסורים על ידה.

לצד גמרתנו מציגים המפרשים את דרשת ה"ספרי" על הפסוק (דברים יז, יא) "לא תסור מן הדבר אשר יגידו לך ימין ושמאל" – "אפילו אומר לך על ימין שהוא שמאל ועל שמאל שהוא ימין". משמע, כי בכל מקרה יש לציית לדברי הסנהדרין, גם כאשר לשומע נדמה כי הם טעו לחלוטין בדבריהם.

בעל ה"באר שבע" (בסוגייתנו) מחלק בין המקרה בו עוסקת סוגייתנו לבין המקרה שבו עוסק ה"ספרי". סוגייתנו, הוא אומר, עוסקת בחכם שנוכח בפסיקת חברי הסנהדרין הסותרת הלכה מפורשת באופן מובהק. לעומת זאת, ה"ספרי" עוסק בתלמיד חכם שדברי הסנהדרין אינם נראים לו מפורשה בלבד. במקרה זה עליו לקבל את דבריהם ללא עוררין.

פנינים

דף ד, ע"ב – עד שיהיו כולן ראויין להוראה

רוצח בקמץ ורוצח בפתח

חז"ל אמרו (עבודה זרה יט, ב), כי מי שלא הגיע להוראה ומורה, ומי שהגיע להוראה ואינו מורה, הרי הם כרוצחים.

הגר"א זצ"ל רמז זאת בדברי התורה "לא תרצח". שהנה, את האות "צדיק" ניתן לנקד בשני אופנים: בקמץ – לא תרצח,

ובפתח – לא תרצח [והן תלויות בקריאה, אם היא בטעם עליון או בטעם תחתון, כידוע]. לאמר: יש רציחה שהיא ב'קמץ', במה שקמץ פיו ולא הורה, היינו, תלמיד שהגיע להוראה ואינו מורה. ויש רציחה שהיא ב'פתח', שפתח פיו והורה למרות שהיה ראוי לו לאותו תלמיד לקמוץ פיו ולא להורות. שניהם רוצחים הם... ("קול אליהו").

אולם, לדעת הראשונים אין כל מחלוקת בין סוגייתנו לספרי. הרמב"ן (ספר המצוות שורש א') והר"ן (בחי' סנהדרין צט, א) כתבו, כי סוגייתנו וה"ספרי" עוסקים בשני מקרים שונים. גמרתנו מתייחסת לחכם, ששמע בשם הסנהדרין הוראה הנראית לו כשגוייה. על חכם זה לעלות לירושלים ולשטוח את טענותיו לפניהם, ועד שהוא עושה כן, עליו להחמיר ולא לנהוג כדבריהם, שמא טעו. אולם, אם לאחר שפרס בפניהם את נימוקיו והוכחותיו לא התקבלה דעתו, חובה עליו לציית להם, ועל מקרה זה נסובים דברי ה"ספרי": "אפילו אומר לך על ימין שהוא שמאל ועל שמאל שהוא ימין".

יש מהאחרונים שביקשו לחדש, כי חובת הציות לסנהדרין אינה אלא שלא להקל מדבריהם, אך מותר לאדם להחמיר על עצמו במקום שהסנהדרין הקלו.

פנינים

דף ה, ע"ב – שבט אחד איקרי קהל

77 X 7

אחר שנשתחרר הגרש"ז מלאדי זצ"ל, בעל התניא, ממאסרו השני, נסע אל הגאון רבי משה חפץ מצוואס. כשנדברו שני הגאונים ביניהם, בקש רבי משה חפץ מבעל התניא להסביר לו את פשר המחלוקת בין המדרשים הבאים: אחר חטא העגל כשעמד משה רבינו להתפלל לפני הקב"ה, נאמר במדרש רבה על ספר שמות (פרשה מ"ד פיסקה ז'), כי הוא העמיד **שבעה** צדיקים שיגנו על ישראל. לעומת זאת, במדרש רבה על ספר דברים (פרשה ג' פיסקה ט"ו) נאמר, ש**משה** העמיד **שבעים** ו**שבעה** צדיקים שיגנו על ישראל.

ענה לו הגרש"ז מלאדי, כי המדרשים חלוקים ביניהם באותה המחלוקת שבסוגייתנו, אם כל ישראל יחדיו הם המוגדרים כ"קהל", או שמא גם כל שבט ושבט בפני עצמו מוגדר כ"קהל". לדעת המדרש רבה על ספר שמות, עם ישראל כולו הוא המוגדר "קהל", אך שבט אחד

אינו נקרא "קהל", ולפיכך, די לעם ישראל בשבעה צדיקים שיגנו עליו. ואילו מדרש רבה על ספר דברים סובר, כי כל שבט ושבט בפני עצמו נקרא "קהל", ולפיכך, יש צורך בשבעים ושבעה צדיקים להגן על עם ישראל. שכן, אם ננכה את שבט לוי שלא חטא ואינו זקוק לכפרה על חטא העגל, ישארו אחד עשר שבטים, אשר כל אחד מהם זקוק לשבעה צדיקים שיגנו עליו ("סיפורי חסידים" על התורה 231).

דף ח, ע"א – איזו היא מצוה שהיא שקולה ככל המצות הוי אומר זו עבודת כוכבים

מקומה של העולה בחטא ע"ז

בגמרתנו מובאת דרשת חז"ל, שהפסוק (במדבר טו, כב) "וכי תשגו ולא תעשו את כל המצוות האלה" בא לומר, שהמורה בעבודה זרה הרי הוא ככופר בכל התורה כולה.

דווקא בפסוק זה רמזה התורה את חומרתה של העבודה זרה, מבאר בעל "נחל אליהו", משום שהתורה נצרכה להסביר, מדוע בחטא זה בלבד מחוייבת עדת ישראל בקרבן עולה וגם בקרבן חטאת. וזאת, לפי

לפיכך, קובעת סוגייתנו, כי חכם שלדעתו פסק הלכה מקל של הסנהדרין אינו נכון, עליו להחמיר על עצמו. ואילו ה"ספרי" קבע, כי כאשר תלמיד חכם סובר כי פסק הלכה שבו החמירו הסנהדרין שגוי הוא, אינו רשאי שלא לציית לדבריהם.

אולם, סברתם נדחית מדברי הראשונים שפירשו, כי אסור להורות לחומרא מדברי הסנהדרין, וכהוראת הרמב"ם (הל' מאכלות אסורות פרק י"ז הל' כ"ב), שהאוסר שמן של נוכרים שחז"ל התירוהו, חוטא לאלוקיו "מפני שממרה על פי בית דין שהתירוהו" (עיי' שו"ת "יביע אומר" ח"ו יו"ד סי' ז').

דף י, ע"ב – לעולם יעסוק אדם בתורה אפילו שלא לשמה

"לעולם ילמד אדם תורה שלא לשמה"

בסוגייתנו מבואר, כי אף שיש ללמוד תורה "לשמה", היינו: כמטרה ולא כאמצעי, מכל מקום, רשאי אדם לעסוק בתורה שלא לשמה, כי "מתוך שלא

פנינים

בהגדרה זו, וכאשר נכנס לבית אחד ממקורביו וראה שם וילונות תלויים, נסוג לאחור, ולא נכנס לאותו בית בשנה הקרובה.

שאלה אותו הרבנית: הלא גם בביתו של רבי חיים עוזר גרודז'ינסקי תלויים וילונות? ענה לה הח"ח:

מדוע אינך מבינה? רבי חיים עוזר הוא נשיא ישראל, ויש לקיים בו את דרשת חז"ל "גדלהו משל אחיו", ולכן הוא חייב לסבול זאת. אני, איש פשוט הנני, ואיני צריך לכל זה... (הצדיק ר' שלמה).

דף י, ע"ב – לעולם יעסוק אדם בתורה ובמצוות אפילו שלא לשמה

"לעולם ילמד אדם תורה שלא לשמה"

"לעולם?" תמה הרבי מקוצק זצ"ל, והשיב: לעולם, היינו: כשיעסוק אדם

ששקולה עבודה זרה ככל המצוות בתורה, ולפיכך, מלבד קרבן חטאת, שהוא כנגד מצוות לא תעשה, אף עולה, יש להביא, שהיא כנגד מצוות עשה!...

זוהי גם הסיבה, שאף על פי שקרבן החטאת קודם לקרבן העולה, שהעולה קודמת לחטאת בעבירה זו. שכן, בכל התורה כולה קודמת הקרבת קרבן החטאת לקרבן העולה. משום שהעולה באה כדורון אחר כפרתה של העבירה בהקרבת קרבן החטאת (זבחים ז, ב). אולם, כאן, כאמור, אף העולה באה לכפרה, ולפיכך היא קודמת לחטאת ("טללי אורות").

דף ט, ע"א – גדלהו משל אחיו

מדוע היו וילונות לרבי חיים עוזר?...

ה"חפץ חיים" זצ"ל היה מרבה לדבר נגד המותרות. לטעמו, אף הוילונות, נכללו,

לשמה בא לשמה". לצד גמרתנו, מציגים בעלי התוספות (ברכות יז, א ד"ה "העושה שלא לשמה") את דברי הגמרא (שם): "וכל העושה שלא לשמה נוח לו שלא נברא", ומבארים, כי שתי הסוגיות עוסקות בשני מקרים שונים. גמרתנו מתייחסת לאדם הלומד מתוך מטרה לרכוש לעצמו כבוד ותהילה, ועליו נאמר – "מתוך שלא לשמה בא לשמה". ואילו הגמרא במסכת ברכות מתייחסת לאדם הלומד כדי לצבור ידע שבאמצעותו יוכל לקנטר את חביריו. זה – "נוח לו שלא נברא".

כדעת בעלי התוספות נקטו רוב הראשונים (תוס' הר"י שירליאון ברכות י"ז ע"א, ספר חסידים סי' רפ"ט, תוס' הרא"ש ברכות שם, הרשב"ץ, "מגן אבות" פ"ד משנה ד' ועוד). אולם, הריטב"א (יומא עב, א, וכן התוס' ישנים והתוס' רא"ש שם) מחמיר וכותב, כי הלימוד לשם כבוד אסור גם הוא, וכוונת גמרתנו המתירה לימוד "שלא לשמה" היא, שמותר לאדם ללמוד מפני יראת העונש, ועל ידי כך יגיע ללימוד מתוך אהבת תורה.

מה בכל זאת יעשה אדם הלומד תורה, ואינו מצליח להגיע לדרגת לימוד תורה לשמה – וכי אין כל תועלת בלימודו? (עיי' "דברי שאול" מגילה יח, א, לבעל ה"שואל ומשיב"). רבינו הנצי"ב זצ"ל (שו"ת "משיב דבר" ח"א סי' מ"ד) מסביר, כי כוונת גמרתנו "שמתוך שלא לשמה בא לשמה" היא, שגם אם הוא עצמו לא יזכה ללמוד תורה לשמה, הרי שהדור הבא אחריו, שאף הוא יהגה בתורה בעקבות האב, יזכה ללמוד תורה לשמה. לשם כך כדאי לאדם לעסוק בתורה שלא לשמה, אף כל ימיו (עיי"ש שהוכיח כן מהגמרא בסנהדרין קה, ב).

הגר"ח מוואלאז'ין זצ"ל כותב ("נפש החיים" ב"פרקים" פ"ג), כי לא יתכן שאדם ילמד במשך כל ימיו לשם כבוד בלבד. זוהי, לדבריו, כוונת הגמרא "לעולם ילמד אדם" – מובטח לו לאדם הלומד תורה בקביעות, שזמן מה לאחר תחילת לימודו הוא יתכוון ללמוד "לשמה", אף אם בשעה שהחל ללמוד התכוון "שלא לשמה". [מאידך, אין הכרח שבעתיד ילמד "לשמה" בלבד. אלא, שמובטח לו, כי חלק מכל לימוד ולימוד יהיה "לשמה" ועל ידי כך יתעלה כל לימודו].

סוף סוף, "לשמה" זה מהו, מה יש לכוון? לדברי רבי יהודה החסיד (ספר חסידים סי' תתקמ"ד) "לשמה" פירושו שהלומד חושב בליבו "כל מה שאלמד –

פנינים

לימודו בבחינת "שלא לשמה" לעומת דרגתו הנוכחית...

ויוסיף ויגדל בתורה, לעולם הוא יגלה ויחזור ויגלה מחדש, כי ברגע הקודם היה

אקיים" (וכ"כ רבי חיים פלאגיי בספרו "זכירה לחיים" ח"ב מד, ד). ה"חתם סופר" זצ"ל (נדריס פא, א) מגדיר זאת באופן הבא: העוסק בתורה כשמטרתו היחידה היא לדעת כיצד לקיים את המצווה, אינו זוכה על ידי לימוד זה לדרגה הגבוהה של לימוד תורה "לשמה", מאחר שלא יתכן שלימוד שנועד לשם קיום המצווה יהא חשוב יותר מן המצווה עצמה, שהרי נאמר, כי "תורה מגנא ומצללא" בכל זמן, לעומת המצווה המעניקה הגנה לאדם בשעת קיומה בלבד. רק הלומד תורה "לשמה", לימוד לשם לימוד, כפי שציוונו הבורא יתברך, מתעלה לדרגה הגבוהה של לימוד התורה הראוי נועי"י "נפש החיים" שער ד' פ"ג ובס' "רוח חיים" עמ"ס אבות פ"ו משנה א'. וידועים דברי האדמו"ר בעל ה"אבני נזר" זצ"ל בהקדמה לספרו "אגלי טל", הובאו בהרחבה במאורות הדף היומי כרך ו' עמ' נ"ז]. בחידושינו למסכת פסחים (נג, ב) ה"חתם סופר" זצ"ל מוסיף, כי על הלומד תורה "לשמה" לכוון, שהלימוד יישר את מחשבותיו ואת דעותיו לרצון ה'.

יש לציין, שאף אדם הלומד "שלא לשמה", ראוי שתהיה מחשבתו להגיע מתוך כך ללימוד התורה לשמה ("מעלות התורה" נ"ב הוצאה החדשה).

דף יא, ע"ב – ואין מושחין מלך בן מלך

בנו של החזן שאיבד את קולו וירש את אביו בחייו

בגמרתנו מבואר, כי המלכות עוברת בירושה מאב לבן, וכן פסק הרמב"ם (הל' מלכים פ"א ה"ז): "ומאחר שמושחין המלך, הרי זה זוכה לו ולבניו עד עולם, שהמלכות ירושה... ולא המלכות בלבד, אלא כל השררות וכל המינויין שבישראל ירושה לבנו ולבן בנו עד עולם". במקום נוסף (הל' כלי המקדש פ"ד הל' שביעית פ"א ה"ז): "ומאחר שמושחין המלך, הרי זה זוכה לו ולבניו עד עולם, שהמלכות ירושה לבנו ולבן בנו עד עולם". במקום נוסף (הל' כלי המקדש פ"ד הל' שביעית פ"א ה"ז): "ומאחר שמושחין המלך, הרי זה זוכה לו ולבניו עד עולם, שהמלכות ירושה לבנו ולבן בנו עד עולם".

פנינים

דף יא, ע"ב – וכי נס אחד נעשה בשמן המשחה

את היסודות יש ליצוק בנם

גמרתנו מונה מספר ניסים שנעשו בשמן המשחה. דווקא בשמן המשחה נעשו ניסים אלו, אמר האדמו"ר רבי אברהם מרדכי מגור זצ"ל, כי בשמן המשחה חנכו את כלי המקדש. החינוך וההתחלה חייבים לבוא בהשפעה עליונה, למעלה מן הטבע.

דף יא, ע"ב – וכולו קיים לעתיד לבוא

הכד שאינו כלה

בעל ה"שפתי כהן" על התורה, מגורי האריז"ל, מביא מסורה קדומה כי כד זה של שמן המשחה, הוא הפך הקטן שעבורו חזר יעקב אבינו ועבר את נחל יבוק. כד זה נתגלה לו בעת שהוא השכים משנתו בבוקר, בדרכו חרנה, וממנו הוא יצק שמן על האבן

כ" מדגיש הרמב"ם: "מלמד, שהמלכות ירושה, והוא הדין לכל שררה שבקרב ישראל, שהזוכה לה זוכה לעצמו ולזרעו". כמובן, מציין הרמב"ם, (שם), כי כל זאת בתנאי שהבן "ממלא מקומו בחכמה או ביראה, אף על פי שאינו כמותו בחכמה".

הבן בלבד יורש את משרת אביו: אנו נוטים להניח, כי כל קרובי בעל המשרה, הנחשבים כיורשי ממונו, הם גם אלו הראויים לרשת את משרותיו הציבוריות. אולם, יש המדייקים מדברי הרמב"ם: "ירושה לבנו ולבן בנו... זוכה לעצמו ולזרעו" כי בניו אחריו בלבד הם היורשים משרתו הציבורית (עיי' שו"ת "אבני נזר" יו"ד סי' שיי"ב אות נ"ו).

רב בן שלש עשרה: אחד מן המקרים המעניינים של ירושת משרה רבנית אירע לפני כארבע מאות וחמישים שנה בצרפת, כאשר הרב המקומי הלך לעולמו, ובני קהילתו ביקשו להושיב בראשם את רבי משה אלשיך כממלא מקומו. אך רבי שלמה אלקבץ מנע מינוי זה והורה, שיש להמתין עד אשר יגדל בנו הקטן של הרב המנוח, וכאשר הגיע הקטן לגיל מצוות הושיבוהו במקום אביו (תשו' מהר"י אריפול, ב"גינת ורדים" יו"ד כלל ג' סי' ח').

דור הולך ודור בא, ומטבע הדברים, מפעם לפעם מעסיקה סוגיה הלכתית זו את בני הקהילות באשר הם. ה"חתם סופר" זצ"ל (שו"ת או"ח סי' י"ג) נדרש לפרשיה סבוכה, כאשר "ראש הרבנים" הלך לעולמו וראשי הקהל התלבטו, אם למנות למשרה נכבדה זו את בנו שהיה תלמיד חכם וירא שמים, או למנות תחתיו יהודי אחר, תלמיד חכם מופלג ומפורסם.

היתכן ראש לא ראש? ה"חתם סופר" השיב להם, כי במקרה זה לא תועיל לבן ירושת אבותיו. שכן, מהות משרת "ראש הרבנים" היא לשמש כרב של

פנינים

כל הכלים בביתה, כי, כאמור בסוגייתנו, סגולתו של השמן בכד זה שאינו כלה כלל.

יש להוסיף, שבספר הקדום "קב הישר" לרצ"ה קוידינובר נאמר, כי אף הפך שנתגלה לחשמונאים, ושממנו הדליקו שמונה ימים, היה כד זה של שמן המשחה.

אשר שם אותה מצבה לה'. כשראה יעקב אבינו שהכד חוזר ומתמלא הבין, כי כד מיוחד הוא, ובגללו חזר ועבר את נחל יבוק עשרים שנה לאחר מכן.

כד זה, מוסיף בעל ה"שפתי כהן", הוא הכד שנתגלה לאשת עובדיה (מלכים ב' פרק ד'), אשר ממנו היא יצקה שמן עד מלאת

הרבנים ולייעץ להם במקרים סבוכים. לא יתכן, הוא כותב, למנות אדם מסויים כ"ראש הרבנים" כאשר יש רבנים גדולים הימנו, שהרי כבר אינו "ראש". מעניין לצטט את חתימת דבריו: "מכל מקום, אני כמטיל קוצים בעיני הרבה רבנים. על כן, לכשיגיע הדבר לכלל זה צריך מיתון והתחכמות, והזמן יגיד לטובה. ואחתום בברכה מרובה, כנפשו היקרה ונפש אוהב נאמן... משה"ק סופר מפפד"מ".

ומכאן נעבור לרובד נוסף בהלכות ירושת משרות. פעמים, נושא המשרה מאריך ימים על ממלכתו, אך ברבות השנים הוא חש כי תש כוחו. האם רשאי הוא להוריש את משרתו לבנו בעודו בחייו?

ירושלמי מהי"ב: לכאורה, ירושה אינה אלא לאחר מיתה, ולא ניתן לעשות כן מחיים. אולם, כל הפוסקים העוסקים בנושא זה מציינים את החזן שזכה להתייחסותו של הרשב"א (שו"ת ח"א סי' ש"י), לאחר שקולו הערב פרח ונעלם ברבות השנים, והוא ביקש להעמיד את בנו תחתיו. הרשב"א קבע, כי רשאי הוא להוריש את המשרה לבנו, וכן נפסק להלכה (רמ"א או"ח סי' נ"ג סעי' כ"ה). ירושה מחיים!

בספר "עמק ברכה" (להג"ר אריה פומרנצ'יק זצ"ל עמ' י"ד) מציין, כי אכן, שלא כירושת הממון, שבה נאמר (במדבר כז, ח) "איש כי ימות... והעברתם את נחלתו", בירושת המלכות, ממנה נלמדים דיני הירושה של משרות אחרות נאמר (דברים יז, כ), "למען יאריך ימים על ממלכתו הוא ובניו", היינו, הוא ובניו כלולים בצוותא, ומלכות בניו אינה מותנית במיתתו. אף ראייה מעניינת לכך הוא מביא מסוגייתנו בה נאמר: "ואין מושחין מלך בן מלך". כלומר, בן מלך אינו זקוק שימשחוהו כדי להתמנות למלך, מאחר שהמלכות עוברת אליו בירושה. בהקשר לכך, מבואר בגמרא, כי שלמה המלך ירש את המלכות ומלך על עם ישראל עוד בחיי אביו, ולא היה זקוק שימשחוהו כדי להתמנות למלך, אלא מפני אדניה שערער על ממלכתו.

הוכחה נוספת לכך, שירושת המשרות אינה תלוייה במותו של המוריש, מביא בעל ה"אבני נזר" (שו"ת שם אות נ"ו), מדברי הגמרא (סוכה מה, ב) המשבחת את יותם המלך בן עוזיה (עיי' רש"י שם ד"ה "יותם") על ענוותנותו המופלגת, שאף על פי שאביו עוזיהו המלך הצטרע והודח מממלכתו, כמבואר בגמרתנו (י, א), הוא לא נטל את כתר המלכות עד יום מותו של אביו, למרות שהוא היה ראוי

לרשת את כסא ממלכתו. הרי לנו, כי לבנו יאתה המלוכה עוד בחיי אביו, משום שירות המשרות יכולה להתבצע עוד בחיי המוריש.

בספר "מנחת שי" (סי' צ"ב) מעלה על פי זה נידון מעניין, אם בן יורש את משרת אביו כאשר כוחו של בעל המשרה עדיין במותניו ואין כל מניעה שימשיך לכהן בתפקידו, אלא שהוא בחר לעקור ממקומו. [ע"ע בספר המפתח על הרמב"ם ה' מלכים פ"א ה' ז' ד"ה "אי דין ירושה דווקא לאחר מיתה או גם מחייו" מבואר, דירות מלכות אינה כירות נחלה].

דף יא, ע"ב – לא יסור שבט מיהודה

סדרי השלטון בעם ישראל

בסוגייתנו אנו למדים על סדרי השלטון בעם ישראל – "מלך", "שבט", "מחוקק", "ריש גלותא" ועוד. הגרי"ז מבריסק זצ"ל מתאר את המערכת השלטונית בעם ישראל כפי שנקבעה על ידי התורה (הגרי"ז הלוי זצ"ל בספרו על התורה דברים לא, ז).

שתי שררות ראשיות יש בעם ישראל – מלך ונשיא הסנהדרין, ועל שני נושאי משרות אלו הזהירה התורה את עם ישראל (שמות כב, כז): "ונשיא בעמך לא תאר" (עיי' רמב"ם ה' סנהדרין פ' כ"ו ה' א'). הרמב"ן בפירושו על התורה (שם) מגדיר את מיקומם של המלך והנשיא – המלך הוא ראש ממשלת המלוכה, והנשיא הוא ראש ממשלת התורה (עיי"ש).

על ההבדל בין שררת המלך לשררת נשיא הסנהדרין, אנו למדים בגמרתנו, האומרת: "לא יסור שבט מיהודה" – זה ראש גולה שבבבל, שרודה את ישראל במקל. "ומחוקק מבין רגליו" – אלו בני בניו של הלל [שהיה נשיא], שמלמדים תורה לישראל ברבים.

לאורך ההסטוריה של עמנו, לא כיהן אדם אחד הן כמלך והן כנשיא הסנהדרין, מלבד שניים. הראשון היה משה רבינו ע"ה, אשר כיהן כמלך כמפורש בגמרא (זבחים קב, א), וכראש הסנהדרין כמובא במסכת סנהדרין (ב, א). השני שזכה לכך, היה תלמידו וממלא מקומו, יהושע בן נון, אשר גם הוא היה מלך (יומא עג, ב) ונשיא הסנהדרין (סנהדרין יג, ב) [שם מבואר שמשה רבינו סמכו להיות תחתיו, וסמיכה אינה שייכת במלכות].

מה בין מלך לנשיא? כוחו של המלך וסמכויותיו השלטוניות אינם מוגבלים, ונובעים מתוקף תפקידו ושררתו. לעומת זאת, סמכותו של נשיא הסנהדרין תלויה בחברי הסנהדרין, ושלטונו אינו עצמאי באופן מוחלט.

דף יא, ע"א – שאכל חצי כזית חלב כשהוא הדיוט ונתמנה ועבר והשלימו

"כדי אכילת פרס"

אחד הרגעים החשובים ביותר בליל הסדר, הוא זמן אכילת כזית המצה אותה יש לאכול ב"כדי אכילת פרס". כלומר, יש לסיים את כזית המצה בתוך שיעור הזמן שבו ניתן לאכול "פרס" לחם, היינו: חצי לחם, שגודלו שליש הקב – כמות הזהה לנפח של ארבע ביצים.

שמונה שיפוט מהו משך הזמן של "כדי אכילת פרס": עד כאן הכל ברור וידוע, אלא שיש לברר, מהו משך הזמן של אכילת לחם בנפח של ארבע ביצים. מספר הדעות בעניין זה, זהה למספר האפשרויות שיש בין שתי דקות לתשע דקות... יש אומרים שאורכו של זמן זה הוא תשע דקות (עיי' "משנה ברורה" סי' תרי"ח ס"ק כ"א בשם ה"חתם סופר"). בשם בעל ה"תניא" זצ"ל מוסרים, כי משך זמן זה הוא שמונה דקות ("גולות עליות" מקואות פי"י מ"ז). יש אומרים שבע דקות ("כף החיים" סי' ר"י ס"ק ח'), ויש המפחיתים את שיעור הזמן לשש דקות (שו"ת "צמח צדק" החדש סי' ט'), ויש הסוברים, כי שיעור "כדי אכילת פרס" הוא חמש דקות בלבד ("תכלת מרדכי" בפתיחה אות י'). לעומתם, יש הדורשים מן האוכל לעשות כן תוך ארבע דקות ואף תוך שלש דקות ("ערוך השלחן" סי' ר"ב סעי' ח'), ויש שמצמצמים את משך הזמן עד לשתי דקות בלבד! (עיי' שו"ת "חתם סופר" ח"ו סי' ט"ז וסי' כ"ג).

הגאון רבי יוסף שלוי אלישיב שליט"א העיר, כי דעת המצמצמים את משך הזמן של "כדי אכילת פרס" עד לשתי דקות בלבד תמוהה, נוכח התרחיש המתואר בסוגייתנו, לפיו יתכן, שאדם יאכל חצי "כזית" חלב, יתמנה לנשיא הסנהדרין, יסולק מן הנשיאות ולאחר מכן יאכל חצי "כזית" נוסף מן החלב, וכל זאת, בתוך שיעור הזמן של "כדי אכילת פרס". היתכן, שבתוך שתי דקות ניתן לדחוס אכילת חצי "כזית", מינוי על ידי הסנהדרין – בהסכמת כולם, הדחה מתפקיד זה, ואכילת חצי "כזית" נוסף? (שבת שבתון עמ' ש"מ).

ביצד הישב ה"מרחשת" בויילנא, את המרחק מבית המקדש ל"גדיון": בהקשר לנידון זה, ראוי להתייחס לחישוב מרתק, שנערך על ידי בעל ה"מרחשת" רבה של וילנא: בתוספתא (זבים פ"א) נאמר, כי משך הזמן הנדרש לאדם להלך ממעיין השילוח למקום מסויים בבית המקדש ששמו "גדיון", הוא כשיעור הזמן הנדרש לאדם לטבול ולהתנגב פעמיים. על בסיס תוספתא זו, חישב בעל ה"מרחשת", ממקום מושבו בויילנא הרחוקה, את המרחק בין מעיין השילוח לגדיון, כלהלן.

הגמרא (כריתות יג, א) משערת, כי משך הזמן הדרוש לטבילת אדם הוא מעט פחות משיעור "כדי אכילת פרס". אנו יודעים כעת, כי ההליכה ממעיין השילוח ל"גדיון" שווה לארבע פעמים שיעור "כדי אכילת פרס", שכן, זהו הזמן בו יכול אדם לטבול פעמיים ולהתנגב פעמיים, וכל טבילה וכל ניגוב אורכים כשיעור "כדי אכילת פרס" ("חתם סופר" שם).

נותר לנו לברר כמה אמות אדם מסוגל ללכת בשיעור זמן של "כדי אכילת פרס". בגמרא (סוכה כו, א) מבואר, שזמן האכילה של "כביצה", הוא כזמן הליכת מאה אמות, הוי אומר, שבזמן של שיעור "כדי אכילת פרס" ניתן להלך כארבע מאות אמה, שהרי "פרס" הוא נפח של ארבע ביצים. המרחק בין בית המקדש למעיין השילוח, שנאמד על ידי חז"ל כזהה לארבעה שיעורי "כדי אכילת פרס", הוא, איפוא, אלף ושש מאות אמה (מידות ושיעורי תורה פ"כ הערה 86).

דף יב, ע"א – השתא דאמרת סימנא מילתא היא

עדותו של המן על... מנהגי חג השבועות!

מעניין ביותר לקרוא עדות, שנמסרה לפני שנים רבות על ידי אדם מפורסם ביותר, אם כי לא מהימן במיוחד: "בחודש סיון נכנסים לבית הכנסת, ומקללים למלך, וקוראים אותו יום העצרת ועולים לגג בית אלוקיהם וזורקים תפוחים ומלקטים אותם, ואומרים: כשם שאנו מלקטים התפוחים, כך יתלקטו העמים שונאינו מבינינו".

מוסר העדות הוא... המן הרשע, ש"הלשין" על היהודים מתוך מטרה להבאיש את ריחם בעיני המלך אחשורוש (מדרש אבא גוריון עמ' 26, מדרש אגדת אסתר דף ט"ז וכן ב"תרגום שני" אסתר ג, ח). המן גם גילה בהזדמנות זו את טעמו של המנהג, אשר יסודו לפי המבואר בגמרתנו, ש"סימנא מילתא". היינו, יש

סימנים שונים המסמלים בקשות שונות, כגון, אכילת ה"סימנים" בראש השנה, וגם מנהג לקיטת התפוחים היה סימן טוב ללקיטת שונאיהם של היהודים.

השלכת תפוחים בחג השבועות: לפני שנים רבות, נהגו כן יהודי מרוקו. בהקשר לכך מצטט הר"י טסלר (קובץ "צאנו קלויזנבורג" ארה"ב, גליון א', ובהשלמות שבגליון ה') עדות מעניינת: "בזמנים קדומים, נהגו ביום השבועות בעת הרקדת ספרי תורה להשליך תפוחים על המתפללים מגג בית הכנסת, עזרת נשים, והילדים ליקטו אותם" (יהדות המגרב - מסורות ומנהגים, עמ' 293).

הפרדס שנתרם כדי לפפק תפוחים לבית הכנסת: מנהג עתיק יומין זה, שבמקורו היה נוהג בחג השבועות, גם הועתק ל"שמחת תורה", כאשר שני חתני השמחה, חתן תורה וחתן בראשית, השליכו תפוחים רבים לעבר הקהל החוגג, שרכן בהמוניו לאסוף אותם. יש שנהגו לעשות כן בתוך בית הכנסת, ויש שקיימו מנהג זה בחצר בית הכנסת (מנהגים דבי מהר"ם מרוטנבורג, עמ' 69-70). בעיר וורמייזא נהגו החתנים ובני משפחותיהם להתכנס בבית מיוחד, שבו הוכנו מראש פירות רבים למטרה זו, ואשר במשך שנים רבות נקטפו מפרדס ש"נתרם" ליהודים על ידי גויה, בתנאי, שבכל שנה ילקטו ממנו פירות לצורך זה... מאוחר יותר, במלחמת שלושים השנים שהסתיימה בשנת ת"ח, נהרס הפרדס, אך בני הקהילה המשיכו לקיים את המנהג באדיקות (מנהגים דק"ק ורמייזא עמ' רכ"ז-רכ"ח). מנהג זה, בשינויים קלים, גם נהג בקהילות פולין והונגריה, ועד ימינו הוא משתמר בקרב קהילות חסידיות מסויימות (ראה קובץ "צאנו קלויזנבורג" ארה"ב, גליון א', מאמר הר"י טסלר, המתאר את השתלשלותו של המנהג, והמספר על מנהגו של האדמו"ר מצאנז זצ"ל, שאף פעל ישועות על ידי תפוחים אלו).

עדות למנהג זה ניתן למצוא בהקשרים שונים בספרי ההלכה. כך למשל, רבי יוסף תאומים, בעל ה"פרי מגדים" (סי' תרס"ט ועיי"ש ב"באר היטב", וראה גם בסי' קע"א) מזהיר, כי אין לזרוק את הפירות במקום מאוס, משום איסור "בל תשחית". זמן רב לפניו, התריע גדול חכמי אשכנז לפני כשש מאות שנה, רבי יעקב הלוי מולין - המהרי"ל בנשות ישראל, לבל ירכשו את הפירות בחג עצמו (מהרי"ל, הלכות יו"ט עמ' קפ"ב), וגם תלמידו רבי יעקב - המהרי"י ווייל (שו"ת מהר"י ווייל סי' קצ"א) הזהיר: "החתנים יקנו הפירות קודם יום טוב". ואילו רבי אליהו שפירא, בעל ה"אליה רבה" (סי' של"ה ס"ק ה') דן, מדוע מותר ללקט את הפירות ביום טוב, אחרי שחז"ל אסרו ללקט פירות שנתפזרו לתוך קופסה.

נשיאת כפיים בתפילת שחרית: במנהגי רבי אייזיק טירנא (עמ' קל"ב) מסופר, כי בהונגריה היה נהוג בתקופתו, לפני כשש מאות שנה, שביום "שמחת תורה" הקדימו הכהנים לשאת כפים בתפילת שחרית, שלא כנהוג בחוץ לארץ לעשות כן בתפילת מוסף. זאת, "מפני שמחת העם, שקונים פירות וזורקין בבית הכנסת לתינוקות לשמחת תורה". ככל הנראה, השמחה היתירה שיבשה את יכולתם של הכהנים לשאת את כפיהם לאחר קיום המנהג, ועקב כך הוקדמה ברכת הכהנים לתפילת שחרית.

מפתחות

על סדר:

❖ פרשיות השבוע

❖ ש"ס, רמב"ם, שו"ע

❖ ערכים

👉 לתועלת הלומדים בספר

ערכנו מפתחות על סדר הפרשיות,
באופן המאפשר ללמוד את הספר
על שולחן שבת מדי שבת בשבתו,
בנושאים הקשורים לפרשת השבוע.

חומש בראשית

בראשית

- ב, ג ויברך א' את יום השביעי
- לקראת איזה עולם אנו
מתקדמים? קבה-קבח
ב, ג אשר ברא א' לעשות
- הקבלת ימי קורות העולם לששת
ימי בראשית מוח
ב, יח עזר בנגדו
- כוס הנישואין של אדם הראשון
"לחיים" על מה ולמה נה, נו
ד, כג נשי למך. האזנה אמרתי
- לדבר על עצמך בלשון נסתר מוט

נח

- ח, ח וישלח את היונה וגו'
- מהיכן נטלה היונה את עלה
הזית קמוה, קמו
- דברי היונה ששימשו כהוכחה
לשני צדדיה של מחלוקת!; קמד-קמו
ח, כא וירח ה' וגו'
- משגר החלליות הראשון קמו
- הקוף נולד מאדם קמו

לך לך

- יב, יז נגעים גדולים ואת ביתו
- ולא כל המשפחה כולה בהיכרת; רמו
יג, יג רעים וחמאים לה' מאד
- צירוף גזילות של פחות משה
פרוטה קמו
טז, יח הנהר הגדול,
- ברש"י - עבד מלך כמלך רפה

וירא

- יח, ח ובן הבקר אשר עשה
- איך האכיל את אורחיו בשר
בחלב?
- גדולה הכנסת אורחים מהקבלת
פני השכינה רמו
כ, כ זעקת פדום ועמורה
- למה גילה ה' לאברהם כוונתו
להפוך סדום ועמורה קמוח

- יט, כד זה המפיר... מאת ה'
- לדבר על עצמך בלשון נסתר מוט
כד, לט אולי לא תלך האשה
- בין "פן" ל"אולי" קבח

תולדות

- כז, יב אולי ימושני אבי
- בין "פן" ל"אולי" קבח
כז, לט משמני הארץ
- וברש"י - למה קיבל עשו את
אטליה של יון? כה, כז

ויצא

- לא, לה לא אוכל לקום
- לא מפניו! רלח
לא, נב עד הגל הזה וגו'
- בין יעקב ללבן פט, ע

וישלח

- לב, ה עם לבן גרתי
- וברש"י - תרי"ג, אותיות או
גימטריה קפו
לב, יא ועתה הייתי לשני מחנות
- כך הורה גורל הגר"א! ו, נא

ויגש

- מד, לא כי אין הנער וזמת
- כרחם אב על בנים פח
מו, א לאזקי אביו יצחק
- וברש"י - כיבוד הסב,
מצוה? קעג, קעד

ויחיי

- מו, ל וקברתנו בקבורתם
- חפירת קבר מחיים ל-לב
מו, י לא יסור שבט מיהודה
וברמב"ן
- תשובת חכמי ישראל לצוררי
היהודים ז-י

חומש שמות

אם במחתרת וגו'	כב, א
- הבא להרגך, הבדל בין התגוננות לבין סיוע לזולת פז, פח	
כי הוא זה	כב, ח
- ב' תיבות הסותרות זו את זו רג	
ונשיא בעמך לא תאור	כב, כז
- קללות, מתי וכיצד? קי, קיא	
אחרי רבים להטות	כג, ב
- פסיקת בי"ד על פי רוב	
הדיינים יח, יט	
מדבר שקר תרחק	כג, ז
- כתב הסמיכה טז	
ושוחד לא תקח	כג, ח
- שוחד מאוחר לה	
לא תטה משפט אביוןך	כג, ו
- יין נסך והטיית משפט	
אביון מב-מד	
ושם א"א לא תזכירו	כג, יג
- הזכרת שמם של יש"ו	
ומוחמד עח-פ	

כי תשא

והמכתב מכתב א'	לב, טז
- הכתב העברי והאשורי כה-כז	
פוקד עוון אבות על בנים	לד, ז
- מדוע הבן סובל... מט, נ	

ויקהל

ווי העמודים	לח, יא
- מאז ומקדם נהג כתב אשורי; כה-כז	

שמות

ויצו פרעה וגו'	א, כב
- וברש"י - התחבטותם של	
אצטגניני פרעה כג	
המראה הגדול הזה	ג, ג
- ענין נבואה לחכמת הדקדוק ... קצא	
כי מתו כל האנשים	ד, יט
- למסור נפשו להצלת חבריו .. צד	

בא

החודש הזה לכם	יב, א
- קידוש החודש והלוחות שלנו; י-יב	

בשלח

זה קלי ואנוהו	טז, ב
- בגדרי ודיני הידור מצוה רח-רי	

יתרו

כל הדבר הגדול יביאו אליך	יח, כב
- הגדול הקשה טז, יז	
- עשה לך רב יד	
- זה בוחר לו אחד, באלו	
מקרים? כח, כט	
זכור את יום השבת	כ, ח
- זכור ושמור כדיבור אחד רב	
- הבעל להוציא את אשתו בקידוש; רב	
- מדוע אסור להדליק חשמל	
בשבת? צח, צט	
לא תעשון אתי וגו'	כ, כ
- בחירות לכהונת דיין רכט	

משפטים

מכה אביו ואמו	כא, טז
- טיפול רפואי לאביו הכרוך	
בהוצאת דם קז-קח	

חומש ויקרא

י"ט, טו בצדק תשפוט עמיתך
- האם גם ילדים יש לדון לכף זכות? רלג, רלד
י"ט, טז לא תעמוד על דם רעך
- לימוד תורה, הצלת נפשות צב
- בזקן ואינה לפי כבודו כ-כב
י"ט, כו ולא תעוננו
- מעונן, מהו? פ
- אסטרולוגיה לאור ההלכה; פא, פב
י"ט, לב מפני שיבה תקום
- כיבוד אשה וקנינה ו"תלמידה חכמה" רנב-רנד
- פינוי מקום לקשישים באוטובוס רלז, רלז
כ, א ה' אשר יתן מזרעו למוֹלך
- שני סוגי מולך עט

אמור

כד, יז כי יבה כל נפש
- גדרו של אדם "טריפה" ק, קא
כד, כג וירגמו אותו אבן
- בין מקושש עצים למגדף קב

בהר

כו, א אבן משכית
- מדוע צעק הסטייפלער רטז

שמעוני

י"א, מז אל תשקצו את נפשותיכם
- האיסורים והגדרים קעז-קפא
י"א, מז ובין החיה אשר לא תאכל
- התבוננות ב"יולדת" ריח

תזריע

י"ב, ב דבר אל בני ישראל וגו'
- מדוע חלה שבועת היולדת? ר
י"ד, נו להורות ביום הטמא וגו'
- טומאת צרעת לאחר חורבן הבית קצז-ר

אחרי מות

יח, כא לא תתן למוֹלך
- ברמב"ן- שני סוגי מולך עט

קדושים

י"ט, ד לא תקלל
- קללות, מתי וכיצד? קי, קיא
י"ט, יא-יב לא תגנובו וגו'
- חנוני על פנקסו רפא
י"ט, יג לא תלין פעולת שכיר
- איסור כל תלין במלגה ללומדי תורה רסג, רפד

חומש במדבר

י"ד, ט ברמב"ן
- בדיקה בליל הושענא רבה פא
טז, לב מקושש עצים
- מלאכה שא"צ לגופה קא-קג
- בין מקושש עצים למגדף קב

קורח

טז, ד וירדו חיים שאולה
- קורח והעולם הבא קמז
- עשיר כקורח קג

בהעלותך

י"ב, יג רפא נא לה
- תהילים לרפואת החולה ריא, ריב

שלח

י"ג, כ היש בה עין
- זהירות בכבוד צדיקים קג
י"ג, כה וישבו מתור הארץ,
- ברש"י- ארץ הצבי קכד

כה, יב את בריתי שלום
- ביזוי שיש בו ריוח קה
כז, ב וכל העדה
- דיון אצל ה"ראשי בשמים" פ

מיטות

ל, ג לא יחל דברו
- קדושת הדיבור רכז
- זהירות בנדרים רכז

בלק

כג, י תמות נפשי מות ישרים
- דרגת היהודי שאין לו חלק
לעוה"ב קפו

פינחם

כה, יא השיב את חמתו
- די במעשה הנעשה ברבים
המסכימים לו בשתיקה קה

חומש דברים

דברים

א, ז עד הנהר הגדול
- עבד מלך כמלך רפה
ב, כח אוכל בכסף וגו'
- מלך אדום לא למד תורה רכב
יג, טז הכה תכה את יושבי העיר
- כיצד ניתן להעיד על עיר
הנדחת? קנד-קנו
יג, יז ושרפת באש את העיר וגו'
- קיום מצוות ע"י גרמא קנג
יד, כג למען תלמד ליראה וגו'
- בן סורר אינו נוהג בירושלים פה

שופטים

טז, כ צדק צדק תרדוף
- האמת יסוד הכל לפ
יז, ח כי יפלא ממך וגו'
- פשר הצרות קיב
יז, יז אל המקום אשר יבחר
- גבולות ירושלים ההיסטורית ב-ד
יז, ו על פי שנים עדים
- "שנים" ו"שני" קפו
יז, טז שום תשים עליך מלך
- בכבודו של מלך נכרי כג-כה
יח, יא ודורש אל המתים
- לבקש מהנפטרים שימליצו טוב; פב
- ביו-אנרגיה, מותר או אסור?; פב-פד
יח, יג תמים תהיה
- וברש"י- אין לחקור אחר
העתידות פא
יט, טז לא יקום ע"א באיש
- מקרים בהם עד אחד נאמן גח
יט, יח שקר ענה באחיו
- ברמב"ן- מדוע מאמינים לעדים
זוממין קפו
יט, יט ועשיתם לו כאשר זמם
- ולא כאשר עשה, הטעם קפו-קע

ואתחנן

ד, מב לגום שמה רוצח וגו'
- שלוש הטעויות של שר רומי; קעג
ו, ה ובכל נפשיך
- מסי"נ עד היכן? צד, צה
ו, ז ושננתם לבנך וגו'
- מעלת לימוד התורה בלילה; טז-יח

עקב

ח, י וברכת
- ברבינו בחיי- הנהנה מן העוה"ז
בלא ברכה קלד
יא, כ על מזוזות ביתך
- מזוזה בבית, זיכוי הרבים! קנג

ראה

יב, ג ד' ואשריהם תשרפון באש
- אין שלטי הכוונה בדרך ליהמ"ק; קפ
יב, ד לא תעשון כן לה' א'
- סיוד ביהכנ"ס שעל קירותיו
- כתובין השמות הק' רלז-רלח
- מחיקת שם ה' ונטפלין רכו-רמוג
- בחפירת השיתין לביהמ"ק, רמז
בפסוק קפח

כי תבוא		- למי משלמים העדים	
כז, טז	ארור מקלה אביו	זוממים	קפב-קפד
- לשבת במאסר ולא לבזות את		לעשות לאחיו	יט, יט
קו	ההורים	- ההבדל בין אח לאח	קפה
ארור אשר לא יקים וגו'		נפש בנפש	יט, כא
- שבועה שלא לקיים תקנות		- לא נאמר נפש "תחת" נפש	קפה
הקהל		כי תצא	
כח, לו	יולך ה' אותכה וגו'	בן פורר ומורה	כא, יח
- "לא יסור שבט מיהודה" ז, ח		- כשהוריו מוחלין לו	קיד
כח, פח	והשיבך ה' מצרים באניות	- מה שאינו חל בירושלים	פה
- הגליה למצרים באניות		- אם היה או לא, האם נחלקו	במציאות? פה, פו
וזאת הברכה		איננו שומע בקולנו	כא, כ
לג, יא	ברך ה' חילו - כהן	- חינוך כהלכתו	פו
- שגילה כי הוא "חלל" ... קנא, קעב		לא תוכל להתעלם	כב, ג
		- להתעלם מקרוב משפחה	כ

נביאים וכתובים

ירמיה		שופטים	
יז, א	בעט ברזל	בשבט סופר	ה, יד
- כתיבת חידו"ת בעט פרקר		- עץ הסופרים	קמ
ומתכת		שמואל	
יונה		מוריד שאול ויעל	א ב
א, יג	שאוני והטלוני אל הים	- דרך נוספת לצאת מן הגיהנם; קמו	
- בכלל רודף היה! ... צב		מלכים	
מלאכי		כ"ג זה בני החי וגו'	א ג
ג, י	עד בלי די	- משפט שלמה בראי חושן	
- למה יבלו השפתיים		משפט	קפו-קפח
תהילים		י"ט הרצחת וגם ירשת	א כא
פה, יא	חסד ואמת נפגשו וגו'	- ירושת בן שרצה את אביו פב, פג	
- אין רוב כנגד אמת		ו' ויעמוד השמן	ב ד
צא, א	יושב בפתר עליון וגו'	- הכלי הריק	טז
- סגולותיו של הפרק		ישעיה	
מישלי		ונשגב ה' לבדו	ב, יא
לא, ו	ויין למרי נפש	- לקראת איזה עולם אנו	
- "לחיים", על מה ולמה		מתקדמים? קבה-קבח	ו, ב
		שרפים עומדים ממועל לו וגו'	
		- "כולם קדושה לך ישלשו"; מה-מוז	
		ומבישרך לא תתעלם	נח, ג
		- להתעלם מקרוב משפחה	כ

דברי הימים

א, ד, י"ח בני בתיה
- המגדל יתום כאילו ילדו כב

יחזקאל

יח, ב אבות יאכלו וגו' תקדינה
- מדוע הבן סובל... מוט, ג

שיר השירים

ז, יג הנצו הרמונים
- "הנץ החמה", על שום מה? נב

איכה

א, טו קרא עלי מועד
- תשעה באב כיום מועד רה, רו

קהלת

א, ד דור הולך ודור בא
- גלגולי נשמות קלז

א, ד והארץ לעולם עומדת
- לקראת איזה עולם אנו
מתקדמים? קכח

אסתר

ב כב בשם מרדכי
- מתי אין צריך לומר בשם
אומר קמא-קמד
ז, ה מי הוא זה ואיזה הוא
- נסתר ונוכח רנא

תלמוד בבלי

ברכות

יב. תד"ה לא - ספק ברכות קלח
ב: רש"י ד"ה קידוש - קידוש על היין
מה"ת או מדרבנן רכ
כח. עירב כל האומות - אם כל הנחשב
לישמעאלי אינו חייב במצות
מילה עג, עד
כז: החולק על ישיבתו של רבו - פתיחת
ישיבה ע"י ת"ח בחיי רבו קג-קנב

שבת

כא: תד"ה שהיה - טומאה על נכרים קצו
לא. נשאת ונתת באמונה - השאלה
הראשונה ח
פז: חמרא וחיי לפום רבנן - "לחיים" על
מה ולמה נה, נו
פט: מונה ששה ומקדש שביעי - אין
השבת יחידת שביתה שירדה על כל
העולם עא
עה: מכה בפטיש - פתיחת פקק של
בקבוק חדש בשבת קנט-קפב
קד. בנס היו עומדין - הכתב העברי
והכתב האשורי כה-כז
קלג: טלית נאה - הידור במכשירי מצוה רי

עירובין

פה. לא איברא סיהרא אלא לגירסא -
לימוד התורה בלילה טז-יח

פסחים

ג: תד"ה מאליה - נכד של אדם שקם
לתחיה קכ
מט: כאילו כופתה ומניחה לפני ארי קיז
ו: כבר קיבלו אבותיכם עליהם - אל
תטוש תורת אמך רג

פסח

כה. העוסק במצוה - העוסק לשם קבלת
שכר רנט-רפא

יומא

יח: שבועת הכהן הגדול רמה, רמו
לא: ראוי זה לחלל עליו שבת - חילול
שבת על אדם שהכניס עצמו לסכנה
במודע צא
עג: כותבת - השתמשו בגרעינו לכתובה; קמ
פב: לוחש באזניהן - "בין החיה אשר לא
תאכל" ריח

פז: משאו ומתנו באמונה - שאלה
הראשונה ח

תענית

פז: סדר קרבנות - הברלי נוסח התפילה
בחג השבועות רב-רד
ף: בריטב"א - שתי תחיות המתים
יהיו קיז, קיח

מועד קטן

פז: הגיע לצופים קורע - חובת הקריעה
על ירושלים ומקום המקדש קפח-קצ

יבמות

פג: נפשי חשקה בתורה - "המלמד בן
חבירו כאילו ילדו" כג
צז: שפתותיו דובבות בקבר - כתיבת
ספרים בעילום שם קכא-קכג

כתובות

לג: עדים זוממין נענשין בלא
התראה קנז, קנח
לג: תד"ה אלמלי - מסירות נפש עד
היכן צד, צה
מג: רש"י ד"ה אמר ר"ז - ההבדל בין
"רבי" ל"רב" טו

נדרים

ח: נשבעין לקיים המצוה - "אין עוד
תירוצים" רכז

פזטה

כא: חסיד שוטה - הצלת חיים תוך כדי
בוזיון כ-כב

גיטין

גז: ענוותנותו של רבי זכריה לט
גז: אנו באין לחיי עוה"ב - המאבד עצמו
לדעת קמז

קידושין

לא: תד"ה ר' טרפון - כיצד שתתה אם
רבי ישמעאל את מי הרחצה של
רגליו קעח, קעט
לב: אב שמחל על כבודו - לענין חבלה
באב קז, קח

לג: מפניה לא כ"ש - ס"ת ות"ח שנפלו,
מי קודם להרימו? קפא, קפב
מז: האוכל בשוק - במאירי קמז
מא: שלוחו כמותו - שליחות במצות
תפילין עז

בבא קמא

ט: הידור מצוה - בגדרי ודיני הדין; רח-רי
כב: אשו משום חציו - קיום מצוות ע"י
גרמא קנג-קנד
פז: תד"ה קמ"ל - פסיקת בי"ד על פי
רוב הדיינים יט
גז: פרוטה דרב יוסף - השואל ספר
קודש, לענין אונסין רנח
עב: עד זומם חידוש הוא - מדוע מאמינים
לעדים זוממין קפו
קיג: גזל עכו"ם - בול שלא
הוחתם פח, פט

בבא מציעא

כט: פרוטה דרב יוסף - השואל ספר
קודש, לענין אונסין רנח
צד: כל הנאה שלו - שאל ספר קודש
ונשרף באונס רנז-רנט

בבא בתרא

פז: להפוך קערה על פיה - מקור
הביטוי קמז
קי: תד"ה ולא - ת"ח שהתבקש לעסוק
בצרכי ציבור קכא
קיט: במהרש"א - מלאכה שאינה צריכה
לגופה קא-קג
קעד: אילו כל דמגרש בבי"ד מגרש ובפי'
רבינו גרשום - האם יש לתת גט בפני
בי"ד בלבד א, ב

אבות

פ"ה מ"כ"א בן י"ג למצוות - האמנם
ומניין? פד, פה
פ"ז מ"א הוי דן את כל האדם לכף זכות -
האם גם ילדים? רלג, רלד
פ"ז מ"ז האומר דבר בשם אומרו - מתי אין
צריך לומר בשם אומרו קמא-קמד

מנחות

כט: זו תורה וזו שכרה - ובכל נפשך צד

חולין

יח: ספק משמיה דרב וכו' - טעויות
בזיהוי ריט
צה: אין צריך להזכיר שם המחדש
הראשון קמד

כלים

פ"א מ"א גבולות ירושלים ההיסטורית ב-ד
פ"א מ"ה האם נכרים רשאים לעלות להר
הבית? קצה-קצו

נגעים

פ"א מ"א סיד ההיכל - טומאת צרעת לאחר
חורבן הבית קצו-ר

נדה

מה: בן י"ג למצוות, האמנם ומניין? פד,פה

רמב"ם

ספר המצוות

שורש א וברמב"ן
העובר על איסור דרבנן רכג,רכד
בהשגות הרמב"ן מצוה קמג
קידוש החודש והלוחות שלנו י-יב
הקדמה למשנה תורה
קבלת חכמי ישראל אחר חתימת
המשנה והתלמוד מ

שבת

פ"ב ה"ג
הצלת חיים תוך כדי בזיון כ-כב
פכ"ט ה"ו
קידוש על היין, מן התורה או
מדרבנן רכ

קידוש החודש

פ"ה ה"ג
קידוש החודש והלוחות שלנו י-יב

עבודה זרה

פי"א ה"ט
אסטרולוגיה לאור ההלכה פא

אישות

פ"ד ה"ו
ההבדל בין העבד לבין השפחה קיג

איסורי ביאה

פי"ז ה"ח
אין איסור חל על איסור רכה-רכז

מאכלות אפורות

פי"א ה"ו
יין הישמעאלים עט,פ

שמיטה ויובל

פ"י ה"ז ובכסף משנה
ג' שיטות לחישוב שנת
השמיטה ריד,רמו

תשובה

פ"ח ה"ח ובראב"ד
לקראת איזה עולם אנו
מתקדמים קכה-קכח

תלמוד תורה

פ"ג ה"ג
מעלת לימוד התורה בלילה טז-יח
פ"ה ה"ב
פתיחת ישיבה ע"י ת"ח בחיי
רבו קג-קנב

ברכות

פ"ד ה"ב
ספק ברכות להקל קלח

בית הבחירה

פ"ו די"ב ובכפף משנה

"אז אגמור בשיר מזמור" ריא

פ"ו הפ"ז ובראב"ד

עלייה למקום המקדש קצג-קצה

איסורי מזבח

פ"ז די"א

"הידור מצוה" מהו? רח-רי

גזילה

פ"א ה"ב

הגזול פחות מפרוטה קמז-קמט

עדות

פ"ב ה"ב ובכפף משנה

כאשר זמם ולא כאשר עשה קפז,קפח

פ"ב ה"ד

עדים זוממין נענשין בלא
התראה קנז,קנח

אבל

פ"ט ה"ב

חובת הקריעה על ירושלים ומקום
המקדש קפח-קצ

ממרים

פ"ב ה"א בכפף משנה

קבלת חכמי ישראל אחר חתימת
המשנה והתלמוד פ

פ"ה ה"ז

עשיית חבורה באב תוך כדי טיפול
רפואי קז,קח

פ"ז הי"ד

בן שרצח את אביו, האם יורשו ... פב,פג

מלכים

פ"ח הי"ר

היש לנכרי חלק לעוה"ב? קלח,קלט

פ"י ה"ח

אם כל הגויים חייבים במצות
מילה עג,עד

פי"א ה"א

האמונה בביאת המשיח כוללת את
הציפייה לבואו קכח-קל

טור שז"ע זנו"ב

אורח חיים

פי' ב פ"ז

מדוע ילדות אינן חובשות
כיפה? קלב-קלד

פי' יח פ"ג ברמ"א

אדם עטוף בטלית, לברך עליו עם
בוקר רפז

פי' לח במ"א פק"ח ובביאור הלכה

העוסק במצוה לשם קבלת שכר רפ

פי' מז

"שעשני ישראל" במקום "שלא עשני
גוי" קח,קט

פי' נד פ"ג ברמ"א

למי הזכות למנוע תפילה בציבור
וקריאת התורה? לז,לח

פי' פב במ"ב פק"ט

לשתות במקום בו לא ניתן לברך קלז

פי' פט פ"א

אימתי "הנץ החמה"? נא-נד

פי' קז במ"ב פק"ד

נשים בתפילת ערבית בליל
שבת ריט-רכב

פי' קלא במ"א פקט"ז

עריכת שולחן בט"ו בשבט ר,רא

פי קלד פ"ד

מדוע אומרים תחנון ביום הבר
מצוה? רמוז, רמח

פי קמוז פ"ד ובמ"א

ס"ת המונח על בימה מוגבהת קפג

פי קנד

הנחת ספרי קודש על בימת

ביהכנ"ס רז-רח

פי קנא פ"ו

סכין ואקדח בביהכנ"ס קד-קו

פי קפז פ"ט ובמ"ב

ספק ברכות להקל קלה, קלז

פי קעד פ"ד ופ"ז

ברכה שאינה צריכה קלה, קלז

פי רח בטור

"ונאכל מפריה ונשבע מטובה" קצט

פי רלז בטור

על המנהג ללקות מידי יום לפני

תפילת ערבית קפה

פי רפד בבית יוסף

לכפר על המתים ע"י צדקה רב

פי שכט במ"ב סקט"ז

ההבדל בין גנב שפרץ למקום ציבורי

לבין פרץ לבית פרטי פט

פי שלט פ"ד ובמ"א סק"ג

למי הזכות למנוע תפילה בציבור

וקריאה"ת? לז, לח

פי תפח פ"ג ברמ"א

הבדלי נוסח התפילה בחג

השבועות רב-רד

פי תקנא פ"ד

תשעה באב כ"מועד" רה, רו

פי תקפא

חובת הקריעה על ירושלים ומקום

המקדש קפח-קצ

פי תקפב

ביקש לצום חצי יום ואמר נוסח

קבלת תענית של יום שלם רכז-רכט

פי תקפא ובנושאי כלים

המבקש רחמים מן המת פב-פד

פי תקצא פ"ב

הבדלי נוסח התפילה בחג

השבועות רב-רד

פי תרב ברמ"א

שבועת הכהן הגדול רמה, רמוז

פי תרוז

מלקות בערב יוהכ"פ קעה

פי תרפד פ"א ברמ"א

איך לחקור אחר העתידות פא, פב

פי תרעה פ"א

הדלקה עושה מצוה, פרטי דינים

בזה צו-צח

יורה דעה

פי פד בפרי חדש

האיסורים והגדרים של אל תשקצו
נפשותיכם קעז-קפא

פי צו במ"ז סק"ג ובש"ך סק"ב

פרי הזית אם נחשב דבר חריף קמה

פי קמוז בבית יוסף

הזכרת שמם של יש"ו ומוחמד עה-פ

פי קנז בפ"ת סק"ה

להוציא כל ממונו כדי לקיים מצוות

תוכחה רמוז

פי קעט פ"י

תהילים לרפואת החולה ריא, ריב

פי קעט פ"ב ברמ"א

תמים תהיה פא, פב

פי ריד פ"ב

מנהגי הקהילות רג

פי תפח פ"ג ובביאור הגר"א

תקנות הקהל חמורות מתקנות

חז"ל רכג, רכד

פי רמז פכ"ד

כיבוד הסב, מצווה? קעג, קעד

פי רמזא סג ברמ"א

עשיית חבורה באב תוך כדי טיפול

רפואי קז, קח

פי רמזב פ"א

פתיחת ישיבה ע"י ת"ח בחיי

רבו קנ-קנב

פי רמזב פ"ח ברמ"א ובנו"כ

ס"ת המונח על בימה מוגבהת קפג

פי רמזג בבית יוסף

תשלום מסים ע"י ת"ח לה

פי רנז בבית יוסף

אין לסרב לתפקיד ציבורי קיט

פי רפח פ"ב

היש לנכרי חלק לעולם הבא? קלח, קלט

פי רעא פ"ז ברמ"א ובנו"כ

ה"חלאל" של יהודי תימן קמ

פי רעז

מחיקת שם ה' ונטפלו רמז-רמוז

פי' רעז פ"י ברמ"א

ג' צורות שונות לשימוש באות יו"ד
כביטוי לשמו של הקב"ה רפג-רפה

פי' רפב פ"ב

לשבת בעת עריכת ההקפות בשמחת
תורה, מותר? קפב-קפד

פי' רפב בפ"ת פק"א

הקבלת המלך עם ס"ת כד,כה

פי' שלפ פ"א

חפירת קבר מחיים פ-פב

פי' שפג בפ"ז

אין מפנים מת שנקבר ממקום
למקום פ,פא

חושן המשפט

פי' ג פ"א ברמ"א

זה בורר לו אחד, כשיש דיינים
קבועים פט

פי' ז פ"ז

ה"תרגיל" של עורכי דין הבלתי
מנוסים לד

פי' יז פ"א ברמ"א ובנו"כ

"עמידה" מהי"? רלד,רלה

פי' יז פ"ז

משפט שלמה בראי "חושן
המשפט" קפו-קפח

פי' כה פ"א

דיין, לחלוק על דין המפורש בספרי
הפוסקים שלפניו קז

פי' כח בפור

העדים השקרנים שהתגלו ע"י הגאון
מוילנא זצ"ל לו,לז

פי' כח פכו

סמיכה, אם נחשבת כעמידה ... רלד,רלה

פי' לד פי"ח ברמ"א

שוחד מאוחר לה

פי' פב בש"ך אות ו

מיגו דהעזה רנו

פי' צא פ"א

חנוני על פנקסו רפא

פי' שלפ פ"י

איסור "בל תלין" במלגה ללומדי
תורה רפג,רפד

פי' שמוח פ"ב

עדותו המרתקת של ה"באר
הגולה" פט

פי' שנפ

הגוזל פחות מפרוטה קמוז-קמז

פי' תכ פ"א

המרים יד על חבירו ע

פי' תכו בבית יוסף

מסירות נפש להצלת הזולת קע,קעא

אבן העזר

פי' יז פ"כ

עד אחד שביקש לחזור בו מעדותו; נפ,פ

פי' לח פ"א

די בציון נוסח הכתוב במקום מסוים; פז

פי' קנה

פרשת מיאונה של סולקא, גיסתו של
רבי יעקב פולק הו

מפתח נושאים וערכים

ארון קודש
כתיבת שם ה' על פרוכת ארון
הוקדש פה,פו
ארץ ישראל
קידשה לעתיד - בחישוב שנת
השמיטה ריד,רפז
לא היתה קרקע בארץ ישראל
לריב"ב קב
ארץ הצבי קבד
מגדלת רסה

אשה
ערכות לנשים רכא,רכב
בתפילת ערבית בליל שבת ריט-רכב
מדוע ילדות אינן חובשות כיפה? .. קלב-קלד
לקום מפני זקנה ו"תלמידה
חכמה" רנב-רנד
אשה בקיאה בתורה, אם נחשבת ת"ח . רנג
אשה בעלת מעשים רנד

בול
בול שלא הוחתם, אם נחשב
כמשומש פח,פפ

ביקור חוללים
בשאלת רבי אליעזר לפשר בואם של
חכמי ישראל לבקרו פד

בית דין
הפסיקה על פי רוב הדיינים, כיצד? ; יח,יט
אם ברור לך הדבר כאחותך - העץ
המדבר פ
בקשת אנוסי ספרד שעוררה את הפולמוס
על ה"סמיכה" קצא-קצג
שנים שדנו - בית דין חצוף ז
בעלי דינים בעמידה - עמידה
מהי? רלד,רלה
זה בורר לו אחד - באלו מקרים משמש
כלל זה? כח,כט
סרבן דינא - למי הזכות למנוע תפילה
בציבור וקריאה"ת? לז,לח
נוכלים בבית הדין רכט-רלא

בית דין של מעלה
השאלה הראשונה ח

אבידה
אינה לפי כבודו - הצלת חיים תוך כדי
בזיון כ-כב
להתעלם מקרוב משפחה כ
הצלת חבירו - הלוואה לצורך הצלת
יהודים מן השואה צא-צג
וראה ערך "שומר אבידה"

אדם גדול
מיהו אדם גדול? קפא

אופיזבוס
פינוי מקום לקשישים באוטובוס ... רלז,רלז

איסורים
אין איסור חל על איסור - יום כיפור ללא
איסור אכילה רכה-רכז
חצי שיעור אסור מן התורה - בגדר ענין
חזי לאצטרופי רכו,רכז

איסור דרבנן
תוקפו של איסור דרבנן - נשבע שלא
לקיים מצוה מדרבנן רכב-רכד
העובר על איסור דרבנן אם עובר על
איסור מה"ת רכג
שני מרכיבים באיסור דרבנן רכג,רכד

אלף השביעי
לקראת איזה עולם אנו
מתקדמים? קכה-קכח

אמונה
השגחה פרטית - הכל בגלל מילה
אחת... רחצ-ש

אמזראים
מדוע אין רשות לחלוק עליהם? למ-מב

אמת
האמת יסוד הכל למ
אין רוב כנגד האמת! קכו,קכז

אפטרולוגיה
לאור ההלכה פא

אקדח
הכנסתו לבית הכנסת קד-קו

בית הכנסת

סיווד בית הכנסת שעל קירותיו כתובים
 השמות הק' רלז-רלז
 הדבקות סידור על קירות ביהכנ"ס רלח
 הנחת ספרי קודש על בימת ביהכנ"ס רז-רח
 הקצאת מפה מיוחדת לקריאת התורה ... רז
 סכין ואקדח בביהכנ"ס - ההבדל בין סכין
 ארוך לקצר קד-קו
 הספסל של ביהכנ"ס, תשמיש קדושה; רח
 מי בראש... קמוג, קמוד

בית המקדש

חובת הקריעה על ירושלים ומקום
 המקדש קפח-קצ
 תושבי י-ם, אם חייבים בקריעה קצ
 עלייה למקום המקדש - אם קדושת
 המקום תלויה בקיומו של הבית; קצג-קצה
 ביקורו של השר מונטיפיור בהר
 הבית קצד, קצה
 נכרים בעלייה להר הבית קצה-קצז
 כיצד טימאו היוונים את שמני ביהמ"ק; קצז
 רכישת מים שנשאבו מבאר הממוקמת
 בהר הבית קצז
 הכנסת אצבעות לכותל המערבי .. קצז-קצז
 אין שלטי הכוונה בדרך לביהמ"ק קפ
 בנין ביהמ"ק הפרטי - תשעה באב כיום
 מועד רה, רו

בף תלין

במלגה ללומדי תורה רפג, רפד
 קדימה לבעלי החובות רפד

בן גח

לא ניתנו לו שיעורים - בן י"ג למצוות; פה
 האמנם ילד גוי חייב בז' מצוות ב"נ
 ואילו מקבילו היהודי פטור פו

בן

המגדל יתום בתוך ביתו כאילו ילדו -
 לגבי אמירת קדיש ולענין פריה
 ורביה פפ, פג
 עצה לחשוכי בנים פג

בן פורר

כשהוריו מוחליין לו קיד
 כוחו של שורש רע פו
 אינו חל בירושלים, הטעם פה
 אם היה או לא היה - האם נחלקו
 במציאות? פה, פו

בעילום שם

כתיבת ספרים בעילום שם קבא-קבג

בקבוק

פתיחת פקק של בקבוק חדש
 בשבת קנט-רפב
 האם פקק סגור נחשב "כלי"? קפ
 מהו ייעודו של הפקק? קפ
 ההבדל בין פקק פלסטיק לפקק
 מתכת קפא

בר מצוה

מדוע אומרים תחנון ביום הבר
 מצוה? רמז, רמח

בריאה

מדוע ארכה בריאת אדם הראשון י"ב
 שעות? מז, מוח
 ששת אלפים השנים - כנגד ששת ימי
 בראשית מח
 לקראת איזה עולם אנו
 מתקדמים? קפה-קכח

ברכות הנהנין

האוכל בלא ברכה - אין לשתות במקום
 בו לא ניתן לברך קלז
 ספק ברכות להקל, הקולא, ואם נאמרה
 גם בברכת הנהנין קלד-קלז
 כשבאפשרותו לגרום לעצמו חיוב
 מחודש קלה, קלז
 "ונאכל מפריה ונשבע מטובה" - מה
 טעם לבקשה זו? קצט, ר

ברכות המצוות

"ברוך אתה... קידשנו" - מעבר מלשון
 נוכח ללשון נסתר ג
 ברכה על מעשה חולין שתוצאתו
 מצוה רטז-ריז

ברכות

"שעשני ישראל" במקום "שלא עשני
 גוי" קח, קט
 ברכת הקשת: "וקיים במאמרו" רמוד
 ברכת הגומל - בחולה טריפה שהתאושש
 ממחלה מסוכנת קא
 המנעות מחשש לגלגול נשמה קלח

בשם אומרו

מתי אין צריך לומר בשם
 אומרו קבא-קמוד
 השינוי שחל בעקבות הדפסת ספרים; קבב
 חידו"ת שנתחדשו ע"י קדמונים; קבב-קמוד
 החלפת שמות החכמים, טעויות
 בזיהוי ריח, ריט

גאול'ה

מתי יבוא המשיח? מוז, מח
בזכות התלמוד בבלי והירושלמי קל
וראה עוד ערך "משיח"

גוי

היש לנכרי חלק לעוה"ב? קלח, קלח
נכרי חסיד אוה"ע קלח, קלח
אמירת קדיש על אב נכרי קלח
אם כל הגויים חייבים במצות מילה
עג, עד
אם רשאים הנכרים לעלות להר
הבית קצה-קצו
אינו מקבל טומאה: כיצד טמאו היוונים
שמני ביהמ"ק קצה, קצו
ללוות נכרי לקבורה קלח
גוי ששבת - שבת ביום שני חייב
מיתה ע-עא
עדות הגוי פוסלת ע

גורל

גורל הגר"א - עצת התורה ג, נא

גזילה וגניבה

הגזול פחות מפרוטה - אכילת פיצוחים
מ"פיצחיה" ללא נטילת
רשות קמו-קמוט
מה שפטור מהשבה קמו, קמח
כשגזל מספר פעמים כשבכל פעם הוא
פחות משו"פ קמו, קמח
גזל עכו"ם - הבול שלא הוחתם
בדואר פט
הגנב שלא נתפס ח, ט
הוכחה מהתורה על השכל רפג

גט

האם יש לתת גט בפני בי"ד בלבד? ... א, ב
כתיבת שם "בת שבע" - אם חשוב
כתיבה אחת כח
כששם המגרש מכונה בו "רב", אף
שאינו אלא ע"ה גמור מו
בנוסח הגט, להתייחס אל עצמו כאל אדם
אחר מוט, נ

גיהנום

דרך נוספת לצאת מן הגיהנום קמו

גלגולים

גלגולי נשמות - צדיק ורע לו,
מדוע? קלו-קלח
תינוק שקרא "שמע ישראל" קלח

גלוי עריות

המתעסק בעריות - האיסור בתוצאת
הפעולה עו, עז

גר

כקטן שנולד - "גדול" שנהפך
ל"קטן" פד, פו

דברים שבכלל

ביקש לצום חצי יום ואמר נוסח קבלת
תענית של יום שלם רבח
חילוק בין נשבע ואח"כ טען שבלבו כיוון
שלא תחול לבין הנשבע בטעות רבח

דיבור

קדושת הדיבור רכז
יש להעדיף את אפשרות
הדיבור רצא

דיינים

לא תטה משפט אביונך - יין נסך והטיית
משפט, הקשר ביניהם מב-מד
משפט שלמה בראי "חושן
המשפט" קפו-קפח
פסיקת דין שלא עפ"י עדות קפו
דיני תורה על גידול ילדים קפו
חתימה על ציות לפסק הדין קפח
שונא ואוהב לדון - חלוקת דין תורה
לשני בתי דין קד
העלבת דין כדי להופכו ל"שונא" קד
טעה בדבר משנה - מדוע אין רשות
לחלוק על תנאים ואמוראים? קפ-מב
שוחד: שוחד מאוחר קה

דין

עצה לזכות בדין קב

הוי דן לבקש זכות

האם גם ילדים? קלג, קלד
הגיון צר לשום מה? קלג

הושענא רבה

הבדיקה כליל הו"ר - אין לחקור אחר
העתידות פא, פב

הידור מצוה

"הידור מצוה" מהו? - משבת המצוה או
את העושה רח-רי
במכשירי מצוה, טלית נאה רי
בקרבנות, קרבן גדול ומפוטם רט, רי

הכנסת אורחים

האתרוג האורח רמ

חידושי תורה
כתיבת חידו"ת בעט פרקר ומתכת; קמ, קמא
בשם אומרם - ראה ערך "בשם אומרם"

חכמי התלמוד
כיצד נקבעו תאריהם של חכמי התלמוד; יד, פו

חנוכה
כיצד טימאו היוונים שמני ביהמ"ק; קצו
הדלקה עושה מצוה - כיצד מדליקים נר
חנוכה במתקני זכוכית? צו-צח
הדליק במקום שאין רוח, אך התכוון
לכבות מיד לאחר ההדלקה צז, צח
בפיוט "אז אגמור בשיר מזמור" ריא

חצי שיעור
בגדר חצי שיעור שאסור - ראה ערך
"שיעורים"

חרם דרבינו גרשום
על פתיחת מכתבים קז

חשוכי בנים
עצה לחשוכי בנים כז

חשמל
מדוע אסור להדליק חשמל בשבת? צח, צפ

ט"ו בשבט
עריכת שולחן בט"ו בשבט, מדוע? ר, רא

טומאה
דיני טומאה, ליהודים בלבד
קצה, קצו
טומאת צרעת - ראה ערך "נגעי צרעת"

טלית
טלית נאה - הידור במכשירי המצוה; רי
אדם עטוף בטלית, לברך עליה עם
בוקר רפז

טריפה
חולה "טריפה" שהתאושש, לברך ברכת
הגומל קא
הגדרתו ההלכתית של "אדם" טריפה; ק, קא
הוצאת דם בשבת מאדם "טריפה"; ק, קא
בן טריפה, פטור מיבום? קא

יבום
בן "טריפה" פטור מיבום? קא

יהודי
שלום עליכם - אף אני יהודי... נא, נב
ישראל ביישנים הם, שאלתו של
נפוליאון רנב

גדולה מהקבלת פני השכינה - מהיכן ידע
אברהם אבינו? רמא

הפגת גבול
החלפת שמות החכמים ריח, ריפ

העוסק במצוה
העוסק במצוה לשם קבלת שכר, אם
פטור מן המצוה רנב-רפא
בעושה מעשה מצוה מובהק רפ
מלווה המטפל במשכון שהופקד ברשותו
ע"י הלוח, שנחשב שעוסק במצוה; רפ, רפא

הערכת חפץ שערכו הכספי אינו
ודאי קנפ

הצלה
מסירות נפש להצלת הזולת קע, קעא
מסירות נפש להצלת הרבים צד
פינוי הריסות בעזרת טרקטור צג, צד
להכנע לגחמותיו של רוצח במקום
להורגו פג-פה
הלוואה לצורך הצלת יהודים מן
השואה צא-צג
הצלת חיים תוך כדי בזיון, חובה? כ-כב
לימוד התורה כהצלת נפשות צב

הרהור
באיזו שפה אדם מהרהר רמו

הרוגי בית דין
אם כל מי שנהרג נחשב כהרוג
בי"ד מז, מה

הר הבית
ענייני הר הבית - ראה ערך "בית המקדש"

זית
פרי הזית, אם נחשב "כמאכל חריף"; קמה

זמנים
שקיעת חמה אחרת... רז, רח
וראה עוד ערך "נץ החמה"

זקן
סיפורו של זקן קלב, קלג

חזקת כשרות
אחזוקי אינשי בגנבי לא מחזקין -
הירושה הדגולה של ניירות ערך; רפד-רפו

חפא
נחש, שטן ק
עבירה גוררת עבירה קג

יום הכיפורים

מלקות ערב יוהכ"פ קעה
סדר כפרות ערב יוהכ"פ רח
יום כיפור ללא איסור אכילה - המעשה
עם הגר"י מסלנט זצ"ל רכה-רבז
וחי בהם - דביקות בתורה עד ששכח
מעצמו רעג,רעד
עציץ פרחים... רפז,רפח

יין

איחולי "לחיים" בעת שתיית יין - על מה
ולמה? נה,נו

יין גפך

"אין מדקדקין ביין נסך" - הקשר בין יין
נסך להטית משפט אביון מב-מד

ירושלים

גבולות ירושלים ההיסטורית ב-ד
מקום הימצאה של ה"בצע
התחתונה" גד
דינה של ה"עיר העתיקה" של היום ד
קביעת זמן "הנץ החמה" בעיר זו נג
דין בן סורר אינו חל בו, הטעם פה
וראה עוד ערך "בית המקדש"

ישיבות

נוהגים להתחיל זמן הלימודים בר"ח,
לסימן טוב פב
פתיחת ישיבה ע"י ת"ח בחיי רבו; קג-קנב
מסכת חיי בחורי ישיבה בפולין לפני
החורבן הגדול רפב,רפג

יתום

המגדלו בתוך ביתו כאילו ילדו
לענין קדיש ופריה ורביה כב,כג
עצה לחשוכי בנים כג

כדור הארץ

מדוע כל היהודים אינם שובתים
ביחד? ע-עב

כהן

כהן מיוחס, מדוע אין נוהגים בימינו דיני
טומאת הצרעת קצח
כהן שגילה כי הוא "חלל", ודין הבכורים
שנפדו ע"י חלל קעא,קעב

כותל המערבי

הכנסת אצבעות לאבני הכותל קצו,קצז

כיבוד אב

מכה אביו ואמו - אם רשאי למחול על
כבודו קז,קח

טיפול רפואי באב הכרוך בהוצאת

דם קו-קח
עדיף לשבת במאסר ולא לבזות את
ההורים קי
כיבוד ה"סב", מצוה? קעג,קעד

כיבוד זקן ות"ח

פינוי מקום לקשישים
באוטובוס רלז,רלז
עיקרה של הקימה - הידור רלז
לקום לפני אשה זקינה, ודין כבוד
"תלמידה חכמה" רנב-רנד
קימה בפני ת"ח, האם צריך לעמוד כל
זמן שהת"ח עומד על רגליו רלז,רלז

כיפוי דם

ע"י פתיחת מכסה - קיום מצוות ע"י
גרמא קנב-קנד

כיפוי הראש

מדוע ילדות אינן חובשות
כיפה? קלב-קלד

כישוף

אינו בזמנינו - זה כנגד זה פז

כרמים הגרלה

קנייתו מכספי מעשר - שני סוגי כרטיסי
הגרלה קנח,קנפ

כתב

הכתב העברי והכתב האשורי - בתחילה
ניתנה תורה בכתב עברי כה-כז

ליילה

מעלת לימוד התורה בלילה מז-יח
לאחר חצות לילה שולטת מידת
הרחמים יז,יח
הלימוד בליל "ניטל" יח

לשון הרע

ג' שמות המבטאים את טבעם של מספרי
לשון הרע קצח

לשונות

באיזו שפה אדם מהרהר רמו
לדבר על עצמך בלשון נסתר מו-נא

מאבד עצמו לדעת

אין לו חלק לעוה"ב, המקור קמו,קמוז
עצת אחיתופל... קפט

מאכלות אסורות

אל תשקצו את נפשותיכם - אם כולל כל
אכילה בצורה מאוסה קעז,קעח

מלך

פורץ לעשות לו דרך - חכמתו של ר"י
אייבשיץ כה
כבודו של מלך נכרי, עד היכן כג-כה
הקבלת מלך עם ס"ת, וטלטול ס"ת
בשבת לכבודו כד, כה

מלקות

מנין המלקות - אפשרות שילקה במספר
זהה, הן לרבי יהודה והן לחכמים קעט
חייבי כריתות שלקו - ראה ערך
"תשובה"

מנהג

אינו יכול להיקבע בדבר שאינו מצוי ו
באלו מנהגים חייב אדם לדבוק; רמח-רנב
מנהג המקום ומנהג היחיד רנא
יולדת שנדרה: בני יוקדש לת"ת; רנא, רנב
מנהג קברני ירושלים, להשאיר קבר
פתוח לא

מסים

תשלום מסים ע"י ת"ח לה

מפירות נפש

עד היכן? צד, צה
להצלת הזולת קע, קעא
להצלת הרבים צד

מעונן

מעונן, מהו? פ
עשיית פעולה מסויימת בזמן מסויים
לסימן פ-פב

מעשה

זירוז פעולה, שהיתה אמורה להתבצע
מעצמה, נחשבת כמעשה מושלם ריז

מצוות

מצוה גוררת מצוה רצד-רצו
קיום מצוות ע"י גרמא קנב-קנד
שומר מצוה לא ידע דבר רע - שני
סיפורים מרתקים שט-שיב
לבסוף נוכח כי לא הרויח מאומה ממה
שהפסיק את לימודו שכא, שכב
הוצאות ממון - בשביל קיום מצות
תוכחה רמז
הידור מצוה - ראה ערך "הידור מצוה"

כיצד שתתה אם רבי ישמעאל את מי
הרחצה של רגליו קעח, קעט
כשאין האדם יודע שהמאכל
מאוס קעט-קפא
מתעסק בחלבים - האיסור נעוץ בתוצאה
עו, עז

מגדל

מגדל הפורח באויר... קמא, קמב
מגדלי התאומים, בקומה שבה עדיין
נצפית השמש נד

מועד

תשעה באב כמועד, כיצד ומדוע? ... רה, רז

מזוזה

מזוזה בבית, זיכוי הרבים! קנב
כתיבת מזוזה, במה? קמ, קמא

מוחא

השיב את חמת... קה
ביזוי שיש בו ריווח קה

מיאון

בזמן הזה - פרשת מיאונה של סולקא,
גיסת רבי יעקב פולק ה, ו

מיגו

"מיגו", כיצד הוא פועל? רנד-רנז
הענקת חסות לטענה מעורערת רנד
מחוייב שבועה ומחוייב
ממון רנה-רנז

מילה

אם כל הגויים חייבים במצות
מילה עג, עד

מלאכים

"מכניסי רחמים" - מדוע הגיה המהר"ל
לתפילה זו? נז, נח

מלצה ולצה

לתבוע חוב על סמך רישום
בפנקסו רפא-רפג
כשהנתבע "מאמין" לתובע אך אינו
"יודע" אם חייב רפב, רפג
כשבי"ד נטלו טליתו כדי לפרוע חובו -
הגנב שלא נתפס ח, ט

מלחמה

ההתלבטות בישיבת ראדין בעת מלחמת
העולם הראשונה - עצת התורה נא, נא

מוקח ומומכר

המוכר הערמומי והקונה התמים -
להחשיב את שבועת המוכר כשבועת
שקר אך ורק בגלל מחשבת הקונה; רל, רלא

מושיח

עם כל זה אחכה לו - הציפיה לבואו
בכלל האמונה בביאתו קכח-קל
מנהגו של השר שלום מבעלז זצ"ל בערב
פסח קכט
בכל יום שיבוא קכט
עד שתכלה פרוטה מן הכיס - הפרוטה
הקטנה ביותר בקופת הצדקה קכו
כלך לך עם משיחך הבדוי... קכא

מתים

דורש אל המתים - לבקש מהם שימליצו
טוב פכ-פד

מתעפק

בחלבים ובעריות - הפעולה
והתוצאה עז, עז

נביא

נביא שקר, האם נוהג בימינו קיד

נגעי צרעת

המתנשא, הנספח והמבהיר קצח
טומאת צרעת לאחר חורבן הבית ... קצז-ר
אם נטמא ואך שאינו יכול להיטהר; קצט, ר
הצרעת אינה מחלה קצז, קצח
אם אין אדם נטמא ללא הכרזת הכהן על
צרעתו ר

נדירים

זהירות בנדירים, מוצא שפתיך תשמור
רבז
יולדת שנדרה: בני יוקדש לת"ת; רנא, רנב

נחלות

בן שרצח את אביו, האם יורשו? פכ, פג
הירושה הגדולה של ניירות
ערך רפד-רפז

ניטל

לימוד תורה בליל ה"ניטל" יח

נישואין

במילוי הלבנה פכ

נפ

בכל חג ומועד מתעוררים הנסים רה

נץ החמה

אימתי "הנץ החמה" נא-נד

הנץ החמה, על שום מה? נב
הנץ החמה והנץ הנראה נג, נד
הבדל בין הר הזיתים להרי מואב נג, נד
החישוב נעשה מן המקום הגבוה הטבעי
שבעיר נד

נשמות

גלגולי נשמות - ראה ערך "גלגולים"

סגולה

סגולותיו של הפרק "יושב בסתר
עליון" ריג, ריד
אמירת פסוק מסויים כסגולה לרפואה; ריב

סוכה

הסוכה כעיר מקלט קעד
סוכת ההדסים רפט-ערב

סיום מסכת

ציון שמות עשרת בני רב פפא רמט
כשהצנזור השמיט ממנה קטעים נו

סכין

הכנסת סכין בבית הכנסת קד-קו
ההבדל בין סכין ארוך לסכין קצר; קד, קה

סליחות

מדוע הגיה המהר"ל את פיוט "מכניסי
רחמים" נו, נח

סמיכה

כתב הסמיכה של רבה של קובנא פז
הכלי הריק פז

ספסל

ספסל של ביהכנ"ס - תשמיש קדושה; רח

ספק

ספק ברכות - ראה ערך "ברכות הנהנין"

ספר תורה

המקור לדיני כבוד ס"ת קפד, קפה
הכתב העברי והכתב האשורי כה-כו
הקבלת המלך עם ס"ת, וטלטולו בשבת
לכבוד זה כד, כה
לעמוד מפניה - לשבת בעת ההקפות
בשמחת תורה קפכ-קפה
ס"ת המונח על בימה מוגבהת קפג
קריאת התורה על שולחן נמוך קפג
עמידה בעת פתיחת ארון הקודש קפ
ס"ת ות"ח שנפלו היקדים
להרימו? קפא, קפב

פת"ם

כתיבת תפילין ומזוזות במה? קמ, קמא

פפרים

כתיבת ספרים בעילום שם קכא-קכג
הנחת ספרי קודש על בימת בית
הכנסת רז-רח
הפתרון לכורכי הספרים - כשהתכסו
השמות הק' באופן בלתי הפיך רלז

פפר יצירה

בהמה שנוצרה על ידו - אם זקוק
לשחיטה עה
דינם של חלב ודם שנבראו על ידו; עד, עה

עבדים

חצי עבד וחצי חורין - ההבדל בין פרד
ופרדה לחציו ב"ח קיב
נשא יהודיה הרי זה ספק קדושין, החילוק
בין העבד לבין השפחה קיג

עבודת ה'

כל הטפל לה', לאחריו אינו נמחק; רמ
כללים במשחק ובחיים! 5
כל מעשה טוב שעושה, מטיב עם
עצמו רפז-רפח
לא עליך המלאכה לגמור! עדר, ערה
כח הרצון - חתונת השנה רפ, רפא
רצועת העור רפד, רפה
כאשר יהודי מתאמץ בכל מאודו לקיים
מצוות ה'... שיד-שיו
חכמים "להרע" רכו
וחי בהם! צד
ובכל נפשך! צד
יש לו דף, רוצה שתיים קפז
נכנס יין יצא סוד - הרמז הגדול שיש
בזה מז
בין העיקר לטפל - רק לא לשכוח מהו
העיקר שיו-שב

עבודה זרה

מסירות נפש, עד היכן? צד, צה
בעל פעור, אליל מיוחד עט
הזכרת שמם של יש"ו ומוחמד עח-פ
הנותן מזרעו למולך - שני סוגי מולך; עט
וראה עוד ערך "עיר הנדחת"

עדות

על פי שנים עדים - "שנים", ו"שני"; קפז
מקרים בהם עד אחד נאמן נח
כיון שהגיד שוב אינו חוזר ומגיד -
בעדות שנאמרה מחוץ לבי"ד נט, פ
לא בכל המקרים רשאי לחזור בו מעדותו
הראשונה פ

עדות שאי אתה יכול להזימה - כיצד ניתן
להעיד על עיר הנדחת? קגד-קנז
האם יש סוף להזמה? קפג, קפד
פלגין דיבורא - בכל תנאי? יב, יג
העדים השקרנים שהתגלו ע"י הגאון
מוילנא זצ"ל לו, לז
שונא להעיד - שנאה ש"נוגעת" בעדות
זו לב, לג

עדים זוממין

נענשים בלא התראה קנז, קנח
מדוע מאמינים להם? קפו
ממון, למי משלמים העדים? קפב-קפד
חלוקת מלקות - דבר בלתי אפשרי קפג
"נפש בנפש" - לא נאמר נפש "תחת"

נפש קפה
ולא כאשר עשה - בטעם הדין קפו-קנע
מנה אחת אפים קפה, קפו

עובר

את מי מקללים העוברים? קיז

עולם הבא

מהו "עולם הבא"? קף-קלב
כל ישראל יש להם חלק קטז
הבדל בין ימות המשיח לעוה"ב קיז
דרגת יהודי שאין לו חלק
לעוה"ב קטז
היש לנכרי חלק לעוה"ב? קלח, קלט
קורח והעולם הבא קמו, קמז
האומר מאי אהנו לן רבנן - בור כרה
ויחפרהו... קלב
המאבד עצמו לדעת, דינו ומקורו; קטז, קמז

עונש

פשר הצרות קיב
שתיקה כהודאה פה
נגעים גדולים ואת ביתו רמז
פוקד עון אבות על בנים - מדוע הבן
סובל... מט, נ
הצלת רוצח מעונש מות מד

עט פרקר

כתיבת חידו"ת בעט פרקר ומתכת; קמ, קמא

עילוי נשמה

עד כמה ניתן להועיל לנשמות
המתים רא, רב
יש להבדיל בין "כפרה" ל"זכות" רא
זכויות להורים ע"י בניהם רב
אם אין אני לי - מי לי? שא-שג
מה ביקש היהודי רגע לפני שהנאצים
ימ"ש רצחו אותו - עדות
היסטורית רצז-רצח

מצוה גוררת מצוה רצד-רצו

עיר הנדחת

ושרפת באש את העיר וגו' - קיום מצות

ע"י גרמא קנג

כיצד ניתן להעיד על עיר

הנדחת? קנד-קנו

עם הארץ

כשהוצמד לשמו תואר רבנו מו

עמידה

"סמיכה", אם נחשב שעמידה

רלד, רלה רלה

ענוה

מן התורה מנין? צד

מה ענין ענוה לחכמת הדקדוק? קצא

ענוה שלא במקומה - "דיני נפשות

מתחילין מן הצד" לט

ערבות

כל ישראל ערבים זה לזה - אם הערב

נחשב כחטא בעצמו רמו

אם על הערב לחזור בתשובה לאחר

שהחוטא חזר בתשובה? רמו

ערבות כללית שאינה תלויה בדבר רמו

אנשים לקיום מצוות הנשים רכא, רכב

הזכרת קרבן השעיר בתפילת המוסף רג

פדיון הבן

בכורים שנפדו ע"י כהן "חלל"; קעא, קעב

פוסקים

מעמדם של הפוסקים שלאחר חתימת

התלמוד מב

פיקוח נפש

חילול שבת על מי שהכניס עצמו לסכנה

במודע צ, צא

בין בחול בין בשבת אין לו דמים -

ההבדל בין גנב שפרץ למקום ציבורי

לבין פרץ לבית פרטי פט, צ

פלגין דיבורא

בכל תנאי? יב, יג

פריה ורביה

המגדל יתום, אם מקיים פריה ורביה ... כב

עצה לחשוכי בנים כג

מדוע חלה שבועת היולדת? ר

פרנס

העוסקים בצרכי ציבור באמונה - אין

לסרב לתפקיד ציבורי קיט-קכא

ת"ח שהתבקש לעסוק בצרכי ציבור; קכ, קכא

צדיקים

זהירות בכבודם קג

צדיק ורע לו, מדוע? קלז

צדקה

לעילוי נשמת המתים רא, רב

"עד שתכלה פרוטה מן הכיס" קכו

מעשר כספים - קניית כרטיס הגרלה של

מוסד תורני מכספי מעשר קנח, קנפ

צוואת רבי יהודה החפיר

לחפור קבר ולהשאירו פתוח - חפירת

קבר לאדם בריא ל

"חציבה" שונה מ"חפירה" ל, לא

קבר שנסתם בעפר לא

ציצית

שקולה כנגד כל המצוות - חזקה שיקיים

הכל רכט

טלית - ראה ערך "טלית"

קברים וקבורה

ללות נכרי לקבורה קלט

למה קברו את המת כשמקל בידו קיח

קבורת המת כשרגליו מכוונות כנגד שער

ביה"ק קיח

קבורת תרנגול בקבר אדם לא, לב

קבורת רשעים - ה"דברי חיים" מצאנו

זצ"ל סב

קברני ח"ק ששכחו להלביש תכריכים

לשני מתים פ, פא

פתיחת קבר, של קטן ושל גדול פ, פא

בזיון המת, אפי' קשה יותר מזה של חרדת

הדין פא

פינוי עובר עבירת מקברו מד, מה

שפתותיו דובבות בקבר - כתיבת ספרים

בעילום שם קכא-קכג

לבקש מהתמים שימליצו טוב

בעדינו פב-פד

מי ישב על קבר אבשלום? פה, פו

חפירת קבר מחיים, וחילוק בין "חציבה"

ל"חפירה" פ-פלג

אין לחפור עבור חולה בלבד פ

קבר שנסתם בעפר פא

מנהג קברני ירושלים פא

הסיפור שעל המצבה - הנסיעה עם

המת רפו-רפח

סיפורו המעניין של בעליה רפח-רצב

קדימות

תידחה שאינה טעונה מפני הטעונה -

האוטובוס קודם! לט

קדיש

זכות קדימה - המגדל יתום כאילו
ילדו כב
לבנו של אדם שנהרג, על פני בנו של
אדם שנפטר באופן טבעי מד
אמירת קדיש על אב נכרי קלמ

קטן

"גדול" שהפך ל"קטן" - כאשר ילד נכרי
מתגייר פד-פו
בן י"ג למצוות, האמנם ומניין? פד,פה
אם גם ילדים יש לדון לכף זכות?; רלג,רלד
פתיחת קברו של קטן פא

קידוש ה'

כי עליך הורגנו צו

קידוש החודש

קידוש החודש והלוחות שלנו י-יב
ר"ה יחול ביום מולד הלבנה - שתי
הגבלות לה י-יב

קידוש לבנה

שלום עליכם: אף אני יהודי! נא,נב

קידושין

חצי עבד וחצי בן חורין שקידש ה"ז ספק
- החילוק בין העבד לבין השפחה קיג

קללה

את מי מקללים העוברים? קיט
קללות, מתי וכיצד? קי,קיא
לקלל רשע, מותר? קי,קיא
קללה והכאה, במה לבחור? קי

קרבנות

הידור מצוה בקרבנות רט,רי
עבודת זר - זירוז פעולה נחשב כמעשה
מושלם ריז

קרוב

"מהאב אי אפשר להתרחק" ל"ב מבשרך
אל תתעלם - בין אם הוא לפי כבודך בין
אם לא פ

קריאת התורה

הקצאת מפה מיוחדת לקריאת התורה ... פז
למי הזכות למנוע תפילה בציבור
וקריאה"ת? לז,לח

ראש חודש

התחלת זמן הלימוד בר"ח, לסימן טוב; פב

רבנות

עשה לך רב - "רבי חייא מהיכא גמיר לה"; יד

רב עדיף מרופא כ
מי יהיה הרב הבא?... רלז
כס הרבנות הראשית קמט
שה אבוד בקש קמח
ככלב המלקק מן הים - בין כלב
למכחול פג
פתיחת ישיבה ע"י ת"ח בחיי רבו; קג-קנב

רוב

אין רוב כנגד האמת! קכו,קכז
אחרי רבים להטות - פסיקת בי"ד עפ"י
רוב הדיונים יח,יט
מדוע אין היהודים נוטים אחר רוב
העולם יט
רובו ככולו - בפסיקת בי"ד, ביטוי שוטף
בחיינו יח,יט

רודף

"שאוני והטילוני אל הים" צב
"הבא להרגך השקם להרגו" - כאשר
העובר מסכן את חיי אמו פז,פח
הפרדה בין המאויים ברצח לבין הסובבים
אותו פז,פח

רוצח

זרק חץ בידו - לצרף הכוונה
למעשה צז,צח
הסרת המניעה אינה נחשבת כעשיית
הפעולה עצמה צח,צט
ההורג טריפה - הגדרתו של אדם
"טריפה" ק,קא
להיכנע לגחמותיו של רוצח במקום
להורגו פג-פה
ניתן להצילו באחד מאבריו - מקרה שבו
אין חובה לעשות כן פד,פה
הקשיש שנהרג במהלך שליחות
עסקית קכד,קכה
סדר כפרה על גרימת מוות בשוגג קכה
הצלת רוצח מעונש מות - הנער הרוצח
שנידון למיתה בעוון גניבה מד,מה
בן שרצח את אביו האם יורשו? פב,פג
גואל הדם - ההבדל בין "סב" רוצח
ל"אב" רוצח קעג,קעד
ערי מקלט - שלטי הכוונה קפ
אוכלי חנם, לא בעיר מקלט! .. קפח,קפט

רפואה

כיצד אומרים תהילים לרפואת
החולה? ריא,ריב
ביו-אנרגיה, מותר או אסור? פב-פד
רב עדיף מרופא כ

רשע

לקלל רשע, אם מותר קי,קיא

יש להתפלל עליהם שיחזרו

בתשובה קיא
רשע פטור מלצום קנב
נגיעה ברשע קלד
קבורת רשעים פב

שבועה

שבועה בס"ת - שבועה בשני לוחות

הברית רמה
אין נשבעין בס"ת אלא עם ס"ת רלב
תפקיד השבועה - כשהנו"ב נאלץ להרגיע
את הקיסר הזועם רלא, רלב
נשבע שלא יקיים מצוה דרבנן - תוקפו
של איסור דרבנן רכב-רכד
שבועה שלא לקיים תקנות

הקהל רכג, רכד
נשבע לקיים המצוה - אין עוד

"תירוצים" רכז
מדוע חלה שבועת היולדת? ר

הנשבע ואח"כ טען כי בלבו כיוון שלא
תחול, החילוק מאדם שנשבע רכח
שבועת הכהן הגדול רמה, רמו

כיצד היה בכוחם של אבותינו להישבע
עבור הדורות הבאים אחריהם רמח-רנ

חנוני על פנקסו - ההבדל בין "מאמין"
ל"יודע" רפא-רפג

דינה של שבועת "קניא דרבא", אם נחשב
כנשבע לשקר רכט-רלא

שבועות

חג השבועות, הבדלי נוסח התפילה -

הזכרת פסוקי קרבן מוסף רב-רד

שבט

שבט יהודה, "לא יסור שבט מיהודה"; ז-י

שבת

זכור ושמור בדיבור אחד נאמרו רכ
גוי ששבת - עדותו של הגוי פוסלת ע

שבת ביום שני, מדוע חייב מיתה? עא
מדוע כל היהודים אינם שובתים ביחד? -

השבת מיוחדת לכל יהודי! ע-עב
יהודי מארץ ישראל שטס לאחר הבדלה

לניו-יורק ושם עדיין שבת עב
רצון יראיו יעשה - המעשה בהגר"י

סלנטר זצ"ל פח
בפיוט: ופתחו וענו ה' אחד רכא

נשים בתפילת ערבית דליל שבת; ריט-רכב
קידוש, הבעל להוציא את אשתו; רכ-רכב

קידוש על היין, מן התורה או מדרבנן; רכא
מדוע אסור להדליק חשמל בשבת?; צח, צט

מכה בפטיש - פתיחת פקק של בקבוק
חדש קנט-קפב

הפותח בית הצואר, ההבדל מפתחת

מגופה של חבית קפ-קפב
מחתך - בניהון פתיחת פקק של בקבוק; קפב

מדוע אסור בשבת לייבש דיו כתיבה? -
זירוז פעולה, אם נחשב מעשה מושלם; ריז

הוצאת דם בשבת מאדם "טריפה"; ק, קא
מתעסק -האיסור בשבת הוא עשיית

הפעולה עו
מלאכה שאינה צריכה לגופה - במעשה

דמקושש עצים שעשה לשם שמים; קא-קג
יהודי שנכרי כפהו לעשות מלאכה קג

בדיני פיקוח נפש בשבת - ראה "פיקוח
נפש"

שואל

שאל ספר קודש ונשרף באונס, אם
חייב? רנז-רנט

הורים השואלים חפץ מבנם פטורים
מאונסין! רנח, רנט

המשאיל חפץ אינו מקיים מצוה! רנט

שומר אבירה

גדרו, כשהיה בעליו עמו בעת הרמת
האבירה רנז

מה עשה "המאיר לעולם" בהיותו
בנופש רנז

שומע כעונה

במצות קידוש, הבעל להוציא את
אשתו רכ-רכב

שחיטה

בבהמה שנוצרה ע"י ספר יצירה עה

שידוכים

שמות שווים... קיז

שיעורים

לא ניתנו לבני נח - בן י"ג למצוות
פה פה

חצי שיעור - חזי לאצטרופי, גדרו, ואם
הוא איסור עצמי רכו, רכז

שירה

שירה בכל מצב קב

שליחות

במצות תפילין - מה שאין בה שליחות; עז
הקשיש שנהרג במהלך שליחות

עסקית קכד, קכה

שמות

בת שבע - אם חשוב כתיבה אחת פח
שמות שוים, לענין שידוכין קיז

בן נון - ניקוד החיריק קמד, קמה

שמות הקדושים

קדושת שם ה' - שלוש צורות שונות
לשימוש באות יו"ד כביטוי לשמו של
הקב"ה רפג-רפה
מחיקת שם ה' ונטפלין רמז-רמז
הצרת עוביה של אות משם ה' רמא
כיצד מותר לכתוב את שם ה'? רמב
סיוד בית כנסת שעל קירותיו כתובים
השמות הק' רלז-רלמ
הדבקת סידור על קירות
ביהכנ"ס רלח
הפתרון לכורכי הספרים רלמ
כתיבת שם ה' על פרוכת ארון
הקודש פה,פו
אסור לנקוב שם ה' במחט פו
הרוקם בבד מכסה את ציור שם ה' פו

שמחת תורה

האם מותר לשבת בעת ההקפות?; קפב-קפה
התפעלותו של הנציג הבכיר של
הקונסוליה האמריקנית ערב
זעקת השיכור "אין עוד מלבדו" רעז

שמיטה

שלוש שיטות לחישוב שנת
שמיטה ריד,רמו

שקר

מדבר שקר תרחק - כתב הסמיכה פוז
וראה עוד ערך "אמת"

תואר ובינוי

כיצד נקבעו תאריהם של חכמי
התלמוד יד,פוז
ההבדל בין "רבי" ל"רב" פוז
עם הארץ שלשמו הוצמד תואר רבני פוז

תוכחה

להוציא כל ממונו כדי לקיים מצות
תוכחה רמז
וראה עוד ערך "ערכות"

תורה

דביקות בתורה עד ששכח
מעצמו רעג,רעד
כי הם חיינו - ללא התורה אין חיים!; שלג
לימוד התורה, הצלת נפשות צב
כל עסקיהם של רבותינו היה רק בתורת
ה' חפצם קעז,קעח
ממית עצמו עליה - כל התורה, בזכות
מה? קיג
כי עליך הורגנו - דיבורי התוספות
הארוכים בפרק "מרובה" צו

קבעת עיתים לתורה - הצורך הגדול
לדייק בזמן שכז-של
עד כמה חשובה השתתפותו של יהודי
בשיעור תורה שג-שז
האברך שלא הפסיק לימודו כדי לרכוש
דגים... שט-שיב
נוכח כי לא הרויח מאומה מהפסקת
לימודו בשעה הקבועה שבא,שבב
המלמד בן חבירו כאילו ילדו - ממש?; כג
הלומד ואינו חוזר - שלוש אמירות בענין
החזרה על הלימוד קלא
זכה ללמוד 4,000 פעם מסכתות ביצה
וראש השנה רפח-רצב
לנצל כל רגע! רצב-רצד
מעלת לימוד התורה בלילה טז-יח
מדוע יש הנמנעים מללמוד ב"ליל ניטל"; יח
עולם התורה שז-שח
ללמוד בלי גמרא! שיב-שיד
אסור להתרפאות בדברי תורה - כיצד
אומרים תהילים לרפואת החולה?; ריא,ריב
המרקם הנפלא שנפרס ונרכש בעמל -
טרייטל! שכג-שכז
נעץ חרב על פתח בית המדרש - להבדיל
בין הקודש ובין החול כג

תחיית המתים

עולם הבא, אם הוא בתחיית המתים, ואם
מותנית בביאת המשיח קל-קלב
שתי תחיות המתים יהיו קיז,קיח
כשאהרן הכהן יקום יתנו לו תרומה -
הבדל בין ימות המשיח לעוה"ב; קטז,קיו
למה קברו את המת כשמקל בידו? קיח

תלמוד בבלי

"הדף היומי" למסכת שבועות קצא
בזכות שני התלמודים תפדה ציון קל
מעמדם הבלתי מעורער של המשניות
והתלמוד בבלי למ-מז
מעמד הפוסקים שלאחר חתימת התלמוד; מז
מדוע אין רשות לחלוק על תנאים
ואמוראים? למ-מז

תלמיד חכם

האומר "מאי אהנו לן רבנן", - בור כרה
ויחפרהו... קלב
תשלום מסים ע"י ת"ח לה
עבור אלו דברים רשאי ת"ח ליטול
שכר לו
ס"ת ות"ח שנפלו, היקדים
להרימו? קפא,קפב
ת"ח שהתבקש לעסוק בצרכי
ציבור קב,קבא

תענית

רשע פטור מלצום קנב
ביקש לצום חצי יום ואמר נוסח קבלת
תענית של יום שלם רכז-רכט
תערוכות מאכל חריף שנחתך עם סכין
בשרי - אם פרי הזית נחשב כדבר
חריף קמה

תפילין

שליחות למצות תפילין - מצוה שבגופו; עז
כתיבת תפילין, במה? קמ, קמא

תפילה

זמן "הנץ החמה" - ראה ערך "נץ החמה"
להתפלל על הרשעים שיחזרו בתשובה; קיא
אמירת תהילים לרפואת החולה ... ריא, ריב
למי הזכות למנוע תפילה בציבור וקריאת
התורה? לז, לח
שמונה עשרה: בנוסח אותה "קדושה"
שבתפילה מה-מז
מחיה מתים אתה וכו' - יהיו שתי תחיות
המתים קיז
תפילת מנחה במגדלי התאומים - בקומה
שבה עדיין נצפית השמה... נד
אמירת "והוא רחום" לפני תפילת
ערבית קפה
נשים בתפילת ערבית דליל שבת; ריט-רכב
"ויהי נועם" במוצאי שבת ריא
"יושב בסתר" במוצאי שבת ריג, ריד
הזכרת קרבנות שעירים, אשר נועדו לכפר
על טומאת מקדש וקדשיו רג
הבדלי נוסח התפילה בחג השבועות -
הזכרת פסוקי קרבן מוסף רב-רד
בפיוט "שלום עליכם" של ליל שבת:
"מלך מלכי המלכים" רמ
בשחרית של יום השבת:
אין ערוך לך בעולם הזה... קלב
בפיוט "ארורים כל הרשעים" - לקלל
רשע קי, קיא

תפילת "מכניסי רחמים" - מדוע הגיהו
המהר"ל? נז, נח
מדוע האריך ה"חתם סופר" בנפילת
אפים נז
תפילת הציבור אינה זקוקה לסיוע נח

תקנות

תקנות הקהל - שבועה שלא
לקיימה רכג, רכד
חמורה יותר מתקנת חכמים רכג, רכד

תרומות ומועשרות

נוסח מקוצר להפרשת תרו"מ פו, פז
הפרשת תרו"מ ממשקה תוסס פז, פח

תשובה

שערי תשובה לא ננעלו קיד
עיקרה בלב, לא בסיגופים קעז, קעז
חייבי כריתות שלקו - החוטא מבקש
מלקות קצב, קצג
עונש מלקות למי שעבר עבירה ללא
עדים והתראה קצב
הבושה מרכיב יסודי בכפרה ע"י
מלקות קצג
התשובה ממרקת העוון, המלקות
מפחיתות מהיסורים קצג
חייבי מיתות בי"ד שעשו תשובה - אין
בי"ד של מטה מוחלין להן, הטעם קעז
מלקות בערב יום כיפור קעה
אמירת "והוא רחום" לפני תפילת
ערבית קפה
הקשיש שנהרג במהלך שליחות עסקית -
סדר כפרה על גרימת מוות
בשגגה קבד, קכה

תשעה באב

תשעה באב כ"יום מועד", כיצד
ומדוע? רה, רז
וראה עוד ערך "תענית"